

Wass Albert

A FUNTINELI BOSZORKÁNY

III.

A funtineli boszorkány

1.

CSÖNDESEN és komolyan állt a tömeg a vadonatúj ratosnyai állomásépület előtti térségen. Hangos szó nem esett. Mintha temetésre gyűltek volna, úgy állt ott a sok súlyos kezű, nehézkes havasi ember. Nézték az urak útját, a nyári reggel fényében csillogó hosszú acélkígyót, mely félelmetes és szorongató egyenes-seggel nyúlt el Déda felé, és keresztülgázolt falun, tanyán, patakon, szántón és virágos kaszálón. Álltak, nézték és vártak. Néhány idegen ember az utolsó pántlikákat igazgatta el a sínek fölé emelt hatalmas, zöld díszkapun, a létra alatt egy csákós, katoniformájú úr kiabált izgatottan, és az emberek tudták, hogy ezek mind a vasúthoz tartoznak, és a katoniformájú úgy hívják, hogy állomásfőnök úr. Az állomásépület és a falu között zúgott a Maros, és a vadonatúj hidakon tükröt vetett a napfény. A Schwarz-féle fűrésztelep felől frissen vágott deszkák gyantás illatát hozta a szél, az ég vakító kék volt, és kereken áttetsző kék reggeli párában álltak a hegyek.

A tömeg állt és várt. Hátraléteken nagy tüzek égtek, és égett hús szaga jött felőlük. Ott sütötték az ökröt a báró cselédjei. A tüzek mögött egy szekér is látszott, rajta jókora hordó, s az emberek tudták, hogy abban van a bor. A tüzek mögött egybegyűlve álltak a fűrész munkásai, szurtos, nyugtalan nézésű, idegen népek, sovány asszonyok, éhes arcú gyermekek, és a sercegő húst nézték, meg a szekérben a hordó bort.

A főnök úr kiabált, rendelkezett, elvitték a létrát a díszkapu alól, itt-ott díszítettek még az épületeken, a vasutasok szaladgáltak, a fűrész emberei is szaladgáltak, néha Schwarz úr is megjelent, futva, kiabálva és izgatottan, amennyire csak apró, pocakos termetétől tellett, és olyanok voltak mind, mintha valami rettenetes nagy ijedelemre készülének.

Csak a havasi emberek álltak a téren mozdulatlanul, nyugodtan, csöndben és várakozva. És egyre gyűltek. Távolabbi tanyákról is érkeztek emberek. Mind azzal a komoly, kicsit aggódó, de nyugodt és méltóságteljes arccal, ahogy temetésre vagy úrlátásra érkezik az ember. Aki jött, az előbb megállt a tömegben kívül, körülnézett, valakit megkeresett a szemével, aztán odament hozzá, szólt néhány szót, bólogatott egy keveset, és aztán már csak állt ő is, és várt, aggodalmas, csöndes, komoly türelemmel.

Három falunak a papja is megjött rendre, asszonyostul. Különhúzódtak borzas lovaikkal és kis, rozoga szekereikkel, nagyokat köszöntek Schwarz úrnak, az állomásfőnöknek, még az idegen vasutasoknak is, de nem mozdultak el egymás mellől. Végül megérkezett az új csendőrőrmester is, két csendőrrel, díszesen, szuronyosan, feszesen és kemény nézéssel járkálva föl-alá az emberek között.

A nap pedig lassan egyre följebb emelkedett az égen, föl a Lisztes fölé, a levegő melegedni kezdett, és aztán egyszerre csak megszólalt valahol messze egy mély hangú síp. Az állomásházból kiszaladt a főnök, piros arccal és hadonászva kiabált valamit, és erre ahány vasutasféle ember volt, mind összevissza kezdett szaladgálni. A házból kirángattak egy fehér ruhába öltözött kicsi leánykát, rángatták, lökdösték, magyaráztak, mutogattak neki, markába nyomtak egy nagy virágcsokrot, és úgy összevissza ijesztgették, hogy már-már sírva fakadt. Az állomásfőnök levette hegyes fejről a furcsa csákót, megtörülte a homlokát, visszatette, megint levette, didergő kezekkel egyenesre igazította, zubonyát simított, kiabált, odagurult lihegve Schwarz úr is, magyarázott valamit, és mind lefele néztek a völgyön.

Valahol túl, a jónak kaszálók szélén elkurjantotta magát egy pásztorlegény:

- Hujjhahuuu! Jön az ördög, huuuj! Emberek, huuuj! Nézzétek, huu! Jön az urak szekere, huuuj! Hujj, de rusnya, huuuj! Mint az ördög, huuuj! Fekete, mint az urak a vásárban, huuuj! Hujjhahuuu! Hujj, ördög, huuuj! Füstöl a feje és hosszú a farka, huuuj! Hujjhahuuj! Nyáhuuu!

A kurjantás végigvonyított a völgy fölött, és az emberek lefele fordították mind a fejüket Dédának. És látták, ahogy a töltés végében megjelent egy fekete valami, és jött egyre közelebb. Aztán már hallani is lehetett, és látni is tisztán. Füstölve jött és feketén egy nagy, csúnya szerkezet, egy istentelen masina, köpte a fekete füstöt, és a zakatolás lassan megtöltötte a völgyet, megtöltötte a levegőt, megtöltötte a világot, az emberek fülét, agyát, és olyan volt igazán, mintha maga az ördög jött volna kerekre szerelve fölfele a Maroson.

Mind látták, és senkinek sem volt egy szava sem. Rettenetes csönd volt az emberek között. Csak a csúnya fekete szekér nőtt egyre nagyobbra, csak az dübörgőit és zakatolt és pöfögött, és okádtá az irgalmatlan szennyest, fekete füstöt a tisztára sikált nyári ég felé. Ahogy a ragyogó szép napsütésben jött, és egyre nőtt, és egyre közeledett: olyan volt, mintha valami nagy, mocskos féreg mászott volna be zakatolva a szépségből és tisztaságból faragott hegyek közé, valami ocsmány és veszedelmes féreg, valami ijesztő ördögálat, mely mindent elemészt, ami szép, és mindent elrondit, ami tiszta.

Aztán hirtelen éles fütty hasadt ki belőle, lassulni kezdett és megállt. Éppen a díszkapu alatt. Most már jól láthatták: négy darabból állott az istenverte szerszám. Az első részéből füst és gőz szakadt, nagy, fényes tolattyúk mozgatták a kerekeit. A többi csak úgy szaladt utána. De egyformán piszkos volt, fekete és szorongatóan idegen valamennyi.

Aztán láthatták a bárót, amint a középsőből kilépett, s megállt fent a lépcső tetején. Mögötte néhány úriember állott, köztük a dédai mérnök.

Az állomásfőnök és Schwarz úr odataszigálták a fehér ruhás kislányt, az átadta a virágcsokrot és dadogott valamit. Dadogott valamit az állomásfőnök is, végül a báró mondott néhány szót. Mindezt nem lehetett hallani a masina zajától. Aztán leszálltak az urak. A báró kezét fogott a keszeg arcú, hegyes főnökkel, majd Schwarz úrral, és néhány lépést tett az emberek felé, akik némán, tisztelettel és aggodalmas szomorúsággal álltak ott, és még mindig a pöfögő, fekete szekeret nézték. Ekkor az épület sarka mellől előlépett a három pap, és a báróhoz mentek. Szólani akartak hozzá, de a báró már megállt az emberek előtt, rajok nézett, és beszélni kezdett.

- Emberek - mondotta, és fölemelte a hangját, hogy mindenki halhassa -, hála a kormány támogatásának, elkészült a vasutunk, és a mai naptól kezdve szolgálatára áll mindnyájatoknak. Nemcsak az utazást könnyíti meg, de módot nyújt arra is, hogy olcsóbban vásárolhassátok meg azt, amire szükségetek van, és jobb áruhoz jussatok. Viszont eladó terményeitek olcsóbban szállíthatjátok vele a piacokra, és így több jövedelmetek lesz. Ezzel egy szebb és jobb kor kezdődik falvaitokban. Bár egyelőre még csak idáig sikerült megépíteni ezt az országos fontosságú vonalat, de remélhetőleg hamarosan legyőzzük az akadályokat, és továbbvihetjük a kultúra és a jólét eme fontos terjesztőjét. Adja az Isten, hogy ez a vonat, amelyik ezentúl minden nap eljön ide, boldogulást és gazdagságot hozzon mindnyájatok számára. Most pedig eridjete a tüzekhez és a hordókhöz, egyetek és igyatok, mert ezen a mai örömnepén az én vendégeim vagytok mindannyian.

Ennyit mondott a báró, aztán a papokhoz fordult, akik gömbölyű mosolygással az arcukon hajladoztak előtte, és buzgó szavakkal mondtak köszönetet falvaik nevében a vonatért, mely bizonyára Istentől rendelt áldás a népek számára.

Az emberek illedelmesen végighallgatták mind a két beszédet, aztán megemelték a kalapjukat, és mondtak egy tiszteletteljes „éljen a kegyelmes báró"-t. Majd lassan és szótlanul oszladozni kezdtek.

De furcsa volt, egészen furcsa ez az oszlás. Itt-ott elindultak kis, lehajtott fejű csoportok, de nem a nagy rét felé, ahol a tüzek égtek, hanem ki az útra, s onnan szerte a falvak, tanyák és magányos házak felé.

A báró észre se vette ezt, mert a papokkal beszélt s az urakkal, akik vele jöttek. De észrevette az állomásfőnök, és észrevették a vasutasok meg a fűrész emberei, és szólogatni kezdték a szerteszedőket.

- Hova mentek, hé? Bolondok! Itt sülnek a peccsenyék a réten, s ott a sok finom bor! Erre, erre!

De nem hallgatott rájuk senki. Schwarz úr is észrevette, hogy baj van.

- Bolondok ezek? - ordított oda az embereinek -, hova mennek? Nem értették meg a buták, hogy mit mondott a báró úr?

Ekkor meglátta Mitrut az emberek között, a báró galonyai plájászat. Egy öreg, fehér hajú, tüszős emberrel beszélt. Odafutott hozzá.

- Mitru, te! Tereld vissza az embereket gyorsan!

De Mitru nem mozdult, csak megvonta a vállát, s úgy nézett a kis köpcös zsidóra.

- Ha egyszer nem akarnak jönni.
- Mi? - hüledezett Schwarz úr -, nem akarnak? Miért? Hosszú Mitru erre is csak a vállát vonogatta.

- Ők tudják. Ilyenek az emberek. Nem akarnak.

- Bolondok - dűnyögött nekiveresedve a kis kövér fűrész, és párnás fehér kezeivel idegesen dörzsölgette zsírosra izzadt homlokát -, tán ezüstitálon vigye utánok a báró az ételt? Ott egye meg a fene őket! Ha jót akar nekik az ember, az se tetszik. Hé! - kiáltott be a rétre, az ácsorgó muzsikusra -, húzzatok már valamit, s ne bámuljatok! Hátha a muzsika visszahozza ezt a sok barmot!

De húzhatták a szerencsétlen magyarói cigányok izzadásig. Azok közül, akik elmentek, egy se tért vissza. Csak elmentek, szétozoltak. Mint temetés után az olyanok, akik tisztelték bár a halottat, mert úgy kívánta az illedelem, de már annyira mégsem voltak vele, hogy részt vegyenek a torán.

A báró észrevett valamit, mert odaszólt a ratosnyai pópához.

- Tisztelendő úr, szóljon a híveinek, úgy látszik, nem értették meg, amit mondtam. Ma mindenki az én vendégem.

A pápa őszülő feje meghajlott kissé, aztán ravasz rókaarcán megjelent az a jellegzetes édeskés mosoly.

- Kegyelmes báró úr, ne tessék zokon venni tőlük. Mind istenfélő, jámbor, derék emberek, de...

- De mi? - kapta föl a fejét a báró idegesen.

- De nem szeretik az új dolgokat, amik onnan lentről jönnek - nézett a pápa mosolyogva a báróra.

- Nem szeretik? Mit nem szeretnek?

- Sem a fűrészeket, sem az embereket, akik a fűrészekkel jöttek. Lármások, zúgolódók, verekedők, mondják, azok az emberek. Amíg nem volt fűrész, nem volt verekedés sem, mondják. Csendőrség sem kellett. Most van fűrész, van verekedés, van csendőrség. Ettől a vasúttól se várnak jobbat.

A báró ideges mozdulatot tett a kezével, és megindult lassan az állomásépület felé. A három pápa mélyen meghajolt. Az urak követték a bárót. A réten, a tüzek körül alig lézengett néhány ember. Azok is mind a fűrész munkásai voltak.

Ott mentek el az urak Mitruék mellett.

- Éljen a kegyelmes báró! - kiáltotta Mitru. A mellette levő öregember némán megemelte a kalapját. A báró ránézett és megállt. Szemében melegség csillant, amikor megismerte a szép szál öreget.

- Te vagy az, Arsintya? Te is lejöttél?

- Le, uram - felelte az öreg -, ma hajtjuk át a juhakat a Sesucról a Funtinelre, azért. Aztán ha már itt voltam, eljöttem megnézni ezt is.

- Aztán mit szólsz a vonathoz?

- Csúnya és piszkos - felelte az öregember gondolkodás nélkül -, félek, uram, hogy csak csúnya és piszkos dolgok jönnek majd velem.

Az urak elképedve néztek a tüszős emberre. A báró elmosolyodott.

- Hát mi is csúnyák és piszkosak vagyunk? Mi? Arsintya? Az öreg levett kalappal állt ott, de fölemelt fejjel és egyenes tartással. Fél fejjel magosabb volt, mint a báró, és válláig érő fehér haját meglebbentette a szél. Tiszta kék szeme rebbenés nélkül nézett a vécsi nagyúrra.

- Engedelmet, uram, sok évig élj! De a szennyes víznek is tiszta a teteje. A mocsok csak azután kerül elő, ha kiöntjük az egészséget.

Az urak nevettek ezen a beszéden. A báró nevetve veregette meg az öreg Arsintya vállát.

- Nem baj, öreg. Még nem értesz hozzá. Majd meglátod, mennyi haszon származik ebből a vonatból. Nagy dolog ez, öreg, ti még nem is éritek föl ésszel, hogy milyen nagy dolog!

- Hásze nagy dolog, nem mondom - bólintott Arsintya is -, ló sem kell hozzá, s meggy. Ökör sem kell hozzá, s hús. De az a kérdés, uram, hogy mit visz el innen, s mit hoz majd a helyébe? Ha a békesség helyett békességet hoz, s az igazság helyett még több igazságosakkor jó. De ha kevesebbet hoz, vagy éppen semmit sem hoz, csak visz, vagy csak olyasvalamit hoz, ami elrontja a világot: akkor törte volna ki a nyavalya azt is, aki kitalálta!

Még a lélegzet is elhűlt az urakban erre a beszédre. Schwarz úr vörösen izzadt a báró mögött és szuszogott. Csönd volt. Aztán a báró elnevette magát.

- Igazad van, öreg. Majd igyekezzünk, hogy csak jót hozzon. Most pedig eredj a tüzekhez, egyél s igyál. Ma a vonat vendége vagy te is.

Azzal már lépett is tovább, s az urak vele. De az öregember megszólalt mögötte halkan, szinte alázatosan.

- Köszönöm, uram, Isten éltesse! De én abból nem eszem s nem iszom.

- Miért? - torpant meg a báró, s rámeredt az öregre.

- Mert van nekem, mit ennem, uram, s víz is van elég a hegyen, amit ihatom. Lakodalomba pedig csak akkor menjen el az ember, ha ismeri a vőlegényt.

A báró megcsóválta a fejét, s továbbment az állomásépület felé. Az urak mögötte. Öreg Arszintya pedig föltette fejére a vedlett, fekete kalapot, s odaszólt Mitruhoz:

- Egyszóval a juhaidal baj nincsen. De ha azt az egyet kicserélnéd, mondom, két font túróval többet számolnék neked. Na, Isten segítsen!

Azzal lassú, kimért léptekkel elindult az úton a falu felé. Az új, fenyőszagú fahíd közepén még megállt, nézegette a pilléreket, aztán megcsóválta a fejét, dűnyögött valamit és továbbment. Hosszú, egyenes botjával koppantgatott maga előtt az útra.

A falu mögötti völgyben összetömöttödvé várta már a nyáj. Hatszázhuszonkét fejős juh, a község juhai. Körülöttük a négy pakurár, botra támaszkodva. Odább a két málhás ló s a kutyák. Néhány ember is ácsorgott a pakurárok mellett, falusi gazdák, tanyások. A juhokat nézték.

- Jó volt a legelőd, látszik, Arszintya apó!

- Nem korán még át a Funtinelre?

- Kitart-e ott őszig a fű?

Ilyeneket kérdezettek az emberek, amikor megérkezett közjük. De inkább csak a gondolataikat mondták el így, mert egyikük sem gondolt arra komolyan, hogy kérdőre vonja az öreg Arszintyát valamiért is. Harmincegynéhány éve legeltette már a község juhait, s jobban, mint ő, senki sem tudhatja, mikor kell legelőt váltani, mikor kell ezt vagy azt tenni a juhokkal. Nem is felelt az öreg a kérdésekre. Csak odaállt a turma elé, végignézett a juhok fölött, és rekedt vénember-hangon elkurjantotta magát:

- HUUUJHA-NYÁ! Hujjj!

Azzal megindult az úton előre, az Andrenyásza felé. Az ismerős hangra felütötték fejüket a juhok, mozgás támadt köztük. A pakurárok helyükre szaladtak, s a nyáj lassú hömpölygéssel megindult az öreg után.

- Adjon Isten szerencsét! Jó utat! - kiáltozták utánok az emberek, és a nyáj ment, lassan, tempósan fölfele az Andrenyásza tanyái között, s a kóbori pláj lelógó csücskénél be az erdők közé.

Öreg Arszintya lassú, kimért léptekkel haladt a nyáj előtt, kezében a hosszú bottal. Nem nézett hátra egyetlenegyszer sem, nem volt miért hátranézzen. Ismerte a lépést, amivel haladni kellett a nyáj előtt. Nemcsak ismerte: talán már nem is tudott volna másképpen lépni, csak ilyen lassan, kimérten, nyugodtan. Ezek a lépések már hosszú évtizedek alatt hozzáidomultak a juhok mozgásához, nem voltak sem gyorsak, sem lassúak. Éppen olyanok, amilyenek kell legyenek a pásztor lépései, aki mögött néhány száz juh hullámszik fölfele a hegyen.

A pakurároknak sem kellett figyelmeztető szó, tudták jól a rendet. A két fiatalabbik oldalt haladt, egyik a jobb szélén, másik a bal szélén a nyájnak. Néha nagyokat kurjantottak, ha egy-egy juh megállt füvet harapdálni a széleken. Olykor a botjukat is megrázták a levegőbe, de ezt inkább csak megszokásból tették, mint komoly fenyegetésképpen. A két idősebbik pakurár hátul haladt, a nyáj mögött. Mögöttük jött a két ló a poggyással, s a lovak mögött a kutyák. Ez volt a rendje annak, ha költözött a nyáj.

Mentek, haladtak fölfele a kóbori plájon. Körülöttük föltornyosultak az Andrenyásza sötét hegyei, rengeteg sziklás erdők, melyek között a juhok kolompja úgy szólott, mint egy eltévedt gyerekhang. Mire a nap délelőttre ért, már fönt jártak a gerincen. Meleg volt. A kutyák nyelve lógott, és a lovak megizzadtak a teher alatt.

Az öreg egy percre sem állt meg, csak ment. Előre a gerincen, mindig fölfele. A hegyek elfogytak. Az erdők aláereszkedtek, és az ég kékje kitágult. A pláj gerincének két oldalán meredek sziklás oldalak futottak alá, szedres és málnás üverek, sűrű fenyvesekkel borított hegylábak. Aztán a gerinc kiszélesedett, ellaposodott. Bükkfaszálásban haladt a nyáj előre, nagy, hatalmas fák alatt, melyeknek törzsét három ember se foghatná körül. Nemsokára ritkulni kezdtek a fák. Napfényes zöld világosság jött szembe velük, és egyszerre csak kitárult a funtineli tisztás. Nagy, széles, füves térség a hegyek laposán. Körülötte évszázados bükkfák. És a fák feje fölött messzire elláthat a szem, föl a Pietroszig, amerre a pláj vonul tovább, a Kelemenig, át a görgényi hegyekre.

Arszintya megállt a tisztáson. Egy pillanatra a juhok is megálltak mögötte, aztán mohón széteszlottak a fűre. Szép fű volt odafönt, az öregember meglegedetten nézte.

A két öregebbik pakurár előrejött a málhás lovakkal, és megindultak hármásban a karám felé. A két fiatalabbik a juhokkal maradt.

Ahol a tisztás alsó csücske az Ilva vize felé aláhajlott, ott volt a karám. Keményen lecölöpözött, régi karám volt az, közte bujazöld a fű a sok juhganétól. Mellette a sajt készítő káliba és az alvószín, a maga alacsony félfödélével. S a karám alatt, alig száz lépésre onnan ott csörgedeze a tiszta, bő vizű funtíneli forrás, és csillogtatta vizét hat hosszú vályún keresztül, kis vidám csörgőt képezve mindenütt, ahol az egyik vályú véget ért, s kezdetét vette az alatta levő. A csorgók alatt patakka gyúlt a víz, és halk duruzsolással eltűnt az ilvai fenyvesek sötétjében.

Árszintya s a két pakurár odamentek a karámhoz. Először is levették a lovak hátáról a terhet. A fanyergekre szerelt üstöt, csebreket, vödröket és egyéb, sajtához való szerszámokat. Aztán a bundákat, az átalvetőket, málélisztet és sok mindenfélét. A lovakat kieresztették a fűre legelni. Aztán bementek a kalibába, hogy elrendezzenek mindent, ahogy kell.

Öreg Árszintya tette rá lábát elsőnek a küszöbre.

- Isten segíts - mormolta el a mondást, ősi szokás szerint, aztán megállt az ajtóban és körülnézett. Ott volt az asztal, a pad, a polcok is megvoltak, semmi sem hiányzott. De valami mégis megakasztotta a szemét. A sarokban friss volt a fekhely. A fenyőbojtok rajta még alig fonnyadtak meg. Valaki nemrég lakott ott, a kalibában. Nemcsak betért egy éjszakára, ahogy az szokás. Lakott. Több napon át. És mielőtt elment, még kiséperte a szemetet, és a seprűt odatámasztotta a falhoz. Új nyírfaseprű, nemrég készült.

- Valami van? - kérdezte az egyik pakurár, és föllépett az öreg mögé a küszöbre.

Az öreg nem szólt semmit, csak odamutatott a fekhelyre.

- Valaki aludt itt - mondotta a pakurár, miután benézett.

- Nem - csóválta meg a fejét öreg Árszintya -, nem. Valaki lakott itt.

Nem törődhetek többet a dologgal. El kellett rendezni mindent és fejeshez terelni a juhokat. Volt dolog bőven. Később az egyik pakurár meglátott lent a csörgő mellett valami fehéret. Egy nagy darab, beszegett, durva házivászon volt, olyasmi, amit törülközőkendőnek használ a havasi ember. Úgy hevert ott a csörgő mellett, mintha szárítani tette volna ki valaki.

Nem értek rá beszélni róla. El kellett végezni a fejest, aztán újra kihajtani az állatokat, megigazítani ezt-azt a karám körül, egy-egy düledező oszlopot kicserélni, volt dolog sok. Csak amikor már este lett, és mindennel elkészültek, és ott heverték bundáikon a tűz körül, kezdte el az egyik pakurár. A legfiatalabb, egy Torna nevű.

- Ki a fene tanyázhatott itt? Mi?

- Valami vadász - mondta az öreg -, az urak szoktak így nyáron.

- Prepegyit lehetett - vélte az egyik idősebbik pakurár. De Torna nem nyugodott meg.

- Az urak nem söprik ki a házat, mielőtt elmennek. Prepegyit meg nem használ törülközőkendőt.

- Akárki volt, sietve mehetett el, hogy itt feledte a kendőt - vélte egy másik.

Később az öreg aludni tért be a kalibába. Csak a négy pakurár maradt a tűz körül. Csöndes, szelíd éjszaka volt. Ragyogtak a csillagok. Valahonnan a Szerecsen sziklá felől egy nagy bagoly hangját hozta át a csönd. Egyszerre csak megszólalt Kosztáké, az az idősebbik legény, aki az öreg után elsőnek lépte át a káliba küszöbét. Furcsán, fojtottan mondta.

- Márpedig, aki itt tanyázott, az nem volt sem vadász, sem prepegyit.

Volt valami a hangjában, amire a többiek fölfigyeltek.

- Hát micsoda volt? - kérdezte Torna, a legfiatalabbik.

- Fehérnép.

- Fehérnép? Mi? Honnan tudod?

Izgottan könyököltek föl a legények a bundán. Szemük csillogott a tűz fényében, mohó, éhes csillogással. A szó, az asszony gondolata felgyújtotta a képzeletüket.

- Az ám - súgta Kosztáké titokzatosan -, és hozzá nem is akármilyen fehérnép! He! Ide nézzetek!

S valamit óvatosan elővett a tüszőjéből. Kifejtette, szemük elé tartotta. A legények meresztették a szemüket, de nem láttak semmit a Kosztáké kezében.

- Mit bolondítasz, sze nincs ott semmi - morogta az egyik.

- Áldását a szemeteknek - mordult föl a bozontos legény -, hát nem látjátok?

S valamit két bütykös ujja közé fogva odalógatott a szemük elé. Valami furcsa, vékony szál volt az, hosszú, vékony szál, és furcsán csillogott a tűz fényében.

- Mi a fene az? - csudálkoztak a legények.

- Mi? Hát nem látjátok még mindig? Hajszál, te, aranyos hajszál, igazi aranyból való! Amilyen a Butka tündéreinek van, akik teleholdkor táncolnak anyaszült csurdén a pojánokon!

A legények torkában megfagyott a szó. Csak bámulták meredt szemmel a vékony, csillogó csodát ott a Kosztáké két ujja között.

- Haj az, igazán? Mutasd!

- Vigyázz, te! El ne veszítsd!

Sorra kezükbe vették. Megnézték. A tűz felé tartották. Aranyból volt igazán, csillogott. És hajszál volt az, valódi hajszál.

- Hol letted, te?

- Hol? Hát ide figyeljete! A kalibában, bent a fekhelyen. Hát azért mondom! Adjátok vissza, hé! Én találtam, az enyém.

Szótlanul bámultak maguk elé a legények. Csönd volt a tűz körül. Az éjszaka megtelt titokzatossággal, régi mesék emlékei szálldostak fölöttük láthatatlan pillangószárnyakon a sötétségben. Amiket öreg emberek mondtak el itt vagy ott. Téli tüzek mellett, régen. A Butka tündereiről, akik holdtöltekor kiszállnak a sziklák közül, és varázslatos táncokat lejtenek eldugott tisztások gyepén, és aki meglátja őket, az fává változik, vagy fűevő állattá. Mint ahogy ezzel történt, vagy azzal... ekkor meg ekkor, régi-régi időkben...

Hallgattak, és a csönd borzongott körülöttük, mint aki tündéretet lát.

- Tündér lakott volna a kalibában? - kérdezte egy idő múlva halk, álmodó hangon Torna, a legfiatalabbik. - Nem is lehet elhinni, nem is...

Kosztáké morgott valamit, aztán felkelt, fogta a bundáját és behúzódott a félfödél alá. Rendre követték a többiek is. Torna maradt legtovább a tűz mellett. Pedig már nem is égett rég, már a zsarátnokot is hamuval szórta be az éjszaka hűvös harmatja, s még mindig ott ült. Aztán valahol a tisztás sarkában riasztani kezdett egy őz. A karám felől felvakkantott rá az egyik kutya, és ettől ugatva talpra szöktek valamennyien.

- Nyehi - mordult közójük a legény, aztán fölszedelőzködött ő is, és behúzódott a többi mellé az alvóhelyre.

Nem lehetett tudni pontosan, hogy mikor történt. Később följött a hold is, és kísérteties fényével rávilágított az alvó legényekre. Torna ébredt föl elsőnek. Hirtelen ébredt föl, anélkül, hogy tudta volna, mitől. A karám előtt ott ült egy nagy, fekete kutya, első pillantásra az öreg Csobánnak lehetett volna nézni, de nem az volt mégsem. Föltartott fejfel nézte a holdat, és különös, mély hangon vonyított. A többi kutyának híre se látszott sehol, mintha elnyelte volna őket a föld. Csak ez a nagy, fekete kutya ült ott a karám mellett, és felvonított a holdra.

Torna fölült. Dobogni érezte a szívét. Érezte, hogy megijedt, de még nem tudta, hogy mitől. A hold rávilágított a másik háromra, és olyan volt az arcuk, mint a halottaké.

Rá akart szólni a kutyára, mert az első pillanatban azt hitte, hogy a Csobán az amelyik ott a karám előtt vonyít. De aztán látta, hogy nem a Csobán, hanem egy idegen kutya, nagyobb és feketébb, mint a Csobán. És ahogy feltartott fejfel fölvonított a holdra, vörösek voltak a szemei, és kék láng jött ki a száján. Különös volt az egész, ez az ébredés és a hold és az idegen, fekete kutya. Érezte, hogy borzongás fut keresztül a testén, és megvacognak a fogai. Tisztán emlékezett rá később, hogy valami megmagyarázhatatlan erő húzta a tekintetét le a vályúk felé. Még át is kellett forduljon a másik oldalára, hogy oda láthasson. Nem is magától fordult meg, valami bűvös erő fordította oda. És akkor egyszerre olyan volt, mintha kővé változott volna. Vagy fává, mint a régi mesékben. A vályúknál, pontosan a második és harmadik vályú között, ahol a legnagyobb esése van a csorgónak, egy tündér állt, és fröcskölte maga köré a vizet.

Másnap, amikor mindezt elmondotta, esküdött reá, hogy így volt, a nagy csorgónál egy tündér feredett. Anyaszült meztelen volt, és hosszú aranyhaján csillogott a holdvilág. Csillogtak a vízcseppek is, amikkel fröcskölte magát. Olyan volt éppen, mintha fényes üveggyöngyökkel szórta volna tele magát. Aztán egyszerre csak megszólalt. Nem hanggal, ez volt éppen a félelmetes benne. Valami másképpen szólalt meg. De mégis ott hallotta a fülében, ahogy megkérdezte: „Pásztorok, hova lett a törülközőkendőm?”

Torna esküdött, hogy így volt. A tündér ott lent a csorgónál feléje fordult, és anélkül, hogy hallani lehetett volna a hangját, megkérdezte: „Pásztorok, hova lett a törülközőkendőm?” És ő nem tehetett mást, föl kellett kelnie a bundáról, lekasztania a szőgről a kendőt, és odavinni azt a tündérhez.

Ahogy később visszagondolt reá, mintha a fekete kutya már akkor nem lett volna ott a karám mellett. Nem is üvöltött. Csönd volt. Csak a saját lépteit hallotta, ahogy ment a fűvön lefele, és a víz hangját lent a csorgóknál.

A tündér ott állt a második és a harmadik vályú között a csorgónál, és várt reá. Dús aranyhaja csípőig ért, és a teste úgy csillogott a hold fényében, mintha pikkelyekkel lett volna borítva, mint a halak.

Odament hozzá, egészen közel. Nem gondolt semmire, csak ment, mert mennie kellett. Valami húzta, parancsolta, valami megnevezhetetlen bűbajos erő. Úgy ment, mint a halottak vagy az alvajorók. Nem érzett semmit, és a feje hideg volt belül és üres. Odament hozzá egészen közel, és megállt. A tündér nézett, perzselt a szeme.

- Add ide, jó pásztorfiú, a kendőt!

Érezte, hogy kinyúl a keze, anélkül, hogy megmozdította volna, és a kezében volt a kendő. A tündér átvette. Erezni sem lehetett a kezét, olyan könnyű volt, amikor kinyúlt a kendő után. Hónaljában aranypihéek csillogtak.

- Köszönöm neked, pásztorfiú!

És ő csak állt mozdulatlanul, mint aki kővé vagy fává változott, mint a mesékben.

- Mit nézel rajtam, pásztorfiú? Szép vagyok? Tetszem neked?

Tulajdonképpen ekkor hallotta először a tündér hangját. Halk, bűgő hang volt, és utána kis nevetés bugyborékkolt föl a szájából, olyan, mint mikor egy vadgalamb fölrebben a faágról.

Szája piros volt, és a fogai fehéren csillogtak, és a teste olyan volt, mint amilyent álmában sem lát a férfiember.

- Tetszem neked, pásztorfiú? Felelj!

És ő mondta:

- Igen.

Hallotta is, fakón, tompán a saját hangját. És mégis olyan volt, mintha álomban lett volna.

- Szeretnél megölelni? Igen? Felelj!

És ő újra mondta, azzal a színtelen, tompa hanggal:

- Igen.

A tündér nevetni kezdett, fejét vadul megrázta, hogy hosszú aranyhaja csillogva hullámozott a holdfényben. Aztán odalépett hozzá, egészen közel, puhán és zaj nélkül, mintha nem is érte volna lábával a földet, és az arcához hajolt. Olyan közeire, hogy érezte a bőrének az illatát, valami különös, részegítő illatot, mely olyan volt, mint a nyírfák meg a napvirágok illata árnyékos katlanokban. Olyan közel hajolt hozzá, hogy feszülő mellével megérintette a kezét, és ez az érintés olyan volt, mintha tüzes parazsat nyomtak volna a keze bőrére, megrándult tőle, és egész testén végignyilallt a fájás.

- Buta pásztorfiú - súgta a tündér, és a hangja olyan volt, mint valami különös, borzongató muzsika -, én is kívánlak téged, mert szép vagy és fiatal. De nem szabad, tudod, mert aki megölel engem, az meghal, buta pásztorfiú... Inkább aludj, és álmodj rólam, aludj és álmodj, aludj, aludj...

Ennyit tudott Torna abból, ami azon az éjszakán a Funtinelen történt. És esküdött rá, hogy minden így volt eddig, szóról szóra így. És többre nem emlékezett. A többiek annyit tudtak mondani hozzá, hogy amikor fölbredtek, majdnem egyszerre mind a hárman, Csobán ott nyüszkölt a lábuknál, és morogva fülelt le a vályúk felé. Mikor odanéztek, először nem láttak semmit. Bár Kosztáké később emlékezni vélt, hogy mintha lent az erdő szélén mozgott volna valami, s az a valami olyan volt, mintha egy meztelen asszony lovagolt volna egy nagy, fekete kutyán. De ez nem biztos, mert a többiek nem láttak semmit. Bár Kosztáké később még arra is emlékezni vélt, hogy a nagy, fekete kutyának láng jött ki a száján, és a meztelen asszony teste úgy csillogott a holdvilágban, akárha halpikkely fődte volna, és hogy aranyhaja hosszan lobogott utána, és még lent a sötét fák között is világított egy darabig.

De a másik kettő mindebből nem látott semmit. Csak bámultak lefele a holdvilágos éjszakába, látták a vályúkat, a víz csillogását és lent a fekete erdőt. Aztán egy idő múlva a második és a harmadik vályú közötti csörgőtől valamivel odébb megláttak egy mozdulatlan valamit a földön. Más színe volt, mint a fűnek, és a holdfény nem csillogott rajta, pedig a gyeper már harmatos volt akkor, és csillogott mindenütt. Olyan volt, mintha egy fatörzs hevert volna ott, vagy egy lapos szikladarab. De tudták mind, hogy sem fatörzs, sem szikladarab ott nincsen, így hát mind azt a mozdulatlan valamit nézték, és érezték, hogy a szívük hangosabban ver, mint máskor. És nem tudták, hogy miért. Aztán fel akarták költeni Tornát is, és látták, hogy üres a helye. Csobán még mindig ott nyüszkölt a lábuknál, és egyre a vályúk

felé nézett ő is. Azt a valamit nézte, ami ott hevert, és miatta volt nyugtalan. Jákob tért először magához, aki Kosztáké után következett korban.

- Meg kell nézzük - mondotta -, meg kell nézzük, a keserűségbe, hogy mi az ott.

Azzal fogta a botját és felállt. Füttyentett a kutyáknak. Azok ugatva szöktek föl a karám fala alól, és Csobánnal együtt szaladni kezdtek le a vályúk felé. És egyre ugattak. Kosztáké is fölkelte erre, meg Jonica. Vették ők is a botjukat, és mentek Jákob után. De érezték mind a ketten, hogy félnek. Volt valami különös, babonás és félelmetes abban a tiszta, holdfényes éjszakában.

Aztán az a valami, ami ott feküdt a csörgő mellett a fűben, Torna volt. Először azt hitték, hogy valami baja van. Talán éppen meghalt. De csak aludt. Az első rázásra fölnyitotta a szemét. - Mi? Mi a? - kérdezte, és úgy nézett maga köré, mint aki ördögöket meg angyalokat lát. Hát így történt.

Azon az éjszakán nem jött több álom a pakurárok szemére. Heverték bundájukba burkolódzva a hálóhely födele alatt, és suttogni is alig mertek. Hitték is, nem is, amit Torna mondott a tünderről. De Toma esküdött, hogy egy szó sem hazugság, úgy igaz minden, ahogy elmondta. És később Kosztáké is emlékezni kezdett, hogy mintha valóban látta volna azt a fekete kutyát az erdőszélen nyargalni, hátán a halpikkelyes testű, meztelen asz-szonyfélével. Nem tudtak elaludni többet. Heverték ott, és dideregtek, és szemüket nem vették le a vályúkról egy pillanatra sem.

Szerencsére hamar virradni kezdett. A holdfényt felváltotta a hajnal ködös szürkésege. Egyszerre minden józanabbnak látszott. Gondolkodni kezdtek a dolgon. Nem álmodott-e Toma? S álmában járkált, mint a holdkórosok? Aztán valamelyiknek eszébe jutott a törülközőkendő. Odanéztek a szögre, ahova akasztották volt az este. Egyszerre néztek oda mind a négyen, és egyszerre akadt el a lélegzetük. Mintha valami jéghideg kéz szorította volna össze a torkukat, olyan volt éppen. A kendő nem volt ott.

Később keresni kezdték. Hátha leesett. Vagy elvitte valamelyik kutya. De a kendő nem volt sehol. És hiába kezdett derengeni már a józan reggel, halálos biztonsággal tudták mind a négyen, hogy a tündér valóban ott járt.

Nehezen ment aznap a munka. A gondolataik nem ültek meg a juhok mellett. Különösen Toma volt szótlán, és fejes közben gyakran megállt a keze. Nem lehetett titokban tartani sokáig a dolgot. Talán Jonica volt az, amelyik elmondott mindent az öregnek. Vén Árszintya kétkedve mosolygott, aztán megcsóválta a fejét.

- Sok túrós puliszkát evett Toma az este, attól álmodott ilyen bolondokat.

De a legények mind odagyűltek köréje, és bizonygatták a halpikkelyes, csurdé fehérnépet meg a fekete kutyát, és hogy a kendő is eltűnt. Árszintya csak nevetgélt, és legyintgetett nagyokat.

- Tán nincsenek tündérek, Árszintya bácsi? - kérdezte Kosztáké.

- Na, na. Azt nem mondom. De ilyen halpikkelyesek meg fekete kutyások, ilyenek semmiképpen nincsenek. Harmincegynéhány esztendeje járok már ide föl a Funtinelre, és csurdé fehérnépet ugyan láttam egyszer-másszor én is, de azokkal semmiféle titokzatos dolog nem volt. Na. Hát mért legyen most egyszerre másképpen? Te pedig, Torna, ne egyél annyit esténként. S ha mégis ilyesmit álmodnál, akkor eridj le egy napra a faluba a lányokhoz. Ejszen az a bajod.

Így vélekedett az öreg Árszintya a dologról. Eltel a nap. Este, miután végeztek a juhokkal, szótlánul ültek le a tűzhöz. Nem beszéltek róla, de ugyanarra gondoltak mind a négyen. Párás volt a levegő és langyos. Szellő se járt. Az ilvai völgyből fölhallatszott a patakok zúgása.

- Eső lesz holnapután - mondta az öreg, és aznap különösen korán kelt föl a tűz mellől, s húzódott be a kalibába.

Magukra maradtak négyen a tűznél. Az este lassan éjszakába ment át, megsűrűsödtek a csillagok az égen, s az erdőkre puha, fekete kendő borult. Csönd volt. Ült a négy a legény a tűz körül, egyik se szólt semmit. De szemük olykor rebbenve aláesett a vályúk felé, mintha vártak volna onnan valakit. A karám-ban néha megmozdult egy-egy juh, és köhögött. Olykor meg-kondult félhalkan egy kolomp. A kutyák aludtak.

Ha széthullt a tűz, új fát vetettek rá. És ültek körülötte, és nem szóltak egy szót sem. Sok-sok idő telt el így, nem lehetett tudni, hogy mennyi. A csillagok didergő fénye hűvös harmatot kezdett alászűrni a tisztásra. Aztán keleten megsápadt az ég alján egy folt. Nőtt. Kirajzolódott benne a hegyek tarajos háta. És lassan, mint egy nagy vörös tojás, kiült a Pietrosz tetejére a hold. Valami egészen különös derengés támadt. Tisztán lehetett látni a kalibát, a karám egyes cölöpéit, a vályúkat lent és a víz csillogását a vályúkban. Lehetett látni végig a nagy üveres

tisztást, és az erdő fekete szegélyét kereken, és egy-egy fenyő fekete csúcsát, ahogy felszúrta a holdfényt.

Nem lehetett tudni, melyik kutya kezdte el, de egyszerre csak ott ült valamennyi a karám előtt, feltartott fejjel bámulta a holdat és vonyított. Kísérteties volt és hátborzongató a hangjuk. Olykor egy bagoly körözött át fölöttük, hallani sem lehetett a szárnyát. Csak jött, és elment.

- Nyehi, az anyátok! - mordult rá Kosztáké a kutyákra, és közéjük hajított egy fát. A kutyák elhallgattak. Csönd lett. Csak a hold ült vörösen a Pietrosz tetején, és lassan emelkedni próbált. És akkor egyszerre meghallották az éneket.

Nem lehetett tudni, hogy honnan jött. Szinte azt sem lehetett tudni, hogy ott volt-e valóban, vagy csak a csönd, az éjszaka és a hold játszottak együtt valami babonát. Torna hallotta meg elsőnek.

- Halljátok? - suttogta, és a szeme ijedten meredt előre. Hallották mind. A tűz didergő fénye és a hold négy döbbszempár tükrében csillant meg egyszerre. Visszafojtották a lélegzetüket. Valahol egy asszony énekelt. Szavak nélkül, valami ismeretlen, különös dalt. Egy fájdalmas, szívettépoen szomorú dalt, amilyent még nem énekelt asszony soha.

- Jaj - nyögött fel Torna, a legfiatalabbik -, jaj...

A kutyák ültek hegyesen a karám előtt, és füleltek. Ők is hallották a dalt áramlani valahonnan az éjszaka bűbajos derengéséből. De nem ugattak. Csak ültek és hegyezett fülekkel figyelték a hangot.

Valaki énekelt. De nem lehetett tudni, hogy hol. Közel-e vagy messze? Valahol fent a tisztáson? Vagy az erdők között? Vagy a fák fölött? A holdban? Nem lehetett tudni. Néha olyan volt, mintha onnan jött volna a karám mögül, egészen közélről. Máskor mintha véghetetlen messzeségből hozná a hold sugarai, valahonnan az erdők legsötétebb mélységéből vagy a Pietrosz sárgáskéken kirajzolt csúcsáról, vagy talán éppen a holdról. Búgott, halkán és panaszosán, mintha valaki belesúgta volna bánatát az éjszakába, és a hold sugarai dallá szűrve csobogtatnák tovább, mint valami láthatatlan lágy patakvizet a csönd fekete partjai között. Valaki valahol énekelt.

Aztán Torna fölállt. Nem szólt semmit, csak fölállt és látni lehetett, hogy a térde reszket. Nem nyúlt a bunda után. Csak állt fölegyenesedve, és figyelte a hangot. Aztán megindult.

- Hova mégy? - szólt utána szinte ijedten az egyik legény. Torna nem felelt, csak ment. Elhaladt a karám mellett, és látni lehetett a hold fényében, ahogy átment a tisztáson az erdő felé.

- Torna! Torna! -kiáltottak utána, de nem fordult vissza, csak ment. Ment, ment, aztán elveszett az éjszakában.

Rémülettől dermedten néztek utána. Aztán nem beszéltek többet, csak ültek az elhamvadt tűz körül, és figyeltek. Még egy darabig hallatszott az a különös ének. Aztán elveszett a csöndben. Nem lehetett tudni, mikor volt vége. Mintha nem is szűnt volna meg, csak elhalkult volna lassan. Egyre halkabban és halkabban lehetett hallani, aztán már csak bent a fülükben, az agyukban, a döbbszívükben zsongott és búgott, és aztán egyszer csak azt érezték, hogy csönd van, vak, süket csönd.

Összenéztek. Nem szóltak, csak egymásra néztek hosszasan, és várták, hogy újra megszólaljon az ének. De nem szólalt meg többet. Csak a csönd volt körös-körül, és az éjszaka és a hold, ahogy egyre magasabbra hágott, és az éjszaka nyirkos párái, ahogy széles körben a hold köré gyűltek.

Reggelig ültek ott szótlánul és vártak. De nem tért vissza a hang. És Torna se jött. Hajnal felé meggyűlt a köd, és elfödte a holdat. Később sem oszlott el. Aztán ki kellett eresztetni a juhokat, és Torna még mindig nem volt ott.

Mikor az öreg Árszintya kilépett a kalibából, szürke köd takarta az erdőket. A nap mint egy nagy, vörös golyó izzott keresztül a ködön. A juhokat akkor terelték le a pakurárok a vízhez. Hárman voltak csak.

- Toma merre van? - kérdezte később, mikor hozzáfogtak a fejeshez.

Zavartan és akadozva mondták el neki azt, ami az éjszaka történt. Az öreg bosszúsan legyintett, és morgott valamit. Aztán hozzáfogtak a fejeshez. De Toma nem került elő azután sem. Bevégezték a fejest, a juhokat kiterelték legelni, és Toma nem volt ott. A köd rendre felszállt, széteszlott az égen, melegen tűzött a nap, és Toma még mindig nem jött vissza. Dél lett. A három legény szótlánul kanalizta a zsendicét, falta hozzá a puliszkát, még egymás tekintetét is kerülték. Az öreg is hallgatott. Csak amikor letette a cseréptányért maga elé a földre, megtörölte inge szélével a fakanalat, akkor kérdezte meg:

- Merre ment?

A legények összenéztek.

- A Sztrug felé talán... - mondta bizonytalanul az egyik.

- Úgy van - erősítette a másik kettő -, a Sztrug felé, arra.

Az öreg sóhajtott, feltápáskodott a földről, megkereste a botját és elindult. A tisztás közepe táján még visszafordult és, fütttyentett a kutyának.

- Csobán, ne! Ne Csobán, ne!

Aztán kutyástól együtt elnyelte az erdő.

Később a legények kihajtották a juhokat. Akarattal terelték őket a Sztrug felé, hogy hamarabb láthassák meg az öreget, amikor visszatér. Ott álltak egymás mellett a szélső bükkfák alatt botjukra dőlve, és lesték az erdőt. Valami furcsa titokzatosság lapult bent a fák homályában. Halkan kondult néha a juhok kolompja, de valahogy az sem olyan tisztán és békésen, mint máskor.

A nap már kezdett aláhajolni, és az esti fejes ideje is közeledett, mikor az öreg megjelent az erdőszélen. Valamivel fentebb jött ki, mint ahogy várták. Egyedül volt. Mögötte kullogott a kutya.

Nem jött oda hozzájuk, csak intett, hogy tereljék be a juhokat, és egyenesen a karámnak vette az irányt. Mikor leértek a juhokkal, ott várta őket a karámkapunál. Segített berekeszteni az állatokat, s mikor ez megvolt, odaszólt Jonicának. Nagyon komoly volt az arca.

- Te, Jonica! Fejes után lemegy a faluba. Hírt adsz a bírónak, hogy küldjön fel embereket, akik Tornát levigyék. S a szüleinek is szólsz.

A legényekben megfagyott a vér. Arcuk megszürkült, és csak nézték az öreget, szó sem jött ki a szájukon.

- Ott van a nagy szikla alatt, a Sztrugban. A kutya lelte meg. Leesett és összetörte magát.

Másnap reggel négy ember jött föl Jonicával a faluból, meg a Toma apja. Két csendőr is kísérte őket. Bementek öreg Árszintyával a Sztrugba, és a nagy szikla alatt meglelték Tornát. Ott feküdt a mohás köveken, a páfrányok között. Magasról eshetett, nagyon összezúzta magát. Fölszedték, rudakra kötözték, és kivitték a fuintineli tisztásra. Ott a csendőrök összerelték a legényeket, és azok el kellett mondjanak mindent, amit tudtak. A csendőrök ráncolt homlokkal hallgatták a mesét a tündérekéről meg az énekről, és néha bosszúsan közbemordultak. De egyebet nem tudtak mondani a legények.

- Vigyázatlanság folytán történt baleset - állapította meg végül is az idősebbik csendőr, azzal parancsot adott az indulásra. Az emberek némán emelték föl a hordagyat, s a menet megindult a Fuintinelen át a kóbori plájon lefele. Elöl a két csendőr, hátul lehorgasztott fővel Toma édesapja.

A legények szótlanul végezték a dolgukat egész nap. Az öreg is hallgatagon tett-vett a sajtok körül. Tornáról nem esett szó, de reá gondoltak folyton. Délután feljött néhány ember a faluból. Sajtért, ordáért. Juhosgazdák, akiknek arra a hétre esett a soruk. Újra és újra el kellett mondani nekik a Toma esetét. Az emberek csóválták a fejüket, hümmögtek, és némelyikük emlékezett régi történetekre, amiket a nagyapák meséltek hajdan, meg öreg pásztorok, akik a Pietroszon legeltettek valamikor, és amelyben hasonló dolgok fordultak elő. Valaki emlékezett arra is, hogy Minya bá, aki rideg gulyával jár föl a Brád laposára, mesélte volna néhány évvel ezelőtt, télen a korcsmában, hogy tova a Butka sziklái között ma is élnek még lidércek meg hasonló csodálatos és titokzatos lények, akik megkísértik olykor a halandó embert. És hogy az bizony nem lehetetlenség.

Azon az estén megeredt az eső. Már délután elborult az ég, egyszínű szürke volt, és úgy napnyugta táján szemerkélni kezdett. Barátságatlanul nyirkos lett a világ, a legények behúzódtak a fődél szállás alá, bundájukba csavarták magukat, és hallgatták az eső kaparászását a háncs fődélen. Sűrű volt az éjszaka és sötét, néma és mozdulatlan. Nehezen jött álom a szemükre. Egyszer a kutyák is ugatni kezdtek, és Kosziaké kibújt a bundából, fölállt, és rájuk kurjantott, mint amikor medvétől kell megóvni a karámot.

-Hujjha! Ne hadd! Húzd le! Hujjha! Hujj!

A kutyák ugatva eliramodtak a Sztrug felé, de nemsokára visszajöttek megint, és némán kapartak vackot maguknak a fődél eresze alatt. Kosztáké is visszafeküdt. Mérges sötétség volt, és az eső is hullott szünet nélkül.

- A Sztrug felé ugattak - szólalt meg egy idő múlva Jonica. A másik felkönyökölt a bundán.

- Azt hiszed, hogy...?

Nem mondta ki, de tudták mind a ketten, hogy mire gondol. Nem feleltek rá. Némán heverték, és hallgatták az esőt. Aztán elaludtak rendre. Nem történt más semmi azon az éjszakán.

Másnap esett szünet nélkül. Ázott volt minden és rosszkedvű. Még éjjel is szemerkélt, de az már inkább csak ködhullás volt. De reggel szétverődtek a felhők, és kisütött végre a nap.

Dél felé megjött az új pakurár, akit a község Toma helyébe megfogadott. Vidám, nyurga legény volt, Gligornak hívták. Belökte batyuját a föld alá, és füttyörészve vette számba a juhokat meg a karámot. Az öreg Arszintya elmagyarázta neki a rendet, és utoljára még azt mondta:

- Aztán éjszaka nincs mászkálás, érted? Ha hallasz is valamit, dugd be a füledet, és aludj.

A legény nagyot kacagott erre a beszédre.

- Ne féj semmit, Arszintya bácsi! Tőlem danázhat ahány csurdé fehérnép a világon van, mind! Legfeljebb elkapom, oszt ledobom a fűre s kész! Hahaj, fehérnép, fehérnép! Tündérek meg nincsenek, az csak olyan mese!

Az öreg nem szólt többet, a legények is hallgattak. Ragyogó, tiszta idő volt, melegen süttött a nap, kéken álltak kereken a hegyek, és messze voltak nagyon. Látszott, hogy nem tér vissza többé az eső. Érezni lehetett este is, hogy tartós jó idő következik. Naplemente után a levegő lehűlt, és elindult egy hűvös kis szellő is. Mire a csillagok kigyúltak, már harmatszaga volt a levegőnek.

Újra négyen feküdtek a föld alá. Hárman hallgattak, de Gligor, az új pakurár sokáig izgett-mozgott köztük. Füttyörészett, aztán mesélni kezdett mindenféle tréfás dolgokat, amik odalent történtek a faluban, és egyáltalán nem zavarta az, hogy csak ő egyedül nevetett a történeteiben. Később aztán ő is elcsöndesedett, és nemsokára már hangosan horkolva aludt.

Kosztáké ébredt föl elsőnek a hangra. Sötét volt, a hold még nem látszott sehol. Éppen csak a csillagok szitáltak egy kevéske derengést az éjszakába. Felült, figyelt. Egészen tisztán hallatszott az ének. Ugyanaz a furcsa, bűgő, lágy hang, ugyanaz a mérhetetlenül szomorú dallam, mint akkor. És a Sztrug felől hallatszott.

Fölrázta a mellette fekvőt.

- Hallod? - kérdezte sűgva.

Aztán mind a hárman ébren ültek és hallgatták az éneket, ahogy halkan szűródött át feléjük az éjszakán. Csak Gligor horkolt még mindig.

- Rázd meg, hogy hallgasson! Jonica bosszúsan rázta meg az alvót.

- He! Hö? Mi?

- Hallgass! Nem hallod?

- Mi?

Puhán hullámozott feléjük az ének. Mintha maga a sötétség énekelt volna valahol az erdők között.

- Ez az? - kérdezte Gligor, és felült a bundáján.

- Ez.

- A tündér?

- Hallgass...

Gligor durván felnevetett, és felállt. Rántott egyet a nadrágszóján, aztán kilépett a tető alá.

- Hova mégy? - riadt föl Kosztáké.

- Hova? Elhozom nektek azt a fehérnépet. Benyomjuk ide magunk közé melegítőnek. Majd meglássuk, mit tud az ilyen tündér!

Durván nevetett, és elindult az erdő felé. A karám sarkánál még megállt, figyelte a hang irányát.

- Ne bolondulj, Gligor! Gyere vissza! Gondolj Tornára, te!

Csak egy gúnyos kacaj válaszolt az ijedt kiáltásokra, s a legény nyurga alakját elnyelte az éjszaka sötétje.

Döbbenve ültek hárman a föld alá. Kosztáké halkan káromkodott. Aztán csak ültek, és figyelték a csöndet. A halk énekszó még hallatszott egy ideig, de már mintha sokkal messzebről jött volna, és a dallam csupa titok volt és szorongás, néha csalogatóan lágy és szomorú, máskor szaggatott, mint a Sztrug sziklás gerincei, melyek alatt feketén leselkedik a halál. Aztán egyszerre vége volt. Csak egymás lélegzetét hallották a csöndben, és néha egy-egy birka halk köhmentését.

Ültek, figyeltek és vártak. Az idő összesimult a csönddel, és nem lehetett tudni, sok telt-e el belőle, vagy kevés. Aztán egyszerre csak Kosztáké megrándult, és fölállt.

- Hova mégy? - ijedt meg a másik kettő.

- Szólok az öregnek - felelte Kosztáké rekedten, és megindult a káliba felé. Benyitott az ajtón.

- Árszintya bácsi! Árszintya bácsi! Az öreg megmozdult a fekhelyen.

- He! Mi a baj?

- Gligor, az új legény elment.

- Hova te?

- Az ének után. Mint Torna, úgy.

- Na az ördög!

Néhány pillanatig csönd volt, aztán az öreg szöszmötölni kezdett. Majd a legény elé lépett az ajtóba.

- Megint hallottátok?

- Igen.

- Hol?

- A Sztrugban. Mint akkor.

Az öreg kalapot tett a fejére, és előkereste a fal mellől a botot.

- A Sztrugba, azt mondod? Arra ment a fiú?

- Arra.

Az öreg füttyentett.

- Csobán! Ne, Csobán! Gyere! A kutya előbújt a karám mellől.

- Menjek én is, Árszintya bácsi?

- Nem kell.

- De...

- Nem kell - mordult türelmetlenül az öreg, s aztán elindult. Még látszott egy ideig, ahogy a karám mellett elhaladt, s mögötte a kutya. Aztán elveszett ő is a sötétségben. A Pietrosz körül halványan derengem kezdett valami sápadt fény. A hold volt ott, valahol a hegyek mögött.

Az öreg lassan ment be a fák közé. Sötét volt az erdőben, érezni lehetett inkább csak a fákat, mint látni. A kutya nyugtalanul szimatolt körülötte.

- Keresd, Csobán, keresd!

Az erdő hajolni kezdett lefele. Messze lent hallani lehetett a patakot. Néha megreccsent egy ág. Valahol egy állat iramodott zörögve. Az öreg lassan haladt lefele. Tapogatta a fákat, figyelte a fák koronái közt beszűrődő csillagokat. Kétszer is visszatért. Végre meglelte a gerincet.

- Keresd, Csobán, keresd! A kutya halkan nyöszörgött.

Mikor a sziklákhöz kiért, akkor jött föl a hold. Horpadt volt, mint egy zúzott tojás, amelyikből kicsurgott az élet. A fák szétnyíltak, és a sápadt derengésben úgy nyújtóztak szét a sziklák, mint valami halott óriások tagjai. Sötétek voltak és kemények. A gerinc keskeny volt és sikamlós a harmattól. Az öreg óvatosan haladt előre. Néha megállt, és hallgatózott. Néha a kutyát biztatta.

- Keresd, Csobán, keresd! Keresd, Csobán, keresd!

A kutya földre tartott orral szimatolt, aztán lassan megindult előre. Eljutottak a nagy szikláig. Akkor a hold már elhagyta a Pietrosz tetejét, és fehér fénye behavazta a csupasz kőomlásokat. Valahol egy bagoly szólott, hangja végigborzongott a csöndön.

A kutya megkerülte a nagy sziklát, és az egyik mellékgerincen megindult lefelé. Néha megállt, és bevárta a gazdáját. Halkan nyöszörgött.

- Keresd, Csobán, keresd, keresd!

Omladékokon botorkáltak át. Alattuk fekete szakadékok ásítottak, és nyirkos mohaszaguk megtöltötte a levegőt. Aztán egyszer csak megállt a kutya. Feltartott fejjel előre figyelt és halkán morgott.

Az öreg odament hozzá, és kezét a kutya fejére tette. Hallgatózott. Halk hangok szűrődtek ki valahonnan a sziklák közül. Most már ő ment elől és a kutya mögötte. Vigyázva, nehogy megcsússzék valahol egy kő, nehogy a mélységbe tévedjen a botorkáló lépés. Néhány sziklatömbön keresztül másztak, megkerültek egy görgeteget, és egy éles kis gerincre érkeztek, melyen néhány csenevész kis fenyő kapaszkodott. És akkor egyszerre csak meghallotta tisztán a beszédet. Ott a gerinc alatt, egészen közel.

Lenézett. A hold egy szűk kis katlanba világított bele, melynek alját sötét fenyves bozót tömte be, fölötte meg éles szikla-kilak meredeztek, tépett körvonalaik fölrajzolódtek az égre. Onnan jött a hang, lentről.

Óvatosan ereszkedett le Árszintya a katlanba. Lába alatt megmozdult egy kő, gurulni kezdett, és csattanva vágódott lent a sziklákhoz. A beszéd elnémult. Aztán megszólalt valahol egy asszony hangja, halkán, de tisztán és biztosan.

- Jobbra. Ahol a kis nyírfa van. Ott vezet az ösvény.

És semmi több. Az öreg megkereste a nyírfát. Ott volt az ösvény, igazán, ívben kanyarodott alá a katlanba. Aztán mire a közepére ért, már látta is az asszonyt, aki szólt. Egy széles barlang szájában ült, és a hold megvilágította az arcát. Odébb, a sziklának támaszkodva állt a legény, görnyedten és megrokknva, mint akit mérhetetlen fáradtság súlya nyom.

Öreg Árszintya leért a barlang elé. Mögötte a kutya. Ott megállt és az asszonyt nézte. Az asszony őt. Fiatalnak látszott. Legalábbis ahogy a hold megvilágította az arcát, nyoma sem volt rajta a ráncnak. Csak a szemei voltak nagyok és mélyek, és volt bennük valami különös, ahogy néztek. Valami, amitől az embernek végigszalad a hideg a hátán. Mezítláb volt, és a ruhája nagyon elviseltnak látszott. Fejét nem borította kendő, haja borzoltan és vadul omlott alá a vállaira, és szinte derékig belepte egészen. És csillogott a holdfényben, furcsán, mintha nem is haj lett volna, hanem sok-sok hajszálvékony aranyfonál. Két kezével átfogta a térdét, úgy ült ott a barlang fekete nyílása előtt, és nézett.

- Miatta jöttél? - kérdezte azon a tiszta, lágy és dallamos hangon, amely olyan volt, mintha néhány pillanatra az egész sziklakatlant megtöltötte volna muzsikával.

- Igen - felelte Árszintya -, miatta jöttem. Nem akarom, hogy úgy járjon ez is, mint...

Az asszony közbeszólt. Valamivel keményebb volt a hangja.

- Ül le! Öregember vagy, hát ül le! Sajnálom, ami azzal a másikkal történt, de nem tehetek róla. Ül le, öregember, nem tudom a nevedet.

- Köszönöm - mondta az öreg -, nem ülök le. Csak ezért a fiúért jöttem. Visszaviszem, mert nincs mit keressen itt. Mért énekelsz éjszaka, és mit keresel itt tulajdonképpen?

- Várj! A fiú nem mehet még. Dolgunk van egymással. Mondd csak - elfordult hirtelen a legény felé, és a hangja kiélesedett, mint a kés pengéje -, mondd csak el ennek az öregembernek, hogy mi dolgunk van nekünk!

A legény ott a sziklafalnál felnyögött.

- Mondd! Parancsolom!

Csattantak a szavai. Gligor meggörnyedt tőlük, és dadogni kezdett.

- Az úgy volt, hogy, hogy én elloptam a juhokat, és, és azért loptam el, hogy ő utánam szaladjon és... és így elcsaljam messzire a háztól és... és azalatt Juon a gyereket...

A legény csuklott egyet, és elhallgatott. Az asszony szemei szikrázni látszottak a hold fényében.

- Mondd - sziszegte -, mondd ki, te...

- Ellopta - nyögte ki a legény -, ellopta a gyereket a házból...

- Hova?! Kihez?!

- Az úr... Elfogott egy este az úton. „Akartok pénzt keresni?” - kérdezte. „Ezer forintot.” „Kit kell megölni?” - kérdezte Juon. „Csak el kell lopni egy gyereket.” így volt...

- Hova vittétek?

- Nem tudom, Juon... Én csak a pénz egyharmadát, én csak...

- Disznók! Mocskosak! Gazok! Az én gyermekemet loptátok el, az én gyermekemet! Ki az a Juon?! Hol lakik?! Felelj!

- Juon, a Piperikről... Az ökörcsordával van fent a Moldovánkán...

Nehezen jöttek a legény szájából a szavak. Arca sárga volt, mint a halottaké. Az asszony szemei sötöttek, ahogy nézte, arca vad volt, szája keskeny, kegyetlen és gonosz. Megrázta a fejét, borzolt hajtincsei mint megannyi vonagló aranykígyó, röpködtek körülötte.

- Mit érdemeltek hát? Mondd meg te magad, te legény?! Mit érdemel az olyan, aki ellopja egy asszonytól az egyetlen gyermekét, egy asszonytól, akinek senkije sincsen és semmije sincsen, csak az az egyetlen gyermeke, mit érdemel az olyan?!

A legény nehezen nyögött, mint a nagybeteg. Feje előregörbödött, válla megroskadt, térdei reszkettek. Öreg Árszintya lehajtotta a fejét, tűnődött egy keveset, aztán lassan megfordult, és megindult az ösvényen vissza, fölfele.

- Hova mégy, öregember? - kapta oda a neszre az asszony a írtét -, öregember, akinek nem tudom a nevét, hova mégy?

- A ti dolgotok - mondta halkán, rekedten, és nem is állt meg közben -, nem tartozik reám.

Aztán ment lassan fölfele a holdfényben kanyargó, keskeny kis ösvényen, lehajtott fejjel, az ösvényt ügyelve folyton, és mögötte kullogott Csobán, a kutya. A gerincről még egyszer visszanézett. De onnan fentről már nem látszott sem az asszony, sem a legény. Csak a néma

sziklakatlan látszott, ahogy halászápadtan meredt föl a beteg fényű holdra és hallgatott. Az öregember sóhajtott, aztán lassan, botjával tapogatódzva továbbkapaszkodott, amerre a szálerdő sötétedett fent a sziklák mögött.

A három legény ott várta a káliba előtt. Már azon tanakodtak éppen, hogy mit tegyenek, ha az öreg is odavész. Aztán meghallották a lépteit a fűvön, és nemsokára őt is látták, ahogy jött a tisztáson lefele. Egyedül volt.

A karámig elébe mentek. Lélegzetük izgatott volt, hallgatásuk mögött kérdések zakatoltak. Várták a szót. Nem találta meg? Megtalálta? De már...

Az öreg nem állt meg előttük. Nem nézett rájuk, csak elment mellettük, és nem is szólt. Legyökerezve maradtak ott a karámnál hárman, és döbbenet bámulták egymást. Csak a káliba ajtajából szólt rájuk az öreg. Rekedten, szigorúan.

- Mit álltok ott? Eridjetek aludni, éjszaka van! A más dolga nem tartozik rátok.

Azzal belépett a kalibába, és behúzta maga mögött az ajtót. A három legény összenézett. Aztán Kosztaké mozdult meg elsőnek, és lassú lépésekkel visszaindult a szállásfödél felé. A másik kettő szóttalanul követte. Lefeküdtek, és magukra csavartak a bundát. Aztán sokáig feküdtek ott álomtalanul, és belebámultak a sápadt éjszakába. A csillagokból hullott a harmat, és később valahol messze kiáltozni kezdett egy bagoly.

- Halálmadár - súgta Jonica, és keresztet vetett. Keresztet vetett a másik kettő is. Majd valamelyik kutya halk, nyújtott hangon vonyítani kezdett. Vonyítása egyre erősödött, bekapcsolódtak a többi kutyák is, és hangjuk végigszántotta az éjszakát.

Egyikük sem szólt rá a kutyákra, és ez a hátborzongató, kísérteties üvöltés visszhang nélkül vészett el az erdő fekete csöndjében.

2.

A NAP kiült a Pietroszra, és fényét a barlang szájára vetette. Az asszony megmozdult a mohából és fenyőbojtból készült fekhelyen, és kimászott a napra. Felkönyökölve hevert ott egy darabig, és lenézett a katlanba, ahol a fenyves fekete sűrűjéből kis fehér páragombolyagok kúsztak elő, és széteszlottak a napsugarak között. A nyirkos sziklafalakra rátűzött a reggeli napfény, és a levegő gyorsan melegedett. Jólesett ez a melegség a barlang nyirkos hidege után. Elnyújtózott alatta, mint a macska, lustán és álmosan, és belebámult az erdők közé. Lent a sűrűségtől ellepett meredek sziklaoldal alatt a patak zúgott. Néha olyan volt, mintha változtatta volna a dallamot, egyszer halkabb lett, máskor hangosabb, aszerint, ahogy a reggeli szellő labdázott a hanggal.

Egyszerre csak nagyot kordult a gyomra. Megérezte az éhséget. Ismerős érzés volt, azokkal a kis nyilallásszerű fájdalokkal a gyomrában. Körülnézett, de már a tegnapi gombából sem volt semmi. Feltápázkodott, nyújtózott. Aztán hátrarázta a haját, kezébe vette a barlang előtt fekvő hosszú mogyorófabotot, és kilépett a sziklaperem szélére. Nyirkos penészszag áramlott föl a katlanból. Még egy pillantást vetett hátra a barlangra, mint aki búcsúzik. Pedig nem volt mitől búcsúznia. Csupán egy üres barlang volt, s benne egy puszta fekhely. Mint amikor a vad fölkel a vackából, és még egyszer visszanéz rá, és azt gondolja: talán nem is jövök erre többet. Ilyen volt ez a visszanézés. Aztán szikláról sziklára szökdelve megindult lefele.

A meredek omlásokat kerülgetve rendre leért a páfrányos sűrűség szélére. Egy helyen megállt, és hosszan nézett egy sziklahasadék felé. Érezte, hogy valaki fekszik ott, és csodálkozott. Idáig eljutott mégis? És látta maga előtt a nyurga legényt, amint gonosz és kárörvendő röhögéssel az arcán terelte a juhokat ott a Komárnyik fölött a fenyvesbe, kurjantozott nekik, hogy még jobban vaduljanak meg, és röhögött, pedig tudta, hogy azalatt ott lent a házban valaki kiveszi a gyermeket a bölcsőből és viszi...

Vad haragot érzett. Kedve lett volna odamenni a szakadékhoz, belenézni és az arcába köpni annak, aki ott fekszik. Pedig valahogy mindaz, ami ott fönt a Komárnyikon történt, már olyan volt, mintha borzasztóan régen, talán nem is ebben az életben történt volna.

Néhány pillanatig állt ott, aztán egy vad mozdulattal elfordította fejét a sötét szakadéktól, és elindult a páfrányok közt lefele. A rugalmas, hosszú bottal ügyesen szökdelte keresztül köveken és ledőlt fatörzseken. Sűrű fenyőágak borzolták a haját, néha a ruhája is megakadt egy-egy gallyban, és halk recsenéssel felszakadt a szövet, de mindezzel nem törődött. A patak zúgása egyre közelebb hallatszott. Egy vén fenyő tövéből morogva iramodott el egy fiatal medve, fekete hátán fölborzolódott a szőr, és a fák közül még visszanézett egyszer és brummogott.

Aztán leért a patakhöz. Tajtékot vetve bukfencezett a Sztrug zöldesbarna vize a meredek sziklák között alá. Az asszony éppen hogy megmosta benne az arcát, de már ment is tovább. Hideg volt a levegő és nyirkos ott a szűk patakvölgy árnyékában, és a fák eltakarták az eget. Mintha szürkület lett volna, párás, gombaszagú szürkület. Tovább haladt a víz mentén. Itt-ott kenyérgombát talált a fák alatt. Letörte, kötényébe gyűjtötte. Némelyikbe beleharapott.

Új és új üverek forrásai szakadoztak be jobbról és balról. Aztán egyszerre csak szétnyíltak lassan a fenyők koronái, az ég kék csíkja csillogva megjelent, szélesedett a csík, kitértek a sziklák is, és napfénytől sárgán feltűnt alant a Ratosnya-patak völgye.

Ahol a Sztrug vize a Ratosnyába harsogva alászakad, az asz-szony macskaügyességgel lemászott a sziklákon, és talpa alatt ott érezte a völgyi rét harmatos fűvét. A Zimbru üverei felől málnaillatot hozott a szél, és erről újra eszébe jutott, hogy éhes.

Szaporán összetördelt valamicske száraz rőzsét, szoknyája zsebéből előszedte a tűzszerszámot, és szikrát csiholt. Hamarosan égett a tűz. Közepébe dobott egy jókora követ, aztán lement a irtakhoz és fogott néhány halat. Mire visszajött, a kő is kiforrósodott már. Rátette a halakat, s a halak mellé a gombát. Mikor az evéssel elkészült, már a nap magasan járt. Meleg fény öntözte a Ratosnya tág völgyét, és a patak bütykös kövein vízirigók süt-i ették fehér mellüket.

Levetkőzött és megfürdött a patak hűvös vizében. Sokáig lubickolt benne. Aztán kimászott egy nagy, lapos kőre, és hasrafeküdt rajta, mint a gyíkok. A nap melegen tűzött oda, és egy könnyű szellő olykor végigsimogatta a bőrét. Békés és mozdulatlan csend hevert a völgyön. Csak egy-egy madár szállt néha át fölötte, és szitakötők ezüstös szárnya zizzent. A parti

virágok langyos illata összekeveredett a harsogó víz nyers szagával. Az asszony lehunyta a szemét, és nem gondolt semmire. Jó volt a napfény, a meztelenség, a zúgó csönd, az egyedüllét. Már-már elaludt szinte.

Hirtelen emberi hangra riadt. Felkapta a fejét. Néhány lépésre tőle, túl a tajtékos vizén egy ember állt a parti éterek alatt. Kerek fejű, kövér kis ember. Úri ruha volt rajta, bő nadrág, csíkos ing, nadrágtartó, karján kabát. Hasa előre púposodott, a fején írcsa, kerek szalmakalapot viselt. Arcán alávaló vigyorgás terpeszkedett, és újra mondott valamit. A víz zúgásán nem hallatszott át.

- Mi van? - kérdezte az asszony, és az oldalára fordult, hogy jobban hallhassa a szót.

A kis kövér tölcsért csinált a kezéből a szája elé, és úgy kiabálta át a vizén.

- Nem fázik a ruhád?! - és rövid, kövér mutatójával feléje mutogatott.

Az asszony végignézett magán, és aztán megint az emberkére bámult. Nem értette, hogy mit akar tőle.

- Nem értem! - kiáltott át a víz fölött.

A kis kövér legyintett és röhögött. Aztán intett neki.

- Gyere át!

Az asszony fölült.

- Miért?

- Mondok valamit!

Gondolkodás nélkül lecsúszott a kőről, és átgázolt a vizén. Ezer csillogó vízcseppel a bőrén mászott ki túl a partra.

- Mit akar mondani? - állt meg a furcsa kis idegen előtt.

- Hehe - válaszolta az, zsíros, kerek arcán újra azzal az undorító vigyorgással -, hehe. Nem fázol?

Az asszony csodálkozva nézett rá.

- Meleg van.

- Hehe - röhögött a kövér -, jó vászonból készült a ruhád, hehe...

És puha, püffedt ujjaival belecsípett az asszony feszülő húsába. Az csak nézte.

- Mit akar?

- Hehe - röhögött a másik -, hehe -, és újra megcsípte.

- Bolond - mondta az asszony, és megfordult, hogy visszamenjen a kőre. A kövér ijedten lépett utána. Szája megnyálasodott, arca kivörösödött.

- Te - mondta, és nehezen szuszogott hozzá -, gyere, kapsz egy forintot...

Az asszony visszafordult, és rábámult a kövérré. Aztán megrázta a fejét, hogy a haja csak úgy lobogott, és elkezdett kacagni.

- Maga? Maga? Hiszen a hasától... Olyan hasa van éppen, mint akinek gyereke lesz! Hahaha!

A kövér még vörösebb lett. Odalépett hozzá, és megmarkolta a karját.

- Te... - szuszogta akadozva -, tudod, ki vagyok én? Enyém ez az erdő itt, az egész, amit láatsz! És minden, ami benne van! Te is! Gyere, kapsz egy forintot, na!

Az asszony csak kacagott, furcsán, kihívóan.

- Én is? Azt mondja, hogy én is? Hát ha én is a magáé vagyok, akkor mért kér?

Egy rántással kiszabadította a karját.

- Ha a magáé vagyok, mutassa meg!

Schwarz úr újra utánakapott. Most már két kézzel markolta meg az asszonyt.

Tudok én úgy is - lihegte, és húzni kezdte magával. Az asszony hagyta. Szemében furcsa, csintalan tüzek gyúltak. Hirtelen megállt.

- Várjon - mondta -, nem így. Menjen oda ni, ahol az én ruháim vannak. És vesse le maga is a ruháit.

A kis kövér emberke szája megnyílt, és újra azzal az undorító vigyorgással nézett az asszonyra.

- Mit mondasz?

- Menjen, na!

Schwarz úr még markolt néhányat az asszonyon, aztán kivörösödött arccal megindult a ruhák felé, amelyek oda voltak terítve egy kidőlt égerfa törzsére.

- De siessen ám! - szólt utána az asszony halk kuncogással.

Schwarz úr szuszogva kezdett kibújni a ruháiból. Háta fordított az asszonynak, aki még mindig ott állt a víz partján, és nevetve nézett feléje. Nehezen ment a vetkőzés, de végre az is megvolt. Valami furcsa, zavart kifejezés volt az arcán, amikor visszafordult az asszony felé.

- Hehe, most aztán, hehe...

- Most aztán fogjon meg, ha tud! - mondta nevetve az asszony, és a szemében ezer kis ördög huncutkodott, ahogy a csúnya emberkét nézte.

- Hehe - vigyorgott az, és jött közelebb óvatosan lépkedve, mert talpát szúrták a kavicsok.

Az asszony megugrott előle, aztán csalogatva megállt megint. Idétlenül kacászott utána a kis kövér.

- Na ne, na. Ne bolondozz, na...

Egy darabig csalta így fölfele a parton, aztán hirtelen eliramodott mellette, és visszafutott a ruhákhoz. Felkapta a magáét is, a Schwarz úrét is, és átszaladt velük a vízen. Túl fölmászott a sziklákra, és onnan kiáltott át:

- Gyere, Has úr! Fogj meg, Has úr! Hahaha! Hogy ilyen csúnya legyen valaki! Ekkora hasa legyen! Nem szégyelled magad, kis ember, a nagy hassal?!

És kacagott. Últ a víz fölött magasan egy sziklán, és kacagott. Schwarz úr bosszúsan tipegett görbe lábaival a túlsó parton.

- Gyere vissza! Elment az eszed? Gyere vissza! Micsoda buta tréfa ez!

Szavait túlharsogta a patak, csak egy-egy foszlány jutott át az asszonyhoz belőle.

- Tied az erdő, azt mondtad! És minden, ami benne van! Hát mutasd meg, kis Has úr, hogy mekkora nagy úr vagy! Juj, de csúnya vagy, Istenem, de csúnya!

Schwarz úr dühöngeni kezdett odaát.

- Megállj te - fenyegetőzött -, megállj csak!

Azzal óvatosan beledugta lábát a vízbe. A másikat is. Ügyetlenül mozgott a sima köveken. Az asszony lógatta a lábát a sziklán, és ingerkedve kacagott. Schwarz úr már a víz közepén járt, derekáig ért a víz. Idétlenül billegett, az ár sodra is belekapaszkodott a hasába, aztán egyszerre csak zsupsz, elvágódott benne, mint teknőben a forrázott disznó. Prüszkölve igyekezett lábra kerülni megint, de minduntalan elcsúszott újra a köveken. Sokáig kínlódott ott, bosszúsan és kétségbeesve, amíg ki tudott kapaszkodni egy nagy gömbölyű kőre.

- Megállj! - szuszogta nekimegésedve -, megállj csak... Fölnézett a sziklára, de az asszony nem volt ott. Bizalmatlanul forgatta körbe a fejét. Nem volt sehol.

- Hé! Te! Hol vagy?!

Csak a víz harsogott körülötte, és magasan a sziklák fölött a napsütötte fenyves mintha gúnyosan vigyorgott volna.

- Hé! - ordította Schwarz úr megijedve -, hozd vissza a ruhámat, te! A ruhámat! A ruhámat!

A túlsó parton emberek bukkantak elő az égerek mögül. A kiabálásra megálltak, és kíváncsian néztek a patak felé. Négyen voltak. Schwarz úr egy pillanatig döbbenve nézte őket, és meztelenségét igyekezett elrejteni gyorsan a víz alá. Aztán integetni kezdett feléjük.

- Segítség! Emberek! Ellopták a ruhámat! Segítség!

Az emberek összenéztek, mintha tanakodnának. Aztán lassan megindultak a patak felé. Mögöttük feltűnt két csendőr is.

- Csendőrök! Csendőrök! - kiabált Schwarz úr a vízben.

A csendőrök gyors, katonás léptekkel jöttek keresztül a gyepen. Szuronyuk csillogott, csákójukon lengett a kakastoll. Odajöttek a víz partjáig, és rábámultak Schwarz úrra.

- Feredni tetszik, Schwarz úr, kérem, feredni? - kérdezte az i 'gyik mosolyogva.

- Fürdik az ördög! - kiabált ki Schwarz úr a vízből. - Ellopták a ruháimat.

- Kicsoda?

- Egy asszony! Ide vitte föl, ni! - és rámutatott a sziklára. A csendőr szigorúan nézett oda föl, de nem látott senkit.

- Biztos ez, Schwarz úr, kérem, hogy oda vitte?

- Biztos hát! Még ki is kacagott!

A csendőr megeresztette a hangját.

- Hé! Te! Hozd vissza a ruhát!

De a szikla nem mozdult, és semmi sem mozdult a túlsó parton.

- Hé! - rikkantotta a csendőr -, felszólítalak a törvény nevében, hogy hozd vissza a ruhát!

Az emberek figyeltek, a csendőrök is figyeltek, de válasz nem jött. Hallgattak mozdulatlanul a sziklák és az erdő.

- Azt már elő nem hozza száz csendőr sem - dünnyögte az egyik ember a csendőrök mögött. A két csendőr tanácstalanul nézett össze.

- Tetszik ismerni a tettest?

A víz zúgása elnyelte a szavukat. Schwarz úr füléhez emelte a kezét.

- Mi?
- Tetszik-e ismerni a tettest?! - üvöltötte a csendőr.
- Nem! Egy asszony! Soha nem láttam!

A csendőrök vállat vontak. Schwarz úr kezdett már kékülni ott a vízben.

- Valami ruhát kerítsenek! Hideg a víz! - kiabálta kétségbeesetten.

Az egyik hórihorgas csendőr leoldotta tarsolyáról az összezsavart esőköpenyt.

- Ihol ni - rázta meg -, tessék csak kijönni!

Schwarz úr megindult. Idétlenül totyogott a vízben, megmegcsúszott. Arcán zavar, szégyen és bosszúság volt, szája elkékült a hideg víztől. A csendőrök komolyan álltak a parton, és elfordították a fejüket. A négy ember kimeredt szemmel bámulta a nagy, lötytyedt, úri hasat, és volt olyan, aki megcsóválta a fejét. Végül aztán partra jutott valahogy, és didergő kezekkel húzta vizes testére a durva katonai esőköpenyt. Földig ért, és kezei ki se látszottak a bő kabátujjakkból. Csak a hasán feszült valamennyire. Az emberek vigyorogtak. Az egyik csendőr előhúzta táskájából a jegyzőkönyvecskét, és megnyálazta a plajbászt.

- Szóval név szerint nem tetszik ismerni a gyanúsított személyt?
- Ismeri a keserűség, hogy megenné - vacogott Schwarz úr az esőköpenyben.
- Az baj. Akkor valami leírást tessék adni róla, ismertetőjeleket.
- Asszony, fiatal, hosszú aranyszőke hajjal...
- Kontyban?
- Nem. Kibontva. Úgy na, egész a derekáig. Borzasán.
- Igen. Hát még? Milyen ruha volt rajta?
- Ruha? Az, azt nem tudom, nem volt ruha rajta...

A csendőr kezében megállt a plajbász. Az emberek jelentősen összenéztek.

- Nem volt ruha rajta? Meztelen volt, azt tetszik mondani?

- Igen... Vagyis...

Az egyik ember megszólalt hátul halkán, dörmögve.

- Meztelen asszonyszemély, aranyos hajjal! A Funtinelen is így mondták...

A csendőr hátranézett.

- Mit beszéltek?

- A Torna esete, meg most ez a másik - felelte az ember, és elgondolkodva nézett a csendőrre -, az az asszonyféle, aki a Sztrugban énekel éjszakánként. Boszorkány, vagy mi...

- Ostobaság - mordult föl a csendőr, aztán Schwarz úrhoz fordult -, majd fölveszem a jegyzőkönyvet otthon, most más dologban járunk.

- Történt valami?

- A Sztrugban újra nyakát törte egy ember.

A csendőrök rántottak egyet a puskaszíjukon, és elindultak. Az emberek némán mentek mögöttük. A kis kövér ott maradt a patak mellett a földig érő esőköpenyben, meztelán, és bámult nlcinuk, amíg elnyelték őket a Sztrug sziklái. Aztán szinte ijedten fordult vissza a patak felé, és aggodalmas arccal nézett föl a szklára, ahol utoljára látta a meztelen, aranyos hajú asszonyt. De nem volt ott senki. Csak a nap vetett sárga foltokat a fák alá, és egy nyírfalevele hang nélkül reszketett. Egy ideig még állt ott - és gondolkozott, hogy átmenjen-e, és megkeresse ott túl a titokzatos asszonyt és a ruhákat. De valami furcsa félelem borzongatta. Eszébe jutott, amit az emberek beszéltek. Aztán lassan, vigyázva lépegetve megindult a patak mentén lefele. Óvatosan emelgette csupasz lábait, és néha visszanézett. A hosszú esőköpeny szegélye itt-ott megakadt egy-egy kiálló kőben.

Az asszony akkor már a Zimbru alatt szedegette a málnát, lent a napfényes üverben. Néha halkán kuncogott, amikor észébe jutott a csúnya kis pocakos ott lent a patakban. Vajon meglelte azóta a ruhákat? Vagy még mindig keresi?

Sok málna volt ott a Zimbru alatt, szép, nagy szemű piros málnák. Egyik-másik bokorról már hullott is. Kövér rigók zörögtek a málnavész sűrűjében, és szedték össze a lehullott szemeket. Fönt az üver gerincén valami nagy állat csörtetett a bozótban, bizonyára medve. Itt-ott széles vadcsapások kanyarogtak a málnás közt, csülkök nyomai látszottak a mohában.

Hamarosan jóllakott, aztán már csak úgy csipegetve haladt lölfele a vadcsapáson. A nyomok rendre átvezették a Valkalucába. A Zimbru szögletes taraja elmaradt, és nemsokára hallani lehetett a Valkaluca vizét mélyen bent a fák közt. Delelőn volt a nap, mire odaért a vízhez. Ivott belőle, jóízű volt. Majd lehevert egy juharfa alá, félárnyékba, és nemsokára már aludt is, mélyen, egészségesen.

Mire fölébredt, a nap már kezdett aláhajolni. Újra ivott a vízből, aztán sietve megindult a forrás mentén fölfele. Estére fönt volt a plájon. A Sesucon talált egy üres pásztorkalibát, abban

megéjszakázott. Néhány gombát megsütött vacsorára, egyéb nem volt. Reggel tovább indult a Zsisa felé. A Zsisa-poján fölött, ahol a pláj elágazik, megállt és gondolkozott. Sokáig állt ott, és elnézett a Ulmu felé. Lent messze zúgott halkan a Galonya vize. Régi emlékek kóvályogtak benne, s egy mélyre eltemetett név: Nátu. Aztán lassan megindult a Ulmu felé.

Lassan és óvatosan haladt, mint aki attól fél, hogy idegennel találkozik. Az Ulmu-poján fölött sokáig állt a gerincen és fülelt. De csönd volt, mélységes csönd. Nem hallatszott nyáj kolompja sehol. Vigyázva ment a tisztás széléig, és egy szélső bükkfa törzséhez lapulva újra megállt. Mozdulatlanul és halottan terpeszkedett a tisztás. A sztinaház körül magosra nőtt a fű, a karám elhagyottan ásított, és fent a tetőn sötéten meredt föl a kereszt az égre. Jó ideig állt, és valahogy olyan volt, mintha egy régi, elmohásodott sír előtt állott volna, amelyről már az emberek is megfeledkeztek. Aztán lassan keresztülment a tisztáson. A magasra nőtt fű halk zizegéssel hajlott el a lépések alatt, és megcsiklandozta a lábszárait. Leült a sztinaház küszöbére, ahol valamikor az öreg Sándru ült mindig. A botot maga mellé támasztotta, és ült, és nézte a gazdátlan tisztást és az erdőt, és valami különös szomorúságot érzett. Valami magányosságot. Olyan volt, mintha azért jött volna ide, hogy beszéljen valakivel, és embereket lásson, akik akkor itt voltak... És nem talált senkit. Üres sztinaházat, elhagyott karámot. Talán meghaltak már mind az emberek, akik akkor éltek? Hát igazán egyedül maradtam, egészen egyedül?

A nap lassan haladt fölfele az égen, a tisztás alsó csücskére kijött egy óz, legelt, ivott a forrásból, és visszament az erdőbe. Az asszony pedig ült, ült, szeméből szivárogtak a könnyek, és nem értette, hogy miért.

Egyszer csak mozgás támadt valahol. Hangok. Emberek jöttek lentről. Vállukon kasza csillogott. A tisztás szélén megálltak, és fenni kezdték a kaszákat. Idegenül, szinte fájva csengett a fe-nőkő hangja az elhagyott tisztáson. Az asszony csak állt. Később az egyik ember összeszedte a többiek batyuját, és odajött a házhoz. Meglátta az asszonyt. Arcán csodálkozás volt.

- Adjon Isten! - mondta, amikor odaért.

- Adjon Isten! - bólintott az asszony.

Az ember letette a batyukat a ház mellé, aztán csak állt melle itük, és bizalmatlanul nézegette az asszonyt.

- Jó széna van - kezdte.

- Látom.

- Jó nyár ez.

- Uhum.

- Nem vagy idevaló, ugye?

- De.

- Honnan?

- Az erdőből.

Az ember elmeresztette a szemét erre.

- Micsoda erdőből?

- Az erdőből. Én vagyok a boszorkány. Nem hallottad még a híremet?

Az ember bambán elvigyorodott.

- He!

- Mondjam meg a jövőödöt? Akinek én halált mondok, az meghal. Aki engem megcsókol, az is meghal. Mindenki meghalt, aki a közelemben került. Mondjam meg a jövőödöt?

Az ember arca kivörösödött a zavartól. Nem tudta, nevéssen-e, vagy komolyan vegye a beszédet.

- He! - böfönt el újra, egyéb nem jött ki a száján. De a szeme majdnem ijedten nézte a küszöbön guggoló, rongyos gúnyájú, aranyhajú, különös asszonyt.

- Mért gondolod, hogy beteg a feleséged? - kérdezte hirtelen az asszony, és zöld szeme szinte szúrta, ahogy az emberre tekintett. - Nincs annak semmi baja, ne higgy neki. Nem fáj a dereka, csak ha te vagy vele, akkor. De most egy legény öleli a derekát, egy fehér arcú legény, akinek még a bajusza sem nő, és ilyenkor nincs semmi baja. Végy egy karót inkább...

Az ember arca döbbszerűen változott.

- Miket beszélsz - hörögte rekedten -, honnan tudod ezt? Az asszony felkacagott.

- Boszorkány vagyok, nem mondtam már? Mondjam meg azt is, hogy otthagyd az asszonyod, és magad maradsz a házban? És mondjam meg azt is, hogy még visszatér hozzád, de akkor már igazán beteg leszel, és te fogod eltemetni? És sírni fogsz a koporsója mellett, pedig azelőtt kiköptél, ha megfordult a fejedben a neve?

- Bolond vagy - mordult föl gorombán az ember -, mit keresel itt, azt mondd meg inkább?
Az asszony tűnődő szemekkel nézte az embert, és lassan megcsóválta a fejét.

- Furcsák vagytok mind, akik odalent éltek, igazán furcsák. Megesküztök a hazugságra, és az igazságtól haragra keltek. Szerencsétlenek vagytok és furcsák.

- Azt mondd meg, mit keresel itt?! Az ember hangja fenyegető lett.

- Mit keresek itt? És te mit keresel itt? Mindnyájan keresünk valamit, ember. Régi nyomokat talán, amiket elfújta a szél. Régi szavakat, amiket elmosott a víz. Valamikor egy öregember lakott nyaranta ebben a házban, de elmosta az eső, és elfújta a szél...

Az ember megenyhülten nézett reá. Szinte részvét volt a szemében.

- Az öreg Sándrura gondolsz, jó asszony?

- Így nevezték, igen. De nem mindegy az, miképpen neveznek valakit?

- Múlt télen meghalt az öreg. Fiai szerteszéledtek a nyájakkal, és nem járnak erre többet. A község bérlő azóta ezt a tisztást kaszálónak, a kegyelmes bárótól...

Az asszony feje lehajlott. Hallgatta a szavakat, és bólogatott hozzájuk.

- Hát ezért - mondotta halkán -, hát ezért. Látod, milyen fekete a fű? S a fák is, mint a halottak, kereken, és a karám, mint a halott ember szája, amikor tátva marad. Látod? Nem értettem, hogy miért ilyen itt minden. De most már értem. Az öreg Sándru járt itt, és kereste a juhait...

Az ember nyelt egyet, és közelebb lépett.

- Jó asszony - kezdte, és a hangja csupa részvét volt és tisztelet. Az asszony fölkapta a fejét.

- Mért mondod nekem azt, hogy jó asszony? Azt hiszed, elment az eszem, és bolond vagyok, akit tisztelni kell? Mondtam már, ember, hogy boszorkány vagyok, akivel a halál jár egy csapáson! Ne gyere a közelembe, ha jót akarsz!

Felpattant a küszöbről, és megmarkolta a fal mellé támasztott hosszú, hegymászó botot. Hangja suttogott, de olyan volt mégis, mintha eleven parázs hullott volna belőle, mely sísteregve perzselte föl mindent maga körül.

- Vagy azt akarod, hogy a te nyomodban is fekete fű nőjön, mint itt? Nézd, milyen feketék ezek a füvek! Csak azért, mert valamikor jó volt nekem itt, és kedves volt ülnöm ennek a háznak a küszöbén. És aki kedves volt nekem, az meghalt, és aki jó volt hozzám, az meghalt, és fekete füvek nőnek mögöttem mindenütt. Kaszáljátok csak le a fekete füveket, mert halál van a fekete füvekben, amik az én nyomomban nőnek...

Az ember csak állt, és rémulten bámult az asszonyra, akinek a szájából sísteregve hullottak ki az elsuttogott szavak, akinek a szeméből valami rettenetes keserű fájdalom sütött elő, olyan, hogy az ember csontjai megvacogtak tőle. Aztán az asszony még állt ott egy pillanatig némán, lehajtott fejjel, rongyosán és nagyon-nagyon fáradt tartással. Majd lassan megmozdult, nem nézett többet az emberre, csak még egyszer visszaneézett az elhagyott sztinaházra, aztán a karámra, és lassú léptekkel elindult az erdő felé. Ment, ment. És a megdöbbszent ember úgy látta, mintha a nyomában valóban megfeketedtek volna a füvek és a virágok, és amerre elment, árnyékba borult a tisztás. Csak hosszú, borzolt haja villogott ebből az árnyékból, és olyan színe volt, mintha nem is haj lett volna, hanem valami kísérteties, sápadt láng, ami ott mozgott egyre távolodva az erdők között, akárcsak a lidérces tüzek régi mesékben. Az ember keresztet vetett, és sietve ment vissza a társaihoz.

Azon az éjszakán nem mertek a kaszások az elhagyott házban aludni. A tisztás sarkában gyújtottak nagy tüzet, ott, ahol a kaszálást elkezdték, és kettesben virrasztottak felváltva mellette, hogy el ne aludják. A virrasztók babonás régi dolgokról meséltek egymásnak, és olykor keresztet vetettek, és olykor elmormoltak egy-egy imát is, hogy ments meg, Uram, minket a gonosztól! És szemük ideges rebbenéssel fürkészte folytonosan a sötétséget, amerre az ócska sztinaház körvonala látszottak babonás magányossággal a csillagporos, néma éjszakában.

De az asszony akkor már messze volt. Délre elérte a Cégér-pojánt, és délután már a braduleci pásztoroknak kínált egy kötényre való frissen fogott halat. Azok jó szívvel megvették tőle. Látták, hogy egy szerencsétlen asszonnyal van dolguk, akinek az esze sincsen egészen a helyén, és ehhez illő tisztelettel is beszéltek vele. Megvendégelték zsendicével, friss puliszkával, batyut kötöttek neki egy ócska kendőből, és megtöltötték sajttal, ordával, máléval. Marasztották éjszakára is, de az asszony egyre azt hajtogatta, hogy a Moldovánkára kell még elérjen estig, mert ott van valakije, akit keres. Furcsa volt a beszédje. Egyszer azt lehetett volna hinni, hogy az ura van fent a Moldovánkán, másszor meg a gyerekeről beszélt. Aztán olyasmit is mondott, hogy az ördöggel van találkozása fent a Moldovánkán. Furcsákat mondott,

a pásztorok néha összenéztek a háta megett, és sajnálkozva legyintgettek egymásnak. És mindegyik tömött még a batyuba valamit. Amikor elindult tőlük, ezeket mondta:

- Ti jó emberek vagytok. Azt hiszitek, elment az eszem? Nem, jó emberek, nem az én eszem ment el. Valami más ment el erről a világról. De hogy mi az, azt nem tudja már egyikünk se.

A pásztorok hallgatták, lehajtották a fejüket és nem nevettek. A kutyák sem ugatták meg, sem amikor jött, sem amikor elment. Lassan haladt tovább a plájon, mint akinek nem sietős az útja. Olykor lehajolt, és letépett egy-egy virágot is, és a hajába tűzte. És az egyik pakurár esküdött, hogy egy nagy, fehér pillangó ült a vállán, és nem szállt el onnan akkor sem, amikor bement a fák közé.

Napnyugta után ért a Moldovánka fölé. A gerincen megállt és hallgatózott. Aztán meghallotta egy fejsze hangját. És egy mély hangú kolomp is megszólalt egyszer. Tudta, hogy megérkezett. Ott valahol alatta a tisztás, és a tisztáson az ökörcsorda, és az ökörcsorda mellett az ember, akit Juonnak hívnak. Talán az, akinek a fejszéje szólott az előbb. Szinte látta maga előtt, ahogy ottan áll az ökörcsorda mellett. Egy nagy, széles, fekete ábrázatú ember. Fekete szakálla van, és borzas, fekete bajusza. A szeme is fekete és apró, és a nézése olyan, mint az ördögé. Szőrös a keze, és a homloka alacsony és gonosz. Nagy a szája, és csak csúnya szavak jönnek ki rajta, káromkodások, durvaságok. A kutyája behúzott farokkal lapul, és az állatok eliramodnak előle. Ilyen ember lehet csak, ilyen. Aki ezt tudta tenni, amit ez az ember tett.

Saját fejszével verem szét a fejét - gondolta, és vad szomorúságot érzett, hogy vért lásson, sok vért, csontok ropogását hallja, hörgést, vérbe fulladót. Hogy lássa a rémülettől kidüledni a szemeit annak az embernek, eltorzult arcát. Vad, kegyetlen izgalom forróította át. Szeretett volna sikoltva lerohanni az erdőn keresztül oda a tisztásra, és tíz körmével vájni ki annak az embernek a szívét, beletépni az eleven húsába, hogy fájjon, ordítson és kegyelemért könyörögjön. Hogy halálordítását visszhangozzák az erdők kereken. Csak most érezte igazán, hogy mennyire gyűlöli azt az embert, azt a gonosz, kegyetlen, vad, fekete embert, aki meg tudta tenni azt. Aki nem is ember már, hanem maga az eleven gonoszság, maga az ördög.

Lihegett a bosszú gondolatától. Öklei görcsösen összeszorultak, körmei belevésődtek a tenyerébe. Te vagy a nagy bosszúálló - jutottak eszébe a cigány asszony szavai, azon a régi napon, ott a sötét cigányputriban. Akkor nem értette meg ezeket a szavakat, akkor még távoliak voltak és idegenek. De most! De ma! Igen, gondolta, és megszegte fejét, és az öklét megrázta a tisztás felé, igen, én vagyok a nagy bosszúálló, és rettenetes lesz az a bosszú, amit magammal hordozok!

Mint a vadászó vadmacska, úgy osont lefele az erdőn. Nesztelenül. A fák között már szürkület volt. Egy nagy madár verdesve kelt szárnyra valahol. Árnyak surrantak a sűrűben. A forrásnál érte el a tisztást. Halkan csörgött a víz, de a hangja ideges volt, lazító, feszült. Feljebb látszott a hatalmas karám, mozdulatlan álltak benne a nagy szarvú, fehér ökrök, akárha kőből faragták volna ki őket. A karám mellett kunyhó. Nyersen összerótt, alacsony menedék eső és szél előtt, olyan ember számára, aki csak néhány hétre jön föl a csordával, s aztán elmegy megint. A kunyhó előtt nagy, fehér kutya. S fölötte az égen sápadtan és dideregve az első csillag, a pásztorcsillag, ahogy nevezik a népek.

Az asszony egy pillanatig állt ott, és nézte ezt a képet. Mintha mélyen magába akarná vésni minden vonalát, hogy örökre emlékezni tudjon reá és erre az estére. Aztán kilépett az erdőből, és megindult fel a kunyhóhoz. Lassan ment, és mereven nézte a nagy, fehér kutyát, amelyik ott hevert a kunyhó nyílása előtt. A kutya megmozdult, idegesen kapta föl a fejét, és körülnézett. Meglátta az asszonyt. Fülei kihegyesedtek, de nem ugatott. Csak fülelt, és bámult a közeledőre.

És akkor egyszerre tilinkóhang szállt föl a kunyhó belsejéből. Egészen lágy és könnyű hang volt. Mintha egy kis, puha tollú, aranyárga madár szállt volna ki belőle, és verdesve indult volna szállást keresni a csillagok között. Az asszony megtorpant és figyelte a hangot. Bánatos volt, és mégis könnyű. Tiszta, és mégis titoktól fátyolos.

Ez nem a fekete ember, gondolta, ez a pakurár lehet, valami egészen fiatal legény. Kék szemű és még bajusztalan. Az arca olyan, mint a tej. A fekete ember talán nem is hallja. Nincs is füle hozzá, biztosan.

Összeszedte magát és továbbment. Hanem a tilinkó szólt tovább, néha cifrán, kacskaringósan, majd lágyan elnyújtva, mintha láthatatlan bánat festené feketére a hangokat. És szállt, szállt a dallam ki a kunyhóból, szerteoszlott a tisztás fölött, a karámban mozdulatlanul álló ökrök fölött, a néma erdők fölött, ezer kis láthatatlan, puha szállá, és

ellepett mindent, mint valami csillogó, puha pókháló. Igen, varázslat volt a hangjában, érezte az asszony, valami szép és békés varázslat. Egy legénynek a szíve sóhajtott ott bele az estébe a tilinkón át, egy legényé, aki még szinte gyermek, és az asszony szinte látta maga előtt, ahogy ott ül a sötét konyhóban egyedül, és fújja a tilinkót a gyermekarcú legény, és valamire gondol, ami szép. Elmosolyodott, annyira érezte a legény szívét a tilinkó hullámzó hangján át. A gonosz, fekete ember bizonyára elment valahova, gondolta, a legény egyedül van, és azért mer arra gondolni, ami szép. És örvendett, hogy egyedül találja a legényt, aki tilinkózik.

A kutya fel se mordult, amikor elment mellette, csak nézte kíváncsi, sárga szemekkel. A konyhá nyílása előtt megállt. Bent sötét volt és bundaszag. És a sötétből tisztán és könnyedén omlottak elő az édes-bús hangok. Előbbre lépett. Már ott állt a konyhá nyílásában, és keze megfogódzott a tetőtartó nyers farúdban. Jó szagú szurok tapadt a kezéhez.

Hirtelen elhallgatott bent a tilinkó. Egy pillanatig mély, siket csönd lett. Aztán az asszony megszólalt halkán.

- Adjon isten, legény! Mért hagyod abba? Szépen tudsz nagyon.

- Adjon Isten, leány! - felelte bentről egy kellemes hang, de mégsem olyan fiatal csengésű, mint ahogy várta -, gyere beljebb! Mécsesem nincs ugyan, de jó emberek a sötétben se félnek.

- Egyedül vagy? - kérdezte, és körülnézett a konyhóban. Szeme kezdte megszokni a sötétséget. Oldalt a bejárat mellett néhány eszközt látott heverni, hátrébb egy földre fektetett bunda puha körvonalai látszottak, s mellette egy ember.

- Egyedül.

Az asszony beljebb lépett.

- Gyere, ülj ide le! Ide a bundára. Ettél?

- Igen - felelte, és leült a bundára -, különben is van nálam ennivaló.

- Mit keresel itt fent? Egyedül vagy?

- Egy embert keresek. De csináld tovább!

- Micsodát?

- Amit az előbb. A furulyával. Meg amit érzel hozzá.

- Ugyan - a férfi hangja zavart volt, szinte szégyenkező.

- Nem, nem! Nagyon szép volt, igazán! Amit éreztél, meg ahogyan elmondtad...

- Ugyan. Csak úgy unalmamban, tudod...

Elakadt a beszéd. Valahogy megnehezült közöttük a csönd. A férfi tépte föl újra.

- Merről jössz? És ki az, akit keresel? Errefele már nemigen vannak emberek, csak arra lejjebb...

Az asszony hangja elszomorodott.

- Egy csúnya, fekete embert keresek, tudod. Olyan gonosz szeműt, gonosz homlokát. Rettentő gonoszát és csúnyát. De beszéljünk másról! Itt lakik valami Juon, a Piperikről?

- Itt.

- Akkor jó. És most tilinkózz tovább, mert fáradt vagyok, és szeretnék aludni. És itt melletted jó. Tied ez a bunda, legény?

- Enyém. Betakarózhatsz vele, nekem nem kell. Meleg az éjszaka.

- Meleg. Tilinkózz hát! Én majd megálmodom, hogy mire gondolsz.

Azzal elhevert a bundán, végignyújtózott rajta, és az egyik végét magára húzta. Egy ideig csönd volt. Aztán a férfi tilinkózni kezdett megint. Eleinte halkán és félénken rebbentek a hangok, de aztán egyre tisztábbak lettek és egyre szárnyalóbbak. Bátran és vidáman szálltak ki a csillagos éjszakába, néha hirtelen megszomorodtak, elhalkultak, aztán trillázva fölszabadultak megint. És az éjszaka megtelt hangokkal, a csillagok muzsikát permeteztek, és áhítatba merülve hallgattak kereken az erdők.

Aztán reggel lett. Az asszony fölnyitotta a szemeit és érezte, hogy egyedül van. Az első, amit meglátott, a napfény sárga csíkja volt, ahogy a félig nyitva hagyott ajtón át beragyogott a konyhába. Néhány pillanatig még úgy maradt, mozdulatlanul fekvé az idegen bundán. Valami különösen szép békesség volt abban a reggelben. A levegő friss volt és üde, mintha akkor lépett volna ki a fenyvesek fürdőjéből. Valahol egy örvös galamb bűgött.

Aztán felült és körülnézett a konyhóban. Szép rendben álltak a holmik egymás mellett a sarokban meg a polcon meg az ajtó melletti szögére akasztva. Egyszerű dolgok, amikre egy havasi pásztorembernek szüksége lehet.

Keresett a szemével valamit, ami azé az emberé lehetne, azé a gonosz, fekete emberé. Valamit, ami gonosz és fekete. De nem volt olyasmi a konyhóban. Csak egyszerű és tiszta dolgok voltak ott, s érezte, hogy azok a tilinkós emberhez tartoznak.

Fölkelt s kilépett a küszöbre. Tárt kapuval szellőzködött a karám, az ég kék volt és tiszta, a legelő üres és harmatos még, és a harmaton látszott a széles csapás, amerre a gulya elment, s egy sötétzöld csapás egészen a fenyvesig vezetett, ott eltűnt az erdőben.

- Egyedül vagyok - gondolta, és érezte is, hogy egyedül van. Semmiféle gonoszság nem lapult a közelben, árnyéktalan volt a reggel, a rossz ember tehát nem jött még haza. Jó érzés volt így egyedül lenni, valakinek a kunyhója előtt, aki tiszta és egyszerű, és aki tilinkózik.

- Hogyan is férnek meg együtt? - tűnődött -, ketten, magukban a gulya mellett? Egy jó s egy rossz?

Nyújtózott, aztán lassú léptekkel lement a forráshoz. A harmatos fű puhán simult talpai alá. A forrás körül moha volt, rugalmas, vastag mohaszőnyeg, és néhány vén fenyőfa állt. Zuzmószakáll csüngött az ágaikról, és az egyiknek a hegyén egy kis tarka tollú harkály ült, és nézte a napot.

A víz tiszta volt, megmozdította testében a vért. Lesúrolta magát, aztán leheveredett száradni a mohára. Szellő sem járt a langyos levegőben, csak egy álmos dongó szállt valahol. Lent a Szeku völgye átlátszó kék párákat lehelt.

Egy ideig azt a kis jelentéktelen kék virágocskát nézte, amelyik onnan bújt elő a moha közül. Egészen jelentéktelen volt, még észrevenni is alig lehetett. Pedig sok kis tölcser fityegett rajta, egészen aprók, tiszta világoskékek, olyanok, mint az égbolt nyáron, amikor tele van napsugárral.

- Milyen szép - gondolta -, s az ember nem is látja meg. Elmegy mellette, rálép. Mennyi sok szép dologgal van tele a világ. A moha is milyen szép. Mint egy sűrű nagy erdő, különös alakú fákkal...

Aztán meglátott a moha között egy hangyát. Kicsike kis sárga hangya volt, és egy hatalmas nagy fenyőtűt cipelt. Elakadt vele, kínlódott.

- Vajon hova viszi? Milyen nagy akarat van benne. Mennyi sok akarat van a világon, lent és fönt és mindenütt. Sokféle összevissza nyüzsgő akarat, ami előbbre visz valamit, de miért és hova? Ki tudja azt?

Mély hangú kolompra riadt. Nagy, fehér ökrök jöttek ki az erdőből, és lassú, komoly léptekkel ereszkedtek alá a vízhez.

Egy széles szarvú, nagy állat nyakán minden lépésnél megszólalt a kolomp.

Mire a gulya odaért, felöltözött. Az ökrök ellepték a vályúkat, fekete orrukat belelógatták a vízbe, és némán ittak. Mögöttük a dombon egy ember állt botra támaszkodva. Kíváncsian nézett föl hozzá, és szeme egy másikat is keresett, de hiába. Csak ez az egy volt.

A kunyhónál találkoztak össze később. Az ökrök elszéledve legeltek a tisztáson, némelyik lefeküdt az árnyékba, és békésen kérődzőit. A nagy, fehér kutya elnyúlva aludt a kunyhó sarkánál. Az ember a küszöbön ült, és evett. Bicskával szelte a szalonnát és a kenyeret. Kerek fejű, tömzsi ember volt. Rövidre nyírt haja sörtés és már kopaszodó. Arca egészségtől duzzadó, piros. Szeme kék és vidám. Ette a szalonnát, és elgondolkozva nézett az asszonyra, ahogy az lassú léptekkel feljött hozzá a kunyhóhoz.

- Adjon Isten!

- Adjon Isten, leány! Gyere, láss hozzá!

Az ember helyet csinált maga mellett a küszöbön. Az asszony csak állt előtte, és nézte. Kíváncsian, fürkészve. Az embert zavarta ez a nézés.

- Mit nézel rajtam? Gyere s egyél!

Az asszony szótlanul leült melléje. Ettek. Csak az állkapcsuk mozgott, szájuk örölte az ételt. Aztán az ember felkelt, bement a korsóért, ivott, s odanyújtotta az asszonynak is.

- Ha nem tudnám, hogy te tilinkóztál az éjszaka, nem hinném el - mondotta halkán az asszony, amikor visszaadta a korsót.

Az ember morgott valamit, és visszatette a korsót az árnyékba. Aztán megállt az asszony mellett a küszöbön. Az még mindig ült, és belebámult a fenyvesekbe.

- A Piperikről való Juont keresed?

- Igen.

- Hát én vagyok az.

Az asszony nem mozdult. Tovább nézte a fenyveseket. Csak a hangja felelt fáradtan.

- Tudom.

Aztán sokáig nem szólott egyikük sem. Az ember állt az ajtófélfának támaszkodva, az asszony ült a küszöbön. És messzire néztek mind a ketten.

- Ismered a Komárnyikot? - kérdezte hirtelen az asszony, és leinézett rá.

Az ember ott az ajtóban megrezsent.

- Igen, vagyis hallottam róla, valahol a Görgény fölött van, ugye?

- Jártál ott?

- Nem.

Egy pillanatig csönd volt, hosszú fülű, lapuló csönd. Aztán megszólalt az asszony. Halkan, de keményen.

- Hazudsz, Juon a Piperikről.

Az ember megrázkódott ott az ajtóban, és elvörösödött. Egy pillanatig úgy állt ott az asszony fölött, mintha rá akarna ugrani. De az asszony nem is nézett reá. Messzire nézett.

Aztán az ember lehajtotta a fejét, és sóhajtott.

- Igazad van. Várj, elmondok mindent.

Leült a küszöbre, egészen közel az asszony mellé. Két könyökét föltámasztotta a térdeire, arcát két tenyerébe fogta, s szeme lemeredt a lába elé, a földre.

- Látod, így volt ez. Apám bíró volt, gonoszságokat művelt, és leégett a háza. Vagyonát elvitték az ügyvédek s a pálinka. Anyám kiköltözött velünk, gyermekekkel a Piperikre. Akkor építettük a házat, ott. Anyám építette egymaga, s mi segítettünk neki.

- Én tízéves voltam akkor, bátyám tizenkettő, öcsém hét. Ennyien voltunk. S anyám. Úgy dolgozott érettünk, ahogy még embert nem láttam dolgozni soha. Éjjel és nappal. Éjjel és nappal. Semmi sem volt igen nehéz neki. Semmi sem volt igen fárasztó neki. Érettünk dolgozott.

- Fát döntött, mint a férfiak, szántott, vetett, boronált, ásott és köveket görgetett el a földünkről, hogy több zab teremhessen, több pénzt lehessen belőle csinálni, s a pénzzel oskolába lehessen küldeni a bátyámat. Urat akart csinálni belőle mindenáron. „Hogy legalább egy közülünk úr lehessen - mondotta mindig -, és úgy élhessen, mint az urak.”

- Apám már nem élt abban az évben, amikor bátyám a városba került. Oskolába vitte be anyám. Aztán hazajött, és olyan volt, mintha megfiatalodott volna. Ragyogott a szeme, és a keze egy percre sem állt meg a munkában. Én a község disznóihoz szegődtem el, öcsém még otthon maradt segíteni.

- Bátyám néha hazajött, ült egy keveset nálunk, aztán visszament megint a városba. Más ruhát viselt, mint mi, nem dolgozott velünk, anyáknak sem segített otthon, csak jött-ment, evett, aludt, aztán pénzt kért, és elment. Anyánk ilyenkor boldog volt, még a föld alól is pénzt kapart elő, és úgy nézett bátyámra, mint ahogy a papra néz az ember.

- Néhány év telt így el. Bátyám egyre ritkábban jött haza, és ha jött, egyre több pénz kellett neki. Anyám leszerződte öcsémet a dédai kőfejtőkhöz, ott dolgozott hétfőtől szombat estig néhány hónapon át, amíg egyszer leszakadt rá egy szikla, és agyonsújtotta.

- Mikor anyámnak hírül adtuk, nagyon megijedett. Nem sírt, de nagyon elrémült, és azt mondta: „Most mi lesz a pénzzel, amit bátyádnak ígértünk Mihálynapra?”

- Én a községhez voltam elszegődve, nem állhattam öcsém helyére, hogy meglegyen a pénz. Hát elment anyám, s beállt ő Dédára a kőfejtőkhöz. Két nappal Szent-Mihály előtt reá omlott a görgeteg. Kiásták alóla, kórházba is vitték, de a szeme világát elvette örökre a kőpor. Mikor újra hazakerült, kéznél vezettük, mert nem látott semmit. De bátyám megkapta a pénzt, még többet is, mert kárpótlást fizetett a kőfejtő anyámnak a balesetért.

- Ettől kezdve nagyon nehéz lett nálunk az élet. Anyám ott élt egyedül vakon a házban. Éppen hogy élt. De már az ételt én főztem meg este, mikor a kondától hazajöttem, előre egy egész napra. Fát vágtam éjszaka neki, ezt-azt megcsináltam, ahogy lehetett, de nehéz volt. Nekem is, neki is.

- Tavaszig nem láttuk bátyámat. Aztán egy napon megjött. Megnézte anyánkat, aztán kijött hozzám a disznólegelőhöz. „Te -mondotta -, anyánk igazán nem lát?” „Nem.” „Akkor dolgozni sem tud?” „Nem.” „Akkor pénzetek sincs?” „Nincs.” „Az baj.”

- Kérdeztem tőle, hogy miért olyan nagy baj, hiszen annyi sok éven keresztül mind tanult, hogy most már megélhetnek bátran a tudományából. „Hát megmondom neked az igazat - mondotta a bátyám -, én nem tanultam semmit.” „Hát mit csináltál ott a városban?” „Kereskedő lettem s megházasodtam.”

- Úgy nézhettem rá, hogy megijedt, mert vállamra tette a kezét. „Nézd - mondotta -, az ember úgy éli a maga életét, ahogyan tudja. Én csak így tudtam.” „S mivel kereskedsz?” - kérdeztem. „Hát - mondotta -, amivel lehet. Most éppen ócskavasakat gyűjtök egy úriember számára.” „Hiszen akkor van pénzed bizonyára.” Bátyám arca nagyon elsavanyodott ettől. „Hát van, van - mondotta -, de tudod, két gyereket eltartani meg az asszonyt; aztán az olyan városi asszony, tudod, az nem áll oda dolgozni, mint az itteni asszonyok, csak éppen főz meg mos, de

már az aprított fát vásárolni kell pénzért, meg a ruhákat, meg mindent. Tudod, az ilyen úriasszonyok, mint az én feleségem, azok egészen másképpen öltözködnek, mint itt..."

- Ezeket mondotta a bátyám. Aztán elment. És azóta nem láttam többet.

- Egyszer, néhány hétre rá, megkérdezte anyám egy este: „Te, vajon mennyire van bátyád a tanulással? Sok van még neki hátra?” „Már be is fejezte.” - feleltem én. Ettől anyám nagyon megörvendett. „Igazán? - kérdezte. - Én nem is tudtam erről? Akkor most már kész úriember, ugye? Drága jó Istenem, hogy ezt is hagyta megérnem! Jaj, hála Néked, drága jó Istenem! Aztán mondd hát, hogyan él és mit csinál? Beszélj már!”

- És én elkezdtem beszélni. Úgy hazudtam, tudod, hogy beleborsózdott a hátam. Hogy hivatala van meg fizetése, meg minden. Úrikisasszonyt vésszen el feleségül, terített asztalnál eszik, hintón jár, mint az urak. Az Úristen bizonyára megbocsájtja nekem ezeket a hazugságokat, mert anyám szegény egyre pirosabb lett tőlük, vak szemei szinte megteltek étellel, és úgy örvendett, mint egy kisgyerek.

- Attól kezdve aztán nem is beszélt egyébről. Vajon most mit művel a bátyád? Mit eszik? Milyen ágyban alszik? Biztosan selyemben! Meg így. És egyre hálálkodott a Jóistennek, hogy elvette tőle a szemevilágát, és az ő két szeméért urat csinált a bátyámból.

- Tudod, oda föl hozzánk a Piperikre nemigen járnak az emberek. Hetek telnek el, míg valaki arra téved. S az is mért jön? Szekérrudat keres a nyíresben, vagy nyestet csapáz. De nem azért, hogy betérjen egy magányos, vak öregasszonyhoz, és elbeszélgessen vele.

- Így hát anyám ott ült egyedül, reggeltől estig, és nem tett mást, mint gondolkozott. A fián, akiből úr lett. És egyszer csak azt mondta: „Azért fölkereshetne bátyád, hallod-e? Úri hintóval jöhetne végig a falun, hogy lássák. S aztán beszélhetne arról, hogy miképpen él s hogyan. Mert hát mégis...”

- Nem mondta ki soha, de én tudtam, hogy fáj neki, mert nem így gondolta el a bátyám uraságát. Úgy gondolta, hogy majd mindenki tud róla, és mindenki látja, és ő megfiatalodik abban a dicsőségben, ami a fiával jár. De nem szólt erről. Sokáig nem szólt. Egyszer aztán kitört az is.

- Már harmadik éve éltünk így: ő vakon, s én disznók mellett. A fizetés, amit a községtől kaptam, meghalni sok volt, de az élet kettő számára már rosszul futotta belőle. Mert tudod, a pásztor, az csak tavasztól őszig pásztor. Szent Györgytől Szent Mihályig. Szent Mihálytól Szent Györgyig maga lássa ám, hogy miből él. Rendesen úgy van az, hogy míg a pásztor pásztorkodik, addig a családja odahaza meggyűjti a télire valót. Törökbúzat kapál harmadán, kaszál, arat részibe meg gyűjti be a házba az életet, mint a méh meg a hangya. A pásztor csak a fejelést hozza a csizmához, meg a vasárnapi gúnyát, meg a zsírozót, meg a pénzt erre-arra.

- Nálunk ez másképpen volt, mert anyám nem járhatott munkába többet. Csak ült az ágyon egész napon át, s ha szép idő volt, kiült a ház elé a padra. Én kellett megszerezzek mindent, s még a ház körül is győzzem a munkát, ami gyűlt. Kezdtünk vékonyán élni.

- Egyszer aztán leütötte a medve a tehenünket.

- Az úgy volt, hogy én hajnalban, mielőtt elindultam volna összeszedni a faluból a disznókat, megfejem a tehenet, s kiengedtem legelni. Ő aztán legelészgetett egész nap, ha inni akart, lement a vízre, nem volt semmi baj. Este mikor hazajöttem, már itt állt jóllakottan a pajta előtt, és várt. Így volt ez. Derék kis tehenke volt. Egy este aztán nem várt a pajta előtt.

- Egész éjszaka kerestem, de csak hajnalban leltem meg. Leütötte a medve. Bevonszolta a sűrűbe, felét megette, felét ott hagyta. Nem volt több tehenünk.

- Este, hogy újra hazajöttem a disznóktól, azt mondja anyám: „írni kellene, levelet.” „Kinek azt?” - kérdelem. „Bátyádnak. Biztosan küldene pénzt, hogy tehenet vehessünk.” Én nem szóltam rá semmit, de anyám másnap újra elhozta a dolgot. Hogy most bátyámon a sor segíteni rajtunk, mert mi segítettünk őrajta eleget. S tehen nélkül nem lehet élni.

- Azt én is tudtam, hogy tehen nélkül nem lehet élni, különösen ha beáll a tél. De hiába törtem a fejemet rajta, nem tudtam, honnan szedjem elő az árát. Anyám pedig naponta megkérdezte: „Küldtél-e már bátyádnak levelet?” Egyszer aztán azt feleltem rá: „Hagyja el, mert vasárnap megíratom Bilibókkal.”

- Soha még nem tartotta anyám annyira számon a napokat, mint azon a héten. Ha este hazajöttem, megkérdezte: ma ilyen nap van, ugye? Még ennyi van vasárnapig. Vasárnap reggel aztán még azt is alig tudta kívárni, amíg elrendeztem mindent a ház körül. „Eredj, eredj, mondotta, írjátok meg a levelet. Vigyél valamit Bilibóknak, hogy szép levelet írjon.”

- Elmentem, összeszedtem a falu disznóit, vasárnap csak templom után kellett kihajtsam őket, s estig ott ültem velük a víz partján, és törtem a fejemet, hogy miképpen segítsék a nyomorúságunkon. Este azzal fogadott anyám: „Na, megírtátok a levelet?” „Megírtuk.” -

mondottam. „Elviszi Bilibók?” „El.” Anyám úgy megifjodott ettől, hogy öröm volt látni. Megkerekedett az arca, s még nevetett is. „Meglásd - mondta -, jönni fog bátyád úri hintóval, s béreslegény tereli mögötte a tehenet, amit számunkra vészen. S olyan tehen nem lesz több az egész faluban.”

- Így örvendezett anyám előre a tehennek, s annak, hogy a bátyámból urat csinált. Aztán teltek a napok. De minden este beszélt róla valamit. Hogy most idáig juthatott el a levél, most odáig. Ma már meg kellett kapja. Elolvasta. Megtudta a nyomorúságunkat, és szidja saját magát, hogy nem gondolt velünk ilyen sok időn át. „Jaj, csak ne emésztene magát túlságosan, sopánkodott anyám, hiszen megértem én, nem tehet róla. Ott a városban, a sok úri nép között könnyen megfélemezik az ember...”

- Másnap aztán azt mondta: „Most már várhassuk minden napra.” És elkezdte várni a bátyámat. Eltelt egy hét. Nem szólt semmit, csak várt. Eltelt két hét. Most se szólt, de láttam az arcán, hogy várt. A harmadik héten egyre szomorúbb lett. Már csak az ágyon ült, és alig mozdult, ha szólottam hozzá. Arca megsoványodott. Megöregedett az anyám azon a héten.

- Vasárnapig nem szólt semmit. Vasárnap megkérdezte: „Hányadik hete, hogy megírtatok a levelet?” „Ötödik.” - feleltem. Anyám szóltanul bólogatott maga elé, aztán elkezdett sírni. És én azon az éjszakán átmentem Dédára a hegyen, és elloptam a pópa istállójából a legszebb tehenet.

- Hajnalodott, amikor megérkeztem a tehenel. Anyám ébren volt már, amikor beléptem a házba. „Hol voltál?” - kérdezte. „Elhoztam a tehenet, amit bátyám vett volt anyánknak.” - mondottam. „Mit beszélsz?” - kapta föl anyám a fejét. „Elhoztam a tehenet - mondottam -, bátyám üzent, hogy menjek el érte, mert ő nem jöhet a sok dolga miatt. Dédáig egy vásáros ember hozta. S most itt van.”

- Anyámban még a lélegzet is megakadt az örömtől. Aztán sírni kezdett, mint egy gyermek, és folyton ezt hajtogatta: „Bocsáss meg nekem, édes jó fiam, hogy kételkedtem benned. Bocsáss meg anyádnak!” Majd oda kellett vezessem a tehenhez, hogy megtapogathassa a tőgyét, a farát. „Ilyen tehen nincs több a faluban, ugye?” - kérdezte, és nevetett hozzá. „Nincs” - feleltem, mert igazán nem volt a faluban több olyan tehen.

- Anyám egészen megfiatalodott megint a tehentől. Maga fejte, maga gondozta, ott botorkált vakon a tehen körül egész nap. Eleinte féltem, hogy eldicsekszik vele valakinek, és kitudódik a dolog. De szerencsére nem járt arra senki, és így nem volt, kinek eldicsekedjék az örömeivel. Úgy lábra tette anyámat az öröm, hogy már maga főzött megint, hordta a vizet, vágta a fát. Ugy vakon is meglelt mindent, amire szüksége volt.

- Néhány szép hónapunk volt hármásban a tehenel. Aztán jött Szent Mihály, megkaptam a járandóságomat, s nézhettem egyéb után. Összeszedtem a télire való fát, dolgoztam a gazdáknak napszámba, s megvoltunk. Karácsonyra ünneplő ruhát vettem anyámnak, csizmát, fejkendő. Mikor odaadtam neki, az volt az első kérdése: „Bátyád küldte?” „Ő” - feleltem, s anyám örvendett.

- Tudod, sokat gondolkoztam később ezen. De mégis, így volt ez jól. Mert ha megmondom, hogy én vettem neki, akkor eszébe jutott volna, hogy né a bátyám nem is gondolt rá. És ettől szomorú lett volna, így pedig örvendett. És nem is gondolt arra, hogy én is vásárolhattam volna valamit, mert hiszen mi együtt éltünk, és szegények voltunk. Jó volt ez így.

- Néha gondoltam arra is, hogy megházasodom. De hol találtam volna fehérnépet, aki feljöjjön velem a Piperikre, s ott őrizzen egész nap egy vak öregasszonyt? Hát nem házasodtam meg. Következő évre a disznók helyett a csordához szegődtem, mert ezzel több fizetés jár, s anyám Szent Györgytől Szent Mihályig egyedül maradt a Piperiken. De nem volt baj, mert vele volt a tehen, amiről úgy tudta, hogy bátyám küldte volt, s azzal együtt jól megvolt kettesben. Eltelt az a nyár is, és bátyámról semmi hír nem jött. Szent Mihály után azt mondja anyám: „Kellene írni még egy levelet.” „Mi végből?” - kérdelem. Csak hümmög, s nem szól többet. De néhány nap múlva újra visszatért reá. „Mert mégiscsak a fiam, és már mióta nem láttam.” Aztán még egyszer azt mondta: „Nem gondol az már reám, nagy úr lett bizonyosan.”

- Hát így. Látod, ezek mind olyan dolgok, amikről az ember nem beszél, de azért ott vannak az ember körül valahol, és vele élnek. Mi sem beszéltünk a bátyámról, hetekig nem említettük a nevét sem. De azért ott élt velünk, az anyám gondolatai között, és ezt érezni lehetett. Egyszer aztán, úgy tél derekán azt mondta egy este: „Küldhetné bátyád néhány juhot. Vagy húsz-harmincat. A gyapjából ruhát szőnék, és ehetnék sajtot, ordát, zsendicét. Lenne túrónk télire. A bárányokat megtartanánk mind, csak éppen húsvétra vágnánk le egyet, és rendre juhosgazdák lennénk. Megtehetné bátyád, ha gondolna ránk.”

- Mondtam rá valamit, ahogy az ember úgy mond ilyenkor. De nem vettem komolyan anyám beszédét. Vénasszonybeszéd, gondoltam, elfelejti. De nem felejtette el. Mind gyakrabban visszatért rá. Nem szavakkal, mert a szavak azok csak olyanok, mint azok a kis kövek, melyeket a föld felszínén látsz, de melyek mégis azt mutatják, hogy lenn a föld alatt nagy-nagy sziklák vannak. „Pünkösdre is megennénk egy bárányt - mondotta -, de többet aztán igazán nem.” Én először nem értettem, hogy miről beszél, de aztán rájöttem, hogy a juhok élnek benne, amiket bátyámnak kellene küldeni. Nagyon mélyen éltek benne, mint a sziklák a föld alatt, és én nem tudtam ez ellen tenni semmit. Aztán egyszer azt mondta: „Vajon mikor küldi bátyád a juhokat?” „Szent György előtt nem küldheti” - feleltem, és ezzel megpecsételődött a dolog. Ettől kezdve úgy számolt anyám a juhokkal, mint valamivel, ami van. Egész nap azon töprengett, hogy hol legelteti majd őket. Melyik tisztást hagyjuk meg szénának. Egyszer aztán azzal jött, hogy szerezzek egy jó erkölcsű kutyát, aki segít majd a juhokat őrizni, mert ő vak, és kutya nélkül nem tud kezdeni velük semmit.

- Addig mondta, amíg elhoztam neki a kutyát. Idősebb kutya volt, csendes, jó erkölcsű állat. Okos. Két hétig dolgoztam egy juhosgazdánál érte, hogy ideadja. Neki három is volt. Fiatal kutyát olcsóbban is kaphattam volna, de fiatal kutyával mit kezdhettünk volna? Anyámnak idős kutya kellett, aki már ért a juhhoz. Hát megszereztem neki. De még mindig nem gondoltam komolyan a juhokra.

Szent György előtt három héttel azt mondja anyám: „Te, nekifoghatnál a karámnak.” „Miféle karámnak?” „Hát, amibe a juhokat rekesztjük, ha megjönnek.” Aztán nem hagyott békét azontúl. Hogy én Szent Györgykor elmegyek a csordával, s ő ott marad egyedül, s nem lesz karám. Így aztán megcsináltam a karámot. Úgy gondoltam, hogy nagy hirtelen összeütök valami sövényfélét, és az is jó lesz. Csak annyit halljon anyám, hogy dolgozom. De nem úgy lett. Mert anyám ott ült mellettem egész nap, és kezével tapogatta a karókat, amiket bevertem a földbe, és azt mondta: „Ez vékony lesz, ez alacsony lesz és így.” Rendes, tisztességes karámot kellett ácsoljak, hogy megnyugodjék. Attól kezdve aztán egész nap ott ült a karám előtt, és várta a juhokat.

- Már csak egy hét volt Szent Györgyig, és én törtem a fejemet, hogy mi lesz, ha eltelik Szent György, és anyám egyedül marad az üres karámmal, és a juhok nem jönnek meg. Törtem a fejemet, és már azon gondolkoztam, hogy honnan lophatnék néhány juhot, hogy mégse legyen üres a karám. És akkor, egy este ott mentünk kettesben az úton egy legénnyel, és szembejött az úr. „Akartok pénzt keresni? Ezer forintot?” Így volt. És a pénz kétharmada az enyém lett. Másnap beszaladtam a szászrégeni vásárba, és megvettem hatvanöt szép juhot. És ruhákat az anyámnak és mindent. És még maradt is egy rakás pénz. És akkor hazatereltem a juhokat, és anyám ott várt a karám előtt, és nevetett, és egészen fiatal volt megint. Letettem eléje a ruhákat, és átadtam a pénzt is. Nem kérdezte, hogy ki küldi, és én nem mondtam semmit. Tapogatta a ruhákat, és halkan nevetgélt maga elé...

- Aztán másnap Szent György volt, és én feljöttem a csordával ide. Hát így volt ez, asszony.

Elhallgatott. A szavak szétszálltak az erdők fölött, és elpattantak a csöndben. Valami fekete mélység maradt utánuk, ott a két ember között, ahogy a küszöbön ültek egymás mellett, és a földet nézték, a letaposott földet, és a ruhájuk összeért.

- És most mi lesz? - kérdezte az ember egy idő múlva, és fölemelte a fejét. Az asszonyra nézett.

- Nem tudom - felelte az, és a hangja olyan volt, mintha feneketlen mélységből jött volna. És nem nézett sehova, csak maga elé a földre.

Egy idő múlva az ember megmozdult és fölállt.

- Ki kell hajtsam a csordát - mondta - a plájra. Várt egy keveset, de az asszony nem szólt s nem is mozdult. Aztán elindult. Az ökrök már maguktól megmozdultak, amikor jönni látták. A kutya álmosan kullogott mögötte. A nap melegen tűzött, az ég kék volt és felhőtlen, s az asszony ott ült mozdulatlanul a küszöbön.

Ott ült még akkor is, amikor estefeled a csorda visszajött. Az ember megittatta az ökröket, a karám kapuját bezárta mögöttük, aztán odament az asszonyhoz. Megállt előtte, és nézte. Az asszony a földet bámulta még mindig.

- Kérdeznék valamit, asszony - szólalt meg az ember rekedten.

Az asszony hallgatott.

- Nem kell felelj reá most mindjárt.

Az asszony tett valami kis mozdulatot a kezével, de még mindig nem nézett föl.

- Mondd - kérdezte az ember -, nem akarnál a feleségem lenni? Az asszony megrázkódott, és hirtelen mozdulattal felállt.

Szinte ijedten nézett az emberre.

- Mit mondtál?

Az ember kivörösödve ereszkedett egyik lábáról a másikra.

- Te is egyedül vagy, én is egyedül vagyok. És én nagyot vétettem ellened. Jóvátenném.

Az asszony újra megrázkódott.

- Bolond vagy - suttogta -, nem tudod, mit beszélsz.

Elfordult, és furcsán nevetett. Az ember zavartan állt.

- Azt hiszed, hogy nem lennék jó hozzád?

Az asszony felelet helyett fölemelete a karjait, és kezeit összekulcsolta hátul a tarkóján. Nyújtózott puhán, macskásán.

- Nem tudod, mit beszélsz... Majd hirtelen feléje fordult, és erősen a szeme közé nézett.

- Tudod, miért jöttem ide? Azért, hogy megöljelek!

- Hát ölj meg -mondotta közömbösen az ember, és vállat vont.

- Gyere! - szólt rá hirtelen az asszony. - Megöllek. Gyere!

És elindult le a forrás felé. Az ember lassú, nehézkes léptekkel kő vette, engedelmesen. A nap már lenyugodott, csak az égen játszottak még szelíden a fények. Az ökrök karámja felől langyosan áradt az állatok szaga. Békés szag volt. A fű harmatosodni kezdett.

A fenyők alatt megállt az asszony és hátrafordult.

- Állj meg! Maradj itt!

Az ember megállt. Az asszony a forráshoz ment, és vetkőzni kezdett. Barna teste puhán világított az estében.

- Szép vagyok? - kérdezte, és hátrarázta a haját, hogy olyan volt, mintha csillogó aranykígyók táncoltak volna a vállán. Az ember meredt szemmel bámult.

- Szép vagyok? - kérdezte még egyszer, és a szája kissé megnyílt, és piros ajkai közül előcsillantak apró, hegyes fogai.

Az ember nehezen felnyögött.

- Szép - és nyelt egyet a szó után.

Az asszony halkán, furcsán fölnevetett, aztán pancsolni kezdett a vízzel. Csak játszott vele. Kövér cseppek szaladtak alá csillogva a bőrén, és megcsiklandozták. Karcsú teste mintha valami furcsa, bűvös táncot járt volna alattuk, vonaglott és játszott, i'lhúzódott és odaadta magát, borzongott és simult.

Aztán újra felöltözött. Az ember még mindig ott állt, kimeredt szemmel, mozdulatlanul.

- Most megöltelek - mondotta, amikor elkészült -, varázslatot tettem, és te meghalsz.

Az ember felnyögött, és a homlokán verejték gyöngyözött. Szólni akart, de a nyelve száraz volt, és nem engedelmeskedett.

- Gyere! - mondotta az asszony, és elindult vissza a konyhához.

Nem szóltak egymáshoz. Aztán ettek. Közben este lett egészen. Kihunytak az égen a fények, és a mély erdőből kilépett a sötétség a tisztásra. Az ökrök puha, fehér foltja összeolvadt a homályban, és az ég megtelt csillagokkal, és a csillagok mind nagyon messze voltak.

- Most menj be és tilinkózz!

Az ember szótlánul eltűnt a konyhá sötétjében. Egy ideig még hallatszott a motozása, aztán csönd lett egészen. Aztán megszólalt a tilinkó. Halkan, lágyan és végtelenül szomorúan. Néha nekilendülve s egy vidám vad ritmus közepén elakadva megint. Mintha egy rémült, fekete galamb verdesett volna valahol az éjszakában, a gyász sötét hálói alatt; szabadulni szeretett volna, és nem volt szabadulása.

Baglyok köröztek a tisztás fölött, valahol egy őz riasztott a plájon, és a tilinkó sírt. Egy csillag futni kezdett az égen, és lehullt. Aztán feljött a hold, és beszótte sápadt fénnel az erdők páráit. A tilinkó sírt.

Aztán az asszony lassan megmozdult a küszöbön, felállt és megindult szemközt a holddal. Talpa alatt puhán sercegett a harmatos fű. Lappantyú szállt föl előtte a földről. Elnyelte az erdő. És a tilinkó még egyre sírt.

Szarvasok ugrottak meg a plájon. A holdfény páráiban megnyúlt az alakjuk furcsára, nagyra. Ijedt madár alatt megrebbent egy ág. És valahol messze lent még sírt a tilinkó mindig.

3.

VIRRADT. A fák két oldalán sűrűn és fehéren állt a köd. Szellő se mozdult. Csönd volt. Valahol messze lent imádkozott egy patak.

- Hol vagyok?

Az asszony állt a pláj sziklagerincén, és tájékozódni próbált. Olyan különös volt minden. Ott egy fa: ágatlanul, csonkán. Néhány sötét tuskó, nyirkos koromszag. Soha nem látott fák, soha nem látott tuskók, és mégis valahogy minden ismerős.

- Hol vagyok?

Bomlott a szürkület. Élni kezdett a reggel. Lappantyú cikázott át a gerinc fölött, hasával súrolt néhány fekete tönköt. Valahol megszólalt egy madár. Az üver ködében lent gallyak reccsentek. Csülkök dobogtak. Túl riasztani kezdett az őz. Hűvös szellő lebbentette a ködöt. Fák váltak ki belőle. Különösek, meredtek, csonkák, feketék. Halott fák. Csupa halott fák. Ott álltak a ködben, kísértetiesen és halottan, mintha a halottak országát őrizték volna. Halott erdő.

Az asszony állt és nézett, és a szívét valami különös jeges érzés szorongatta. Mi ez? Micsoda fák ezek, és micsoda fekete tuskók? És micsoda furcsa szikla, és micsoda furcsa köd?

És lent zúgott messze egy patak, messze a köd alatt, és olyan volt a hangja, mintha fekete víz folyt volna abban a patakban.

A szellő megerősödött, és egyre mélyebbre verte alá a ködöket. Az ég kékje kinyílt, és a hegyek mögött valahol készülődött a nap. De kétoldalt a hegyoldalak kopárak voltak és feketék, halott fák meredtek csonka karjaikkal a reggelbe, kopasz gerincek s üres üverek ásítottak, fekete csutkók guggoltak szerteszét, és kormos sziklák görnyedtek komoran láthatatlan teher alatt.

Mintha a halottak piáján állott volna az asszony, azon a fekete plájon, melyen az életről kimenők csapása vezet, halott erdők és halott üverek között, el a titokzatos ismeretlenségbe.

Aztán megakadt a szeme egy eleven zöld folton. Lentebb, mord sziklák és fekete facsonkok gyűrűjében szinte világított az a zöld folt. Szinte mosolygott. Egy darab élet volt. Egy tisztás.

Egyszerre ért oda a felkelő nappal. Vénhedt hamuszaga volt körül mindennek, gonosz, keserű szag. De a tisztás fűvén harmat csillogott, virágok világítottak a fű közt, és egy forrás tiszta vize csacsogott. A forrás mellett egy őz állt egyedül, és nézett feléje szomorúan. Majd lassan megfordult és beügetett a fekete sziklák és kormos facsonkok közé.

Az asszony végigment a tisztáson, és éppen le akart hajolni a forráshoz, hogy igyék, amikor meglátta a keresztet. Vékony kis nyírfakereszt volt, fehér és árva. S rajta száraz emléke régi koszorúnak.

Az asszony döbbenve állt, és a keresztre meredt. És akkor egyszerre megismerte kereken a hegyeket is. A Macskást, az Ulmut, a galonyai plájt. És megismerte lent a patak hangját, amelyik úgy szólt éppen, mintha fekete víz folyt volna benne, és tudta, hogy az az Urszu.

Odament a kereszthez, és leült melléje. És csak ült, ült, és nézte az égett, kopár hegyoldalakat, és néha behunyta a szemét, hogy azokat az erdőket is láthassa, amelyek ott éltek valahol benne, az emlékezés mélyén, zölden és hatalmasan és szépen, és amelyek már csak ott voltak meg.

Sokáig ült ott. A nap felhágott lassan az égre, és a levegő megtisztult és fölmelegedett, és a napfényes, tiszta levegőben még feketébbnek látszottak az égett fák csonkjai, és még halottabbaknak a kormos hegyoldalak.

Egy idő múlva aztán felkelt a kereszt mellől, és aláindult lassan az égett erdőn. Megkereste a széles üvert, a széles üver-ben az Urszu forrását, és arra gondolt: itt állt a nagy hársfa... Itt volt a szedres... Itt szedtem málnát... Itt fogtam a nyestet...

Aztán csak ment lefele, és a víznek igazán fekete volt a színe, és minden fekete volt.

A palló még ott volt a víz fölött, de már benőtte a moha, s az ösvény nem látszott sehol, és nem voltak ott a fák sem, csak a tisztás, és a tisztáson valami szenes, fekete halom. És olyan idegen volt, és olyan rettenetesen más volt minden, mintha már ezer és ezer esztendő telt volna el azóta, és már senki sem tudná azt, hogy ezeknek a szürke csonkoknak a helyén valamikor lombos, szép bükkfák állottak, s az a szomorú, sötét halom ott valamikor ház volt, egy ház, amelyiknek a küszöbén emberek jöttek ki és be...

Csak a pallóig ment, nem mert átmenni rajta. Állt és nézett át a Bisztra fölött arra a furcsa, idegen halomra ott tisztáson, és olyan volt, mintha kiszáradt volna benne valami, mintha ő

maga is tele lenne szürke hamuval és szűrő, csonka fákkal és üres, mord sziklával, mert azóta ezer és ezer év telt el, és semmi sincsen már sehol, és senki sincsen már sehol, csak ő egyedül.

Aztán megfordult és ment. Ment, ment visszafelé, föl a hegynek. Itt ösvény volt valamikor, itt-ott még látszik a nyoma, tűz égette ki a nyomokat, esők mosták, havak súrolták, de itt-ott még bizonyára maradt valami, csak meg kellene keresni. De nem is érdemes már keresni se őket.

Aztán egyszerre csak ott ült egy szenes, öreg csutkón. És arra gondolt: itt voltak a kemencék, ott valahol a kaliba... És ült, és ült a csutkón, és olyan volt, mintha ott ült volna valahol Tóderik is, és nézte volna ő is a megszenesedett erdőt, és bólogatott volna, ahogy szokott.

Egy suhogó szárnyú, nagy harkály szállt át magasan az Urszu fölött. Fekete volt az is.

Ült, ült. Aztán egyszerre csak felszökött, és égett fákra és sziklákon és mindenre keresztül leszaladt újra a patakhoz. Belegázolt a vízbe. Lázasan kutatott halak után. Ügyetlen volt a keze, és kapkodó. Alig tudott összefogni néhányat. A ficákoló halakat a kötényébe dugta, szoknyája átázott tőlük, és megdidergett.

- Vén Sándru vár az Ulmun - vacogta hideglelősen -, vén Sándru vár az Ulmun, halat ígértem neki, és vele van Nátu s a többiek...

Fázott, pedig a nap melegen tűzött a kopár oldaláról. Szinte futott fölfelé a régi ösvényen, pedig alig látszott itt-ott a nyoma félig égett fatörzsek üszkös roncsai között.

- Vén Sándru vár az Ulmun, vén Sándru vár az Ulmun - lihegte maga elé, és olyan volt, mintha menekült volna valami elől, vagy menekült volna valakihez, aki régóta vár, és sietnie kell annak, aki idejében ott akar lenni.

Föl, föl az Urszu kiégett patakján, föl a kopár gerincen, túl újra le, kormos sziklákra, üszkös facsonkokon át, futva, lihegve, kötényében a néma, hideg halakkal, fejében és szívében valami rettenetes, ijedt lázzal, hogy sietni kell, nehogy késő legyen, nehogy senki se várjon az Ulmun...

Csak lent a Galonyában nyugodott meg kissé. Ott már újra zöld volt a világ, zöld és békés. Hánykolódva vergődött ágyában a patak, égerek hajlottak föléje, zöldek. Gömbölyű köveken vízirigó ült, és nézte a vizet, mint régen. Csak az erdő volt más. Hiányzott a szálas az Ulmu oldalából, meztelen volt a hegy, mint a levetközött ember, látszottak a csontjai. Málnások és szedresek zöldelltek az üverekben, magányosan és szétszórtan álltak a cse-nevész fenyők és bükkök, és a Galonya mentén végig és az Ulmu mentén is mindenütt piszkos dorongútak mutatták az irányt lefele, amerre az erdő fáját levitték idegen emberek. Törött bokrok, sebzett fatöncök visszhangozták még a vontatás lármáját, lovak nyögését, emberek acsarkodó szitkait, pedig néma volt az Ulmu, egészen néma. Néma nagy irtás. Sebesült fák, vérző törzsek, nyomorék bokrok. Meztelenné fosztott üverek. És csönd. És halál. Mintha rettenetes embercsordák gázoltak volna keresztül a hegyen, kopaszra rágva mindent. És csak a dúlás nyoma maradt. Más semmi. Csak a csönd, a pusztulás csöndje. Más semmi. És hogy valaki vár a pusztulás fölött, a csönden túl, fönt az Ulmu tetején. Aztán fölért. Néhány öreg bükkfa, puha barna árnyék, egy őz. Egy mókus. Egy rigó. És újra bükkfák. Árnyék, foltos, suttogó, puha. És újra egy őz. Aztán a poján, a régi. Kaszált fű, buglyák. Balra fent a kereszt. A ház. A karám. Üres. Buglyák. És a forrás csillogó vize, a vályúk. És csönd. És mind üres.

Állt az szélső bükkfák alatt, és lihegett. Kezével végigsimí-lott néhányszor a homlokán.

- Hiszen már jártam itt, persze. Tegnap? Tegnapelőtt? Egy hónappal ezelőtt? Vagy egy évvel? Nincsen itt senki, persze. Vén Sándru nincs, úgy mondta az ember, és senki sincs, és fekete füvek nőnek.

Keze lassan elengedte a kötényt, és a halak kifordultak a fűre. Melléjük ereszkedett, leült. A lekaszált fű száraz csonkjai szúrtak, és minden olyan üres volt. A mozdulatlan merevült halak nyitott, kerek szeme, a poján és a karám a pojánon és a ház és a vályúk a ház alatt. És üres volt az ég messzi kékje, és a láthatatlan levegő és az árnyék bent a bükkfák alatt, és minden üres volt, minden, ami látható, és minden, ami láthatatlan. Üres és üres. Mint a halott halak kerek szeme a lekaszált fű száraz torzsáin.

Végignyúlt a földön, az üres poján üresre kaszált gypén, az üres szemű halott halak mellé, arcát hozzászorította a nyirkosszagú földhöz és sírt. Maga sem tudta, hogyan kezdődött, csak egyszerre ömleni kezdtek a könnyek, égetve, forrón, és nem lehetett megállítani őket többet. És jó volt az, hogy nem lehetett megállítani őket, hogy jöttek és jöttek és fölzárták az arcát, és puhára áztatták a fű szűrő tarlóját, és beszívódtak a földbe. Jó volt. Olyan volt, mintha valahol bent az érzések zavaros világában felszakadt volna egy roppant zsilip, és ömlene kifelé

minden, ami megtelt, és kavargott, és súlyosan a világra nehezedett, és olyan volt, mint egy rettenetes nagy, fekete árvíz, melynek korom és pusztulás szaga van.

Sírt, sírt. És lassan minden könnyebb lett. Szelídebb, szomorúbb. Mint amikor a vihar villámai elpihennek, toványargal a dörgés, és csak az eső esik. Esik és esik, csöndesen és szomorúan, és már nem ijesztő és nem rettenetes, csak bánatosan szelíd, és a szelídsége mögött valahol messze már derengeni kezd a vigasztalás.

Sírt, de már egyre csöndesebben. Már nem szakadtak szeméből a könnyek, csak éppen permeteztek, langyosán és jólesően. Már nem vacogtak a fogai, már nem rázkódott a zokogástól.

Csak odasimult a földhöz és sírt. És a föld meleg volt, és a nap melegen sütött, és valahol hallani lehetett egy kakukkot, távol. Aztán egyszerre csak léptek sercegték a fűvön. Felütötte a fejét. Egy férfi jött a pojána szélén. Uri ruha volt rajta, vállán puska, oldalán tarisznya. Fialat volt, barna képű. Egyenesen feléje jött.

- Adjon Isten, leány!

- Adjon Isten!

Az asszony ülve maradt. A férfi összehúzott szemekkel nézett reá.

- Sírsz? Valami bajod van?

Az asszony megtörülte a szemeit.

- Nekem nincs.

- Hát?

- A világnak van baja. Nem arra való, hogy emberek éljenek benne.

- Miért?

- Ami szép, az eltelik, és csak olyan jön helyébe, ami csúnya. Az idegen elgondolkozva nézett reá.

- Igazad van - mondotta, és a hangja keserű volt. Ismerős volt a hang. Az asszony figyelt. Nézte a kerek, barna arcot, a hetyke kis bajuszt, aztán belenézett a sötét szemekbe, és abban a pillanatban eszébe jutott minden.

- Persze, te is a régi Ulmut keresed.

A férfi meghökkenve kapta föl a fejét.

- Mit beszélsz?

- A tüzet keresed, amelyik mellett testvéreid ültek és apád. Hiába keresed, már a nyomát is elmosták az esők, s elfújták a szelek.

Az idegen közelebb lépett.

- Honnan tudod?

Rekedt volt a hangja, fátyolos. Az asszony lassan fölállt, lerázta a kötényt, aztán az ember szemébe nézett. Egy pillanatig belemélyedt azokba a sötét szemekbe, aztán bólintott.

- Olyasmit keresel, ami nincs. Vissza akarnál térni egy elhagyott útra, s az utat belepte közben a fű s a moha. Magad tértél le róla, mert szűk volt neked az ösvény, s most ösvénytelenül állasz, úgy éppen, mint én. Csakhogy én még sokáig kószálok így, azt hiszem, de téged már vár a sűrű, amelyikből nem vezet több nyom kifelé.

- Miket beszélsz? - hördült föl a férfi, és megragadta az asszony kezét. - Ismersz engem?

- Azt hiszem, Indrei a neved - mondotta az asszony, és mosolygott.

- Persze, emlékszem már reád - sóhajtott a másik, és eleresztette a kezét -, itt láttalak egyszer, a juhoknál...

- Igen - bólintott az asszony -, a juhoknál. Régen volt.

- Három éve.

- Régen.

Álltak, és nézték egymást.

- Gyere - mondta hirtelen az asszony, és megragadta a férfi kezét -, gyere. Nekünk beszélünk kell még egymással. Gyere!

Odavezette a házhoz.

- Látod - mondotta -, itt a ház. Mondjuk azt, hogy a mi házunk, és mondjuk azt, hogy te juhász vagy, és én a feleséged vagyok, és itt lakunk. És a juhok itt vannak a karámban, látod, és most tüzet gyújtunk, és eszünk valamit, mert éhesek vagyunk. Te nem vagy éhes?

- De igen - felelte a férfi, és mosolygott.

- Látod. És ne mosolyogj ezen, mert igaz, hogy ez csak játék, de nem játék-e az egész élet? Én téged úgy ismerlek, hogy a Sándru-fiú, és most eredj, Sándru-fiú, és gyújts fát, hogy tüzet tehesünk. Én meg elhozom a halakat.

Aztán égett a tűz a ház előtt, az asszony ült a küszöbön, a Sándru-fiú szalonnát vett elő a tarisznyájából és kenyeret, és ettek. Közben lement a nap, és az este leszállt az Ulmura. És a boglyák puhán álltak az estében, és ott állt a karám is, és mögöttük az üres ház. Penész- és gombaszaga volt. Lakatlan, árva szaga.

- Látod - szólt hirtelen az asszony -, te azt mondtad, hogy három éve ültünk itt együtt a tűznél, és én azt mondtam, hogy régen. Látod, ez a különbség köztünk. Te már olyan vagy, mint a lenti emberek, és az időt úgy számítod: egy év, két év, három év... Pedig az egészen mindegy, hogy mennyi tél és mennyi nyár telt el azóta. Régen volt, nagyon régen. Nem három éve: régen. Érted ezt? Lehet valami, ami sok-sok tél és sok-sok nyár óta mindig ugyanolyan, és nem változik, és arra nem mondjuk azt, hogy régen. De ami megváltozik, elmegy, az ha tegnap volt, akkor is régen. Ami meghalt, az régen...

Aztán ültek a tűznél és hallgattak. Súlyom szállt be aludni a bükkösbe, és rendre kigyúltak a csillagok.

- Most pedig mondd el, amit akarsz! - szólt hirtelen az asszony.

A Sándru-fiú lehajtotta a fejét. Egy ideig hallgatva nézett a tűzbe, aztán lassan beszélni kezdett.

- Te tudod, miért voltam itt akkor, régen. Igazad van, nem a három év a fontos, ami azóta eltelt, hanem az, hogy régen. Hogy sok minden történt azóta, és sok minden elmúlt. Minden elmúlt.

Apám urat nevelt belőlem. Ő akarta, hogy úr legyek, nem én. Én nem akartam. Én itt akartam maradni a juhok mellett, mint a többiek. De apám... Igen, ha apám akart valamit, az ellen nem lehetett szólni. Úr lettem.

- Tudod te, mi az úr? Miféle ember az, akit annak nevelnek? Nem a báróra gondolok, meg Éltető úrra meg ilyenekre, mert azok magosabban vannak, azok többek annál, mint amit ez a szó jelent. Úr, ez odalent azt jelenti: városi ruhában jár, fényes cipőben, paplanos ágyban alszik és így. Azt jelenti, hogy beültetnek egy íróasztal mögé, és elvégzed azt a munkát, amit reád rónak, és ezért kapsz egy bizonyos fizetést, amiről először azt hiszed, hogy borzasztóan sok, de aztán kiderül, hogy nagyon is kevés. Mert attól kezdve, hogy az íróasztal mögé leültél, és úrnak szólítanak, nem vagy többé a magad ura. Nem azt csinálsz, amit akarsz, hanem amit parancsolnak neked. A hivatalban a feletteseid, szabad idődben a szokások, amelyek az úri címmel járnak. Nem ehetsz ott, ahol akarsz, hanem ahol a többiek is esznek. Nem járhatsz gyalog, hanem csak kocsin, és nem hordozhatsz csomagot a kezében, hanem mással kell cipeltesd. Egyszer ide kell elmenj, egyszer oda. Ehhez a családhoz, ahhoz a családhoz. Meghívnak magukhoz emberek, akiknek semmi mondanivalóink nincsen a számodra, és el kell menj hozzájuk, és végig kell unatkozni egy estét, csak azért, mert mindannyian urak vagyunk. Hiába kedveled meg a régi ruhádat, nem viselheted többé, ha már kopott a könyöke. És esténként el kell menj a kaszinóba, és kártyáznod kell akkor is, ha unod a kártyázást, és innod kell, ha nem is kívánod az italt. És mindez pénzbe kerül, sok pénzbe, s ha elsején megkapod a fizetésedet, tizenötödikén már semmi sincs belőle, és két hétig úgy kell élni tovább emberek között, mintha tele lenne pénzzel a zsebed, mert mind úgy élnek körülötted. Pedig azok is éppen olyan szegények, mint te magad, és ezt mind tudjátok egymásról, de nem illik, hogy beszéljetek róla. Ezt jelenti az a szó, hogy úr.

- Aki oda bekerül, az olyan kell legyen, mint a többi. Mint ahogy a fekete disznókondában csak fekete disznónak van helye, ugyanúgy az urak között is csak úrnak van helye. Aki nem olyan, mint a többi, azt kimarják maguk közül. Hát így volt a nevemmel is. Sándru - mondtam, amikor keztem fogtam valakivel, és az emberek megnéztek miatta. Mert ilyen név nincs az urak között, ilyen név csak a havasokon van, meg a havasi falvakban, meg így. Az ilyen névvel bocskor jár, és condraharisnya és kihúzott mg és széles tüző. Nem pedig úri ruha. És ezért az emberek megnéztek miatta, és csóválták a fejüket, így hát azt mondtam nekik, hogy Sándor, és az emberek nem néztek meg többet, és nem csóválták a fejüket. Ennyi volt az egész. És mégis ezért haragudott meg az apám.

- Pedig ő akarta, hogy úr legyek. Ő úgy szerette volna, hogy bocskoros és tüzős úr legyek. De olyan úr nincsen. Felemás dolgok nincsenek ezen a világon, csak egész dolgok. S ha az ember akar valamit, akkor egészen kell akarja.

- Főszolgabíró lettem, és feleségül vettem egy leányt, akinek földje volt. Úri kisasszony volt, aki nem is hozzám jött feleségül, hanem a főszolgabírói hivatalhoz, és ebből lett a baj. Mert már az is baj volt, látod, hogy nem maradtam meg bocskoros Sándrunak, amikor bocskoros Sándruként jöttem a világra. Az ember maradjon meg annak, aminek születik. Már az is baj volt, hogy vállaltam egy olyan uraságot, ami minden volt, csak nem az, aminek apám

gondolta. Egy pakurár nagyobb úr a maga juhai mellett, mint a hivatalnok a hivatalában. Nem lettem úr, legalább én magam nem éreztem soha ezt az uraságot. Szolga lettem csak, maskarába öltöztetett szolga, akit ide-oda rángattak hivatalban és hivatalon kívül, akták napszamosa, és ostoba szokások napszamosa, és mert gyöngye voltam ahhoz, hogy kiverekedjem magamat abból az úri iszapból, hát elsüllyedtem benne, és az iszap összecsapott a fejem fölött.

- Amikor híre jött, hogy apám meghalt, azt mondtam a feleségemnek: „Öltözz feketébe és gyere!” „Ki halt meg?” - kérdezte a feleségem. „Apám.” Feleségem rám nézett, aztán kinézett az ablakon. „Hova akarsz menni?” - kérdezte. „Apám temetésére - mondtam -, öltözz gyorsan, már izentem a kocsisnak, hogy fogjon be.” Feleségem dobolni kezdett lábával a padlón. „Nem megyek!” - mondotta. „Hogyan?” „Nem kívánhatod, hogy elmenjek egy vén oláh temetésére.” Megnéztem jól a feleségemet. „De ha az a vén oláh az én apám?” „Hát aztán - felelte -, mégiscsak egy vén oláh!” „És velem tudsz élni?” „Miért?” „Mert én annak a vén oláhnak a fia vagyok!” Feleségem vállat vont, és otthagytott. És én egyedül mentem el apám temetésére.

- Tudod, az a temetés, az nagyon különös temetés volt. Mikor megérkeztem, már kint állt a ravatal a ház előtt, és ott volt a pap is, és sok-sok ember. Sokan tisztelték apámat, azért. Tél volt, és én csengős szánnal érkeztem oda, két lóval, bundás kocsisal. Az emberek szó nélkül utat nyitottak, amikor kiszálltam a szánból, és megindultam a ravatal felé.

- A koporsó zárva volt már. Jó, hogy zárva volt. Mert így nem apám volt az, csak egy koporsó. S ha apámra gondolok, nem a temetést látom, és nem a koporsót, hanem itt fönt ezt a karámot és a tüzet és kereken a sok-sok erdőt. És ha apámra gondolok, a juhok szagát érzem az orromban és a zsendice ízét a számban, és látom a csillagos eget a legelők fölött, és apám arcát, ahogy a tűz fölé hajlik, és rozsét vet rá, és látom a rozsé vörös lángját magosba szökni, és hallom, ahogy a karámban egy birka köhög... De várj, nem erről akartam beszélni.

- A koporsó fejénél ott álltak a testvéreim egymás mellett. És a koporsó lábánál a pap. És az emberek utat nyitottak nekem, a főszolgabírónak, és én ott álltam a koporsó előtt. Először oda akartam menni a testvéreim közé. De aztán megláttam az arcukon valamit, és nem mentem köztük. Megálltam oldalt, a koporsó mellett, és az emberek lassan elhúzódtak mellőlem. Aztán a pap elkezdte a maga dolgát. És én ott álltam egyedül a koporsó oldalánál, és nem állt mellettem senki. Az emberek tömötten álltak körülöttünk, szorosan álltak a testvéreim mögött, mintha mutatni akarták volna, hogy együvé tartoznak velük. Csak énmellettem nem állt senki. Csak én mögöttem nem állt senki. Csak onhozzám nem tartozott senki. Széles, üres térség volt körülöttem, és én ott álltam egyedül. Én voltam a főszolgabíró, aki eljöttem egy öregember temetésére.

- Aztán a pap belekezdett a búcsúztatóba, úgy, ahogy szokott. Elővett egy papírt és olvasni kezdte. De mindjárt az elején megakadt. Megzavarodott, rám nézett és ezt mondta: „És búcsúzom a szerető apa szavával elsősorban is András fiamtól, a tekintetes főszolgabíró úrtól, akit az Isten sokáig éltesse...” „Éljen” - morogták körülöttem az emberek, és olyan volt, mintha nem is temetésen, hanem bíróválasztáson lettem volna, és szerettem volna hangosan felkiáltani, annyira belémhasított valami, egy megnevezhetetlen fájdalom, és a testvéreimre néztem, de azok lehajtott fejjel álltak, és nem néztek reám, és olyan volt az arcuk, mintha fából lett volna.

- Nem tudom, megérted-e ezt. Én, bocskoros fiú, elmentem apám temetésére, és úgy álltam ott, mint a főszolgabíró. A tekintetes főszolgabíró úr. Nem tudom, megérted-e ezt. Nem is kísértem ki a koporsót a temetőig. Beültem a szánba, és hazamentem. Késő este érkeztem haza. Már sötét volt a ház. Bementem a hálószobánkba, lámpát gyújtottam, felköltöttem a feleségemet, és azt mondtam neki: „Eredj haza.” Nem értette meg mindjárt, hogy mit akarok. „Kelj föl, csomagolj össze és eredj haza.” Mondottam neki még egyszer. Csak nézett. „Nem érted? Öltözz föl, szedd össze a holmidat, és eredj haza az úri apádhoz. Az én apám csak egy vén, bocskoros oláh volt.”

- Attól kezdve nem volt élet az életem. Az emberek furcsán néztek rám, a hivatalban is, máshol is. Nem jártam többet sehova. Feleségem családjá telekiabálta ellenem a világot. Mikor letettek a főszolgabíróságról, már nem is bántam. Éreztem, hogy felemás ember vagyok, sem ide, sem oda nem tartozó. A bocskorosoknak úr, az uraknak bocskoros. Ahol Sándru Andrei kellett volna legyek, ott Sándor András voltam, ahol Sándor András számára lett volna hely, ott Sándru Andrei maradtam. Felemás ember. És felemás emberek nincs mit keressenek ezen a földön.

A tűz szelíden égett, és a csillagok világítottak. Csönd volt.

- Ezért jöttél ide? - kérdezte később az asszony. A Sándru-fiú megkaparta a tüzet.

- Tudod - mondotta -, egyszer régen, szerettem egy leányt. Olyan kölyök legény voltam, a leány idősebb, mint én. Ahogy az ilyenkor lenni szokott, az elsőnél. A leány férjhez ment máshoz. Én azon a nyáron nagyon szomorú voltam, és meg akartam halni. Tova a Cégér-poján alatt találtam egy helyet, egy olyan meghalni való helyet, tudod. Meredek sziklákra kellett fölmászni, és fent a sziklák között volt egy kis mélyedés, és azt a mélyedést zöld moha borította. Puha volt, és jó fekvés esett rajta. És ha az ember ott végigfeküdt, láthatta kereken az erdőket, tudod, rengeteg sok erdőt, és olyan volt, mintha az egész világ csak erdőből állna, és fent a mozdulatlan kék égből. És ha az ember ott meghalna, sem ember, sem állat meg nem lelné soha, és az ember ott fekédkhetne mozdulatlanul a világ végéig, magosán az erdők fölött és a véghetetlen kék ég alatt valahol feleúton, és ez békességes fekvés lenne.

- Akkor, egy délután végigfeküdtem ott a mohán, néztem az eget és az erdőket, és hallgattam a csöndet, aztán behunytam a szememet, és meg akartam halni. Úgy feküdtem ott másnap reggelig, és nem haltam meg. De szép volt ott fekédkni, magosán az erdők fölött, és tudod azt, hogy nincsen más körülöttem, csak az erdők, és hogy soha senki... Szomorú volt és szép. És nagyon nagy volt a csönd. Csak éppen meghalni nem tudtam még akkor.

- És te? - kérdezte később.

- Én? - felelte az asszony, és furcsán fölnevetett -, én nem halok meg soha. Én boszorkány vagyok.

- Mit tudsz?

- Ó, sok babonát tudok és sok varázslatot. És meg tudom mondani azt, ami volt, és azt, ami lesz.

- Mindez nem érdekes. Egyebet nem tudsz?

- De. Bele tudom csókolni a halált az emberekbe.

- Akkor gyere - nyújtotta ki utána Sándru a kezét -, csókold belém a halált.

- Várj! - mondta az asszony, és felszökött a földről. - Amikor én csókolok, akkor nagy tűz kell legyen, és pusztulás, és valaminek be kell fejeződnie örökre. Mert én boszorkány vagyok.

Elfutott a szénaboglyáig, és egy öl száraz szénával tért vissza. Ledobta a kunyhó mellé. Aztán újra hozott egy öllel, és bedobta azt a kunyhó ajtaján. A férfi nézte.

- Mit akarsz?

- Várj!

Csóvát csavart a szénából, és odament vele a tűzhöz. Belenyújtotta a parázsba. A csóva tüzet fogott.

- Mit akarsz? - kérdezte a Sándru-fiú, és a fogai összekocantak.

- Tüzet akarok - felelte az asszony -, hogy ne fázzon az, aki engem csókol.

Furcsán, félelmetesen villogott a szeme. Az égő csóvával odaszaladt a kunyhóhoz, előbb meggyújtotta vele a jobboldali szénarakást, aztán a baloldali szénarakást, és végül behajította a kunyhó ajtaján. Sercegve futott végig a láng a szénacsomókon, és három helyen egyszerre lobogott föl magasra a tűz. Táncoló fények vad pompájában állt a régi sztinaház, a lángok felkúsztak a száraz fenyőrönkőn, és belekaptak a zszindelybe. Recsegett, pattogott minden, a levegő megtelt sziszegéssel és apró, pattogó zajokkal, lázas pernyék szálltak, és a ház megvilágított belsejében tisztán látszottak a reves polcok és a fekhely és a sajtos csebrek helye és a falban a kampós szögek.

- Mit tettél, asszony?! - hördült föl a Sándru-fiú, és felállt, és közelebb lépett a tűzhöz, egészen az asszony háta mögé, s meredt szemekkel nézte a megvilágított polcokat, a kampós nagy szöget és a fekhelyet, és arra gondolt, hogy valamikor egy öreg ember itt élt ebben a házban, egy öreg ember...

- Mit tettél, asszony?!

Az asszony ott állt karcsún és egyenesen szemben a tűzzel, két karját fölemelte magasra a feje fölé, és a hangja halkán, mélyen és tompán, de valami babonás, ijesztő erővel túlsongta a megvadult tűz sikoltó pattogását, ahogy a szavakat mondta.

- Égj, vén Sándru háza, békesség háza, eltelt idők háza, égj! Eltelik minden, fű növi be a karámokat, moha lepi az ösvényeket, égj, vén Sándru háza, égj! Holt idők nyomát tűz eméssze meg, hogy nyoma se maradjon! Égj, vén Sándru háza, eltelt az idő! Küszöbödöt ne lépje át idegen ember, új szelek ne süvítsenek régi zszindelyek alatt, holtak s elmúlt idők váljanak füstté! Égj, vén Sándru utolsó tüze, égj, és világíts föl még egyszer a csillagokig!

Vergődve szállt el a hang a füsttel, elnyelte a gerendák pattogása. A levegő izzott. A tűz vörös fénye messzire belehasított a poján sötétjébe. Az erdőből előjöttek a baglyok, és némán

körözni kezdtek az égő ház fölött. A lángok megvilágították néha csapkodó szárnyukat a magasban.

Az asszony megfordult. Szemében sötét, mély tüzek izzottak. Nedvesen csillogtak ajkai, haját hátrarázta, és fölnevetett.

- Most megcsókolhatsz, Sándru-fiú!

Egyenként oldotta le magáról a ruhát, és minden darabot messzire eldobott a fekete éjszakába. Bőrére babonás, rőt fényt vetett az égő ház tüze.

- Félsz tőlem, Sándru-fiú? Hadd csókoljam beléd a halált, akit keresel!

Két karjával átölelte a férfi nyakát, és hozzásimult. Mámoros, vad simulás volt, a Sándru-fiú megremegett tőle. Abban a pillanatban nagyot roppant a ház, és összeomlott. Sístergő kígyók csaptak föl a magasba, szikrák repültek. Aztán összeölelkezve föllobogtak a lángok, és eltűnt bennük minden, ami valaha volt.

4.

MÁR kezdtek kialudni egyenként a csillagok, amikor a férfi megmozdult. Föltápázkodott, megkereste a tarisznyáját és a puskáját. Kotorászott a tarisznyában.

- Akarsz egy kis pálinkát? - kérdezte halkán, dörögve -, itt a kulacs. Hűvös a harmat. Nem fázol?

- Nem - felelte az asszony alig hallhatóan. De a teste lúdbőrös volt. A hajnal nyirkos keze ott matatott már a szürkület mögött.

- Isten segítsen - mondta a férfi, és a hangja rekedt volt -, napkeltére ott akarok lenni a sziklán.

- Az erdőig elkísérlek - mondotta az asszony, és felállt. Szótlanul mentek, egymás mellett. A férfi léptei nehezek voltak. Az asszony meztelen talpai nem okoztak zajt. Mint egy világos, keskeny árnyék, úgy ment a férfi mellett a szürkülő éjszakában.

A tetőn ott állt mereven a kereszt. A Sándru-fiú megállt.

- Tudod-e, mi van arra a keresztre írva? - kérdezte, és a hangja keserű volt.

- Nem tudom.

- Meghalt Sándru Indrei...

Továbbmentek. Az erdő fekete árnyékában megállt az asz-szony. Nem szólt, csak megállt. A férfi is megállt.

- Isten segítsen, asszony! Isten veled!

Az asszony néma volt. A férfi állt még előtte egy pillanatig, a sötétben nem látszott az arca. Aztán megindult. Egy ideig még látni lehetett az alakját, a mozgást, ahol ment, aztán elnyelte az erdő. A fák között sötét volt még egészen. Az asszony mozdulatlanul állt, és figyelte a távolodó lépteket. Ott állt és figyelt utánuk, amíg el nem nyelte őket az erdő és a sötétség. Aztán visszament a leégett házhoz. Koromszagú pernyék alatt még izzott a parázs, és ontotta a meleget. Olyan volt, mintha régi nyarak meggyült melege süttött volna vissza a szétoszlott múltból. Itt-ott még felcsapott egy-egy kicsike láng, küzdött a harmattal, aztán elenyészett megint. Az ég keleten derengeni kezdett, a szürkületből elővált a köd, és tejfehéren végignyúlt a pojánon. Kialudt tüzek nyirkos szaga feküdt meg a levegőt.

Az asszony megkereste szédobált ruháit és felöltözött. A hold ott sápadozott az égen, mint egy halott ember szomorú arca. Már nem volt több csillag. A ház helyén egy nagy, fekete halom füstölgött csupán.

Lassan felment a tetőre, és megállt a kereszt alatt. Csönd volt. Semmi se mozdult. Halottan hevert a köd, s a nap első sugarai a fák tetejét söpörték.

Visszanézett. A fekete halomra, amelyik valamikor ház volt, és az üres karámra, és vén Sándrura gondolt, aki valamikor itt élt, bölcs volt, derűs és jó... Nátura, és ahogy mentek az erdőn, azon a vihar utáni reggelen; és arra, hogy minden eltelt. És maga előtt látta az Urszubi házat és Tóderiket, és sorra végigjárta még egyszer az emlékezetét mindenben, ami volt és eltelt. Meghalt, mint ahogy minden meghal egyszer, ami él. Ott állt a kereszt alatt, és csönd volt.

És akkor egyszerre, valahol messze, a Cégér-poján tájékán eldördült egy lövés. Tompán, különösen szólt, a fák megrezzentek tőle, és valahol egy lappantyú felvísított.

Az asszony felnézett a keresztre. Akkor ért oda az első napsugár, és vörös fényével megvilágította a fába vésett durva írást:

- Meghalt Sándru Indrei - suttozta halkán az asszony, és lassan összetette a kezeit -, igen, minden meghal. Te már előre tudtad, mert te Isten jele vagy...

Néhány pillanatig ott állt még, és nézett föl a napfényben csillogó fakeresztre. Aztán lehajtotta a fejét, lassan megfordult, és elindult lefele, be az erdőbe. Csak ment, és vissza se nézett többet.

5.

A VAK öregasszony ott ült a Piperik felső tisztásán, és hosszú, görcsös botjával elgondolkodva ütögette a földet. Füle élesen lógta föl a neszeket: a kutya halk lihegését, a legelő juhok egyhangú rágását, a két kolompot, melyek néha kondultak egyet-egyed, az egyik tiszta mély hangút, úgy, hogy „kong, kong”, a másik repedtebbet, valahogy így, hogy „kleng, kleng”. Ezek voltak a zajok. És még néha egy-egy madár, aztán más semmi. Várta, hogy lent a völgyben megszólaljon a falu harangja, mert .irról tudni lehet, hogy dél van. És akkor föl kell állni, szólani a kutyának, és megindulni a juhok mögött lefele.

Eleinte nehéz volt ez így. Amíg megszokta a csapásokat, megtanulta ismerni tapintásról a fákat, hogy melyik hol áll, s melyiknél kell erre térni, melyiknél arra. Szerencsére a kutya mindent tudott, valóságos csoda volt, ahogy mindent tudott. I-ejéskor mindig megszámlolta a juhokat, minden megfejt juh után félretett egy vékony pálcikát, és sohasem hiányzott egy sem.

Ült az öregasszony a fűvön, vak szemeit a nap felé fordította, és arra gondolt, hogy lám, a fiából úr lett. Úr, ki tudja, mekkora nagy úr. Hintón jár, és selyemágyban alszik, és ha akar, még a főszolgabíró úrral is leállhat beszélgetni, még a csendőrökkel is. Az ő fia. És elképzelte magának a hintót, amelyiken jár, és a házat, amelyikben alszik, és valami jóleső nyugalmat, szinte boldogságot érzett.

Hirtelen morogni kezdett a kutya. Ez ritka dolog volt, mert a kutya csak akkor morgott, ha embert látott közeledni. Az öregasszony felütötte a fejét és figyelt. Csak a juhok rágását hallotta és néha a kolompot. A megszokott hangok voltak ezek. De a kutya morgott.

Aztán egészen halkán, valósággal elveszve a juhok rágásának egyhangú zajában, meghallotta a lépéseket. Élesen figyelte őket. Valaki meztláb jött a fűvön. Könnyű lépései voltak.

- Hallgass! - szólt rá a kutyára. A kutya nem morgott többet. Most már egészen tisztán hallotta a lépéseket. Közeledtek. Már egy szoknya suhogását is hallotta. Tehát asszony, gondolta, vagy leány. És figyelt.

A lépések megálltak.

- Adjon Isten!

Kellemes, lágy hang volt. Mély hang, szinte zengő, de valahogy mégis fátyolos. Az öregasszony beitta a hangokat, szétszedte őket, kóstolgatta, csak azután felelt.

- Adjon Isten!

Egy ideig csönd volt. Aztán újra megszólalt az idegen hang:

- Leülhetek?

- Van hely.

Hallani lehetett a ruha suhogását és a füvek nesztét, ahogy leült. Valami friss illat is jött felőle. Erdők, patakok és mohák szaga. Az öregasszony felfigyelt rá.

- Honnan jössz? - kérdezte.

- Ó... messziről... hegyekről meg... messziről, egyszóval... Az öregasszony ijedten figyelt a szavak után.

- S hova igyekszel?

- Ide. Magához.

A vak szemek megrebbentek.

- Nem értem - dadogta -, azt mondtad, hogy...

- A fia küldött - szólt közbe hirtelen a másik -, megfogadott, hogy gondozzam a juhokat, amíg...

A vak figyelte a hangokat. Valahogy mások voltak, mint az előbb.

- Melyik fiam?

- Hát... az úr!

Az öregasszony arca hirtelen felderült.

- Jaj, jaj, hát mért nem mondd mindjárt! Hát az más, hát Isten hozott, lelkem! Jaj, jaj, hogy az én drága jó fiam gondolt reám. Látod, milyen egy áldott jó fiú ez! Nem elég, hogy gazdaggá tett ezekkel a juhokkal, most még téged is ide küld, hogy ne legyek egyedül... de - tette hozzá hirtelen elkomolyodva - fizetést, lelkem, nem tudok adni neked...

Az idegen hang lágyan felnevetett:

- Nem is kell. Azt már elintézte a fia, az úr.

Kellemes volt a nevetése. Fiatal és szép. Az öregasszony egy pillanattal azt figyelte, aztán összecsapta a kezeit.

- Na látod, látod, micsoda egy fiú az! Micsoda egy nagyszerű fiú! Nemhiába neveltem, látod, nemhiába költöttem rá any-nyit, még a két szemem világát is érte adtam oda. De hála legyen az Istennek, nem hiába volt! Micsoda egy fiú, jaj, micsoda egy fiú...

A ráncos, öreg arc csupa nevetés volt, a világtalan szemek megteltek könnyel, s ahogy kis száraz fejét ide-oda ingatta, a fekete fejkendő alól kicsúszott néhány tincs szürke haj. Ebben a pillanatban megszólalt lent a völgyben a harang. A kutya felszökött, a juhok felütötték a fejüket és összenéztek.

Az öregasszony megkereste a botját.

- Most haza kell menjünk - mondotta -, dél van.

Fölálltak mind a ketten. A juhok maguktól megindultak. Mentek lefele. Az öregasszony tapogatta maga előtt a bottal a csapást, a kutya szemmel tartotta a juhokat s mentek.

- Bizony jó, hogy jöttél - mondta a vak egy idő múlva -, a bárányokat már el kellene választani, de egyedül nem tudtam. Már régen el kellene választani.

- Késői bárányok.

- Szent György után ellett valamennyi. De szépek, ugye?

- Szépek.

- Tudja az én fiam, milyet kell venni. S van pénze hozzá. Majd aztán beszélj róla, ugye? Mi a neved? Leány vagy még, mi? A hangod...

- Nucának hívnak.

- Nuca, Nuca. Jó név. Egyszerű név. Tiszta név.

Leértek a házhoz. A juhok a vízhez szaladtak, az öregasszony bezárta a karám kapuját, és a fejősjárt odavitte a kisajtóhoz. Ott volt a kis szék is.

- Így szoktam, látod. Itt csak egyenként férnek be, s csak úgy, ha előbb megfejem, így számon is tudom tartani őket.

- A fejest ma elvégzem én.

- Nem - mondotta a vak -, a fejes az én dolgom lesz ezután is. Te végezheted a többit. A legeltetést, az elválasztást, meg ami még van. A fejest és a sajtot majd én. Én vagyok a bács, te a pakurár.

- Úgy is jó - felelte Nuca, és nevetett.

- Kedves nevetésed van - figyelt föl a vak -, szeretem a nevetésedet. Szép vagy, ugye?

- Nem tudom - mondotta, és újra nevetett.

- Milyen a hajad?

- Csúnya. Rézszínű.

- Rézszínű? Az szép. Vörösréz vagy sárgaréz?

- Sárgaréz.

- Az nagyon szép. A szemed?

- Zöld, mint a macskáé. Sötétben is látok velük.

- Hm - az öregasszony megcsóválta a fejét, és nem szólt többet. Már jöttek is a juhok a vízről.

- Bent a pitvarban megleled a csebret, Nuca. Kimoshatnád egy kicsit. A juhokkal nem kell törődj, a kutya ügyel, hogy mind sorra kerüljön.

Fejes után sajtot ettek puliszkával. Utána kiült a vak a küszöbre.

- Gyere - mondta -, ülj ide, itt meleg van. S beszélj a fiamról! Hogyan él? Honnan ismered? Mit csinál? Gyere na!

S az asszony leült a vak mellé a küszöbre. Térdeit felhúzta, karjaival átkulcsolta őket, szemét lehunyta, és beszélt.

- Szép, nagy háza van a városban, s úgy él, mint az urak. Úri ruhát hord, úri lábbelit. Paplanos ágyban aluszik. A hivatalban ő parancsol mindenkinek, s ha nincsen hivatalban, akkor enni jár úri helyekre, ahova csak az urak járnak. Úri szokás szerint él, bort iszik, amikor nem is szomjas, húst eszik, amikor nem is éhes, eljár a többi urakhoz, és kártyázik velők, és muzsikáltat magának, és így... És hintója van, és két szép sárga lova, és 'imdás kocsisa. És a feleségének sok földje van... A vak fölkapta a fejét.

- Hát felesége is van?

- Van, van. Igazi úrikisasszony, sok földje van neki. Selyemben jár, és csak főtt tésztát eszik hétköznapon is...

- Felesége is van - ingatta a fejét a vak -, nem is tudtam, ezt nem is tudtam...

- Szép vadásruhája is van, és fényes csövű puskája, és amikor vadászni megy, plójások hordják utána a holmit, a sokféle ruhát, a sokféle ételt, a sokféle italt.

- Gyereke van-e?

- Gyerek? Nem, az nincs.

- Kár, de még lehet, ugye?

- Lehet, persze, hogy lehet! Lesz is! Szép kicsi fiúcska, barna hajú, barna szemű, kis csizmácskában jár majd, és kis ujjaskában, és Gáspár lesz a neve...

- Gáspár? Mért éppen Gáspár?

- Jaj, ezt csak úgy mondtam. Az öregasszony figyelt.

- Mi lelt, Nuca? Valami van a hangodban, valami...

- Semmi, semmi. Ne beszéljünk a gyerekről. Amikor vadászni megy, vállán a puska, úgy jár, hogy az ember a szarvasokra gondol, a büszke szarvasbikákra, és a szeme csillog, és az arca piros az élettől...

- Nuca! Te beleszerettél a fiamba, Nuca!

Az asszony elhallgatott. Szeme kinyílt, és ijedt volt szinte.

- Te beleszerettél a fiamba, Nuca.

Szomorúan mondta, és az asszony ott mellette a küszöbön hallgatott. Maga elé nézett a földre. A vak várt.

- Úgy, úgy - mondta később, és sóhajtott -, hát akkor ne beszéljünk róla. Felesége van, azt mondod. Ezt nem tudtam. Ezt nem. Azt hittem, hogy azért mégis, ha házasodik... Hát, ha úr is, azért a fiam. Azt hittem...

Nem mondta tovább. Hallgattak mind a ketten. Aztán egy idő múlva az asszony fölállt a küszöbről.

- Kihajtom a juhokat - mondta csöndesen.

- Eredj - bólintott a vak -, eredj csak! Ha így tart az idő, kaszálni kellene holnap. Tudsz kaszálni?

- Tudok.

- Na jó. Majd megmutatom. Most eridj, én még gondolkozni akarok azon, amit mondtál.

Az asszony kinyitotta a kaput, és a juhok kitódultak a karambol. A kutya csodálkozva nézte, és néha a ház felé pillantott, de a vak ott ült a küszöbön, és nem mozdult. Aztán a juhok megindultak föl a legelőre, és az asszony ment mögöttük, és a kutya csodálkozva kullogott hátul.

Másnap hozzáfogott a szénához. Eleinte nehezen ment a kaszálás, de aztán belejött. Három nap alatt végzett vele. Megforgatta, összegereblyélte: ötödik nap estére boglyákban állott a széna. Hatodik napon megépítette a karámot a bárányoknak, és így el lehetett választani őket.

Egy este megkérdezte:

- Nem kellene eladni a sajtból meg az ordából? Nagyon meggyűlik.

- Ha levinnéd - felelte a vak.

És másnap levitt egy átalvetőre valót. Egyenesen a Viktor korcsmájába ment vele. A faluban utánanézték az emberek, mert új arc volt. Néhányan úgy emlékeztek, mintha már látták volna valahol, de nem tudták, hogy hol.

Viktor megnézte a sajtot és az ordát, aztán megkóstolta, és azt mondta: megveszem. És attól kezdve minden héten egyszer lement a megrakott átalvetővel Viktorhoz, és a kis keszeg korcsmáros átvette, amit hozott. A korcsmában rendszeren voltak Viktoron kívül mások is, Anyiszia, a korcsmáros elhízott, vidám felesége, vagy fuvaros népek, fadöntők, munkások a fűrésztelepről. Egyik-másik megkérdezte olykor:

- A vak asszonynál szolgálatsz? És ő erre azt felelte:

- Igen.

Először elvörösödött, amikor ezt kérdezték, mert ez a szó: szolgálni, valamiképpen olyan megalázóan hangzott az emberek szájából. De aztán megszokta. És a harmadik héten két malacot vitt föl a Piperikre.

- Fel nőnek a savón - mondotta a vaknak, és az öregasszony megtapogatta a malacokat, és örvendett nekik.

Hosszú ideig nem volt közöttük olyan beszélgetés több, mint akkor a küszöbön. Ha nem volt dolog, akkor ültek egymás mellett és hallgattak. Aztán egy este, mikor már lefeküdtek volt mind a ketten, azt mondta az öregasszony.

- Én nem mondom, hogy beszélj róla, ha ez neked nehéz. De ha akarsz, beszélj!

Azon az estén esett az eső, az éresz békésen csordogált, és nyirkos esőszag jött be kintről a házba.

- Kornél szerette az ilyen esős estéket - szólalt meg a vak egy idő múlva megint.
- Ki az a Kornél! - kérdezte az asszony.
- Kornél? Hát a fiam, akitől jöttél. Nem is tudtad, hogy Kornélnak hívják?

És furcsán, szárazon nevetett.

- Az urakat nem szólítják a nevükön. Csak azt mondják: úr.

- Igen, igen - mondta egy idő múlva a vak -, szerette az ilyen időt. Azt mondta, jól lehet lustálkodni ilyenkor. Szeret lustálkodni most is?

- Nem tudom. Az urak másképpen lustálkodnak, mint mi. Mindig jönnek-mennek, akkor is, amikor semmit sem csinálnak...

Attól kezdve aztán minden este, amikor lefeküdtek, a vak beszélni kezdett a fiáról, arról, aki úr lett. Hogy milyen volt gyerekkorában. Mit tett, vagy mit mondott. Ezt csinálta, vagy azt. Már akkor látszott, igen, már akkor tudni lehetett, hogy úr lesz...

Néha megkérdezte: Milyen a háza? Milyen a felesége? Milyenek a ruhái, amiket hord? Jókedvű-e? Szereti-e ezt vagy amaszt? Miről beszél, amikor nincs a hivatalban? Milyen az a hivatal?

És ilyenkor az asszony beszélt. Elmondta, hogy milyen a ház. Magas, tiszta kőből épült, széles, nagy tornáca van, nagy ajtói, nagy ablakai, ennyi meg ennyi szoba benne, és a szobákban csupa drága holmik... Úgy elképzelt egy házat maga elé, egy szép, nagy úri házat, olyasmit, mint a disznajói kastély, és mondta. Aztán emlékezetébe idézte a ruháikat, amiket itt-ott urakon látott, és mondta. És mindent így. Mondta, mondta, ami csak az eszébe jutott, és a vak öregasszony ott a másik ágyban néha felsóhajtott, és néha álmélkodva csettintett a szájával, és néha halkán fölnevetett az örömtől, hogy lám, ez az ő fia, ez Kornél. Hatodik hete volt már ott, amikor egy este megkérdezte.

- Mondja, van még egy másik fia is, ugye? A vak felsóhajtott.

- Juonra gondolsz? Ő a csordával van fent a legelőn. Csendes, jó fiú az is, de tudod, őbelőle sohasem lehetett volna úr. Ő csordás. Hát csordás...

És többet nem beszéltek Juonról.

Az idő telt. A falu körül learatták a zabot, a mogyoróstyúk fiai megnőttek, és a tárnics virágzani kezdett a Piperiken. Egy délután, mikor a sajttal lement, félrehívta Anyiszia, a kövér korcsmárosné.

- Te - súgta neki -, vasárnap mulatságot csinálnak itt nálam az urak. Szükségem lenne néhány ilyen ügyes leányra, mint te vagy.

S hogy az asszony nem felelt rá semmit, hozzátette még.

- Jól fizetnek ám az urak. Gavallérok. Következő héten újra félrehívta.

- Te. Ismered a Schwarz urat?

- Melyik az?

- Az az ügyes, derék úriember. Innen a fűrésztelepről.

- Mi van vele?

- Kellene neki valaki. Éjszakára, tudod. Csak be kellene menj hozzá a telepre, és azt mondjad, hogy én küldtelek... Gavallér úriember az, nem bánod meg...

- Meglátom - felelte az asszony, és elment. Egy hétre rá megint elővette Anyiszia.

- Hát nem mentél el, te.

- Nem.

- S mért nem, te bolond? Van más valakid?

- Van.

- Hm. Csakhogy ez ezüstpénzzel fizet ám, s nem olyan bocskorszagú, mint az itteniek...

Mikor újra lement, a korcsmárosné behívta a belső szobába.

- Ül le egy kicsit - mondotta neki -, ülj le na! Itt egy kis sör, igyál!

Kiment és újra bejött. Csupa mosolygás volt és kedvesség. Az asszony menni akart.

- Várj még, egy keveset csak. Igyál. Tudod-e, hogy nagyon szép vagy? Csak egy ügyesebb ruha kellene reád, egy kis szagos víz... Látszik, hogy szegény koldussal van dolgod. Na, hadd el, majd keríttek én neked valakit, aki fölöltöztet, úgy, ahogy kell. Nehéz az öregasszonynál szolgálni?

- Igazán nem.

- Hm. Pedig én jobb helyet is tudnék neked. Ahol éppen csak hogy tessék-lássék lenne valami dolgod. S fizetést is többet kapnál. Te, ez a Schwarz úr nagyon gazdag ember! Annyi a pénze, te, mint a pelyva! És micsoda finom úriember! Nem lenne nála egyéb dolgod, mint, hogy kiviszed ezt, s behozod azt... Úgy élnél, mint az úriasszonyok!

Kinyílt az ajtó, és valaki bejött. Homály volt a lefüggönyözött szobában, nem lehetett jól látni az arcát. Uriember volt. Anyiszia hátrafordult, és élesen nevetni kezdett.

- Na, Schwarz úr, itt van a vadmadár. Tessék megszeliđíteni. Azzal ránevetett az asszonyra is, és kiment. Az ajtó becsukódott mögötte. Az uriember még az ajtóban állt, és hallani lehetett, ahogy ráfordította a zárra a kulcsot. Az asszony egyenesen ült a széken, és figyelt. Nem félt. Kíváncsi volt. A férfi előbbre jött.

- Na, kis galambom, hát igazán olyan vad vagy, mint ahogy mondják?

Utálatosan édeskés volt a hangja. Az asszony ránézett, aztán felkelt, és az ablakhoz lépett. Félrehúzta a függönyt. Majd elkezdett nevetni, hangosan, szívből.

- Óhoho, hát maga az? Maga az, kis kövér? Ohohoho! Feredni akar talán megint?

És nevetett. Schwarz úr tágra meredt szemmel bámult az asszonyra. Arca elvörösödött az emlékezéstől.

- Nécsak - mondotta, és füttyentett hozzá -, hát te vagy az! Nécsak! Na megállj! Legalább lefogatlak mindjárt a csendőrökkel. Éppen itt vannak a faluban.

A csendőr szóra elkomolyodott.

- Mit akar?

A kis kövér ember közelebb lépett hozzá.

- Hogy mit akarok? Hát a ruhalopás? Hiszen te tolvaj vagy, elloptad a ruháimat. Legalább fél évre becsukhatlak! Megállj csak!

És még közelebb jött. Az asszony önkéntelenül hátrálni kezdett.

- Olyant ne mondjon - szólt egészen ijedten -, én nem loptam el a ruháit, dehogy. Ott vannak a szikla mögött, egy lyukban. Nem találta meg?

- Hogyne. Nem úszod meg ilyen könnyen - acsarkodott Schwarz úr, és hátralépett egyet -, azt mindenki mondhatja!

- Hát jöjjön, odaviszem és megmutatom! Ott kell legyenek most is! Hát nem kereste? Hát hogyan ment haza? Óhohohó, Istenem...

És újra nevetni kezdett. Rázta a fejét, és nevetett. Aztán megindult az ajtó felé.

- Na jöjjön! Mutassam meg, hová dugtam el őket!

- Várj! - mondotta hirtelen a kis kövér, és durván elkapta az asszony karját -, most nem szabadulsz el olyan könnyen. Az ajtó különben is zárva van, és a kulcs itt van a zsebemben. Most nem szabadulsz olyan könnyen.

- Hát mit akar? - kérdezte az asszony, inkább kíváncsian, mint ijedten.

- Mit? Na mit gondolsz? Te kis rongy. Nekünk még számolnivalónk van egymással. Gyere csak!

Elkapta a másik kezével a derekát, magához vonta, és szorongatni kezdte. Az asszony nem védekezett, csak csöndes nevetgéléssel nézett a kivörösödött emberke puffadt arcába. Az taszigálni kezdte az ágy felé. Az asszony megvetette a lábát.

- Ez így nem lesz jó - mondotta.

- Mi? Miért? - lihegte a kövér, és az erőlködéstől kidagadtak homlokán az erek.

Az asszony rugalmas keménységgel állt a helyén, és nem mozdult a taszigálásra.

- Mert erősebb vagyok, mint maga - mondotta csöndesen, és a szemében megcsillant a játék öröme.

- Azt a mindenségedet - hördült föl a kövér, és durván belemarkolt az asszony testébe -, lássuk hát!

Birkóztak. A férfi erőszakos, vad lihegéssel, az asszony rugalmasan, hajlékonyán, mint a vadmacska. A férfi egyre gorombább lett. Végül az asszony megelégette a dolgot, és egy gyors, indulatos mozdulattal odapenderítette a kis kövért az ágyhoz, hogy eldőlt rajta, s az öreg bútordarab nagyot reccsent.

- Lássá - mondotta, és lesimította a ruháját.

Schwarz úr lihegve káromkodott. Vörös volt a szégyentől és a dühtől.

- Megállj csak, megállj! - hörgögte, és fölült az ágy szélére -, még ilyen asszonyt nem láttam soha, mint te vagy. Ilyen vadat és ilyen butát. Hát ez borzasztó!

Olyan megszegyenült és kétségbeesett volt az arca, hogy az asszony megsajnálta.

- Ne búsuljon - mondta szelíden -, jobb ez így magának is.

- Mit? Még csúfolódsz is? - hördült föl a kövér. - Hát vigyázz! Mondom neked, hogy vigyázz! Velem nem jó ám kikezdeni! Én...

- Aki engem megölel, az meghal.

- Mi?

- Aki engem megölel, az meghal - ismételte az asszony csöndesen, de a hangjában valami borzasztó fenyegetés lapult -, így van ez, kis kövér. Én boszorkány vagyok. És most adja ide a kulcsot, hogy mehessek.

- Nem adom - mordult föl dacosan a férfi -, amíg ide nem jössz engedelmesen és szépen, és nem... Addig nem adom.

Az asszony megcsóválta a fejét.

- Hát nem hiszi, amit mondok? Hogy boszorkány vagyok?

- Hogy boszorkány vagy, azt elhiszem. De ne félj, mert nem halsz bele se te, sem én. Vagy olyan csúnya vagyok, hogy semmiképpen?

Szomorú volt a hangja, ahogy ezt kérdezte. Az asszony közelebb lépett hozzá.

- Nem érti? Ez igazán így van. És én nem akarom, hogy maga...

- Nézd - szólt közbe a kis kövér, és nehezen szuszogott a szavakhoz -, én öt forintot fizetek neked. Vagy ha kell, tízet is. A pénz nálam nem számít. De kell néha, látod, mert... nézd, az úrikisasszonyok kinevetnek, mert azt mondják, hogy csúnya vagyok. Hát tehetek én arról, hogy csúnya vagyok? És kövér? Azért én is ember vagyok, éppen olyan ember, mint más, nekem is vannak vágyaim, én is... Ezt meg kell érteni...

Csöndesen ült az ágy szélén, lehajtott fejjel, és a padlót nézte. Az asszony odament hozzá, és szelíden megérintette a csúnya kis ember vállát.

- Mit tegyek? - kérdezte halkán. - Ha jó vagyok magához, akkor meghal. Ezt higgye el, ez így van. Eddig még mindenki meghalt. Én sem tehetek erről, ez így van.

Döbbenve nézett rá.

- Igazán mondd ezt?

- Igazán mondom. Már mindjárt az elején így kezdődött. Akkor nem tudtam, hogy mi ez. Aztán a cigányasszony megmondta.

- A cigányasszony?

- Igen. Azt mondta: a halál van az ágyadban, leány. Aki megölel téged, az meghal. Mert boszorkány vagy, azért. Mert te vagy a nagy bosszúálló, aki megbosszulod a férfiakon azt, amit ellenünk elkövettek, így mondta volt a cigányné, igen.

A kis kövér ember megrázkódott, és fölállt. Végigsimított a haján. Arca zavart volt és ijedt.

- Furcsákat beszélsz, asszony - mondotta -, babonás dolgok ezek, amiket beszélsz. A cigányasszonyok sok mindent beszélnek ugyan, de azért, bocsáss meg, ha úgy érzed, hogy megbántottalak, és nesze...

Pénzt kotort elő a zsebéből, és odalökte az asztalra. Aztán elővette a kulcsot, gyors léptekkel az ajtóhoz ment, és kinyitotta. Nem is nézett vissza, kiment. Az ajtót nyitva hagyta maga mögött.

Az asszony megkereste az átalvetőjét, vállára lökte, és még látta, ahogy kint az ivóban Anyiszia széles cinkostársi vigyorgással az átsiető férfi felé fordult, és megkérdezte:

- Na...?

Az legyintett, és leszegett fejjel elhagyta a korcsmát. Anyiszia csodálkozva nézett utána. Lesimította a kötényt, és kilépett ő is a szobából. A pénz ott maradt az asztalon. Anyiszia tőle is kérdezni akart valamit, de nem nézett rá. Fölemelt fejjel, rugalmas, ringó lépésekkel keresztülment az ivón. Az asztalnál két ember ült, azok utána néztek. Egyikük kérdezett valamit, Viktor felelt a söntésből, röhögtek. De a szavakat már nem hallotta, kint volt az utcán.

Aztán egyszer az történt: aprította a fát a szín mellett. Az öregasszony fejte a juhokat éppen. Dél volt. Egyszerre csak morogni kezdett a juhok mögött a kutya. A vak felütötte a fejét, keze megállt a juh tőgyén. A kutya már ugatott, hörögve, dühösen. Az asszony is felfigyelt ott a szín mellett. Kezében megállt a balta. Emberek jöttek fölfelé a kaszálón.

- Nuca - szólalt meg az öregasszony a fejőszéken -, itt vagy?

- Igen.

- Mi van?

- Emberek jönnek.

- Ide?

- Nem tudom.

- Mifélek?

- Emberek. Úrf éle is van köztük.

- Úrféle? - az öregasszony eleresztette a juhok, és felállt.

- Nem Kornél jön?

- Nem -felelte egy idő múlva -, csak emberek. Hosszú botokat hoznak, és piros rongyok vannak a botokon. Meg mindenfélék.

- És az úr?

- A mérnök, Dédáról. Ismerem. Meg egy kis öreg. Azt is ismerem. A báró emberei.

A vak sóhajtott, és visszaült a kisszékre. Térdéhez húzta a következő juhot. A kutya sem ugatott már, csak figyelmesen nézte az embereket. Azok elhaladtak a ház mellett.

- Adjon Isten! - köszöntek oda a házhoz.

- Adjon Isten! - köszönt vissza az asszony a szín mellől.

- Adjon Isten! - mormolta a vak.

Csak a mérnök nem köszönt. Szigorúan nézett végig a juhokon, a kutyán. Sovány volt és rosszkedvű. Szeme egy pillanatig odaszúrt az asszonyhoz, aki a fát hasogatta, és nem köszönt. Továbbmentek, fölfele. Csak a kis öregember vált ki a többi közül, s jött oda a házhoz.

- Adnál egy csupor vizet, menyecske?

A hangja fáradt volt, az emberke is fáradt. Rövid, fehér szakállát meggyérítette az idő. Az asszony szó nélkül bement a házba, és kihozott egy csupor vizet.

- Tessék.

- Isten fizesse meg!

Az öregember megitta a vizet. A csuprot visszaadta.

- Isten fizesse meg, menyecske! - mondotta még egyszer. Az asszony ránézett, és elmosolyodott.

- Még mindig nem találta meg, amit elvesztett? A kis öreg szinte ijedten kapta föl a fejét.

- Te ismersz engem?

- Találkoztunk már - mondotta az asszony, és még mindig mosolygott -, csak hogy az régen volt nagyon.

- Te ismersz engem? Rotter Ábrahámot? - tűnődött az öreg, és apró kék szemei elgondolkozva kutatták az asszony arcát. - Honnan?

- Ami pedig azt a dolgot illeti, amit kérdeztél - tette hozzá nagyon szomorúan -, azt nem lehet megtalálni, tudd meg. Mert én nem csak azt a háborút vesztettem el, amit mások is végigverekedtek és elvesztettek. Én a magam háborúját is elvesztettem. De honnan tudod te ezt?

- Én is elvesztettem azt, amit maga - mondotta az asszony, és már nem mosolygott többé -, de én azt másképpen nevezném. Nem úgy.

- Hát hogy?

- Nem tudom - rázta meg hirtelen a fejét, és elfordult, hogy visszavigye a csuprot a házba -, még nem gondolkoztam rajta.

Öreg Rotter Ábrahám csak állt, és nézett az asszony után.

- Valahogy ismerős vagy. Hol találkoztunk már?

- Találkoztunk még - felelte vissza az asszony a küszöbről, és bement a házba. Mikor újra kijött, az öregember már nem volt ott.

Az a nap is úgy telt el, mint a többi. Kihajtotta a juhokat, végighevert a fűvön, és az árnyék lassan megnyúlt a fák alatt. A nyíreken már sárga levelek csillogtak, s a tisztás szélén egy juhar hullatta a lombját. A tárnics kék virágja hervadóban volt, és néha szellő borzolta meg a levegőt s a fákat, és a szellő fonnyadt levelek és őszi ködök nyirkos szagát hordozta a hátán.

A nap lemenőben volt már, és a juhok egyre gyakrabban emelték föl a fejüket, és a kutya is rá-ránézett néha, de ő nem mozdult. Várt. Valakinek jönnie kellett, valakinek, aki szomorú és egyedül van, mint a fák, akiknek hull a levelük. És várt.

Aztán meghallotta a lépéseket és felült. Az öregember jött lefele a hegyen. Mikor megismerte az asszonyt, megállt, majd odajött.

- Nem tudsz egy kalibát valahol a közelben? - kérdezte.

- Méréseket végzünk a Zsisában - magyarázta az öreg -, és a mérnök reám hagyta a munkát. Hazament, neki könnyű. Gondoltam, meghálok az Ulm-pojánon, de a ház leégett ott. Az emberek tüzet tesznek, s elhálnak mellette. De én már vén vagyok, s fájnak a csontjaim a harmattól. Tudsz valahol egy kalibát?

- Jöjjön - mondta az asszony, s megindult a juhok után. A vak nyugtalanul állt a ház előtt.

- Már vártalak. Azt hittem, valami történt.

- Vendégünk lesz estére - szólt hozzá az asszony -, egy öregember, aki a mérnöknek dolgozik a Zsisán. Majd a pitvarban...

- Jó nekem a pajta hiujában is - szólt közbe gyorsan az öreg -, csak éppen, hogy fődél legyen...

- Lehet, hogyne - dünnyögte a vak, s beült a karám ajtajába, hogy elkezdje a fejest.

Az asszony elkészítette a szalmazsákot a pitvarba. Pokrócot is terített reá. Később elvégezték a munkát, és ettek. Hárman, az asztalnál. Ordát, sajtot, puliszkát. Az öregember szalonnát szedett elő a tarisznyájából és kenyeret. Megkínálta vele a vakot. Az élvezettel csámcsogta a szokatlan falatokat.

- Az idén nekünk is lett... - mondotta dicsekedve -, van két malacunk, a sajtért vettük... A juhokat a fiam küldte, aki úr a városban, nagy háza van ott és hivatala... Maga mit dolgozik az erdőn?

- Elvesztettem a háborút-felelte szárazon Rotter Ábrahám -, először csak egy kicsit, aztán mind jobban. Végül ide kerültem. A mérnök parancsol nekem, pedig ő még katona sem volt, nemhogy háborút látott volna. Rossz ember.

- A mérnök? - kérdezte az asszony.

- A nehéz munkát mind reám sózza. Pedig öreg vagyok már, és elvesztettem a háborút, na.

- Hajaj - sóhajtott a vak, és fogatlan szájával rágta, rágta a szalonnát.

Aztán aludni tértek. Az asszony meggyújtotta a mécses, és fölakasztotta a pitvarba az öregnek, hogy lásson.

- Te - kérdezte az öreg -, anyád vagy anyósod az ott bent?

- Egy vak öregasszony, akinek nehéz az élet.

- Hát? Cseléd vagy?

- Nem.

- És te?

- Én tartozom neki valamivel. Szemben a Lisztesen bőgött egy bika.

- Hallod? - kérdezte az öreg. - Ez az első. Az asszony bólintott.

És betette maga mögött az ajtót.

Másnap hosszasan ült a réteken a köd. Mikor az öregember elment, olyan sűrű volt, hogy azt lehetett volna hinni: esni fog. De aztán kitisztult megint. A köd lefele húzódott, és sokáig ült még a patakok fölött.

- Ősz van - mondta a vak, amikor fölkelt -, érzem a szagát.

- Ősz van - bólintott az asszony -, bőg már a vadbika odaát. A csenden át hallani lehetett a Lisztesről egy bika hördülését. -Vadászni mennek az urak - mondotta az öregasszony, és világtalan szemét a hang felé fordította -, Kornél is velők van.

Aztán ment minden a maga rendjén. De valami éles volt a levegőben, valami éles és kegyetlen. Nem látszott, de ott volt. Az asszony érezte, és amíg a juhokkal ült fent a tisztáson, folyton a ház felé figyelt.

De délelőtt nem történt semmi. Délben egy ember jött föl a falu felől. Az öregasszony a juhokat fejte. Az ember odajött.

- Adjon Isten!

- Adjon Isten!

Valami volt a köszönésben. A két asszony felütötte a fejét. A vak nyugtalanul meredt a levegőbe, gyanakodva. A másik ott állt a küszöbön, és tudta, hogy mit fog mondani az ember. És azt mondta.

- Hát Juonról nem hallott semmit?

- A fiamról?

- Arról.

- Fent van a csordával a hegyen.

- Nem - mondotta lassan az ember -, nincs fent a csordával a hegyen.

- Hát?

- Tegnap lejött a Bradulecről egy pakurár. Azt mondta: a csorda magában van. Nincs mellette ember. Tegnap fent voltunk többen. És a csorda valóban magára volt.

- És a fiam? - kérdezte a vak, és a hangja fázott.

- Azt mondták a braduleci pakurárok, hogy már egy idő óta furcsa volt. Valami varázslatról beszélt, s valami asszonyról.

- Asszonyról? Az én fiam? Az ember megvakarta az állat.

- Igen, egy asszonyról, aki csórén táncolt a vízben. Nem volt tiszta az esze már egy idő óta, azt mondják. Mind csak ült, és furulyázott, és nem törődött a csordával. Aztán elment.

- Hova?

- Azt nem lehet tudni. El. Magára hagyta a csordát, és elment. Talán elpusztította magát valahogyan.

- Jaj, én jó Istenem... Az ember megpiszkálta botjával a földet.

- Hát csak ezért jöttem. Isten megáldja!

- Jaj, Istenem, jaj, Istenem!

Az ember elment. A vak fogta a juh tőgyét, és belebámult a levegőbe.

- Nuca, itt vagy?

-Igen.

- Jaj, Istenem, jaj, Istenem...

Aztán fejte a juhokat tovább. És néha azt mondta: jaj, Istenem, jaj, Istenem. Az asszony mozdulatlanul állt a küszöbön, és fölfele nézett, amerre a hegyek púposodtak.

Fejés után az öregasszony bement a házba, lehevert az ágyra, és sírni kezdett. Furcsán, vinnyogva. Vénasszonysírással.

Az öregember este újra megjött. Meghallgatta a dolgot, aztán leült a vénasszony mellé, és sokáig ült ott. Egyikük sem szólt egy szót sem, csak ültek, és este volt. Aztán az öregember ásított és felállt.

- Te is elveszítetted a háborút - mondotta a vaknak -, így van ez.

Kiment a pitvarba, és lefeküdt. Sokáig szöszmötölt még, hallani lehetett, ahogy forgolódott a szalmazsákon. Nagyokat sóhajtott néha.

- Istenem, Istenem... - suttogta olyankor a vénasszony is a szobában -, Istenem, Istenem...

Másnap az öregember már délben megjött. Még kisebb volt, mint máskor, ráncosabb és szomorúbb.

- Elkergetett a mérnök - mondotta -, hogy lassan halad a munka, öreg vagyok és minden. Haljon meg az ilyen ember, ezt mondta nekem, haljon meg, és ne éljen a mások nyakán bosszúságra. Ezt mondta nekem.

Leült a küszöbre, és csak nézett maga elé. Az asszony odavitte neki az ételt.

- Látod - mondotta az öreg -, még ezt is elvesztettem. Ezt a háborút is. Most már nincs több.

- Mi nincs több?

- Amit elveszthetnék.

- Az jó.

Egy darabig gondolkozott, aztán bólintott szomorúan.

- Lehet, hogy igazad van. Ha lenne valahol egy ilyen kis házam, így fent a hegyen, távol az emberektől, és ülhetnék egész nap előtte, akkor talán jó lenne. De így az ember egyedül van. S ez nem jó.

A vak bent volt a házban. Csak a sóhajtozását lehetett hallani. Az asszony lehalkította a hangját.

- Ő is egyedül van - mondotta, és a ház felé intett.

- Lehet, lehet - bólogatott az öregember, de nem figyelt oda.

- Én ma este elmegyek - mondotta hirtelen az asszony -, megtenné azt, hogy itt maradjon?

- Mi?

- Kihajtja a juhokat a legelőre, fát vágjon, meg így? Öreg Rotter Ábrahám maga elé bámult. -Megtehetem - mondotta lassan -, megtehetem. Ameddig visszatérsz.

- Ameddig visszatérek - bólintott az asszony, és mosolygott.

Aztán eltelt a délután. Az asszony elmondta az öregembernek, hogy hol a széna, melyik a legelő, megmutatta a fát, mindent.

- Neki nem is kell tudni róla - mondotta -, elég, ha megtudja holnap. Vak, és elvesztette mind a két fiát.

- Jó - bólintott az öreg -, de holnap megtudja úgyis.

- Jobb, ha csak holnap...

- Jó.

Este lett. A nap leszállt, hűvös esti szellő lopódzott elő az erdőből, és őszi szagokat hintett a ház köré. Valahol újra bőgött egy bika.

Meggyújtották a méceszt, ettek. Aztán a vénasszony lefeküdt, mint rendesen. Ők kimentek ketten a pitvarba.

- Hát így - mondta az asszony -, én most elmegyek.

- Eridj bátran - bólintott az öregember -, nem lesz semmi baj.

- Isten megáldja!

- Isten segítsen!

Kint csillagos volt az ég. Csönd volt, csak a juhok szuszogtak a karámban. Egy pillanatra megállt, és körülnézett, mint aki búcsúzik. A házból kihallatszott a vak öregasszony sóhajta:

Istenem, Istenem... Olyan volt, mint amikor őszi szellő sóhajt a fák között, s a fák megsárgulnak tőle.

Aztán megindult fölfelé. Először csak lassan, aztán mind gyorsabban. Hűvös szél jött szembe vele a hegyekről, és a szagában érezni lehetett, hogy sárgulnak a fák.

6.

A KÓBORI plájon nyikkant egy szarvastehén. Utána hallani lehetett a csörtetést a száraz széltörésben, és a bika hörgő szuszogását. Öreg Árszintya bundájába burkolódzva ült a káliba előtt, és várta a hajnalt. Lassan jött. Nyirkos köd lepté az erdőket, a csillagok sem látszottak már tőle, de azért még sötét volt. Az Andrenyászán morgott egy bika, és az ilvai berekből elnyújtva jöttek föl a hangok: a hajnali bőgés már elkezdődött mindenütt. De a Funtinelen még alig vedlett az éjszaka.

Árszintya hallgatta a hangokat. A juhok szuszogását a karámban, és a szarvasok bőgését messze, és néha a sztrugi öregbagoly hangját, ahogy nagy ritkán beleszólt a csöndbe: buuuhu... buuuhu... buuuhu... sokszor ült már így ebben az életben, és sokszor hallgatta ezeket a hangokat, a havast, ahogy élt körülötte, és a csöndet, és az őszt. És arra gondolt, hogy újra eltelt egy nyár. És vajon jövő Szent Györgykor ki jön majd föl a kóbori plá-jokon a juhokkal? Talán már más? Az ember élete olyan csupán, mint a sárga levél, amit láthatatlan napsugarak kötöznek még a fához, s aztán egyszer...

Valami mozdult a szürkületben. A köd hangot hozott. Alig hallható hangot, mint amikor valaki mezítláb jár a harmatos fűben. Az öregember figyelt. Valaki jött a pojánon lefele.

Valaki? A kutyák nem ugattak. Mélységes csönd volt. Csak a bikák, távol az üverekben és a Sztrugban a nagy bagoly néha, és valaki jött mezítláb a fűvön, és a fű halkan sercegett a lépések alatt. Aztán egy helyen megmozdult a köd, és valaki kilépett a szürkületből. Közelebb jött. Megállt. Nyirkos szaga volt a ruhájának.

- Adjon az Isten!

Hangjáról ismerte meg az asszonyt.

- Adjon Isten! Te vagy, aki a Sztrugban?...

- Én.

Fénytelen volt a hang, és szürke. Mint a köd, az őszi köd a poján fölött. Az öregember utána figyelt, ahogy elszállt.

- Ül le! - mondotta -, fáradt vagy. Bemehetsz a kalibába. Lefekhetsz. Itt a bunda.

- Köszönöm - mondta halkan az asszony, és elvette a feléje nyújtott bundát. Aztán eltűnt a kalibában. Szöszmötölése hallatszott még egy ideig, aztán csönd lett. Csak a bikák a gerinceken, meg a juhok szuszogása. Más semmi.

Öreg Árszintya fölállt, s lement lassan a karámhoz. Nekidőlt a sasfának, s nézte az alvó juhokat. Szép az, mikor a juhok így alusznak egymáshoz bújva, jó meleg párában, kövér, szép, gondozott juhok. Mindegy az, hogy ki jószágai. Ilyenkor ott fent, mind azé, aki ügyeli őket, aki velük van nappal és éjjel. Aki velük él, velők és a havassal. Szép az, együtt élni a havassal és az állatokkal, és kár, hogy egyszer minden elmúlik. Minden nyárnak vége szakad, s a juhok lemennek újra a völgybe, s az ember, aki hónapokon át velők élt, ott megy mögöttük, és a pojánon magára marad a káliba, és magára marad a karám, és lent a völgyben szerteviszik a juhokat a gazdák, és az ember egyedül marad. Az ember elmegy valamelyik unokájához, magával viszi azt, amit gyűjtött a nyáron, behúzódik egy sarokba, és él, és él, és várja, hogy újra Szent György-nap legyen. De vajon lesz-e még egy Szent György-nap ebben az életben?

Ránehezedett a sasfára, és a lelke is nehéz volt, mint a köd, amelyik egyre mélyebben nyomult a földhöz. Magasan fönt derengeni kezdett az ég, a pojána lassan kitért a szürkületben, s az erdők megmutatták sötét árnyékukat. Egy lappantyú hangtalanul suhant át a karám fölött, valamelyik birka felkapta rá a fejét, s nyakában megkondult a kolomp.

Öreg Árszintya kifújta az orrát, s lassan a kapuhoz ment. A juhok megmozdultak, fölálltak. A kapu csikorgott. A csikorgásra a félfödél alatt az egyik pakurár kidörzsölte szeméből az álmot, és ásított. A juhok kitódultak a nyitott kapun. A pakurár föltápáskodott, fejére tette a kalapot, kezébe vette a botot.

- Nincs még korán? - kérdezte álmos hangon.

- Idejében kell etessünk - felelte a vénember, és sóhajtott -, napkelte után indulni kell velők, hogy lent lehessünk délre...

A juhok kihömpölyögtek. Ellepték a rövidre rágott harmatos gypet. Egy kutya ásítva előbújt valahonnan, és kellenlenül, pusztá megszokásból megindult a pakurárlegény után.

Az öreg ott maradt a karám mellett. Elnézett a juhok után, s túl rajtuk az erdőt nézte, ahogy lassan kivetkőzött a ködből. Körös-körül fojtottan hördültek a bikák, s valahol messze, az Ilva gerincein túl puskaövés dördült tompán.

Később tüzet gyújtott. Az utolsó tüzet abban az évben ott fent a Funtinelen. Talán ebben az életben az utolsó tüzet. Ki tudhatja azt? Lassan, megfontoltan rakta össze a rozsét. Száraz avart alája. Aztán szikrát csiholt. A láng életre kelt, belekapott a rozsé-be, pattogott. A füstöt lenyomta a köd az üverek felé.

Közben megvirradt egészen. Ezüstösen csillogott a pojána füve, s a juhok kolompja meg-megkondult odafönt. A köd fölött zöldeskék volt az ég, s valahol már a nap is készülődött. Öreg Árszintya megfőzte az utolsó puliszkasztet, s közben felkelt a másik két pakurár is, és kezdték halomba hordani a holmit.

Egy kis idő múlva az asszony is kilépett a kalibából. Körülnézett, aztán odament a tűzhöz. A pakurárok kezében megállt a munka. Szájtátva bámultak reá.

- Gyere, egyél! - szólt rá az öreg.

Az asszony leült a tűz mellé. Lassan falta a forró puliszkát, néha sajtot harapott hozzá.

- Mi készül? - kérdezte, és a halomba hordott holmira mutatott.

- Szent Mihály napja van ma - felelte halkan az öregember -, Szent Mihály, bizony...

- Igen, persze...

Aztán csak ettek. A pakurárok is odajöttek sorra az üsthöz, és kimarkolták belőle a részüket, aztán visszahúzódtak a félfedél alá.

- Eljöttem - szólalt meg egy idő múlva az asszony. S hogy az öreg nem felelt mindjárt, hozzátette.

- Hívott, azért.

- Gondoltam, hogy jó lenne, ha eljönnél, mielőtt elmegyünk innen, mert azután már...

- Hívott - ismételte az asszony.

Árszintya ránézett. Nézte egy darabig, aztán bólintott.

- Úgy is lehetne mondani. De én csak gondoltam rá, hogy...

- Mindegy - szólt közbe az asszony -, eljöttem, lássa.

Az öregember tiszta kék szemei fürkészve figyelték az asszony arcát.

- Tudom, van az, hogy az ember megérzi. Egy ember járt itt, téged keresett, és szót hagyott...

- Miféle ember? - kapta föl az asszony a fejét.

- Egy magos ember. Azt mondta, hogy a Déálu Rósuról való, s valami tórról beszélt, ahol nyírfák vannak. Azt mondta, te már tudni fogod...

- Mikor volt itt?

- Mikor? Várj! Újhold volt akkor. De nem a legutolsó. Az azelőtt való. Akkor, igen. Este jött, itt hált, s reggel elment. Szép szál ember volt, puskát hordott magával, és baltát. Miután elment, beszélni kezdték a pakurárok, hogy ez az ember...

Az asszony türelmetlen mozdulatot tett ott a tűznél.

- S mit mondott?

- Hogy Butkán vár reád, azt mondta.

- Mikor?

- Csak azt mondta, hogy vár. Nem mondta, hogy mikor. Már csak a parázs melegített. Nem vetett rá új rozsét senki.

Szellő jött a Sztrug felől, és terelte a ködöt lefele. Az Andre-nyásza csúcsán izzadni kezdtek rőten a fenyők. A Pietrosz mögül emelkedett a nap, s első sugarai ráhulltak az Andrenyásza fenyőire.

Némán ültek, és nem beszéltek többet. A pakurárok rakták halomba a holmit. Halkan szólt a juhok kolompja. A búcsúzás szürke szomorúsága lengett a pojána fölött. Valami hűvös, árva szomorúság. Mint amilyen régi tüzek helyén a hamu, mikor az őszi harmat belepi. Fent a plájon vörösek voltak a bükkök.

Aztán valahol hirtelen felnyerített egy ló. A kutyák ugatni kezdtek. A bükkösből emberek ereszkedtek alá a pojánra, és fa-nyerges lovak. A nap első sugarai akkor söpörték végig a gyepeket, s megcsillogtatták a harmat ezüstös szőnyegét.

Öreg Árszintya sóhajtott, és felállt a kihamvadtt tűz mellől.

- Hát így - mondotta -, és jó, hogy eljöttél, és még elmondhattam, amit az az ember számodra itt hagyott. Most pedig megyünk.

Az asszony felállt. A közeledő emberek felé nézett, és valami furcsa nyugtalanság fogta el.

- Isten segítse - mondotta halkan és sietve - és köszönöm.

- Nincsen mit. Isten segítsen!

Aztán az asszony elindult a Sztrug felé, és nem is nézett vissza többet. De háta mögött érezte a karámot és a kalibát és a széles, nagy pojánt, és ebben az érzésben benne volt az

Ulmu-beli poján is, és az Ulmu-beli karám is, és minden poján, és minden karám szerte a hegyeken, melyek körül emberek élnek, s aztán elmennek onnan, és üresek maradnak a karámok, és magányosak a pojánok közepén.

Bent, a Sztrug sziklái fölött állt egy keveset. Szemközt vele, a hegyek tetején ott állt a nap, és ontotta az erdőkre a fényt és a meleget. Itt-ott egy-egy nyírfa sárgán csillogott. Halkan zizegett a bükkök vörösréz kupolája, és néha percegve lehullt egy levél. Mélyen bent a patakban még tejfehéren ült a köd. És szerte az üverekben bőgtek a bikák, nyögtek, hördültek, beleordították vágyaikat az őszbe.

- Egy éve csak - gondolta az asszony, és a Komárnyikot látta maga előtt.

- Két éve csak - gondolta, és arra nézett, amerre az Istenszéke állt, valahol a Porku gerince mögött, és a szíve összeszorult a fájdalomtól.

Rettenetesen egyedül érezte magát, ott fönt a Sztrug sziklái fölött, egyedül az őszben. Mintha már nem is éltek volna emberek a világon sehol. Csak fák, és azoknak is hull már a levele.

Csak a hegyek, és azok is készülnek már a télre. Csak állatok, és azok mind ismerik egymást... Ratosnya felől a gőzfűrész sípja hasított bele a csöndbe. Megrezzent, és eszébe jutottak az emberek, akik még vannak. És még súlyosabb lett az egyedüllét.

Egy könnycseppet törölt ki a szeméből, aztán megindult lassan a főpláj felé. Lehajtott fejjel ment. Lába alatt zörgött a bükkök lombja. A nagy sziklánál rátért a széles marhacsapásra, mely a Pietrosz felé vezetett. Lassan haladt. Csönd volt. Meglangyo-sodott az őszi levegő, és rendre a bikák is elhallgattak. Csak egy-egy levél hullt le zizegve a fákról, s néha harkály kopogott valahol bent az üverekben.

A Brád laposán Minya bá kurjantotta össze a növendék gulyát. Visszhangzóit a kurjantás, marhák bőgtek, egy ló nyerített. Költözködés hangjai voltak ezek is.

Nem ment föl a legelőig, letért a csapásról, be a Brád üvereibe, le a patakhoz s túl föl megint. A Déálu Brád gerince mögött ott magasodott rnár feketén a Butka.

Ember nem járta rengeteg. Sziklás, vad. Szűk katlanokban öles páfrányok és penészszag. Zuzmólepte vén fenyők. Sötétsötét, fekete rengeteg, ahova csak a vén remete medvék bújnak el, kivert bikák, kölykedző hiúzok. Néma, fekete hegy, bőgés idején is hallgat, mint a sír. Elrejtí a lábnyomokat, betemeti a titkokat. Ez a havas temetője, a Butka. Oda húzódnak föl meghalni az erdők vadállatai.

Az asszony ment a Butkán fölfele. Néha megállt, figyelt. Csönd volt. Puhán süppedt a moha, a hatalmas fenyők fölött iszonyú magányosan süttött a nap, az ég egy-egy darabja is látszott, kéken és tisztán, de ott bent nyirkos homály volt és csönd.

Lassan haladt fölfele. Bársonykígyó csúszott a moha közt, villás, fekete nyelvét alattomosan öltögette. Fák tövében nyálkás gombák rothadtak. Meg-megállt. Figyelte a csöndet, a mohát, a fákat, a szagokat.

Egy keskeny kis gerincen baltanyomot talált. Nem volt egészen friss, de a moha még őrizte egy bocskor alig látható körvonalait, s a bocskor orra fölfele mutatott. Ment a nyom után. Egyre jobban élesedett a gerinc, a fák megtörpültek, és megsűrűsödtek. Elmaradt a moha, és goromba sziklák vicsorogtak elő a sűrűségből. Katlanok kőgörgetegéből pirosán rikített elő a bodzák bogyója.

Hirtelen megállt. Fölemelt fejjel szívta be a levegőt, orrcimpái megremegtek. Kialudt tüzek nyirkos hamuszaga úszott láthatatlanul a levegő hátán. Néhány pillanatig kereste az irányt, ahonnan a szag jött. Aztán letért a gerincről.

Sűrű fenyőbozóton siklott keresztül. Alig okozott zajt, csak éppen egy-egy ág recsent néha. Sziklákon kúszott lefele, meredek omlásokon kapaszkodott föl, és néha megállt, beszívta a levegőt, és kereste a szagot. Aztán egyszerre csak kitágultak a sziklák. A fák megritkultak. Széles üver terpeszkedett a sűrűség közepén, szedrek lakták és málnák, forrás csobogott benne, s a forrás mentén néhány nyárfa állt, sárgán. Keletnek nézett, s a nap megtöltötte fénnel az üvert, ragyogott a nyárfák levele, s a szedrek levelén a sok piros őszi folt, és a forrás fölött szelíd kis lankán egy ember ült. Rásütött a nap, a fű még harmatos volt körülötte, és egy botot faragott.

Az asszony lassan átment a szedresen, néha lecsipegetett egy-egy kövér, fekete gyümölcsöt. Az ember, ott a gyepen, már messziről meglátta, de nem mozdult. Csak letette a botot maga mellé, s a bicskát visszadugta az övébe. Az asszony fölért. Nem nézett az arcára, csak egy sóhajtással leült melléje a fűre. Jó langyosan tűzött oda a nap, s a langyos levegőt álmosító szederillat töltötte meg. Érezte, hogy csukódnak le a szemei.

- Eljöttem - mondta halkán, és végighevert a puha fűvön.

- Vártalak - felelte éppen olyan halk morgással az ember. Majd egy idő múlva:

- Hát így, látod, így bántak el veled is...

Keserűség volt a hangban. Az asszony lehunyta a szemeit, és hallotta zsongani az erdőt maga körül, és valahogy jó volt így heverni, lustán, érezni a langyos napsütést, és tudni azt, hogy valaki ott ül mellette. Apám - gondolta -, milyen furcsa is ez a szó: apám.

Az ember pedig beszélt, lassan, vontatottan. Néha szünetet tartott, mintha valami közbeszólásra várt volna, de az asszony lehunyt szemmel feküdt, talán aludt is már félig. Csak egy-egy mondatfoszlány ért néha el hozzá abból, amit mondott.

- Nem mondom, hogy ez az élet éppen neked való. Szomorú és nehéz; az embert mindig üldözik, de élni kell valahogy, és mégis jobb, mintha egyedül...

Szellő osont valahol a fák közt, messze-messze zsongott egy patak, és a világ összefolyt egyetlen langyos zsongássá, és aztán már nem volt több semmi.

Mikor fölébredt, már nem süttött oda a nap. Erős, nyers illata volt a levegőnek. Valahol messze egy bika bőgött.

- Este van? - kérdezte, és fölült. Bandilla fölállt.

- Gyere - mondotta -, vedd azt a botot, neked faragtam.

Kezébe vette a botot. Ezt faragta - gondolta -, amikor megláttam itt ülni. Reám gondolt, és faragta. Valami jóleső meghatottságot érzett.

És megindult fölfele az üveren. Szótlanul ment mögötte, kezében a bottal. A faragást nézte rajta. Egy kutyafej volt kifaragva a bot bunkójából. Elhagyták a gyepet. Szedresen gázoltak át, aztán kőgörgetegen gázoltak fölfele. A két gerinc itt falmeredeken összefutott, valósággal lezárták az üvert. Fent, magasan kopár sziklacsúcs meredt. A kőgörgeteg tetején sűrű fenyőbozót tömöttődött, és lezárta az üvert.

Bandilla bátran vágott neki a bozótnak. Csapás vezetett benne, zezugosán. De mindössze néhány lépés volt az egész, aztán kitárult a sűrűség. Néhány lépésnyi lapos kőperem, mögötte fekete barlang. És félkörben sziklák, meredek falú, magas sziklák. Járhatatlanok.

- Ez a barlang - mondotta Bandilla -, vagy ha úgy jobban esik mondani: a szállás. Ahol összejövünk, ha valami van. Egyébként most hatan vagyunk csak, te vagy a hetedik.

A barlang mély volt és tágas. Száraznak látszott, sem moha, sem penész nem lepte el a falait. Kétoldalt halomba rakott tüzelő. Bent a barlangban fenyőbojtból készített fekhely, rajta pokróc és bunda.

- Hát így. Most pedig eszünk valamit.

Bement a barlangba. Egy nagy, fehér kendőből sajtot vett elő és szalonnát. Egy tálban puliszkát hozott.

- Egyél - mondotta -, van elég. Ez az egy, hogy nem éhezünk, ez már valami. Késed van?

- Nincs.

- Na várj!

Újra eltűnt a barlangban. Az asszony leült a kőre, hátát nekitámasztotta a sziklafalnak. Csak a kék ég látszott, meg elől a bozót, meg a sziklák, más semmi.

Bandilla kijött, és egy ügyes kis bicskát hozott a kezében. A bicska keskeny láncocskán lógott.

- Éppen fehérnépnek való - mondotta -, nyakadba kötheted, hogy el ne veszítsd.

Az asszony átvette a bicskát, és nevetett. Szép kicsi bicska volt.

- Hol szerezted?

Az ember vállat vont.

- Nem. Tudom. Már rég itten van a holmi között. Ettek. Aztán később, hogy hűvösödni kezdett, Bandilla tüzet gyújtott. Majd később kijött egy széles takaróval.

- Eredj, tépj bele fenyőbojtot, hogy legyen ágyad!

Négyszer töltötte meg fenyőbojttal a takarót. Bandilla közben összerakta őket, gondosan, úgy, ahogy kell, hogy rugalmas és puha fekvés essen rajtuk. Két arasznyi magas lett az ágy ott bent a barlangban.

A tűz vidáman égett. A barlang falai visszaverték a meleget, a friss fenyőbojt illata megtöltötte a levegőt.

- Szép itt - mondotta az asszony, és nevetett. Bandilla rámosolygott.

- Szép, ha az ember nincsen egyedül. Egyedül nem jó.

- Sokat volt egyedül?

- Sokat.

Az ember nyílt arca elkomorodott.

- Sokat voltam egyedül. Az ember azt hinné, hogy meg lehet azt is szokni, ha az ember sokat van egyedül. De nem. Ezt az egyet nem lehet megszokni soha.

- Tudod - folytatta, és leült az asszony mellé -, mindig arra vágytam, hogy legyen mellettem egy asszony. Ilyen, mint te. Akkor nem lettem volna egyedül. De...

Nem mondta tovább. Néhány pillanatig elgondolkodva ré-vedt maga elé, aztán nevetni kezdett.

- Szinte kár, hogy a leányom vagy!

- Miért?

- Miért? Azt kérded, miért? Asszony vagy, és ilyesmit kérdezel? Becsületedre mondom, kár, hogy a leányom vagy!

- Hátha nem is vagyok az? Hátha...

- Hallgass - förmedt rá az ember gorombán, és nem nevetett többé.

- Olyan vagy, mint Elena volt - mondotta később -, Istenemre, olyan vagy, mint ő! Így locsogott ő is összevissza, ha rájött a jókedv, és nem törődött sem Istennel, sem emberrel, sem tisztességgel, semmivel, csak locsogott és nevetett. Még a szemed is olyan, mint az övé, még a szád is. Az orrod is. A homlokod. A hajad. Mért nem viseled felfonva a hajadat, felkötve, mint az asszonyok?

Az asszony megrázta hosszú, borzolt haját.

- Adj fésűt hozzá! Adj tükröt! Vagy ollót, hogy kurtábbra vág hassam. Ó, fésüli eleget az erdő...

- Persze, persze - morogta az ember, és elhallgatott.

Leszállt az este. Az ég elmélyült. Kigyúlt egy csillag. Egy második. Bandilla lassan fölállt, a barlang fala mellől szurokfáklyát vett elő, és belenyújtotta a tűzbe. Sercegve fogott tüzet a fekete fenyőszurok, és illatos, fehér lánggal égett.

- Gyere - mondotta -, és megindult be a barlangba.

A hátsó falban egy üreg tátongott. Csak a fáklya fényénél lehetett észrevenni. Akkora volt, hogy egy ember kényelmesen beférhetett rajta. Bandilla bebújt az üregbe.

- Gyere utánam - mondotta -, és vigyázz a fejedre!

A fáklya fénye zezugos, görbe folyosót világított meg, mely fölfele haladt. Kapaszkodni kellett benne. Az egész néhány lépésnyi volt csak, aztán kiszélesedett megint. Olyan volt, mint egy alacsony, széles szoba. Fenyőrönkökre téve néhány láda állott itt. Valahonnan láthatatlan légáramlat húzott, a fáklya lobogott tőle.

- Itt - mondotta Bandilla, és felnyitotta az egyik láda födelét -, itt tartjuk a lisztet. Hosszasan nem lehet eltartani, de néhány hétig megáll. Ott a rúdon lógnak a füstölt húrok, szalonnák. Itt van hagyma, só meg efféle. Most gyere ide. Felnyitotta a legnagyobbik láda födelét, és föléje tartotta a fáklyát. Bundák és pokrócok heverték ott egymásra rakva.

- Válassz magadnak belőlük! Egy bundát s egy pokrócot. Ne azt, várj, van jobb is! Azt ott né, húzd csak ki! Na látod, ez jó lesz. Vedd ki azt a bőrös mellényt is, elfér már az emberen. S azt a fehér csergét. Azt, azt. Ott alul, azok ruhák. Sajnos fehérnépnek való nincsen közöttük, na de majd lesz az is. Mondtam, hogy hozzanak. Holdtöltére megjönnek mind.

Az asszony magára vette a bőrös mellényt, kellemes volt, puha és meleg. Aztán vállára lökte a bundát és a pokrócot.

- Várj! - mondotta Bandilla -, mezítláb sem maradhatsz. Itt van egy pár bocskor. Vagy várj, ez kisebb. Itt van hozzá a szíj. Ott találsz kapcának valót. Na úgy. Ha nyirkosak a holmik egy kicsit, majd a tűznél megszárázhatod. Na, menjünk! Várj csak, ezt az üveget...

Aztán visszamentek a szűk üregen át a külső barlangba. A tűz égett, jó meleg volt. Az asszony elrendezte a fekhelyen a bundát és a pokrócot. Mellé tette a bocskorokat. Bandilla fát vetett a tűzre. A lángok bevilágították a barlangot, megcsillogtatták az ember rőt szakáiiát, és árnyékát nyurgán rávetették a háttér szürke kőfalára. Friss fenyőbojtok illata és a tűz: valami otthonosság volt a levegőben. Az asszony leült a tűz mellé, és mosolyogva a lángokba nézett. Furcsa az ember élete - gondolta -, furcsa. Előbb még árva és magányos, mint a kivert farkas, aztán csak egy tűz kell, egy barlang meg egy ember, és már olyan, mintha örökké-örökké itten és így...

Bandilla elővette az üveget. Kicsavarta belőle a dugót. Ivott, aztán odanyújtotta az asszonynak.

- Nesze, ma megünnepeljük azt, hogy itt vagy.

- Mi az?

- Pálinka. Szilvából való. Fogjad!

- Nem kell.

- Hát mi kell?

- Víz.

- Víz? Azt hoznod kell a forrásról. Itt a korsó a sarokban. Pálinkát nem iszol soha?

Az asszony felkelt, fogta a korsót, és kiment. Az éjszaka sötét volt, csak a csillagok égtek magasan, de egészen aprók voltak. Hűvös volt a levegő. Megkereste a csapást, és átbújt a sűrű bozótfaon. Az üver már világosabb volt, látni lehetett a fákat és a forrást a nyárfák alatt. Mire visszajött, Bandilla már a fekhelyén hevert. A tűz lassabban égett a barlang szájában, néhány vaskos bükkfarönk senyvedt rajta. Az asszony elsuhant a tűz mellett, és a korsót visszatette a helyére. Aztán ő is elhevert. A friss fenyőbajt rugalmasan engedett a súlya alatt, hamarosan jó meleg fészke volt, puha és illatos. Bandilla ott a túlsó fal mellett halkán köhögött.

- Mégis jobb, ha az ember nincsen egyedül - mondotta lassan -, tudod, sokat gondolkoztam azon, hogy egy házat kellene építeni valahol, juhot, marhát szerezni, és élni kettesben valakivel, mint más emberek. De már késő. A csendőrök, tudod, elébb-utóbb meglelik az embert, ha valahol megül. Pedig az ember, ahogy az ideje telik, ha mással nem is, de a gyermekével szeretne csöndesen és nyugalmasan élni...

A tűz halkán égett, nyers farostok sisteregtek. Valahol messze egy bagoly szólt: buhuhuhu... buhuhuhuhu... Az ember szava elakadt. Sóhajtott egyet.

- Mert ez az élet, tudod, minden, csak nem nyugodalmas. Majd meglátod te is. Holdtöltekor megjönnek a többiek is, és akkor meglátod...

A szavak szétfolytak a csöndben, s valahol a barlang sötétjében elvesztek. A hallgatás összecsapott mögöttük. És ezt a hallgatást megtöltötték az éjszaka apró zajai, a tűz, egy bagoly hangja, halk szöszmötölés, mint amikor valaki átfordul egyik oldaláról a másikra, és a gondolatok, amiket két magányos ember elalvás előtt még végiggondol, arról, hogy milyen az élet.

7.

HOLDTÖLTÉRE megjöttek mind.

Elsőnek a sánta Teofil, két nappal holdtölte előtt, egy csodálatosan szép délután, amikor úgy izzott a nap, mintha még nyár lett volna, s a fák ragyogtak, minden levél csupa ékszer volt rajtuk. Az asszony szedrészett éppen, amikor meglátta az embert fölfelé jönni az üveren. Kis nyeszlett emberke volt, jobb lába furcsán kifelé hajlott, és sántított erősen. Csak egy balta volt a kezében, más semmi. S a vállán egy rongyos átalvető.

Az is meglátta az asszonyt a szederbokrok között, és egy pillanatra megtorpant. De aztán jött tovább.

Az asszony megszedte a kötényét szederrel, aztán fölment a forráshoz. Addigra az ember is odaért, leült, letette maga mellé az átalvetőt és a baltát, fejről levette a szurtos kalapot.

- Adjon Isten, asszony!

- Adjon Isten, ember!

Az ember zavartan elmosolyodott.

- Köszöntöttelek volna a neveden is, de nem tudom, hogy hívnak.

- Engem Teofilnak hívnak - felelte az ember félszegen -, sánta Teofilnak, mert hogy a lábam, látod...

Az asszony is leült, és kötényét odatartotta az embernek.

- Engem Nucának hívnak, azt mondják, s ezt neked szedtem...

- Köszönöm, Nuca - mondotta az ember, és belemarkolt a szederbe.

- Egészségedre, Teofil!

Lopva figyelte a sántát. Sovány ember volt, szinte zörgött a soványságtól. Arcából hegyesen ugrottak elő a csontok. Bajusza és szakála színtelen volt, vékony szálú és olyan gyér, hogy inkább pizsoknak látszott az arcán. Éppen olyan fakó volt a haja is, ahogy izzadságtól csapzottan a fejéhez simult, és kopasz foltok ütköztek ki belőle. Szeretett volna a szemébe látni, de elfordította a tekintetét. Valami szánalmas szomorúság áradt az emberből.

Lassan megette a szedret, aztán kotorni kezdett az átalvetőjében.

- Én is hoztam neked valamit - mondta, és előszedett egy halom ruhát -, itt van, ni.

Pizskosfekete szövetből készült asszonyi viselet volt, amilyent túl a hegyeken viselnek. Jó súlyos, háziszóttos holmi. Bő szoknya, hímzett kötény, fekete üveggyöngyökkel kivarrott pruszlik. Fehér golycs alsóruha hozzá, piros fejkendő.

- Jó lesz-e?

- Köszönöm neked, Teofil...

Az ember zavartan köhécselt.

- Nem azért hoztam, hogy megköszönd. Hanem mert azt hittem, hogy szükséged lesz reá, na... s látom, jól gondoltam, mert ami rajtad van, az...

És összehúzott szemekkel végigmustrálta az asszonyt. Az elpirosodott.

- Bizony kissé ócska, de hát...

- Ha arra gondolok, hogy másnak tucatjával áll a ládában, s neked ez az egy is...

Az ember hangja keserű volt. Az asszony ránézett, és összetalálkozott a szemük. Mélyen belenézett az idegen szembe. Barnák voltak azok a szemek, és zavarosak. Élesen nézett beléjük. Az ember zavarba jött a nézéstől, és szerette volna elfordítani a fejét, de nem tudta. Ettől még nagyobb lett a zavara, és az arca vörösödni kezdett.

- Teofil, ne gondold annyit arra a leányra. Nem érdemli meg, hogy reá gondoldj. S jól tetted, hogy eldobtad magadtól a fejszét, ott a csűr mögött azon az estén, s hagytad, hogy elfusson a leány. De a kést... Kár, hogy nem dobtad el azt is, amikor az öregasszony...

- Hallgass! - hördült föl rémulten az ember -, hallgass, az Isten áldjon meg! Miket beszélsz?

- Bár az öregasszony megérdemelte, amit kapott. Ő csinálta az egészset, mert gyűlölt téged, és ő kényszerítette a leányt...

Az ember rémultra nyílt szemekkel meredt az asszonyra. Homlokán kigyöngyözött a veríték.

- Ki vagy te? Mi vagy te, hogy ezeket tudod?

Az asszony elnevette magát, és elfordította a fejét.

- Semmi, csak éppen gondoltam ezeket. De - és itt elkomolyodott megint, és a hangja halkabb lett, sötétebb - amit rólam gondoltál, arra ne gondoldj többet, jó?

- Miért? - kérdezte az ember rekedten, és elvörösödött. - Ha már ennyi mindenről tudsz, akkor erről is beszélhetünk. Miért?

- Mert nem minden asszony arra való.

- Miért? Mert sánta vagyok? Vagy talán mert csúnya a képem?

Az ember hangja ellenségesen megélesedett. Az asszony ránézett a válla fölött, néhány pillanatig nézte, aztán megcsóválta a fejét.

- Ne akarj mindenképpen rossz ember lenni. Neked ez csak félig sikerülhet, s ezt te is nagyon jól tudod, mert egész életedben mindig csak félig sikerült. Félelmeinek lenni pedig nehéz érzés. Légy jó ember, akkor egész is lehetsz.

Az ember szapora pislogással nézett rá, aztán hirtelen mozdulattal, szinte ijedten szökött fel az asszony mellől. Kezébe kapta az átalvetőt és a baltát.

- Boszorkány vagy - morogta -, Istenemre az...

Az asszony nevetni kezdett.

- Látod, ezt megmondhattam volna neked hamarabb is!

Sánta Teofil dűnnyögött még valamit, de nem nézett többet az asszonyra. Megindult fölfele. Sietve bicegett a rossz lábával, és egyre dűnnyögött, és csóválta a fejét.

- A kalapod! - kiáltotta utána az asszony -, a kalapod itt maradt!

De az ember nem állt meg. Nem is nézett vissza. Szinte még sebesebben igyekezett fölfele, mint azelőtt. Éppen mintha menekült volna a hang elől.

Az asszony újra nevetett, aztán fölállt, fogta az ott maradt kalapot, és visszament vele a szedrek közé. Hamar teleszedte. Mikor fölért a megszedett kalappal, a két férfi ott ült a barlang szájában, és halkán beszélgetett. Teofil elhallgatott amikor meglátta jönni, az arca egy árnyalattal elsötétedett.

- És a házat meg lehetne venni, azt mondd? - folytatta Bandilla a beszédet.

Teofil türelmetlenül rázott egyet a vállán.

- Én nem azt mondom, hogy meg lehetne venni, én csak azt mondom, hogy a ház eladó, mert az özvegyasszony elköltözik onnan.

Bandilla kutatva nézte az embert.

- Talán a hely nem elég biztonságos? Közel van a csendőroros?

- Csendőrt nem láttak még arra soha. Másfél napi járás onnan a legközelebbi poszt.

- Hát?

Az ember vállat vont.

- Semmi. Nézzétek meg, s ahogy gondoljátok. Én nem mondom semmit, csak annyit, hogy van. Nekem tetszik. De nem akarom, hogy ha valami baj történik, én legyek a hibás.

Az asszony odaért, és a szederrel telt kalapot a két ember közé letette a földre. Bandilla abbahagyta a beszédet.

- A leányom - mondotta, és állával az asszony felé bökött -, akiről beszéltem volt.

- Sok évig éljen! - felelte morogva Teofil. Az asszony elővette hóna alól a ruhákat.

- Ezt hozta nekem ez az ember, nézd csak, milyen szépek! A sovány ember arcát valami kis jóleső megbékélés futotta át. Bandilla megnézte a ruhákat, kezébe vette, tapogatta.

- Jó - mondotta -, jó tartós. Ilyenre gondoltam, éppen ilyenre.

- Fel is veszem őket mindjárt - folytatta az asszony -, ezt az ócskát eldobom egy szikla mögé, hogy ne is lássam többet...

Visszament a forráshoz. Levetkőzött, megmosakodott. A sziklás gerinc tetejéről a nap utolsó sugarai még odalestek a forrás mellé, még melegük is volt, szárítkozni lehetett alattuk.

Nézte a testét. Megsoványodott, mióta utoljára látta. Csípőjéül kiálltak a csontok, térde már nem volt olyan gömbölyű, mint régen. A válla is megszőgletesedett. Melle mintha összehúzódott volna.

- Ez az, amikor az ember öregedni kezd? - kérdezte magától inkább kíváncsian, mint elszomorodva, és számolgatni kezdte gyorsan, hogy hány éves is lehet. Sehogyan sem jött ki a számadás. Valahol húsz körül - gondolta -, húsz. Igazán ilyen öreg már, ilyen öreg?

Hirtelen összerezsent. Egy ember szemét érezte magán, egy kíváncsi, sóvár szemet. Nem rosszat, de nem is jót. Férfiszemet, éheset, vakot. Amelyik csak a bőrt nézi, a húst, és nem az embert.

Nem fordult hátra, csak öltözni kezdett. Gyorsan vette magára a ruhákat. Próbálta megfésülni magát az ujjával, de nem sikerült. Egy idő múlva nem érezte többé az idegen nézést. Megfordult. Az üver üres volt. Föl a barlangot rejtő sűrűségig, üres. De ott oldalt, a málnák fölött egy fenyőág alig észrevehetően mozgott még, mintha madár szállt volna el róla, vagy szellő lengette volna meg. De szellő nem volt, s madár sem látszott sehol. Az asszony

elmosolyodott, és megcsóválta a fejét. Hiába, ilyenek a férfiember, ilyenek. Furcsák, de ilyenek.

Mikor fölért megint a barlangba, csak Bandilla volt ott. Elgondolkodva ült a kövön. Az asszony megállt előtte.

- Szép a ruhám?

Bandilla végignézett rajta, bólintott, aztán megkérdezte.

- A régivel mit csináltál? Tudod - tette hozzá összeráncolt homlokkal, látva az asszony csodálkozását -, vigyáznunk kell, hogy itt a közelben nyomot ne hagyjunk. Valami plájász erre járhat egyszer...

- Ó, attól nem kell félni. Begyúrtam egy szikla mögé, és még három nagy követ is dobtam reá. Eltemettem...

Bandilla elgondolkodva bólintott.

- Jó, de mért mondod, hogy eltemetted, így?

- Mert, olyan ez, mintha eltemettem volna, nemcsak a ruhát.

- Hát?

- Nem olyan néha, mintha eltemetnénk valamit, ami volt? Mintha eltemetnénk valakit, aki voltunk?

- Lehet - sóhajtott Bandilla -, lehet, hogy igazad van... Az asszony igyekezett hangot cserélni gyorsan.

- Most pedig főzök a füstölt húsból egy tokányt estére. Jó lesz?

De a hosszú derekú, egyenes ember csak ült a kövön, nézett maga elé, be a sűrűségbe, talán nem is hallotta ezeket a szavakat.

- Bizony - morogta -, bizony igazad van. Temetünk. Ez az, amit éreztem mindig, de nem jutott eszembe a szó, hogy kimondhassam...

Az asszony előkészítette a húst meg a hagymát, kimosta a vaskondért, aztán tüzet gyújtott. Felakasztotta föléje a puliszkavizet, szalonnát olvasztott. Már javában főtt a puliszka is, a to-kány is, amikor Teofil elősántikált a sűrűből. A sziklákról nyirkosán csöpögött alá a szürkület, a barlangban már szurokfekete sötétség uralkodott, csak a lángok fénye didergett a falakon. Bandilla még mindig ott ült a kövön, és nem mozdult.

- Nézd, csináltam neked valamit - mondotta halkan a sánta, amikor odaért az asszonyhoz.

Egy fehér holmit tartott a kezében. Az asszony elvette tőle, és kíváncsian tartotta a tűz felé. Olyan volt, mint egy gereblye, és úgy is készült, mint ahogy a gereblyék szoktak készülni. Csakhogy kicsi volt és sűrű fogú.

- Mi ez? - csodálkozott az asszony, és forgatta a furcsa gereblyét.

- Nem látod? Fésű. A hajadnak, na.

Ránézett az emberre, a szemük egy pillanatra összetalálkozott.

- Honnan tudod? - kérdezte, és a hangja kötekedő volt.

Az ember elfordult, és nehézkesen hátradöcögött a barlangba. Onnan jött a hangja, a sötétből. Kötekedés volt abban is.

- Hiába, az ember ezt-azt meglát, hiába...

- Aki sokat lát, megvakul - felelte rá kurtán az asszony, és kavarni kezdte a puliszkát.

- Így is, úgy is megvakul az ember, hát legalább lásson, ameddig lehet - jött egy idő múlva a válasz dörmögve a barlang hátuljából.

Aztán megvacsoráztak. A tokány jó illata megtöltötte a barlangot. Szótlanul evett a két férfi, szinte áhítattal. Csak mikor már elfogyott az étel, akkor szólalt meg Teofil.

- Más azért, ha fehéren főz. Ilyen puliszkát régen ettem. Otthon. Anyám csinálta volt ilyen ízűre. De az régen volt.

Bandilla nem szólt semmit, csak fölállt, megropogtatta a csontjait, aztán hátrament és lefeküdt. Teofil bükkhasábokat rakott ügyelve a tűzre, hogy tartsa a meleget. Az asszony elmosta az edényt a barlangon kívül.

Mikor visszatért, már nem ült a tűznél senki. Bentről hallotta a Bandilla hangját.

- Megnézzük azt a házat. S ha jó lesz...

A másik morgott valamit, s a morgás a másik oldalról jött. Az asszony is bement, elkészítette a fekhelyét, s vetkőzni kezdett. Mögötte halk szöszmötölést hallott, s ebből tudta meg, hogy a sánta oda készített fekhelyet magának az övé mögé. Gyorsan bebújt a bunda alá.

- A Cibles keleti vagy déli oldalát mondtad? - kérdezte még egy idő múlva Bandilla.

- Keleti oldal - felelte morogva Teofil a sötétből. - Fiád fölött, a Fekete-völgyben.

- Úgy, úgy. Telesen jártam már. Romulin is. Juhokat vettem ott régen.

- Na, a kettő között. Ahol a malom van, ott kell betérni a völgybe. Az a Fiád-patak. S a község elszórva a völgyben. Fél napi járás a hossza.

- Aha.

Aztán már csak a tűz sercegett, és nemsokára hátulról, a sánta ember fekhelye felől horkolás hallatszott.

A következő napon a két férfi kiült a sűrűség szélére, és várta a másik négyet. Ott ültek egész nap, halkán beszélgettek, és vártak. De nem jöttek meg. Rosszkedvűen tértek aludni.

- Tán nem történt valami? - kérdezte Bandilla elalvás előtt. Teofil morgott valamit. Rosszkedvűen égett a tűz is. Az üverben köd volt, a nyirkos hideg szaga áthatolt a tűzön, be az asszony fekhelyéig, és a bunda keserű birkaszagot árasztott tőle. Másnap aztán megjöttek az emberek. Először kettő, úgy dél felé. Drák Simion volt az egyik és Bumbu Nikodém a másik. Drák Simion magos, éles arcú, fekete ember. Szúrós szemekkel és sima fekete szakállal, melybe itt-ott ősz szálak vegyültek már. Ritkán nevetett, mosolyogni pedig éppen nem tudott. Ezzel szemben társa, a jó Bumbu Nikodém egyebet sem tett, mint mosolygott. Ha nem sorolta volna a nyomorúság a prepegyitok közé, bizonyára tokát és pocakot eresztett volna már azóta otthoni koszon. De így csak éppen hogy vaskos volt. Alacsony, kopasz, széles kerek ábrázatú és derűs. Ábrázatát időnként zsebkéssel borotválta, és ezért szőr helyett sebek borították a bőrét. Széles karimájú, fekete kalapján óriási bagolytoll, s szumán-ja alól kilógott a kurta puska agya, s a földet verte, ahogy jött fölfele a hegyen.

Az asszony oda volt bükkfagombát keresni, s dél elmúlt már, amire visszatért. A négy ember ott falatozott a forrásnál. Ahogy kilépett az erdőből, mind feléje néztek. Bandilla mondott valamit, s a többiek bólintottak. Ahogy a szedresen át feléjük közeledett, néha egy-egy gyümölcsöt csipegetve, kacagást hallott. Akkor még nem tudta, hogy Bumbu Nikodém kacagása volt az, csak annyit hallott, hogy ott a forrásnál a négy ember közül valaki szélesen, erősen kacag. Jóféle kacagás volt, érezni lehetett benne egy ember szívét.

Amikor odaért hozzájuk, köszönt.

- Adjon Isten!

A szakállas, fekete ember összehúzott szemöldökkel nézett reá, és morgott valamit. A másik, a kerek képű, vaskos, elvigyorodva felelte.

- Adni ad, de mit?

- Most gombát - mondotta az asszony, és megmutatta a kötényét.

- Haha! - örvendett meg a kerek képű. - Bolondgomba van-e közöttük? Mert bolondság nélkül nem ér ám az élet semmit! Haha!

Ekkor megszólalt Bandilla.

- Nuca. Ezek itten Drák Simion és Bumbu Nikodém.

- Isten tartsa meg őket! - felelte komolyan az asszony, és sorba megnézte mind a kettőt.

A fekete szakállasban volt valami ellenséges. Nem tudta volna megmondani, hogyan és miképpen, mert csak egy érzés volt. De ahogy ránézett szúrósan, és aztán elkapta a fejét, ahogy a szája keskenyen és összeszorítva meghúzódott a szakáll és a bajusz között, ahogy sörtés szemöldökei fölfele íveltek, ahogy a homlokán kidagadt két ér, és a két ér között mélyen bevésődött néhány rövid, szigorú vonás: mindezekben valahol volt valami ellenséges. Szinte jólesett utána a másikra nézni. Nagy, barna borjúszeembe, melyek nyíltan és derűsen adták vissza a nézést, puffadt arcába, mely csúnya volt és mégis barátságos, és amelyekben olvasni lehetett, mint az átlátszó vízben ahogy meg lehet számlálni a kavicsokat, melyek a mélyben fekszenek.

- Na nézd - szólalt meg Bumbu Nikodém -, van egy leányunk. Nem is dolgoztam meg érte, mégis van!

Az asszony ránevetett.

- Mért nem mondja ki azt, amire gondolt!

- Ha mire gondoltam, te béka? - vigyorgott rá vissza Bumbu Nikodém.

- Arra, hogy ha fiatalabb lenne, mit csinálna - nevetett az asszony -, ajjaj, mi minden van a szemében! Csuda ember lehetett maga, amikor fiatal volt!

- Hát csuda ember is voltam - húzta ki magát a kövér, amennyire lehetett, de közben elkomolyodott a tekintete -, aztán mondd csak, mi mindent látsz a szememben még?

Az asszony nevetett, és megrázta a fejét.

- Most nem, majd máskor.

Megfőzte a gombapaprikást, szalonnát sütött közéje. Még el sem készült egészen, már megjött Anton is és Dán Xavér, a pap. A pap volt mindannyiuk között a legfiatalabb. Ruhája rongyos volt és durván foltozott, de látszott rajta, hogy valamikor az úri rendhez tartozott, aki

viselte. Szemében különös tűz égett, arca sovány volt, szinte átlátszó. Fekete haja hosszú és borzas. Állán elvadult sörték meredeztek. Anton hosszú és szikár öregember, legöregebb valamennyi között. Hosszú, fehér haja válláig ért, napégette barázdált arcát fehér szakáll körítetté, fehér bajusz. Fél szeme hiányzott, valamikor egy medve verte ki.

Az asszony kihozott a barlangból még két fakanalat, és szó nélkül osztotta ki az újonnan érkezettek közt. Öreg Anton ránézett a fél szemével.

- Téged már ismerlek - mondotta -, még onnan, a házból.

- Igen - felelte az asszony, és végignézett a többiekén -, maga volt ott és ez a fekete szakállas, és más nem...

- Csak hárman vagyunk már azok közül - bólintott az öreg -, akik most egy éve... Én, Simion s az apád. A többi...

- Elvitte őket az ördög - morogta sötéten Drák Simion, és elsőnek mártotta be kanalát a gombapaprikásba.

Szótlanul, mohón ettek. Az asszony hátrébb állt, és nézte a hat embert. És valahol belül, az érzései között osztályozni kezdte őket. Valahogy így:

- Először is itt van Bandilla, aki azt mondja, hogy az apám, lehet, hogy így van, nem tudhatom. De tiszta ember, és ezért közel van hozzám. Aztán közel van hozzám az öreg fehér hajú, akit Anton bácsinak hívnak. És még közel van hozzám ez a kövér, borjúszerű is, aki annyi bolondságot gondol, és akinek a bolond gondolatai mind ott vannak az arcán. Aztán, na még a szegény sánta. Ez a Teofil. Nem rossz ember ez sem, csak éppen... Na mindegy. Nem rossz ember. De ez a fekete, ez a Drák Simion, ez rossz ember. Valami van benne, ami gonosz. Ügyelni kell reá. Aztán még itt van ez az idegen, igen, idegen. Ez van benne, hogy idegen. Nem tartozik ezek közé. Mit akar itt? Valami van mögötte. A többi mögött is mind-mind van valami, de azok egyszerű, szomorú dolgok, amik azok mögött vannak. Egyszerűek és szomorúak. De ami e mögött az idegen mögött van, az zavaros. Nyugtalanító. Az egész ember nyugtalanító. Zavaros a szeme, az arca, a hangja. Mit akar ez itt?

- Ez jó volt - mondotta elsőnek Bumbu Nikodém, és kinyalta a kanalát, aztán kövéren hátradőlt, és nagyot böfögött -, a puliszka is jó volt, a paprikás is. Isten tartsa meg a kezedet, menyecske!

- Menyecske? - kapta föl a fejét Dán Xavér, a pap -, azt hittem, hogy leány!

És égő szemei kíváncsian mustrálták végig az asszonyt.

- Hát olyan menyecske-leány - nevetett gonoszul Drák Simion, a fekete, és ő is letette a kanalát -, ejszen most lát papot életében először.

- De egyebet láttál eleget, ugye? - kérdezte Dán Xavér, és szépen ívelt szája gúnyosan eltorzult a mosolygástól. Az asszony csak most látta, hogy milyen szép szája van ennek az embernek, és mégis milyen csúnya és kegyetlen szája.

- Ne disznólkodj, pap - szólt rá a kövér -, nem vagy a templomban, ahova gyónni járnak a fehérnépek.

- Pedig az ilyen erdei menyecskére ráférne néha a pap!

- Magadra gondolsz, mi? - röhögött Drák Simion -, elférnél rajta, persze!

Gonosz beszéd volt, és bántó. Az asszony szó nélkül kifordult a barlangból. Még hallotta, ahogy öreg Anton rájuk szólt.

- Tartsátok a szátokat, hé!

- Hásztán - morogta Drák Simion hangja -, nem olyan kényes kisasszony ez, ne félj! S különben is, az Úristen nem sőtartani adta!

Valaki csúnyán és élesen felkacagott erre. Az asszony már elérte a sűrűt, és nem nézett hátra. De tudta, hogy nem kacaghat más így, csak az, akinek Dán Xavér a neve, s akit papnak neveznek a többiek.

Mikor visszatért, az emberek készítették a fekhelyeket maguknak, és közben hangosan vitatkoztak valamin. Drák Simion hangja messzire kihallatszott a barlangból.

- Én pedig azt mondom, hogy menjünk rá előbb a Déálul Brádiakra, a zsákmányt hozzuk el ide, s virradat előtt még végezhetünk a bisztricsóraiakkal is.

- A Déálul Brád igen közel van - mondotta megfontoltan öreg Anton -, kutyával meglelhetik a nyomunkat, s felfedezik ezt a helyet is. Távolabbra kell menni.

- Tele van a havas urakkal, válogathatunk közöttük - szólt bele derűsen a vitába Bumbu Nikodém.

Az asszony ekkor lépett be közéjük. Mind reá néztek. Dán Xavér lázasan csillogó szemekkel szólt rá.

- Neked is hozunk egy úri aranyórárt, jó lesz? Megrándította a vállát, és nem szólt semmit. Összeszedte a fakanalakat, az edényt, és indult vele le a forráshoz. Még hallotta, amint Bandilla a maga nyugodt hangján ezeket mondta:

- Úgy csináljuk, hogy első éjszaka a bisztricsórai és a cserbükki urakat intézzük el. Második éjszaka meglátogatjuk az Ilva fejét s a Hideg Kelemt. Harmadik éjszaka a Déálu Brádot és a Krángát, és már nem is jövünk ide vissza, hanem nappalra meghúzódnunk a Valkalucában. Onnan következő éjszaka a Zsisán és a Moldovánkán át beereszkedünk Kolibica fölé, és úgy tovább, át a radnai hegyekbe...

Ennyit hallott, de nem törődött a szavakkal. Lement a forráshoz, elmosta, ami elmosni való volt, aztán végighevert a gyepen. Vége felé járt már a délután, az égen nagy, fehér felhőpamacsok úsztak, s köztük, egészen magasan fent, egy sas keringett kiterjesztett szárnyakkal.

Kevés idő telt így el. Aztán egyszerre csak lépteket hallott. Felült. Sánta Teofil jött lefele a korszóval.

- Mi az, mi az? - kérdezte -, heverünk, mint az úri kisasszonyok? Vigyázz, befut egy gyík a szoknyád alá!

Az asszony ránézett az ember vigyorgó, sovány arcára, és megcsóválta a fejét.

- Már megint rosszon jár az eszed, Teofil. Azt mondd meg inkább: miféle ember az, akit papnak neveztek?

- Az?

Teofil fontoskodva összeráncolta a homlokát.

- Az, lelkem, valóban pap, mégpedig micsoda pap! Olyannyira pap, hogy azt mondja: a többi papok mind gazemberek, mert megcsúfolják Istent és a vallást. Én nem tudom, mit csúfolnak meg, mit nem, mert én ezekhez a dolgokhoz nem értek. De any-nyi bizonyos, hogy ez a Dán Xavér valami újféle vallásba kezdett, és egészen másképpen beszélt a templomban, mint a többi papok. Ebből aztán sok baja származott, amíg végül is kiment hozzá a püspök maga. Ez ott történt valahol Moldovában. Ennek aztán az lett a vége, hogy összeveszett a saját püspökével bent a templomban, s egy oltári gyertyatartóval úgy megcsapta szegényt, hogy beszakadt a feje. Meg ugyan nem hótt, de azért a csendőrök érte jöttek, s ő megszökött előlük. Azóta körözik odaát, Romániában. Én nem tudom, hogyan van, hogyan nincs ez a dolog a vallással, de tudod, én azt hiszem, hogy ennek a mi papunknak itt, az a baja, hogy nem teljes az esze neki. Mert hogy valaki élhetne, mint egy pap, mégis úgy él, mint egy prepegyit, csak azért, mert a többi papok nem úgy beszélnek a templomban, mint ahogy ő szeretné; hát az ilyen embernek, tudod, valami baj kell legyen a fejében, na. De azért ezt ne mondd meg neki, mert attól megvadul, és mindjárt elkezd kiabálni az Istenről és egyebekről, és azt mi már nem bírjuk hallani...

Aztán Teofil megtöltötte a korszót vízzel, és visszament a többiekhez. Elmenőben még ránézett az asszony csupasz lábszáraira, és megcsóválta szomorúan a fejét.

- Te, legalább ne mutogasd a lábaidat, legalább ne mutogasd!

Később, valahol szemközt, a bisztricsóra gerincén bőgni kezdett egy bika. A nap elhajlott már a sziklák mögé, a levegő hű-vösödni kezdett. Az asszony fölkel a gyepről, és elindult fel a barlanghoz. Mikor a sűrűséghez ért, valaki elállta az útját. Dán Xavér volt, a pap.

- Gyere - súgta fojtottan és megfogta a kezét -, gyere...

A szemei sötöttek, és a szorítása fájt. Az asszony próbálta kiszabadítani a kezét, de nem sikerült.

- Mit akarsz? - súgta lázasan a pap, és olyan közel hajolt hozzá, hogy forró lehelete szinte perzselte az arcát -, az Isten azért teremtett bennünket, hogy éljünk, a vágyak Isten akarata bennünk, ezt tanítja az igazi vallás, csak a papok elrontották az igazi vallást. Gyere, na!

- Eresszen - rángatta az asszony bosszúsan a kezét -, én nem tudom, hogy mi az a vallás, és hogy mit akar Isten, meg mit nem, de azt tudom, hogy egyáltalában nem vágyom arra, hogy maga a kezemet szorítsa és húzzon.

A pap átölelte a másik kezével az asszony derekát, és magához szorította.

- Ostoba asszonyi állat, nem érzed, miként lángol a vágyad utánam? Nem érzed a tüzet, mely bensődet perzseli, hogy az én tüzemmel egyesülhessen?

- Érzi a fene, nem érzek én semmit. Eresszen el!

- Állat vagy, asszonyi állat - lihegte a pap -, és tompa agyú, mint a mi asszonyaink mind. Magad sem tudod, hogy mit érzel, és magad sem tudod, hogy mit akarsz, és mi végből vagy ezen a világon. Gyere, tanítsalak meg, mert állat vagy így, semmi más, csak állat! Isten a lelket...

- Állat vagy magad! - mérgelődött meg az asszony most már igazán, és szabadon maradt öklével úgy mellbe vágta a papot, hogy köhögni kezdett szegény.

Dereka körül meglazult a szorítás. Egy rántással kiszabadította a csuklóját is.

- Öleld meg az akasztófát! - sziszegte szikrázó szemekkel, és otthagya a megdöbbsent embert. Az összeharapta a száját.

- Megállj, boszorkány!

Az asszony visszafordult a csapásról.

- Most igazat mondtál! S vigyázz!

Dán Xavér későn tért vissza a barlangba. Már este volt, a többiek befejezték az evést, és készülődtek. Szumánjaikat vették, puskát, baltát, vállukra üres átalvetőt. A pap arca még mindig bosszús volt, amikor közéjük toppant. Szó nélkül kereste elő a baltáját. Az asszony kínálta étellel, de csak egy haragos pillantást kapott.

- Böjtöl ma a papunk - mondotta Bumbu Nikodém -, készíti a lelkét a bűnre.

És hangosan felröfönt a saját szavain.

Aztán elindultak. Elöl Bandilla, mögötte öreg Anton, utána a pap, Nikodém és Drák Simion. Teofil leghátul sántikált. Négyüknél volt puska: Bandillánál, Antonnál, Nikodémnél és Drák Simionnál. A másik kettő baltát vitt magával. Egyenként tűntek el a sűrűben. Az asszony magára maradt.

Később följött a hold. Nagy volt és kerek. Kiült a tűz elé, és egy darabig nézte a holdat. Aztán elálmosodott és lefeküdt. Nem tudott elaludni mindjárt. Egyszer-kétszer még felkelt, és megrakta a tüzet. Hallgatózott, de csönd volt kereken. Csak nagy ritkán huhogott egy bagoly valahol lent az erdőben. És a telehold emelkedett egyre magasabbra.

Végül elaludt. Vad és zavaros álmái voltak, amikor hirtelen felriadt. Szeretett volna visszaemlékezni az álomra, de zajt hallott kint a sűrűben. Felült. A hold már nem világított a barlang elé, sötét volt. Az emberek jöttek vissza.

Nehezen, megrakodva jöttek. Nem beszéltek, csak odamorogtak néha egymásnak. A tüzet sem szították föl. A barlang mélyében halomba rakták a holmit, aztán újra elmentek. Az asszony virrasztva várta őket. Sokáig kellett várjon, már hajnalodni kezdett, amikor súlyos teher alatt nyögve megtértek megint. Most sem beszéltek egy szót sem. Csak összedobtak mindent egy rakásba a barlang hátuljában, aztán leheveredtek. Egy ideig csak a szuszogásuk hallatszott, ahogy a fáradtságot kiadták magukból. Aztán megszólalt egy hang, suttogva.

- Láttad, hogy reszketett az a kövér? Még úgy reszketni embert...

Sánta Teofil hangja volt. Öreg Anton hangja felelt rá dörmögve.

- Valami nagy úr, azt mondta a fiú. Talán valami olyan miniszter...

- Ejszen összecsúfította a miniszteri gatyát a nagy ijedtségben - böfönt föl hátul Nikodém.

- Dögölne meg még a fajtája is, mind - recsegte a túlsó szögletben egy kellemetlen hang -, a belét kellett volna kitaposni!

Dán Xavér hangja volt, a papé. Utána már nem szólt többet senki.

Mikor a nap fölkelte és besütött a barlang szájába, s az asszony kibújt a bundából, a hat ember még aludt. Mélyen aludtak. Némelyikük tátott szájjal horkolt.

Zajtalanul kisuvadt, lement a forráshoz és megmosdott. Aztán szedrészni kezdett, és mire jóllakott, a nap már szélesen ragyogta tele az üvert. Visszatérőben volt már, mikor valaki halkán füttyentett. Főlnézett. Fent a bozót szélén egy ember állott. Messziről is megismerte, Drák Simion volt, a fekete ember. Integetett.

- Mit mászkálsz! - förmedt rá gorombán, amikor fölért hozzá. - Nyakunkra akarod szabadítani az urakat? Mi? A csendőröket? A plájászokat? Itt a korsó, hozz vizet, aztán többet meg ne lássalak kint csellengem estig! Fogd a korsót!

Az asszonyban felforrta a dac.

- Fogja maga! S hozzon, ami kell!

- A teremtésedet - mondta az ember, és letette a korsót. Nagy, súlyos kezével elkapta az asszony vállát, maga felé fordította, és megrázta.

- A teremtésedet! Én nem vagyok papi ficsúr, velem így ne beszélj, hallod-e? Ha velünk vagy, akkor szó nélkül engedelmeskedned kell, ha valamelyikünk valamit akar tőled! Mit gondolsz, paradénak tartunk?! Rongyos! Fogd a korsót, és takarodj vele!

- Nem megyek!

- Hijnye, azt a...!

Az ember ökle meglendült, és puffanva csapódott bele az asszony arcába. Megszédült az ütéstől és megtántorodott. Aztán még egy ütést kapott a fejére és még egyet. Szemét behunyta, és érezte, hogy a világ forogni kezd. Zuhant. Valami elkapta a karját, fölrántotta, és

érezte még, hogy a levegőbe emelik. Az orrából melegen ömlött a vér. Minden zavaros volt. Vitték a levegőn át. Aztán nagyot zuppant a földön. Cserjék recsegték. Sajgott a háta, a fejét beleverte valami keménybe. Facsonk lehetett, vagy kő. Aztán egy nagy test szuszogva ránehezedett.

Mozdulni sem tudott. Összeszorította a száját, és csak arra gondolt: dögölj meg, dögölj meg, dögölj meg...

Aztán az ember eleresztette.

- Úgy na - mondotta, és a hangja bántó volt és gúnyos -, azt hiszem, beléd vertem egy kicsit a leckét. Máskor majd tudni fogod, hogy mi a rend. Ha jól viselted volna magadat, ezt adtam volna neked, ni. Így azzal maradsz, amit kaptál.

Az asszony kinyitotta a szemét, és föl nézett. A fekete ember ott állt fölötté, és egy kis sárga láncocskát rázott a kezében. Arcán gonosz vigyorgás terpeszkedett. Körülöttük magosra nőtt málnabokrok borzolódtak. Csak nézett az emberre, és nem szólt.

- Na? Elment a hangod? Kelj föl!

Nem mozdult, csak nézett. De a szeme olyan volt, hogy az ember nem állta a nézését.

- Hát dögölj meg itt - morogta, és elfordult -, most tudod legalább, hogy kivel kezdhetsz, kivel nem...

Aztán elment. Recsegték a málnák mögötte. Majd csönd lett. Az asszony egyedül maradt. Sokáig feküdt úgy, mozdulatlanul, és érezte a bosszú tüzet nyargalni a vérében, minden idegszála ennek az embernek a haláláért sikoltozott, és csak feküdt mozdulatlanul, mintha fából lett volna. Meg kell haljon, gondolta, meg kell haljon, mert mind meghaltak eddig. Rettenetes halállal kell meghaljon, hogy ordítson a kintől, jajgasson és csikorgássá a fogait...

Sokáig feküdt így, mozdulatlanul, és érezte a bosszút elindulni magából, mint ahogy egy nagy, fekete óriás denevér elindul az éjszakában, és többet nem lehet megállítani útjában...

Aztán felkelt a földről. Fájt a háta, a feje zúgott még. Csontjai sajogtak. Levánszorgott a forráshoz, és lemosta arcáról a vért. Sokáig áztatta az arcát a hideg vízben. Aztán csak ült, és bámult maga elé.

Később lépteket hallott. Bandilla jött le a korszóval.

- Gyere föl - mondotta komolyan -, ne ülj itt kint. Az emberek nyugtalanok. Hogy talán elárulsz, vagy mi. Nem ismernek még. Gyere föl!

Szótlanul ment mögötte. Az emberek a barlang szájában ültek. Tűz nem égett.

- Főzök valamit? - kérdezte Bandillától.

- Nem gyűjthetünk tüzet. A füst...

Nem gyűjtöttek tüzet. Kenyeret ettek s szalonnát hozzá, meg füstölt kolbászt. Telt a zsákmányból. Aztán szétteregették a rablott holmit, és osztzkodni kezdtek. Volt ott mindenféle holmi. Úri ruhafélék, vadászbakancsok, kabátok, fehérenemű. Különböző ennivalók, borosüvegek, pálinkás kulacsok. Bundával bélelt takarók. Öt puska is volt. Két ócskább, ez a plájászoktól került, de három igazi, pompás úri puska. Egyet Órák Simion tartott meg magának, egyet a pap. A harmadikat Bandilla odaítélte öreg Anionnak, mert az övé már rossz volt. Aztán a lőszeren kellett megosztózni. Majd az apróságokon.

Teofil, a sánta egyszerre csak odajött az asszonyhoz.

- Nézd, Nuca - mondotta halkán -, ezt neked hoztam.

Kis bőrtokocskát tartott a kezében, a bőrtokban fényes acélpohár, kanál, villa és kés.

- Fogjad - nyújtotta Teofil.

- Mit adjak érte?

- Semmit. Ha nem akarsz, akkor semmit. És elvörösödött. Az asszony hálás mosollyal vette át a bőrtokocskát.

- Köszönöm, Teofil. Megőrzöm emlékül.

Az ember zavartan krárogott, és visszament a többiekhez. Drák Simion egy aranyórát forgatott a kezében, ahhoz tartozott a láncocská is.

- Tudjátok, mit ér ez? - kérdezte dölyfösen és öntelten -, egy birtokot! Értitek? Egy egész birtokot! S én, amilyen vagyok, odaajándékozom majd egy fehérnépnek, az biztos!

- Tán egy birtokért még olyan is akad, aki elfogadja tőled - röffent föl hergelődve a kövér Nikodém.

Drák Simion arca elfeketedett a haragtól. -Aki csúfolódik, hamar megjárhatja... - morogta, és tüszőjébe dugta az órát.

- Jó lesz, ha elrendezünk mindent - szólt rájuk Bandilla -, talán vigyük be a holmit a raktárba, hogy legyen hely.

Valaki azt mondta:

- Itt a fekhelyek között is elfér még.
- Vitatkozni kezdtek. Ekkor hirtelen megszólalt az asszony.
- Tegyétek hát oda, a sarokba! Az emberek ránéztek.
- Drák Simion alszik ott!
- Az a hely üres marad - felelte az asszony.

Volt valami a hangjában. Az emberek összenéztek. Drák Simion elfeketedett a haragtól. Már robbant volna belőle a szó, de Bandilla megelőzte. Szigorúan szólt rá a lányára.

- Ilyesmiket ne beszélj, mert semmi szükség reá! Végezd a dolgodat, és hallgass. Fogjátok össze a holmit, átvisszük a raktárba.

Az emberek szó nélkül engedelmeskedtek. Csak Drák Simion állt külön, és az új puskáját nézte. Az asszony fogta a bundáját, és kihevert vele a barlang elé. A nap már nem sütött oda. Tiszta volt a levegő és éles.

Az emberek elvégezték a dolgukat, és leheverték. Ritkán váltottak szót. Bandilla kijött, és leült az asszony mellé a földre.

- Miért mondtad azt az előbb? - kérdezte hirtelen, minden átmenet nélkül.

Az asszony megvonta a vállát.

- Mert tudom.
- Mit tudsz?
- Az az ember meghal.
- Miért?
- Mert meg kell neki halni.
- Bántott téged?

Az asszony ránézett Bandillára.

- Ha azt mondanám, hogy igen, mit tennél?
- Meghallgatnálak mindkettőtöket, és igazságot tennék.

A szeme szürke volt és kemény, mint a kő. Az asszony elmosolyodott keserűen, és megcsóválta a fejét.

- Igazságot tennél? Igazság nincsen. Csak annyi van, hogy az egyik ezt akarja, mert ez jó neki, a másik azt akarja, mert az jó neki. S aztán vannak a nagy törvények, melyekhez mindennek igazodnia kell. És ilyen törvény az, amit mondtam.

- Hogy Simion meghal?

Bandilla hallgatva nézett maga elé, aztán egy idő múlva felkelt, és bement a barlangba. Hallani lehetett a hangját, ahogy mondta:

- Ma éjszaka valakinek itt kell maradnia.
- Miért? Miért? - kérdezték többen is.
- Nehogy hátunkba kerülhessenek. Valakinek fent kell maradnia a gerincen, ahonnan a csapás betér ide. Az a valaki te leszel, Simion.

Egy pillanatig csönd volt, aztán a Simion rekedt hangja:

- Ne tökéletlenkedj velem, Bandilla, nem vagyok gyerek. Miféle bolondság az, hogy valakinek a gerincen kellene maradnia.

Még a hülyének is röhögnie kell. Ha csak azt akarod, hogy távol tarts...

- Tégy, amit akarsz - vágta el a beszédet Bandilla nyersen és kurtán -, én csak alkalmat akartam adni neked...

- Még csak az hiányzik, hogy holmi bolond fehérnépbeszédtől megijedjek - morogta Simion.

Aztán nem beszéltek többet. Heverték. Volt, aki aludt, volt, aki evett. Lassan telt az idő. Végül mégis lement a nap. Sötétedett. Az emberek fölkészültek, kiültek a barlang szájába, falatoztak, és a holdat várták.

Majd az is feljött. Ezüstös, sápadt fény hullt a sziklákra. Bandilla felállt, vállára lökte a puskát. Mind fölálltak erre. Elindultak. Drák Simion szándékosan utolsónak maradt. Az átalvetőjével matatott, mintha valami baja lett volna. Mikor a többiek már elhaladtak annyira, hogy nem hallhatták, odament az asszonyhoz.

- Mit hozzak neked, kis boszorkány?

Az asszony még mindig a bundán ült. Karjait összekulcsolta a térde alatt, és gondolkozott. Lassan mozdult meg a szóra. Odafordította a fejét, és ránézett az emberre. A hold megvilágította mindkettőjük arcát. Ekkor néztek először egymásra azóta.

- Már nem tudsz hozni semmit, Simion - felelte az asszony lassan -, utoljára látsz engem s a barlangot s az embereket s az erdőt, utoljára, Simion.

Az ember sötét, szakállas arcára ráfagyott a vigyorgás. Egy pillanatig döbbenve nézett az asszony szemébe. A hold belevilágított, és mély volt ebben a fényben, zöld és titokzatos. Lent az üver alján megszólalt egy mély hangú bagoly: bummmhu... buuuuhu...

Az ember megrázkódott.

- Meglássuk - morogta rekedten, és rántott egyet a puskája szíján -, aztán majd beszélünk holnap!

Az asszony csak nézett rá babonás, furcsa szemekkel, és csöndesen ingatta a fejét. Az ember köpött egyet maga elé a földre, s megindult a többi után. Egy darabig még hallatszott a csapás felől valami halk nesz, ahogy a gerincen áthaladtak. Aztán elnyelte nyomukat a csend.

Az asszony még ült ott egy darabig, és nézte a holdat. Hűvösödött a levegő, párák gyűltek össze a hold körül. Később fájni kezdett, és behúzódott a barlangba. Lefeküdt, betakarózott, és sokáig hevert nyitott szemmel a sötétben. Később talán el is aludt egy időre. Legalábbis mikor a lövést meghallotta, úgy tetszett, mintha arra ébredt volna föl.

Tompán szólt a lövés és messze. Alig hatolt be a hangja a sziklák közé. De mégis olyan volt, mintha kettéhasadt volna tőle az éjszaka. Szívdobogva ült föl a fekhelyen. Figyelt, de már semmi sem volt, csak a csönd.

Semmi sem volt? Ez a csönd nyüzsgött és vonaglott, árnyak és képek kergették egymást benne, halál volt benne, és rettegés. Félelmetes csönd volt. Mintha kínban vonaglott volna az egész éjszaka, az ég és a föld és minden. A hold már magasan járt, a barlang előtt sötét árnyék lapult.

Aztán egyszerre csak mintha valami végiglebbent volna a sötétségen. Szellő lehetett volna, de a fák nem neszezték odakint. Vagy mintha egy nagy, fekete denevér suhant volna át a barlangon, és a szárnya penészszagú levegőt vert elő a csöndből, olyan volt.

- Simion - gondolta -, Drák Simion...

Néhány pillanatig szinte babonázottan ült ott, mozdulatlanul, és egy tovaszálló árnyék után figyelt. Aztán hangtalanul visszafeküdt, magára húzta a bundát, és a szemét becsukta.

De nem aludt. Hosszú-hosszú idő telt el, és még mindig nem aludt, csak feküdt mozdulatlanul a hátán, mint a holtak a koporsóban. Aztán egyszer csak hallotta a lappantyút rikoltani odakint. Hajnalt rikoltott. És aztán meghallotta a zajt a csapás felől.

Mozdulatlanul várt, behunyt szemmel. Az emberek egyenként jöttek be a barlangba. Számolta a lépéseket. Egy, kettő, három, négy, öt, aztán nem jött több, senki. Az emberek szótlanként voltak. Szuszogva lerakodtak, s elhevertek. És még mindig nem jött utánuk senki. Csak egy éles, hideg szellő. Kihűlt hamu keserű szagát verte be a barlangba kintről. Egy bagoly szólt, hideglelősen: buhuhuhuhuhuhu... buhuhuhu huhuhu... Úgy jött be a hang, mintha ő lett volna a hatodik.

Az asszony halkán felsóhajtott, aztán átfordult a másik oldalára. Néhány pillanat múlva aludt is, mélyen.

Mikor fölébredt, sütött a nap a barlang előtt. Az emberek mocorogtak már a fekhelyeiken. Egyik a bocskorát kötötte, másik a zsebében kotorászott, vagy a fejét vakarta. Mikor az asszony megmozdult, mind odanéztek. A kezek egy pillanatra megálltak, és a szemek szinte ijedten figyeltek föl reá.

- Jó reggelt! - köszönt rájuk az asszony halkán, azzal kimászott a bundából, megigazította a ruháját, és fölállt.

- Jó reggelt! - felelték dörmögve csöndesen innen is, onnan is.

Aztán a szemek zavartan elrebbentek róla, vissza a bocskorszíjakhoz vagy egyébhez. Az asszony kiment. Kint nyújtózott a napon, aztán lement a forráshoz, megmosdott, majd szedrészni kezdett. Egy idő múlva Bumbu Nikodém jött le a barlangból. Megmosta az arcát, ivott, aztán bejött ő is a szedrek közé. Rendre odaért az asszonyhoz.

- Te - szólalt meg lassan -, mondd csak, honnan tudtad te, hogy...

Az asszony fölegyenesedett, és ránézett a kövér emberre.

- Mi történt veled?

Bumbu Nikodém zavartan pislogott néhányat, aztán megvakarta kopasz fejét a széles karimájú kalap alatt.

- Hát, tudod, mintha az ördög csinálta volna. Minden jól ment. Az urakat meglepők a sátorban, apád rájuk szögezte a puskát, Teofil a két plájaszt őrizte az alatt, s mi összeszedtünk, amit lehetett. A puskákat első sorban, amelyek ott csüngtek a fán. Szép simán ment minden, még szóváltás sem volt köztünk s a két uraság között, akik a sátorban feküdtek. Csak éppen amikor az öregebbikről le akartuk húzni a takarót, kért, hogy azt hagyjuk meg neki, mert betegek a csontjai, s ha megfáznak, olyankor fájni szoktak. Hát meghagytuk, egye meg a

fene. Na, aztán, hogy mindennel elkészültünk, int apád, hogy gyerünk! Hát otthagytuk őket. Apád ment elől, mögötte Anton bácsi, Anton bácsi mögött a pap, aztán én, aztán Teofil s leghátul Simion. Meg voltunk rakodva mind. Mentünk a tisztáson át az erdő felé. Világított szépen a hold, akárha nappal lett volna. Hát egyszerre csak durr! Egy lövés. Hátulról, a sátor felől. S Drák Simion felordít hátul: jaj nekem! És összeesik.

- Kapkodtunk a puskák után, de apád ránk szólt, ahogy ő szokott, keményen: „Emberek! Nem ölünk meg senkit!” Teofil s a pap odaugrottak Simionhoz, felkapták, és futottunk az erdő felé. De több lövés nem esett. Hanem Simion, szegény, az úgy ordított, hogy rossz volt hallani. Bent az erdő közt lefektettük, s megnéztük, hogy mi baja. Hátán ment be a golyó, hasán jött ki. Nagyon fájhatott neki, mert pokrócokat kellett a fejére terítsünk, hogy el ne áruljon a jajgatása. Mert akkor már kurjantoztak a plájások ott fent, és az ilvai gerincről visszakurjantottak nekik, és kurjantottak a Zavaros Kelemen felől is. Olyan volt, mintha az egész havas megbolydult volna ellenünk.

- Hát így volt. Aztán Drák Simion egy idő múlva nem nyögött többet a pokrócok alatt. Megnéztük, s már nem élt. Becipeltük a sziklák közé, becsúszattuk egy szakadékba, s hengerítettünk reá néhány követ. Hát így. De te, te honnan tudtad már tegnap?

- Tudtam - felelte az asszony a fogai közt, és nem nézett Nikodémra, hanem elnézett be az erdő fái közé.

A kövér ember zavartan álldogált előtte, és a szedrek leveleit csipegette az ujjával.

- Te látod azt, ami 'az emberek homlokára van írva? - kérdezte egy idő múlva halk tisztelettel.

- Többet, Nikodém. Azt is látom, ami az emberek szeme mögött van. A rejtett dolgokat.

Az ember aprókat pislogott, és egyik lábáról a másikra állt. Majd levette a kalapját, és kopasz fejét néhányszor végigsúrolta a tenyerével.

- És rajtam mit látsz? - kérdezte nagyon alázatosan.

Az asszony odakapta a fejét, ránézett, és elkezdett nevetni.

- Rajtad, Nikodém? Ó, te olyan jámbor vagy, hogy náladnál jámborabb nincsen. Nézz csak a szemembe, így...

A hangja elkomolyodott.

- De azt mondd meg először: mér hagytad rámenni a szekeret a hídra, Nikodém? Tudtad, hogy a híd leszakad...

- Szűzmáriaisten! - hördült föl az ember, és el akarta fordítani a fejét. Arca elszürkült, szemei rémülten szökdöstek. De az asszony elkapta két kezével az ember arcát, és erőszakkal maga felé fordította. Az ijedt, barna szemek búvólten meredtek a szemébe.

- Csak oda kellett volna kiáltanod: hé, állj meg! De nem kiáltottál. Miért? Egy asszony volt a szekéren és egy gyerek. Te, Nikodém!... A te asszonyod volt az és a te gyereked!

- Jaj, nekem - nyögte az ember -, jaj, nekem... És a szemeiből ömleni kezdtek a könnyek.

- Haragudtál az asszonyra, Nikodém, ugye? Mert más férfi járt hozzá. És nézz csak jobban reám! Valami szóváltás is volt közöttetek, közted s az asszony között. Egy pajta előtt, ugye? Te az ajtóban álltál, ő néhány lépésnyire tőled. Kosár volt a kezében, a kosárban tojás, így volt, Nikodém?

- Istenemre, igen, jaj nekem, jaj...

- Ő azt mondta, hogy csúnya ember vagy, és nem kellesz neki többet. A másik kell. És otthagyt. És nem jött többet a házadba vissza. Elvitte a gyereket is. És a szekér, amelyiken akkor ült a gyerekekkel, amikor a víznél találkoztatok, annak a másik embernek a szekere volt. Nem is nézett reád onnan a szekérből. És te nem szóltál, hogy a víz kimosta a hidat. Hát ennyi az egész bűnöd, Nikodém. Hiszen téged nem is keresnek a csendőrök. Élhetnél nyugodtan otthon! Mért lettél prepegyit?

- A csendőrök? - nyögte az ember nehézkesen -, hogy nem keresnek a csendőrök, azt mondod? Hát ezek itt bent - és húsos ujjával néhányszor rákopogtatott a mellére -, ezek itt bent micsodák?

Az asszony megcsóválta a fejét, és keze szelíden végigsimított az ember rücskös arcán.

- Ne gondolj annyit arra a szekérré, Nikodém! Gondolj arra, hogy ha valakinek a vállán egyszer már ott ül a halál, az alatt akkor is leszakad a híd, ha szólasz neki. Ha nem az a híd, hát egy másik híd. S ha nem híd, hát egyéb. Nem akkor hálnak meg az emberek, amikor véletlenül történik velők valami, hanem akkor történik ez vagy az, amikor meg kell haljanak. Annak az asszonynak meg kellett halnia. S annak a gyereknek is meg kellett halnia. Hogy szomorú, vagy nem szomorú, az mindegy: velők volt már a halál, szemük mögött hordták,

vagy a homlokukon. Nem azért szakadt le a híd alattok, mert te nem szóltál. Nem, Nikodém. Te nem szólhattál, mert annak a hídnak le kellett szakadnia, azért... Érted ezt?

Az ember lehajtotta a fejét, és a földet nézte a bocskora előtt.

- Miért kellett beszélni erről? - kérdezte szomorúan. - Látod, az ember él, ahogy él, és próbál elfelejteni dolgokat. És néha olyan is már, mintha elfelejtette volna. Az ember elmegy messzire, ahol mások a hegyek és a fák, és mások az emberek, és semmi sem emlékezteti többé arra, amire nem jó emlékezni. Te-szen ezt és azt, tréfál és kacag és minden, és nem gondol arra, ami volt. És ha az ember nem gondol arra, ami volt, akkor már olyan is, mintha nem lett volna. Miért kellett most beszélni erről?

- Te akartad - mondta az asszony, és keze fáradtan babrált a kötényével -, akartad tudni, hogy mi van a szemed mögött. Hát ez van.

Csüggedten állt ott a vaskos, kopasz ember, és szomorúan bólogatott.

- Más nincs? - kérdezte lassan.

- De van.

- S mi az?

- Ha megmondom, nem hiszed el.

- Mondjad!

- Mondjam?

- Mondjad!

Az asszony fölemelte a fejét, és mereven az emberre nézett. A szája keskeny volt, és szürke. Lassan, tagoltán ejtette a szavakat, mintha súlyos ólomdarabokat ejtegetett volna feneketlen vízbe, ahonnan nem lehet többé visszahozni semmit.

- Én öllek meg, ha eljön az idő, Nikodém.

Azzal megfordult, és lehajtott fejjel, sietve megindult vissza a barlanghoz. Az ember ott maradt, és bámult utána, tágult szemekkel, döbbenet, mint aki kísérletet látott.

Azon az éjszakán nem mozdultak a prepegyitok. Szótlanu heverték, ettek, aztán újra csak heverték. Tüzet sem gyújtottak. Mikor a hold följött, az asszony kiment a bozót alá, ott leült egy sziklára, s nézte az üvert. Szép volt és titokzatos az erdő. Ezüstté szőtte a párákat a holdfény, a csöndben hallani lehetett a fák lélegzetét.

Egy idő múlva neszeztek a csapáson. Dán Xavér jött, a pap. Meglátta az asszonyt, megállt. A holdfény reá esett sovány arcára, és mély árnyékokkal rajzolták ki a vonásait. A szeme furcsán fénylett. Odajött.

- Ne haragudj reám! - mondotta egészen különös hangon, halkán -, nem tudtam, hogy szent asszony vagy.

- Micsoda vagyok? - kapta fel az asszony a fejét szinte ijedten.

- Ne haragudj reám - ismételte a pap -, nem tudtam, hogy ki vagy. Azt hittem, hogy csak egy asszony vagy...

- Úgy is van - felelte, és letépett egy szederlevelet, a szájába vette, játszott vele -, csak egy asszony vagyok.

- Nem, nem - mondotta a pap sietve -, most már tudom. Te azok közé tartozol, akik a dolgok mögé látnak. Akik az Istent látják. Ha tudtam volna, nem bántalak meg.

- Nem bántottál meg.

- De...

- Semmi. A férfiak ilyenek. Megszoktam már. Nézd, milyen ma a hold. Udvara van. Tegnap is udvara volt, de nem ekkora. Esők jönnek.

- Igen - felelte a pap, és sóhajtott -, esők jönnek. Szegény Si-mion ott a kövek alatt...

- Miért mondod, hogy szegény? - kérdezte hirtelen az asszony, és ránézett. A szemei nagyok voltak és mélyek, és ahogy a hold beléjük világított, olyanok voltak, mintha megteltek volna valami különös zöld fényvel.

- Miért mondod, hogy szegény Simion? Aki meghalt, az már nem szegény.

- Nem is azért mondom, de ott a kövek között, mint egy kutya...

- A kutya sem szegény, ha már úgy fekszik, és különben is, neki mindegy, hogy kövek között, vagy nem kövek között. Pap vagy, és nem tudod ezt?

Dán Xavér leült az asszony lábaihoz a kőre. Sóhajtott.

- A szemináriumban azt tanították, hogy aki jó keresztény, az idvezül. Aki jó keresztény: aki görög katolikus, megfizeti rendszeresen az egyházi adóját, eljár vasárnaponként a templomba, gyón és áldoz. Akit pap temet el, a temetőn belül ássák a sírját, és sírja fölött énekel a kántor...

Az asszony nevetni kezdett, halkan, szinte hang nélkül. A pap lehajtotta a fejét, és egy követ kezdett rugdosni a lábai alatt. A kő megmozdult, és halk görgetéssel legurult a szederbokrok közé.

- Igen, ezen lehet nevetni, tudom. Mi is éreztük, hogy sok minden nincs rendben e körül. De tudod, az ember mégis beletartozik valami közös, hogy is mondjam, valami olyan közös karámba, aminek a palánkjai régi szokásokból és törvényekből készültek, s melyek, bár már nem láthatók, erősebbek, mint minden más karám. Talán éppen azért, mert nem láthatók.

- A láda... - bölintott halkan az asszony.

- Miféle láda?

- Nem vetted észre? Az emberek ott lent nem tudnak a láda nélkül meglenni. Először csinálnak egy kicsit, és úgy hívják, hogy bölcső, aztán csinálnak egy nagyot, és úgy hívják, hogy ház. És benne élnek. És benne élnek a szokásokban és a törvényekben, és nem tudnak mozogni a ládától. És az utolsót úgy hívják, hogy koporsó. És azt hiszik, hogy ezek nélkül a ládák nélkül nem is [ehetnének emberek. Ládából ladába. Mindig egyik ládából a másik ladába. És a végén a földbe, és ott is csak ladába. Ennyi az egész életük. Azért olyan keserűek, és azért tesznek annyi gonoszát, mert keserűek. A láda sohasem engedi mozogni őket úgy, ahogy szeretnének. Nem tudnak jól mozogni, jól, érted?

A pap csodálkozva nézett az asszonyra.

- Hol tanultad ezeket? Úgy beszélsz, mintha...

- Hol tanultam? - nevetett az asszony. - Istenem, hát hol tanul meg az ember látni és érezni. Hol? Hol tanul meg különbséget tenni a között, hogy mi szép és mi csúnya? Az ember van. És ennyi.

- Látod - mondotta a pap egy idő múlva -, valahogy így volt ez velem is. Szorított a sok butaság. Ahogy te mondod: a láda Éreztem, hogy amiket mi az embereknek ott a templomban tanítunk, az nem jó. Nem jó, nem lehet jó, mert mi magunk sem hiszünk benne egészen. És szabad olyasmit tanítani, amit magunk nem hiszünk?

- Nem. Olyasmit még mondani sem szabad.

- Na, látod, hát ez volt a baj. Minden vasárnap el kellett mondjak a templomban egy rakás olyasmit, amiben magam sem hittem. Nemcsak hogy nem hittem! De aminek egy részéről biztosan tudtam, hogy nem úgy van, ahogy mondom. Hát az ilyesmit nem lehet sokáig bírni. Én sem bírtam sokáig. Egyszer csak elkezdtem mondani azt, amit tudtam. Aztán elkezdtem mondani azt, amit hittem. Az emberek csudálkoztak, de tetszett nekik. Láttam az arcukon, hogy tetszik nekik, amiket mondtam, mert ők is úgy voltak vele, mint én: ezt tudták és ezt hitték. A többit, azt csak úgy megszokták már, mint ahogy megszokták az apáik és a nagyapáik, mert mindig ugyanazt hallották a papoktól. De amit én mondtam, az új volt nekik a templomban, arra felfigyeltek. Új volt és mégsem új, mert ugyanaz volt, amit ők is úgy elgondoltak néha, amikor egyáltalán gondolkoztak ilyen dolgok felett. De a többi papnak nem tetszett, amiket mondtam, írtak innen és írtak onnan, és aztán eljött a püspök maga...

- Tudod, nem lett volna semmi baj, ha a püspök egyszerűen azt mondja: Nézd, Xavér fiam, te nem úgy beszélsz, ahogy én szeretem, s mert a templomban én parancsolok, tehát megtiltom neked, hogy a templomban beszélj. Ezt kellett volna mondja a püspök, és én akkor kimentem volna a fák alá, és ott beszéltem volna az embereknek istenről és arról, amit az Istenről tudok. De nem ezt mondta, hanem hagyta, hogy bejöjjenek az emberek a templomba, és hagyta, hogy elkezdjem a szertartást, és amikor én a szertartások helyett egyszerűen elkezdtem beszélni, ahogy szoktam, akkor felugrott, odaszaladt hozzám, és elkezdte tépni rólam a papi ruhát, és elkezdett kiabálni, hogy istenkáromlás az, amit csinálok, és gyalázás, és nem tudom mi, és hogy lefogat a csendőrökkel, és bolondok házába csukat meg felakasztat meg megköveztet meg mit tudom én. Hiába mondtam neki szépen, hogy nézze, püspök atyám, ez az én dolgom, meg az emberek dolga, s ha az emberek szívesen hallgatják, amiket mondok, akkor legfeljebb menjen ki, és ne hallgassa végig, ha nem tetszik magának ez a beszéd. S majd utána elintézzük szépen a dolgainkat. De hiába szóltam hozzá ilyen szépen, meg se hallgatott. Csak tépte a ruhámat ott az emberek előtt, s szidott úgy, ahogy az utolsó béresét nem szidja az ember. Egyszerre aztán engem is elfogott az indulat, s hogy éppen ott volt egy gyertyatartó a kezem ügyében, hát...

- Látod, az ember soha nem tudhatja, hogy miből mi származik. S hogy az előbb azt mondtam, „szegény Simion”, az tulajdonképpen nem azért volt, mintha Drák Simion lelkét valamiképpen is sajnálni kellene, amért a teste ott hever a sziklák alatt, és ott hordják szét rendre a férgek, hanem mert így hever egyszer majd az én testem is valahol, egy ismeretlen

erdő sűrűjében, egészen egyedül, mohás és penészes sziklák közé beesve, és senki sem gondol rám akkor, hát ezért, látod.

Denevér ciccent a levegőben, nyirkos szellő osont fölfele az üveren, felmatatta a juharok lehullott lombját, és hűvös ködszagot hozott. A férfi hirtelen fölállt, és kezét rátette az asszony vállára.

- Most pedig nézd, ne haragudj, fél esztendő óta nem láttam asszonyt, és ember vagyok én is, és még nem haltam meg, mint Simion! És ha...

- Meg akarsz halni? - kérdezte az asszony, és fölnevetett a pap zavart arcába.

Az fölnevetett.

- Eszembe sincs! Éppeg ellenkezőleg! Élni szeretnék, de nagyon is!

- Akkor ne érints meg. Aki engem megcsókol, az meghal.

- Mit mondasz? - kérdezte a pap, és a hangja akadozó volt, bizonytalan.

- Aki engem megcsókol, az meghal. Azt mondtam.

- Ez, ez igaz?

- Igaz.

Csönd volt. Dán Xavér végigsimított tenyerével a homlokán, mintha valamit le akarna törölni onnan.

- Szent asszony vagy - suttogta babonás tisztelettel, és levette a kezét az asszony válláról.

- Drák Simion is?

- Nemcsak Simion. Mindenki, aki csak eddig volt. Akit szerettem. Akit nem is szerettem, aki csak, mindenki...

- Szent asszony vagy - suttogta a pap, aztán lehajolt, és megcsókolta az asszony ruhájának a szegélyét.

8.

MÁSNAP délután beborult az idő. Reggel már nem szállt alá a köd, mint máskor, a patakokra, hanem ott horgonyzott sokáig a hegyek gerincein, aztán lassan szétfoszlott valahova. És délután megjöttek a felhők.

Estefelé cseperegni kezdett. A levegő mozdulatlan volt. A Butka körüli patakok zúgása mind fölhallatszott, és a fák halkán dideregtek. Először csak olyan ködszerűen szemerkélt az eső. Aztán egyre sűrűbb lett. A szemközti hegyek nem látszóttak már. Semmi sem látszott, csak az eső és a fák, ahogy elárvultán álldogáltak benne, mint akik tudják, hogy valaminek vége van.

Hirtelen besötétedett. Átmenet nélkül szinte. Körös-körül a sötétségben nem volt más hang, csak az eső halk suhatolása.

Az emberek előrehozták a hátsó barlangból a holmit. Csomagokat kötöztek, elosztották a terhet. Szurokfáklya fényénél dolgoztak, az ég szurokfekete korma lerakódott az arcukra, és még mogorvábbá tette őket. Az asszony is összekötözte a bundáját, pokrócát. Valami zsákmányolt esőkabátot is kapott. Egy átalvetőbe berakták a maradék ételt, néhány edényt.

- Ezt is te kell vigyed - mondotta Bandilla, s átadta neki az átalvetőt.

Aztán elindultak. Lassan, egymás nyomába lépve haladtak az ázott fekete sűrűségeken át, föl a gerince. Ott fent már valamivel gyorsabban mehettek. Hamarosan elérték a főplájt, s a csodaterelő csapáson átfordultak a Pietrosz felé. Unalmas, egyhangú, fárasztó út volt. Az eső esett, egyformán, megállás nélkül. Lucsogtak a bocskorok, a condaruhák áztak, és nehéz szagú párát bocsájtottak ki magukból, a vállak sajogtak a teher alatt. A rosszkedvű szájakat csak néha hagyta el egy-egy morgó szitok, káromkodás, ha valaki elbotlott egy kiálló gyökérben, vagy lecsúszott válláról a teher. Szótlan, nehéz út volt.

Mire virradni kezdett, a Pietrosz legelője már mögöttük volt. Egy csúnya sziklás gerincen Bandilla megállt.

- Ott alant van egy barlang - mondotta, és egy futófényővel benőtt hegyoldalra mutatott -, ott töltjük a nappalt. Az ott túl már a Fekete-patak.

Beereszkedtek a futófényők közé. Már csak nagyon lassan és vigyázva lehetett haladni. Itt-ott mély szakadékok ásítottak elő a futófényők közül, az eső lenyomta beléjük a hajnali párákat. Aztán megérkeztek a barlanghoz. Kisebb volt, mint a Butkabeli, és elbújva mélyen a futófényők közé. Az emberek nyögve dobták le magukról a terhet, és melléje roskadtak maguk is. Aztán csak ültek ott szótlantul. Közben megvirradt egészen, de az eső esett tovább, s olyan volt minden, mintha már újra esteledni akarna.

A pap volt a legfáradtabb köztük. Elhevert hanyatt, és még akkor sem mozdult, mikor az asszony elkészítette a tűzön a reggelit. Az asszony odavitte neki a forró puliszkát. A pap szemei kérdő csodálkozással néztek rá.

- Te tudsz még mozogni? Hiszen annyit cipeltél te is, mint egy férfi. Nem szakadt le a vállad?

- Az ember sokat elbír - mondotta mosolyogva az asszony -, ha akar.

A válla sajgott ugyan, de nem érzett különösebb fáradtságot. Szétesztotta az ételt, maga is evett, aztán fogta a korsót, és elindult vizet keresni. Sokáig volt oda. Mikor visszajött, az emberek már aludtak. Megrakta a tüzet, a baltával leütött még néhány görcsös, kiszáradt futófénytörzset, becipelte őket a barlangba, aztán kioldotta az összecsomagolt bundát, és lehevert reá a tűz mellé.

Később el is aludt. Mikor fölébredt, Bandilla már ott állt a barlang szájában, és öreg Antonnal beszélgetett.

- Az eső eltart még pár napig - mondta.

- Ez el - felelte az öregember, és bólintott. Hosszú, ősz haja csapzottan lógott a vállára, sovány arca olyan volt, mint a keselyűké.

- Elmossa a lovak nyomát, ha áthozzuk őket a határon.

- Mégis jobb lesz a patakon följönni velők. Biztos, ami biztos.

- Az igaz.

Morogva beszélgettek, és halkán, de azért megértett minden szót. Aztán a többiek is megmozdultak. Újra fölcsitották a tüzet, köréje ültek, falatoztak és nézték az esőt.

Nem lehetett tudni, mikor jött el az este, de egyszerre csak ott volt. Az eső meg éppen úgy esett, mint azelőtt, de a szürkébe borult nappalra hirtelen rászakadt a sötétség.

- Indulunk - mondotta Bandilla.

Újra összeszedték a terút, ki-ki vállára vette a magáét és mentek. Elöl Bandilla, mögötte öreg Anton, aztán a pap, Nikodém, az asszony, majd leghátul Teofil, a sánta. Lassan és nehezen haladtak lefele a futófenyők között. Ösvény nem volt, vadcsapás sem. Néha megbotlottak a futófenyők görcsös ágaiban, olykor áthatolhatatlan sűrűség állta útjukat, és néhány lépést vissza kellett térni. Nehéz út volt. Az emberek morogtak, aki elesett, fojtottan káromkodott. És az eső csörgött a nyakukba, vizesek voltak a fák, a bozótok, vizes volt az egész világ. Rosszkezdű vándorlás volt ez, lefele a Pietrosz oldalán.

Csak kövér Nikodémban tartotta még a lelket valahogyan a derű.

- Ne tátsd a szádat - szólt oda a papnak, amikor tétovázva megállt előtte -, ki talál esni valamelyik fogad, s nem leled meg ebben a sötétben!

Máskor meg:

- Ha még egyszer megházasodom, ide hozom el az anyósomat. Innen biztosan nem talál haza.

Vagy:

- Sötét van, mint a medve fenekiben...

Rendre aztán véget ért a futófenyő. Erdőben mentek, fák között. Ha sötét is volt, mégis könnyebben esett a járás. Elmaradtak a sziklák is. Lankásodott a hegyoldal. Aztán lent voltak egy pataknál. Bandilla megállt.

- Így - mondotta -, mi ketten Antonnal átmegyünk, s megpróbálunk lovakat szerezni. Várjatok itt! Tüzet ne gyújtsatok, közel van a határ!

Lerakták a terút egy terebélyes, nagy fenyő alá, s melléje ültek. Bandilla és Anton eltűntek a sötétben. Ültek a fa alatt. A fáról csepegett a víz, néhány lépésre tőlük zúgott a patak, és, elnyelte az eső suhogását. Csak ültek. Kioldották a bundákat, betakaróztak. Sánta Teofil horkolt. A pap halkán sóhajtozott. Aztán Nikodém halkán mesélni kezdett. Legénykoráról, mikor ez meg az történt a faluban. Vidám dolgokat mesélt, olykor nagyokat nevetett a saját tréfáin. De csak ő nevetett egyedül. Egy idő múlva meguntta ezt is, és attól kezdve némán ültek ott, és várták, hogy visszajöjjön Bandilla és Anton „odaátról”.

Sok idő telt el így. Egyszer aztán beszélni kezdett a pap, és azt mondta, hogy a határőrök egyszer meglőtték egy embert, aki átment a határon. Mert azon csak papirossal lenne szabad átmenni, azért Aki papiros nélkül megy, úgy az erdőkön keresztül, azt lelövik. A határőrök. Katonák azok, és innen is van belőlük, túl is. Együtt lakik egy szakasz, és azt úgy nevezik, hogy „poszt”. Aztán minden két órában elindul két ember, és végigjárja a határt. És ha látnak valamit, mindjárt lőnek.

- Lőnek egy nyavalyát - szólt közbe Nikodém -, hát akkor miből élnének a csempészek, mi? Az én bátyám is csempész volt, innen vitte a cukrot zsákban, onnan hozta a dohányt. A katonákat ösmerte már személy szerint, egyenesen hozzájuk ment, s azok tanították, hogy merre a legjobb átmenni. Odamenet leadott egy-két font cukrot a túlsóknak, visszajövet egy kötés dohányt az ittenieknek, s nem volt semmi baj. A katona is ember, annak is élni kell.

- Pedig nálunk bizony lelőtték egyszer egy embert - erősködött a pap.

- Egyszer! Egyszer egy harangozót kirántott a harangkötél az ablakon, és szörnyet halt. Ez még nagyapám gyerekkorában történt. Azért azóta is harangoznak tovább minden templomban, s nem történik senkinek baja.

Lassan telt az idő. A bundák átáztak, s árasztották a nedves birkabúzt. A patak egyformán morajlott, s a sötétség úgy rátapadt a világra, mint a ragacsos iszap.

Aztán egyszerre csak, rengeteg sok idő után, valami zaj hallatszott. Egyszerre kapták föl mind a fejüket. Kő csattogott. Megint. Alig lehetett hallani a patak zajától.

- Ló - suttogta Nikodém, és szemük izgatottan meredt bele a sötétségbe.

Közeledett a csattogás. Már ott volt előttük, s még mindig nem lehetett látni semmit. Aztán megmozdult a sötétség, és jött fölfele a patakon. Halk fütty. Válasz. A mozgás megállt.

- Gyorsan a holmit - morogta fojtottan egy hang a patak felől.

Felugráltak. Összeszedték a terút, és levitték a patakhoz. Két ló állt a patak közepén, térdig a vízben. Két sötét színű ló. Az egyik horkolni kezdett. Valaki állt a fejénél, és megrángatta a kötőféket. A ló elhallgatott.

Szó nélkül gázoltak be a lovakhoz a vízbe. A lovak hátán fa-nyereg volt. Sietve kötözték föl a holmit.

- Készen vagytok?

- Készen.

Aztán megindultak a lovak a patak közepén fölfele. Egyiket Bandilla vezette, másikat Anton. Lassan, ügyelve. A lovak patája néha megcsattant egy-egy kövön, néha megbotlottak,

megcsúsztak. Lassan lehetett haladni velük. Azok négyen, ott kint a parton csak ödöngtek mellettük.

Fentebb elágazott a patak. Bandilla kivezette a lovakat a túlsó partra. Az állatok izzadt szőréről vastagon szállt a pára. A többiek is átmentek. Aztán Bandilla megindult a lovak előtt fölfele. Mindenütt a patak partján. Az emberek szótlanul mentek hátul. Sötét volt, nem lehetett látni csak valami mozgó alakokat, nem lehetett hallani csak a patakot és a víztől szortyogó bocskorokat. És ha néha elől megbotlott egy ló.

Valahol Báránykő fölött jártak, amikor derengeni kezdett a plájon. Bandilla ott elől megállt. Hátraszólt rekedten:

- Ki ismeri itt a helyet?
- Én ismerem - felelte hátulról Teofil.
- Tudsz a közelben valamit, ahol eltölthetjük a napot? Az ember gondolkozott.
- Tudok.
- El lehet oda menni lóval?
- Lehet.
- Na, vezess akkor!

Teofil előresántikált. Aztán újra megindult. Párás, csapzott volt a hajnal. Az eső szitált még mindig. Felhőrongyok lógtak a fenyőkön.

Egy darabig a plájon haladtak még. Aztán egy tisztáson letért Teofil balra. Legelő marhák nyári csapásait követték, majd befordultak egy bükkösbe. Nemsokára egy eldugott kis tisztásnál voltak, az egész nem nagyobb, mint egy falusi telek. Felső sarkában kunyhó szomorkodott, s a tisztás gyepét vaddisznótúrások szántották tele. Teofil megállt.

Bandilla odament a kunyhóhoz, és benézett. Aztán intett az embereknek, s azok elkezdtek leszedni a terűt.

Később tüzet is gyújtottak. A két ló békésen legelt a tisztáson, az eső kaparta a kunyhó ócska zsindelyeit, és itt-ott becsorgott a víz.

- Nem vagy fáradt? - kérdezte később a pap szalonnasütés közben, ahogy ott ült az asszony mellett.

- Fáradt? Nem. Csak piszkos. Nincs a közelben egy patak?

- Isten megáldjon, hát nem volt elég a vízből? - nevetett föl Bumbu Nikodém -, sze én már a csontomig beáztam, s legalább egy hónapig nem kívánom a vizet!

- Piszkos vagyok - ismételte az asszony -, és az rossz. Úgy érzem, hogy ragad a bőröm a piszoktól. Nincs sehol víz?

- De van - szólalt meg Teofil -, várj, majd elvezetlek oda. Úgyis le kell vigyem itatni a lovakat.

Ettek. Aztán Teofil megfogta a lovakat, és elindult velük be az erdőbe. Az asszony meg a lovak mögött. Nemsokára a forrásnál voltak. Öreg bükkfák között folydogált lefele a víz, de körülötte ragadós, fekete sár volt.

- Lentebb kell itassunk - mondotta Teofil.

Üres volt a bükkös, és elhagyatott. Csapzottan és komoran álltak a hatalmas fák, csöpögött róluk az eső, és meztelen ágaik között elakadt felhőrongyok búslakodtak.

Nemsokára megkövesedett a talaj. Itt-ott sziklák sötétedtek. A víz kövek között csordogált alá. Egy alkalmas helyen megálltak.

Amíg a lovak ittak, az asszony megmosta a kezeit s az arcát. Aztán várt. Hosszasan ittak a lovak.

- Most menj! - szólott oda az embernek, mikor a lovak nem ittak már -, feredni akarok.

Az ember szótlanul indult el visszafele a lovakkal. Az asszony levetkőzött, aztán beállt a vízbe. Körülnézett. De sehol nem mozdult semmi. Pedig határozottan érezte, hogy valaki van a közelben, és figyel.

Sietve végzett a mosakodással, és felöltözött. Ahogy felfele haladt, egyszerre csak meglátta a lovakat. Teofil ott ült mellettük egy kidőlt fatörzsön.

- Vártam rád - mondotta zavartan.

Az asszony ránézett, belenézett a szemébe. Az ember elvörösödött.

- Mit nézel rajtam úgy?

- Nem jól tetted, Teofil. Magadnak ártottál vele.

Az ember zavartan fordult el, és kifújta az orrát. Aztán mentek fölfele az erdőn. Elöl az asszony, közvetlenül mögötte az ember. Hátul a lovak.

- Haragszol, hogy megvártalak?

- Nem.

- Valakihez kell tartozzék az ember...

Szótlanul mentek, a lovak lába dobogott az ázott földön.

- Valakihez kell tartozzék az ember - rágódott az asszony a szavakon -, igen, valakihez kell tartozzék az ember, ez az egész...

És azokra gondolt, akik a kunyhóban ülnek, és várják őket vissza, és a szegény sánta, sovány emberre, aki mögötte jön a lovakkal, és erre az egész szomorú útra, és erre az egész szomorú életre, és azt gondolta: igen, valakihez kell tartozzék az ember...

Azon az éjszakán átjutottak a borgói völgyön, és valahol a Beszterce forrásvidékén töltötték a nappalt. Következő hajnalban már Radna fölött jártak.

Azon a reggelen Bandilla kiválogatta a terúből az eladni való holmit, és külön terút csinált belőlük.

- Lemegyek Óradnára - mondta - a zsidóhoz. Ti csak induljatok este tovább, s holnap hajnalban találkozunk az Irtványos és a Váleá Sztrunga között, a plájon. Anton, te tudod a helyet.

- Tudom.

Mindegyik elővett még valamit a zsebéből, valami eladni való dolgot. Egyik egy aranyórát, másik egy ezüst szivartárcát, harmadik valami mást. Bandilla átvette mindenkitől, amit adott, aztán vállára vette a terút és elindult le, Óradna felé. Puskáját ott hagyta, csak baltát vitt magával.

Estig meghúzódtak egy elhagyott pásztorkalibában, aztán indultak tovább. Azon az estén váratlanul elállt az eső. Hűvös szél jött, és verni kezdte a felhőket. Később felcsillantak a csillagok is.

Éjfél után már dérszaga volt a legelőnek, és később a fű ser-cegni kezdett a lépés alatt. A plájon megkérgesedtek a pocsolyák. Virradatkor fehér volt minden, a lovak és az emberek szájából pára omlott.

Ragyogva kelt föl a nap. Az ég zöldeskék volt és vakítóan tiszta. Kereken kinyíltak a hegyek, s fent a tetőkön fehéren állt a hó. Percegve hulltak a fákról a fagyott levelek, sárgák és barnák, és zörgött tőlük a lépés. Itt-ott szarvastehenek süttették magukat a napon, s a deres fűvön medvenyomok keresztelték a plájt.

Az Irtványos és a Váleá Sztrunga között már ott várt reájuk Bandilla. Először elszámolt a vásárról, és kinek-kinek odaadta, ami járt. Aztán ezt mondta:

- Egy darab utat együtt jöttem valami szénégetővel. Azt mondja, a csendőrök mindenkit megállítanak az utakon, és papirost kérnek az emberektől. S akinek nincs, azt beviszik az őrre, s addig tartják ott, amíg kiderül, hogy kicsoda, és mi dologban jár...

Az emberek szótlanul hallgatták a hírt.

- Csak lent az utakon? - kérdezte Anton.

- Csak lent az utakon.

- Akkor ma nappal is haladhatnánk. Holnapra elérhetnők Romulit.

Csak éppen pihentek egy keveset, ettek, s hagyták, hogy legeljenek a lovak. S másnap reggelre elérték Romulit.

Nem ereszkedtek be a faluba. Fent a Kakashegyen ütöttek tanyát, az üres sztinaházban. Heverték, ettek egész nap. Éjszakára is ott maradtak. Reggel odaállt Bandilla Teofil elé.

- Milyen messze van az a ház?

- Hát, Fiád fölött, a Fekete-völgyben...

- Estig elérünk oda?

- El.

- Akkor mi ketten elmegyünk, s beszélünk az asszonnyal. Ti megvártok itt.

Csak éppen ettek valamit, ételmet dugtak a tarisznyákba, s indultak. Egyszerre megmozdult az asszony is.

- Megyek veletek - mondta.

Ránéztek, de nem szóltak ellene. Délre már a Fiád gerincén jártak. Egy nagy, kerek szikla mellől lemutatott Teofil a völgybe.

- Az ott Fiád. S ott túl, az a Fekete-völgy.

Lent erdő látszott, s az erdőben szétszórtan házak. Amilyen hosszú volt a völgy, végig mind erdő, és az erdőben tisztások, és a tisztásokon házak.

- Né, templom! - mondotta hirtelen az asszony.

Szemközt vele, az átellenes gerincen egy fatemplom szürke tornya meredt elő a fenyvesből. És körülötte sehol egyetlen ház a közelben.

- Furcsa templom - morogta Bandilla -, házak nélkül, csak úgy az erdőben.

Az asszony nézte a zöld fenyvesből kikandikáló szürke tornyot, és tudta, hogy elmegy még egyszer ahhoz a templomhoz.

- Az ott a Fekete-völgy - ismételte Teofil, és valamivel feljebb mutatott, a Cibles lába alá egészen. Egy széles fekete vonal húzódott ott fölfele a fenyves között. Egy mély, erdőlepte völgy.

- Nincs tisztás benne? - kérdezte Bandilla kicsit kelletlenül.

- Csak egy. Azon van a ház. De nem látszik ide.

Aztán mentek lefele. Az erdő megritkult, tisztások váltotta egymást. Olykor elhaladtak egy-egy magányos ház mellett, d-ezek már nem olyan házak voltak, mint máshol a havasokban hogy lakik bennük nyáron át egy-egy magányos szénégető, vagy éppen csak arra szolgál, hogy plájások s vadászurak megháljanak benne egy-egy éjszakára. Rendes otthonok voltak ezek, pajta volt mellettük, és szín, és karám a juhoknak. És gyermeksírás meg asszonyhang hallatszott felőlük, s ének is olykor. Csak éppen fából voltak ezek is, szürkére vénült fenyőtörzsekből, s földelhöz kézzel hasították a zsendelyt.

Egy darabig haladtak fölfele a völgyön, a Fiád-pataka mellett. Nagy vizű, széles patak volt, mellette kátyús út kanyargóit, itt-ott széles tisztások nyíltak a két partján, s minden tisztáson egy ház állott, és a házhoz palló vezetett át a másik oldalról.

Kevés emberrel találkoztak. Aki látta őket, közömbösen nézett végig rajtuk, s jó szívvel mondta ki az adjon Istent. Csupa olyan magukszörű ember élt ott.

Nemsokára elérték a Fekete-völgyet. A patak jobb partján nyílt, és elég hirtelen indult neki a hegynek. Sötét völgy volt. Zárt fenyvesnek látszott az egész. Egy kis patakocska is csörgött belőle, s a fenyők árnyékában olyan volt éppen, mintha fekete víz folyt volna benne.

Szótlanul haladtak fölfele a fenyvesen. Szekérút nem volt, csak egy keskeny, kígyózó ösvény. Nem nagyon kitaposott az sem. Egy helyen az asszony lefutott a vízhez. Megállt a szélén, és sokáig nézelődött a kövek között. Aztán visszatért az ösvényre.

- Van benne hal - mondotta, amikor utolérte a két embert.

A délutáni nap már nem sütött be a völgybe, csak fent az átellenes gerincen csillogtatta meg a fenyők zöldjét. Nyirkos mohaszag ült a fák alatt. Az ösvény néha megkerült egy-egy otromba sziklát. A kő szürke volt és nedves. Hűvös volt a völgy, érezni lehetett a levegőjén, hogy hűvösebb és vadabb itt az erdő, mint lent a Fiád mentén.

Elég hosszasan haladtak, míg a völgy lassan tárulni kezdett. Aztán egyszerre csak kiszélesedett, és ott volt előttük a tisztás.

Megálltak mind a hárman. Széles, lankásan emelkedő tisztás volt, talán tíz holdnyi az egész. Közepétől valamivel fentebb ház állott. Öreg faház, de széles, barátságos. Tornác díszítette az elejét, mögötte látszott a pajta és a szín. A patak ott eredt a ház előtt, csorgója volt, és a víz hosszában végigszaladt a tisztáson.

Az asszony néhány lépéssel előbbre jött, nekitámaszkodott a szélső fenyőfának, és onnan nézte a házat. Nem a szemével nézte, mert hiszen a szemei csak ennyi mondtak: ház egy tisztás fölött. Az érzéseivel nézte. És érezte, hogy az a ház ott fönt jó ház. Tiszta ház. Olyan, amelyiknek tiszta a levegője, száraz a fája, és barátságos az ablaka. Amelyiknek a küszöbére rásüt a nap, amikor feljön. Olyan ház, amelyik nem idegen, hanem együtt él a földdel, a tisztással és az erdővel, és amelyik körül a földnek és az erdőnek tiszta, egészséges és jó illata van, és az a láthatatlan sugárzás, ami földből és fából ered, ami a jó álmokat vagy a rossz álmokat adja, az édes füveket és a savanyú füveket, az ezen a helyen jót és békességet sugároz. Jó álmokat ad, és édes füveket terem.

A két ember hátul megmozdult.

- Hát ez az - mondotta Teofil.

- Jól fekszik - vélte Bandilla.

Az asszony rájuk nézett, amikor hozzáértek.

- Jó ház -mondotta, és egyenként megnyomta a szavakat -, jó. Aztán megindultak fölfele a házhoz. Bandilla néha lehajolt, és megnézte a füveket.

- Kap azért napot is eleget - mondotta -, jó szénát adhat.

A tornácra megmozdult egy lompos, sárga kutya, lejött a lépcsőn, és ugatni kezdett. Rekedt, vén hangja volt.

Az ugatásra előjött valahonnan egy asszony. Öregasszony, hajlott hátú, kopott. Előrehajolva állt a kutya mellett, és apró szemével pislogva nézett az érkezők felé.

- Adjon Isten!

- Adjon, adjon!

Gyanakodva nézegette őket. A lompos, vén, sárga kutya abbahagyta az ugatást, és visszakullogott a tornácra.

- Merre?

- Hát csak ide - felelte Bandilla, aztán sóhajtott, és leült a lép csömellé a gyepre. Teofil melléje ült. Csak az asszony maradt még állva, és egyre a házat nézte, meg az erdőt.

- Ide? - kapta föl a fejét meglepetten az anyóka -, hozzám?

- Hallottuk, hogy eladó a ház.

- A ház? Hát eladó. Hát igen.

- Mi van vele?

- Hát, ez a rét, amit a szemeddel látsz, meg az erdő odáig a gerincig.

- És túl?

- Túl is a gerincig.

- S lefele?

- Lefele? Hát amaddig van lefele, mind.

- S fölfele?

- Fölfele? Azt nem tudom. Honnan tudjam én azt - tört ki hirtelen -, én csak egy szegény öregasszony vagyok, se uram, se gyereke, se senkim, s itt ölöm magam ebben az erdőben. Hát honnan tudjam én azt, hogy ott fent mi van? Kinek van kedve fölmászni oda?

- Állat van?

- Egy tehén. De azt elviszem - tette hozzá gyorsan -, lemegyek a húgomhoz Telesre, s a tehenet viszem magammal.

- Mikor megy le?

- Most. Mielőtt lehull a hó. Maradjon az ördög itt, amikor hó van. Itt olyan hó van, hogy... ajjaj. Nem is jövök föl többet soha. Soha, soha. Isten engem úgy segítjen. Phi, phi. Vigye el az ördög ezeket az erdőket.

- Aztán mit kér érte?

- He? Miért?

- Hát a házért. Meg a többiért, ami van. Az öregasszony tanácstalanul pislogott.

- Hogy mit kérek? Hát mit kérek. Nekem is élni kell, s én már nem tudok napszámba járni, dolgozni. Hát mit kérek?

Gondolkozott, aztán mondott egy számot. Bandilla hallgatott, aztán lehajtotta a fejét, és nem szólt semmit. Majd egy idő múlva fölállt, és körüljárta a házat, benézett a pajtába, a színbe, megjárta a tornácot, benézett a házba is. Majd kijött és visszaült a helyére.

- Ennyit és ennyit adok érte - mondotta.

Az öregasszony fölkapta a fejét, majd legyintgetni kezdett.

- Ajjaj, ajjaj...

Bement a házba. Egy idő múlva kijött újra, és megállt a tornácra. Akkor már az asszony is ült, valamivel távolabb a férfiaktól, de még mindig az erdőt nézte.

- A fia? S a menyé? - kérdezte az öregasszony.

- A lányom - felelte Bandilla csöndesen.

- Aha. S ez a veje. Aha. Messziről valók?

- Messziről.

- S ide akarnak költözködni?

- Csak keresünk valamit...

- Aha. Aha. Hát ide figyeljen, jó ember: legyen ennyi, na! Bandilla megrázta a fejét.

- Megmondtam az árát, asszony. A pajta dől össze, a színt újra kell fedni, út sincsen, csak egy ösvény...

Esteledett. Hűvös szellő ereszkedett a Ciblesről alá, hószaga volt. Az öregasszony összehúzta magán a kendőt.

- Hajjaj, nehéz, nehéz...

Visszament a házba. Tűz pattogása hallatszott bentről csakhamar. A tisztást kezdték ellepni a párák.

- Jöjjenek hát be, ha már itt vannak! - szólt ki egy idő múlva az ajtón.

Bandilla felállt, Teofil is. Bementek a házba. Az asszony még mindig az erdőt nézte. Aztán lement a csörgőhöz, és sokáig hallgatta a vizet. Jó hangja volt. És békesség lakott az erdőn. Akik itt éltek, békességben éltek - gondolta -, kaszálták a rétet, legeltették az állatot, és vágták a fát, és nem törődtek egyébbel. Aki itt él, az nem törődik egyébbel, olyan a levegő

Mikor bement a többiek után a házba, már evésnél találta őket. Az öregasszony az ő részére is tett egy cseréptányért az asztalra. Kásaleves volt benne. A lompos, sárga kutya ott hevert a kemence előtt.

Öregek voltak már a bútorok. Az asztal, a két szék, a pad, a szekrény, az ágy. Öregek, zsírosra fogdosottak, repedezettek. De látszott rajtuk még így is az erdő, a fenyő, amiből készültek. Valaki gondosan ácsolta össze őket valamikor. Bizonyára itt a ház előtt - gondolta az asszony -, és tavasz volt akkor, és a tisztás fölött csattogó szárnyakkal szálltak át az örvös galambok.

- Sok örvös galamb van itt, ugye? - kérdezte hirtelen, és az öregasszony felé fordult -, úgy értem, tavasszal meg nyáron?

- Mi? Miféle?

- Azok a nagy galambok, tudja. Fehér csík van a nyakukon, és úgy csapkodnak a szárnyukkal.

Az öregasszony legyintett.

- Hásze lehet, nem mondom, sok mindenféle van. Az ember nem is érkezik, hogy lássa őket.

Vissza akart fordulni a tűzhely felé, de az asszony elkapta a karját.

- Nézzen csak rám egy kicsit!

- Mi? Hogy? Mit mondasz?

Szeme néhány pillanatig élesen mélyedt az öregasszony zavartan pislogó kis szemeibe.

- Mért gondolja, hogy a sógora tette azt? Nem a sógora volt. A maga ura egy olyan alacsony, széles ember volt, ugye? Megcsúszott a sziklán, és leesett, nyest után járt, ugye? Télen, hóban és jégben. Nem volt a közelében senki. Nem a sógora tette, higgye el, és ne gondoljon rá annyit. Az emberek meghalnak, amikor eljön az idejük, ezen nem lehet segíteni. De a sógora becsüli magát, és ha lemegy, ajándékot kap tőle...

Az öregasszony úgy állt ott, mint aki lidércet lát. Kezét az arca elé kapta, szemei kimeredtek, bőre megsárgult.

- Te! Jaj nekem! Ki vagy te, és honnan tudod ezeket? Jaj nekem, jaj!

Az asszony elmosolyodott.

- Ne ijedjen meg, többet nem tudok. Nem is érdekel a többi. Hanem még annyit mondom, hogy azt a pénzt ne keresse többet a szalmazsákban, mert nincsen ott. Maga tette föl a padlásra, a gerenda mögé. A leghátulsó gerenda mögé. Ott nézze meg, mert ott kell legyen.

Az öregasszony keresztet vetett, és hátrálni kezdett a pitvar ajtaja felé.

- Ments meg, uram, a gonosztól, ments meg, uram, a gonosztól - mormolta elszürkült szájjal, aztán hirtelen megakadt a keze keresztvetés közben.

- Mit mondasz? A padlásgerenda? Jesszusmáriám, bizony, hogy igazad van, szent igazad, te!

Sze magam vittem föl oda, mert sohasem tudhatja az ember itt az erdőben, hogy jön-e valaki, meg mi... Kiment a fejemből, na nézd csak, hiába, ha az ember megöregszik...

Megakadt és rábámult az asszonyra, aki még mindig mosolygott.

- De te?! Honnan tudod ezt te?! Jézusmáriaisten!

- Sze ott van a szemében - nevetett az asszony -, csak ki kell olvasni belőle. Na nézze, most meg arra gondol, hogy miképpen mentődhetne meg tőlünk! Ez igazán nem szép magától, hogy éjszaka elküldene. De majd meghálunk a pajtában is, jó lesz? Na, most meg arra gondol, hogy ellopjuk a tehenet! Hahahaha!

Az öregasszony elsikkantotta magát, két kezével a fejéhez kapott, és úgy suvadt ki az ajtón, mint valami megriasztott egér. Az asszony hangosan nevetett, Teofil tátott szájjal bámult, Bandilla meg csöndesen csóválta a fejét.

- Nem lesz ez így jól - mondotta halkán és gondteltlen -, igen megriasztottad a vénasszonyt, nem csinálunk vele vásárt.

- A vásár már olyan, mintha megvolna - felelte az asszony, és abbahagyta a nevetést -, kevesebbért is ideadná, csak hogy mehessen.

Vártak még egy keveset, hogy visszajöjjen a vénasszony, de nem jött vissza. Később fölszedték magukat, és átmentek a pajtába. Amikor a tornácre kifordultak, úgy rémlett, mintha valaki ott lapult volna a ház sarkában. A pajtában meglelték a tehenet, a tehen mellett a szénát. Elfeküdtek benne. A két férfi hamar elaludt. Az asszony még egy darabig ébren virrasztóit a gondolataival. Az érzéseit próbálta rendbe fűzni, de nem sikerült sehogy. Ami a házat, a tisztást és az erdőt illette, határozottan jót sugároztak magukból. És tudta, hogy az életének egy részét itt fogja eltölteni, és ez nem lesz sem a legnehezebb, sem a legrosszabb

része. De mégis, valami volt valahol. Egy hang, amelyik azt súgta: sok-sok évvel ezelőtt elindult a rossz, és ezen a tisztások végződik az útja. Még messze van, de erre fele halad, és nem lehet tenni ellene semmit, mert amikor elindult, már azzal indult el, hogy ide érkezék. És hiába jó a föld, a fű, a víz, az erdő, a ház. Hiába vannak örvös galambok tavasszal, és hiába van sok minden egyéb, ami jó. Jön egy nap, amikor mindez árnyékba borul. Megkeseredik a föld, a fű, a víz. Elsötétednek a fák, és a növények illata megrothad. Mert a rossz leszáll egy napon erre a tisztásra. Az a rossz, amelyik valahol régen-régen elindult a céllal, hogy ide megérkezzen. S nem lehet elfutni előle. Nem lehet elfutni, mert törvény volt az, hogy ide jöjjenek. Törvény az, hogy az öregasszony eladja a házat és elmegy. Minden törvény, ami eddig történt, és minden törvény, ami ezután történik.

Sokára aludt el. Álmában egy nagy, fekete madarat látott keringeni a tisztás fölött, keringett, keringett, és egyre alacsonyabban szállt. Futott utána, és hessegette, de hiába volt. A nagy, fekete madár csak keringett, szárnyai se mozdultak közben, és egyre lejjebb ereszkedett, egyre lejjebb, és aztán leszállt a tisztásra. És abban a pillanatban megfeketedett a fű kereken, és elfeketedtek a fák is mind, és valami egészen különös nagy csönd lett, és a csöndben azt mondta egy hang, valahonnan messziről: tartoztunk ezzel az ördögnek...

Szívdobogva ült föl a szénán. Már világosodott a reggel. Teofil ott ült a tehen jászlán, és a bocskorait fűzte.

- Mondtál valamit? - kérdezte, és a szíve még mindig vert.

- Csak azt, hogy tartoztunk ezzel az úttal az ördögnek.

- Hogy érted ezt?

- Hát hogy ezek után aligha áll még szóba velünk az öregasszony.

- Az nem is olyan biztos - morogta Bandilla, és föltápáskodott a széna közül. De rosszkedvű volt azért ő is.

Lementek a csörgőhöz arcukat, kezüket megmosni. A tisztást vastag köd takarta. Dér ült a gyepen, recsegett.

Alig végeztek, kijött az öregasszony a házból. Köszönésükre csöndesen felelt.

- Adjon Isten minden jót, emberek! Hát aludtatok?

- Aludtunk.

- Hűvös már a reggel. Bent van a tűz. Bejöhettek, amíg megfejem a tehenet.

Bementek és leültek a tűzhely mellé. Elővették a tarisznyát, bicskát, s falatoztak. Később visszatért a vénasszony is a tejjel. Aggodalmasan pislogott feléjük, de nem szólt semmit. Csak néha lopva odasandított. Aztán egyszerre csak megszólalt.

- Aztán tudod-e, hogy a pénz csakugyan ott volt a gerenda alatt? Semmi sem hiányzott belőle. A tinó ára. Én tettem oda hát, mert biztosabb, mint a szalmazsákban. De honnan tudtad te azt, menyecske? Honnan tudhattad te?

- Mondottam, hogy a szemében volt - felelte mosolyogva.

- Mondtad, mondtad - dörmögött az öregasszony tovább -, de én még ilyet nem láttam, hallod-e? Hogy csak úgy megmondjad, meg hogy a sógor és az uram, szegény... Hajjaj... Tán valami olyan bűvös látású vagy te, asszony, mi? Hallottam én olyanokról, akik belenéznek a hamuba, meg mit tudom én, és megmondják a jövődöt...

- Nem - felelte egyszerűen az asszony - én csak az emberek szemébe nézek, és megmondom a múltat.

- Hm, hm, s igazán jól nézted tegnap? Biztos, hogy az uram?

- Biztos.

- Hm, hm. Szikláról, azt mondd. Mert hogy nyest után ment, az igaz. Tél volt, az is igaz. Szikla is van sok, de a sógor...

- Nézz csak még egyszer a szemembe - szólt az asszony, és felállt a padról. Néhány lépést tett az öregasszony felé. Az ijedten emelte maga elé a kezét.

- Nem kuruzsolsz el? Békává, vagy mi? Biztos?

- Nézz csak a szemembe - mondta az asszony komolyan. Az öregasszony leengedte a kezét, és bizalmatlanul pislogott.

Ráncain gyanakvás feszült, de apró kis szemei bűvölten meredtek a nagy zöld szemekbe.

- Harag van közted s a sógorod között -mondotta az asszony lassú, tárgyilagos hangon - egy juh miatt, amit sógorod adott a menyasszonytánchoz, s amelyiknek ellősnek kellett volna lennie és nem ellett le.

- Nem, ne hidd, nem a juh miatt! - emelte föl az öregasszony tiltakozva a kezét.

- A juhval kezdődött. Folytatódott a telekkel, mikor apósod meghalt. Azt szeretted volna, ha nektek jut a falubeli ház és a sógorodnak ez. Ahelyett így történt az osztás.

- FigyeljeteK ide - fordult az öregasszony izgatottan a két ember felé -, az én uram volt az idősebbik. Ketten voltak csak testvérek. Kit illet a választás? Az idősebbiket! Nincs igazam? Ehelyett sorsot húztak. De esküszöm, hogy Jonica csalt! Úgy segítsen meg engem a Jóisten!

- Nektek nem volt gyermekeitek. Sógorodnak volt több is. Azt akarta, hogy ez a föld is az ő gyerekeire maradjon...

- Nem, nem úgy volt! Ide hallgassatok! Arra akarta rávenni az uramat, ha az ő idősebbik fia majd megházasodik, vegyük ide magunkhoz, mintha a tulajdon gyermekünk lenne. Mi költözzünk hátra a pajtába, s adjuk át a házat. Hát lehet ilyet kívánni? Adja át ő a házat, elvégre az ő fia! Hát mondjátok, emberek, igaz lelketekre, lehet ilyent kívánni? Mi? Lehet?

- Nem lehet. Ilyet nem lehet - nyögte Teofil bátortalanul, és Bandillára nézett, mintha beleegyezését kérné a szóláshoz. De Bandilla lehajtotta a fejét, és hallgatott.

- Nem, nem - rázta a fejét az öregasszony -, ilyent nem lehet tőlünk kívánni. Nem, nem. Ilyent nem.

- Szóváltás is volt köztetek emiatt.

- Hát hogy az Isten haragjába ne lett volna?! Följön ide nagy mellel, hogy így meg így. Mondom az uramnak: „Te Jákob, a te öcsédnek elment az esze.” „Hogy-hogy elment az eszem, hogyhogy?” - bezderkedett neki a sógor. Mert csoda mérges ember ám, olyant ti még nem láttatok. Saját édesapját megverte volt annak idején!

- Talán meg is fenyegette magukat.

- Meg hát! Aszongya: „Hát nem adod, Jákob?” „Nem, Jonica - felelte az uram -, amíg én élek, addig nem. Azután majd lesz, ahogy lesz.” „Hát akkor majd teszek róla” - mondotta a sógorom, azzal elment nagy mérgesen. Mi az, hogy teszek róla? Mi az? Kérdem tőletek, emberek, mi az, ha nem fenyegetés? Na!

- Ez ősszel volt. Télen történt ez a dolog az urával. Nem jött vissza. Maga várta. Este volt.

- Úgy van. Vártam, és este volt. Csúnya este. A szél rázta a házat, és verte a havat neki az ablaknak. Hordtam be a fát, előkészítettem az ételt, és vártam. Ültem a tűznél, és vártam. Égett a mécs. Kint úgy szólt a szél, hogy hallani is rossz volt, s ezek az erdők itt körben, tudjátok, mikor ezek elkezdenek zúgni, hajjaj! Vártam. De nem tudom, valami olyan rossz érzésem volt. Valami úgy szorított belül. Jaj Istenem! Vártam. Aztán egyszerre csak hallok valamit. Nyílik kívül a pitvarajtó. Ugrom ehhez az ajtóhoz, nyitom ki, a sógorom jön. De csupa hó az egész ember. Bajusza, szakálla... „Na mia - mondom -, te vagy?” „Hát ki hogy legyen? Mi?” „Az uram.” S mondom, hogy né, elment még a délelőtti nyest után, s nem tért vissza. „Biztosan elvitte az ördög - mondja a sógorom -, úgy kell neki.” S kezdi szidni az uramat, hogy ilyen fősvény, meg olyan fősvény. „Te - mondom -, ezért jöttél ide, hogy az uramat szidjad?” „Ezért - feleli ő -, s hogy megmondjam neked, hogy akármit csinálsz, mégis az én fiam kerül ebbe a házbal” „Csak az én halálom után!” „Majd elvisz téged is az ördög, az urad után” - mondja ő, azzal becsapja az ajtót, s elmegy. Hát most mondjátok meg, emberek: mi dolga volt neki itt éjszaka? Mit ólalkodott itt éjszaka? Esküszöm, ő ölte meg az uramat, esküszöm! De meg is büntette az Isten, meg ám! A két nagyobbik fiát eltemette a hó valahol túl Ilosva fölött, ahogy medve után jártak. Megbüntette az Isten!

- A maga ura lecsúszott a szikláról. Látom, ahogy ment, és ahogy lezuhant.

- Akkor mit keresett itt a sógor azon az estén?

- Nem tudom. Talán azért jött, hogy kibéküljön magukkal. Talán...

- Kibéküljön? Nosze! Azt nem úgy kezdi az ember!

- Tudja, sokszor a szavak hibásak csak. Az ember akar valami jót, s a szavak másképpen jönnek valamiképpen, és egészen más lesz belőle, mint amit az ember akart. A szavak néha csak úgy jönnek, az ember nem is gondol oda, csak kimondja őket. És készen van a baj. Nem volt így magával soha?

Az öregasszony elgondolkozva hümmögött. Fejét lehajtotta, s ide-oda ingatta.

- Hm, hm. S biztos az, amit mondasz, hogy az uram?

- Biztos.

- Hm, hm. De milyen jól tudsz mindent, milyen pontosan. A sógorral! És a juhot is, meg hogy... hm, hm. Hásze lehet, lehet, én nem tudom, de tudod. Hm, hm...

Bandilla lassan felemelkedett a padról. Tarisznyája után nyúlt, nyakába akasztotta. Teofil is fölállt, és kezébe vette a kalapját.

Az öregasszony felfigyelt rájuk.

- Hát mi? Készültök? Mennyit is mondtál, ember? Mennyit adnál?

Bandilla megmondta a számot, aztán fejére tette a kalapot.

- De ha nem eladó, hát nem eladó, azért nem jár harag. Na, Isten megáldja!

Az öregasszony megijedt.

- Várj, te, várj! Nem mondtam én egy szóval sem, hogy nem adom. Nem én. Csak tudod...

Létrejött a vásár. Az öregasszony még megfőzte az ebédet, megették, s aztán elindultak együtt lefele. Elöl ment az öregasszony, maga előtt hajtotta a tehenet. Vállán átalvető volt. A többi holmit ott vitték mögötte. Bandilla meg Teofil. A lompos, sárga kutya ott állt a lépcső előtt, és nézett szomorúan utánuk. Őt senki se hívta.

Lent a Fiád völgyében fölkerestek két gazdát, akik közel laktak egymáshoz, s előttük megkötötték még egyszer a vásárt. Bandilla kifizette a pénzt, az öregasszony átvette, átszámolta még egyszer, s azt mondta: megvan. Erre a két gazda komolyan bólintott, és azt mondták: hallottuk és láttuk. És lekezelték az új gazdával. Aztán Bandilla elindult le Telesre, a két gazda két legényfiával, hogy áldomást fizessen nekik a korcsmában, ahogy az szokás, ha valaki földet vészen. Hogy a vásárra emlékezhessenek a legények, ha majd fehér hajú vénemberek lesznek, akkor is.

Mielőtt elindult volna a legényekkel, odaszólt Teofilhoz:

- Te eridj föl a Kakashegyre!

Aztán az asszonyhoz:

- Te menj vissza a házhoz!

S Teofil elindult föl a hegynek a Fiád túlsó oldalán, az asszony meg vissza a Fekete-völgybe. Délután volt, mire a házhoz fölért. A nap már nem sütött a tisztásra. A nagy, lompos, sárga kutya ott feküdt a tornácon, és fölállt, amikor a lépteket meghallotta. Ugatni akart, de aztán meggondolta magát. Aggodalmas szemekkel nézett az asszonyra.

Az odament hozzá, és megállt előtte. A szemébe nézett. Aztán lassan rátette kezét a kutya széles fejére.

- Kutya - mondotta halkán -, hát most ezentúl együvé tartozunk. Érted-e, kutya?

A kutya fáradtan megcsóválta a farkát, aztán visszafeküdt a helyére.

Mielőtt belépett volna a házba, még egyszer visszanezített. Szélesen terült el alatta a tisztás, és kereken mozdulatlanul álltak a fák, mintha őrizték volna a pihenő fűszálakat. Bent a fák között sötét volt már, fekete árnyék. És erről a fekete árnyékról egyszerre eszébe jutott az álombéli fekete madár, amelyik keringett, és végül is leszállt. Akaratlanul is fölnevezett az égre. De csak az ősz párái lebegtek a gerincek fölött, madár nem látszott sehol.

Hanem valami mégis volt még a ház körül, amit tegnap nem vett észre. Amiről eddig csak a lompos sárga kutya tudott, s esetleg még az öregasszony talán, aki eladta a házat és a földet, hogy elmehessen innét. Az egyedüllet volt ott. Az elhagyatottság. A magány. Valahol a fák árnyékában. A tisztás fűvén talán, vagy a csörgő hangjában odalent. De valahol ott volt, és súlya lett tőle a csendnek.

Bandilla juhokat hozott Telesről. Hogy legyen, ami megegye a szénát, mondta. Húsz juh. És hozott egy tehenet is, egy olyan kis szürkét, csúnyát, de jó tejút. Az emberek is megjöttek a lovakkal. Megnéztek mindent, és tetszett nekik a ház meg a tisztás.

Akkor azt mondta Bandilla:

- Ide figyeljete! Ez a ház meg ami benne és körülötte van, nem az enyém vagy másé, hanem mindnyájunké. Eddig is így volt, hogy közösen dolgoztunk, ezután is így lesz. Ennyi volt a pénz, ennyit adtam a földért és a házért, ennyit a tehenért, ennyit a juhokért, ennyi volt az áldomás. Ennyi maradt. Kész. Rendben van?

- Rendben van - felelték a többiek.

- Csak éppen az, hogy kevés pénz maradt - jegyezte meg a pap.

- Elég lesz-e a széna ennyi állatnak? - aggodalmaskodott Nikodém.

- Ami pénz maradt - felelte Bandilla - az éppen elég ahhoz, hogy békében átteleljünk. Mire kell itt nekünk pénz? Olaj, máléliszt, ez-az. Ezekre telik. Széna pedig van elég, még múlt évi szénát is találtam a pajta padlásán. Most pedig nekiállunk, és rendbe hozzuk, amit rendbe kell hozni.

Munkába álltak mind az öten. Karámot építettek a juhoknak, kijavították a pajtát, a színt, kifoltozták a ház zsindeyeit. Két hétig csattogott a balta szünet nélkül, harsogott a fűrész, és a ház környéke megtelt friss gyantaszaggal. Aztán lehullt a hó. Niko-dém volt az első, akinek eszébe jutott a vadászat.

- Eridjete - egyezett bele Bandilla -, de a közelben ne essék lövés, ami ide gyűjthetné a plájászokat vagy a csendőröket. Eridjete a Cibles másik felire, vagy át a plájon, Mármáros felé.

Attól kezdve vadászni jártak. Nikodém, öreg Anton s a pap, hárman. Csak Bandilla és a sánta maradtak otthon. Végezték a munkát, csöndben, kényelmesen, és néha elüldögéltek az

állatok jászla mellett, vagy este a karám oszlopának dőlve, és arra gondoltak, hogy így jó ez. Az élet: juhokkal bajolni, lóval, tehénnel. Házat javíthatni, fát dönteni. Ez az élet. A többi az csak kényszerűség. A rossz, ami elől nem lehet kitérni.

Az asszony végezte a főzést, a mosást, és ő fejte a tehenet, így laktak: az egyetlen ágyat, bent a szobában, átadták az asszonynak. Bent aludt még Bandilla és Anton, a fal mentén csináltak fekhelyet maguknak, szénából. A többiek hárman túl aludtak a pajtában, a széna közt, mert a pitvarban nem volt tűzhely, és az éjszakák hidegek voltak már.

A vadászni járók olykor hoztak egy-egy vaddisznót, medvehúst vagy őzet. Ilyenkor húst ettek. Aztán máskor nem volt egyéb, csak puliszka vagy hal, amit az asszony fogott ki lentebb a patakból. Málélisztért, zsírozóért Teofil járt le kéthetenként Telesre az egyik lóval. Ilyenkor hozott olajat a mécsbe, meg ami kellett. Oda föl hozzájuk nem járt senki, és ők sem mentek senkihez, mert hiszen nem akadt dolguk mással, csak az erdővel.

Annál szokatlanabb volt, amikor egy délelőtt - már térdig ért a hó a tisztáson, és a fagynak megnőtt a foga - egy asszony jött fölfele az ösvényen. A kutya meg is ugatta. Teofil kinézett az ugatásra a pajta ajtaján, és ő látta meg elsőnek az asszonyt. Jómódú gazdaasszonynak látszott. Csizmát viselt, és báránybőr ködmönt, fején fekete keszkenő volt, idősecske lehetett már, de még nem olyan öreg. Olyan negyven felé.

- Né - gondolta Teofil először -, ez még nem tudja, hogy mi vagyunk itt. Az öregasszonyt jött meglátogatni.

De nem az öregasszonyt jött meglátogatni. A kutya a tornácon ugatott, s ő megállt a lépcső alatt. - Hé! - kiáltotta -, van itthon valaki? Bandilla nyitotta ki az ajtót.

- Adjon Isten! - köszönt tisztességtudóan az asszony. - Adjon Isten!

- Idehaza van a javasasszony?

- Kicsoda?

- Hát az az asszony. Akiről azt mondják, hogy belelát a múltba, meg... meg hogy megmondja a jövődöt...

Bandilla elgondolkozva nézte az idegen asszonyt. Aztán félreállt az ajtóból.

- Jöjjön be!

Éppen az ebédet főzte, amikor az idegen asszony belépett a szobába. Őztokányt. Öreg Anton is ott ült a tűzhely mellett. A pap bocskorszíjat hasított friss vaddisznóbőrrel. Mind felnéztek, amikor az idegen asszony belépett.

- Adjon Isten! - köszönt az kissé elfogultan, és körülnézett.

- Adjon Isten! - felelték mind egyszerre, kissé csodálkozva. Bandilla is bejött mögötte.

- Téged keres - szólt oda a lányához.

Az letette a főzőkanalat, és megtörülte kezét a kötényében. Aztán odalépett az idegen asszonyhoz.

- Engem?

- Igen - felelte az idegen asszony, és lehajtotta a fejét -, azt beszélnek lent, hogy te javasasszony vagy, aki meglátod az igazságot. És én ezért jöttem hozzád.

- Ki mondja azt? Hogy én?

- Mindenki. Az emberek. Hogy az öregasszony, aki itt lakott...

- Úgy, úgy.

Belenézett az idegen asszony szemébe. Szelíd, barna szemei voltak, de fáradtak és bánatosak. És a bánat meg a fáradság ott tükröződött bennük, olyan tisztán, mint páfrányok közé bűvő apró tavak vizében a felhők, melyek fölötté úsznak az égen.

- A fiad miatt jöttél, ugye? - kérdezte.

A másik ijedten rezzent össze.

- Honnan tudod?

- Elment a fiad. Régen. Két éve? Három?

- Három.

- Úgy ment el, mint aki estére visszajön.

- Csak átment Romuliba kecskét venni. A vásárban még látták, aztán nem látta többet senki.

Jaj, Istenem, csak tudnám legalább...

- El a fiad.

- Mit mondasz?! Istenem, hallgasd meg!

- Él a fiad. Nézz a szemembe, és gondold erősen reá. Amilyen erősen csak tudsz. Nem úgy, hogy fiam, fiam, hanem hogy lássad is magad előtt, mint ahogy akkor láttad, amikor elment kecskéket venni.

- Jaj, édes Szűzmáriám, hát hogyan tudjam én azt?...

- Ott állt az udvaron. Te kivitted neki a tarisznyát. Ő azt mondta: „Valami más úton térek vissza, valakihez elmegyek még...” Te azt felelted: „Akkor inkább haza se jöjj.” Aztán bementél a házba, így volt?

- Jaj nekem, jaj...

- Ő állt egy keveset még az udvaron, utánad akart menni. De aztán nekiindult a hegynek. Fönt a hegyen, várj, van ott valami ház, amelyik mögött nagy nyárfák vannak?

- A Stenka tanyája - nyögte az asszony hideglelősen -, ott lakik az a leány, Florika...

- Fekete leány, ugye? Ott várt a fiad a nyárfák között. Mért nem akartad, hogy elvegye a fiad ezt a leányt?

- A Stenka-leányt? Azt a rongyosat? Heten vannak testvérek, s ez a legidősebb köztük. Nem, nem. Nem azért kuporgattam a pénzt, hogy koldusokat neveljen rajta a fiam. Nem. Nem. Van itt leány elég. Módos is, szép is, ügyes is. Koldus koldussal, gazda gazdaleánnyal, ez a rendje. Nem, nem. Különb is az a Stenka nem is közülünk való. Isten tudja, honnan jött ide legénykorában. Még szólni sem tudott emberi nyelven. Aztán házat épített magának ott fent az államban, s odavitte a bolond Styopu lányát, meg sem esküdtek mai napig... Nem, nem, ne beszélj arról a lányról. A fiamról beszélj! El? Azt mondod, hogy él?

- Él. S ha tudni akarsz róla, eridj föl a házhoz, amelyik mögött a nyárfák vannak.

- Stenkáékhoz? Oda? Jaj...

- Kérdezd meg a leányt. Én nem mondhatom meg. Ő kell megmondja.

Az idegen asszony zavarodottan állt ott, és maga elé bámult. - Hát él... Hála legyen a Jóistennek! Mit sírtam miatta három év alatt... De hol? És miért ment el? És mit csinál?

- A leánytól kell megkérdezd ezeket, jó asszony.

Egy ideig csak állt ott, és maga elé bámult. Csönd volt a szobában, a férfiak lehajtott fejjel ültek, mintha nem is hallottak volna semmit. Aztán benyúlt a kötényébe, és kivett belőle néhány tojást. Szó nélkül az asztalra tette, majd az ajtó felé indult.

- Isten fizesse meg - mondotta halkán -, Isten fizesse meg!

Elment. Az ablakból látták, amint lefele haladt az ösvényen. Sütött a nap, a hó csillogott körülötte.

- Szent asszony vagy - szólalt meg halkán a pap, és letette kezéből a nyers bocskorszíjakat -, bocsásd meg, ha vétettünk ellened valamit!

Az asszony ott a tűzhely mellett csodálkozva nézett a papra, aztán elnevette magát.

- Ne bolondozzatok! Vagy azt hiszitek, meg kellett volna mondanom neki, hogy a fia valami nagy városban szolgál, és gyűjti a pénzt? És hogy már készül vissza? Nem. Menjen csak föl ahhoz a lányhoz, és béküljön meg vele. Hozza helyre maga, amit elrontott.

- Szent asszony vagy - ismételte a pap, és fölállt a padról. Szeme furcsán csillogott. - Ha sok ilyen lenne ezen a földön, még helyre jöhetne az emberek dolga.

- Eridj! - dohogta bosszúsan az asszony, és visszafordult az őztokányhoz.

Aztán sokáig nem történt semmi. Lehullt a nagy hó, a szél befújta a patakokat. Hosszú foga nőtt a hidegnek, a ház gerendái recsegték éjszaka, és a csillagok odafagytak az égre.

Néhány nappal karácsony előtt elfogta a sánta Teofil Telesről jövet, az úton egy öregasszony.

- Te - állította meg -, te sánta! Nem te vagy az ura annak az asszonynak, ott fönt?

Teofil bosszúsan nézett a hegyes orrú, kis öregasszonyra. Fázott a keze, azért volt bosszús.

- Nem vagyok én senkinek az ura - felelte -, csak én fölöttem uralkodik mindenki, még ez a hideg is.

Az öregasszony megzavarodva pislogott.

- Hásze azt mondták, hogy te vagy az, aki a lóval jársz onnan fentről, a Fekete-völgyből...

- S ha az lennék, mi volna? - mérgelődött Teofil, és megfújta a markát.

- Akkor megkérnélek, hogy gyere föl ehhez a házhoz, mert itt lakik a lányom, aki fent járt nálatok a fia miatt. Leverte a betegség, különben ő ment volna hozzátok, de így...

És hadart, hadart az öregasszony.

Teofil fázott is, meg a kíváncsiság is fúrta, hát átvezette a lovat a jégen valahogy, s fölment vele a házhoz. Szép nagy ház volt, módos ház. Jókora pajta mögötte, a karámban vagy hatvan birka. Csak éppen a férfikéz nyoma hiányzott mindenben. Az öregasszony ott cökletett a nyomában, és egyre járt a szája. Egyszerre csak ezt kérdezte:

- Te, sánta ember, te! Ne siess már úgy, sze nem érlek utol. Arra felelj: nem mondaná meg nekem a te asszonyod ott fent, hogy mi baja van a teheneknek? Három napja nem eszik, a

teje is elapadt, s úgy oda vagyok érte, hogy majd meghalok. Mert micsoda egy teje volt annak, te! Jól megfizetném, Isten látja...

Erre már megállt Teofil, s hátrafordult nagy mérgesen.

- Hallja maga! Azt hiszi, hogy marhadoktorral van dolga? Az egy szent asszony ám, hallja-e?

- Várj, ne mondd - ijedt meg az öregasszony -, én biza elhiszem...

- Hát higgye is! - rántotta meg mérgesen Teofil a ló kötőfékét, és indult tovább.

- Hiszem, lelkem, hiszem - ájtatoskodott megszeppenve a vénasszony -, ó, hogy az Isten tartsa meg és áldja meg! Ó, hogy az Isten nyújtsa meg hosszúra az életét!

Fent a háznál aztán megvendégelték Teofilt. A lóról is levétették vele a málélisztet, s helyet csináltak neki a pajtában. Pálinkát hoztak elő, sült kalácsot. Hát az asszony, aki annak idején fent járt volt, valóban az ágyban feküdt, rengeteg párna között, és sápadt volt az arca. De a szeme, az egészen megfiatalodott.

- Ide hallgasson - lelkendezett a párnák közül -, mondja meg neki, hogy naponta hálát adok a Jóistennek azért a percért, amelyikben hozzá vezetett. Mert tudja-e, hogy azok a Stenkáék nem is olyan rossz emberek? Tudja-e, hogy milyen dolgozók azok? Milyen rendesek? Nincs azoknál egy porszem sem, ami ne a helyén állana. Jól gondozzák az állatot, tisztán tartják az udvart, tiszta a ház s minden. S tudja-e, hogy hol van a fiam? Odalent Kolozsvárt szolgál valami zsidó boltosnál! Itt Romuliban szegődött el hozzá, három év előtt, s már annyi pénzt összegyűjtött, hogy venni tud belőle egy tehenet, néhány juhot, s még marad is egyébre bőven! Hát ide hallgasson: egy álló hétig rágtam magamat, aztán fölmentem Stenkáékhoz, a hegyre. Csak fölmentem, na. Meglát a leány, elibém fut, vezet be a házba. Ott az öreg Stenka. Leültetnek. Mondom a lánynak, hogy ni, így és így. Ezt és ezt mondta a látóasszony ott a Fekete-völgyben. Összecsapja a leány a kezét. Hogy ez miképpen lehetséges, mert erről őrajtok kívül csak az Úristen tudott egyedül! S aztán elmondja, hogy hát bizony úgy van ez: ők össze akartak kelni, s mert hogy én nem egyeztem belé, hát elment a fiam, hogy megszolgálja a pénzt, ami a házassághoz kell. Írat is néha levelet a boltossal, hogy tiszteltet mindenkit, s neki jól megy sora, gyűlik a pénz, meg minden. S ki olvassa el nektek azt a levelet? - kérdeztem. Hát halljon ide! Nem azt feleli a leány, hogy ő meg az apja? Hogy ők ösmerik a betűt! Hát halljon ide! Ilyen emberek ezek a Stenkáék! Na, s ami a fontos, karácsonyra hazajő a fiam! Hát ehhez szóljon! Csak ez a betegségem múlna el addig, ördög vigye a csontjaimat... Leszédültem egy napon a lábamról, s azóta fölkelni sem tudok. De hála a Jóistennek, hogy megkerült a fiam. Hála legyen neki, hála...

Így ömlött az asszonyból a szó. Teofil végighallgatott mindent, ivott és evett közben, és csak annyit szólt néha, hogy „hú” vagy „hó”. Mikor aztán jóllakott mindennel, és meg is melegedett a tűznél, akkor rántott egyet a tüszőjén, és fölállt a székről. Hogy menni kell, mert nagy a hó a Fekete-völgyön, az idő meg nem sok estig. Erre aztán felült a beteg az ágyban, s kezdte szöktetni az öregasszonyt. Hogy ott azt a kalácsot, meg gyorsan egy kis szalonnát a füstölőből, meg két kupa búzalisztet, abba az átalvetőbe, abba, majd visszahozzák egyszer, ha erre járnak. Na még néhány tojást bele a lisztbe, hát vagy két marék aszalt szilva? Na még azt az üveg pálinkát, úgy na, hogy legyen az ünnepekre, s mondja meg a látóasszonynak, hogy maga vitte volna föl ezeket, ha nem veri le a nyavalya, s hogy áldja meg a Jóisten, meg minden...

Végül aztán elindult Teofil a háztól. Feltett mindent a lóra, ott segített az öregasszony is, ahogy tudott. Egyszerre csak elkezdte nagy óvatosan.

- Azért, ha szólnál neki a tehenért...

Teofil ránézett, de most már nem haragosan.

- Bizonyisten jól megfizetném, édes fiam - bátorodott föl a nézéstől az öregasszony -, amit csak akartok, mindent adnék. Tyúkot, ha kell, vagy mit ígérjek? Drága szép tehenem, tudod, emészt el a bánat miatta.

- Itt van az a tehen? - bökött Teofil a pajta felé.

- Fent van nálam. De csak ott ni, látod azt a házat? Ott lakom én, csak most azért vagyok itt, mert beteg a leányom. Hátha megnézhetnéd most, nem sajnálnék egy kis pálinkát a fáradságért.

A pálinka hatott. Teofil átment a másik házhoz, és megnézte a tehenet. A tehen szomorúan állt egymagában, egy sötét kis pajtában, előtte tömve volt a jászol tiszta, jó szénával, de nem nyúlt hozzá. Nem is kérődzött. Csak állt lehorgasztott fejjel, és nehezen szuszogott.

Teofil megnézte előlről, hátulról, megtapogatta, ahogy azt ilyenkor szokás, aztán megvakarta a fejét, és csak annyit tudott rá mondani, hogy „hm-hm”...

- Na, majd meglátjuk - szólt végül is vigasztalólag, csak éppen, hogy szóljon valamit.

A vénasszony ennek is megörvendett, szinte erővel húzta be a házba, megvendégelte pálinkával, s alig eresztette el.

Így aztán sötét este volt, mire Teofil fölérkezett a Fekete völgybe. Csikorgott a hó, arcán megzúzmárosodtak a szőrök. Csak lerakta a holmit a tornácra, aztán elrendezte a lovat. Mikor bement a házba, mind ott ültek az asztal körül, mind az öten. Éppen vacsoráztak. Az asszony a tűzhelynél állt, és egyenesen ránézett, amikor belépett. A mécses sápadt világossága ráhullt a Teofil arcára. Megállt, vállán a két átalvetővel, és azon gondolkodott, hogy miképpen fogjon hozzá a meséléshez, amikor az asszony ott a tűzhelynél halkán elnevette magát.

- Pálinkát itatott veled az asszony örömeiben, Teofil, hogy megkerült a fia. Mondjam meg, hogy mit küldött ajándékba? Na, nézz csak a szemembe, mindjárt megmondom azt is!

Teofil csak állt, és bámult. Azok négyen, ott az asztalnál abbahagyták az evést és összenéztek.

- Te - mondotta az asszony elkomolyodva, lassan -, mért fekszik az asszony az ágyban? Sze nincs semmi baja! Várj csak... Nem láttál ott valami... várj csak... valami bőrt... Igen, valami állat bőré, kiterítve a földön az ágy előtt... Nem?

- Az ágy előtt nincsen semmi a földön - rázta meg az ember a fejét.

- Kell legyen - mondotta az asszony, és mereven maga elé nézett -, ott kell legyen valahol. Egy állat bőre. Nem tudom, miféle állaté, de állaté. Szőrös bőr. Nem rendes állat, valami olyasmi, ami nem szokott lenni...

- Nem tudom - vonogatta Teofil a vállát -, nem láttam.

- Érdekes.

Elfordult, és nem törődött többé az emberrel. Végezte a dolgát, vizet hordott be, fát. Teofil közben elmesélt mindent a többieknek, szélesen, aprólékosan, hogy volt, ki mit mondott, és előszedte sorra az ajándékokat. Közben a vénasszonyról is beszélt, és a tehénről, és ekkor egyszerre újra megszólalt az asszony ott hátul.

- Beteg hát a tehén, persze. Más pajtába kellene vinni, s ahol most van, fölszedni a hídlást. A hídlás alatt forrás van, azt érzi a tehén.

Az emberek hallgattak, összenéztek. Egyik sem szólott semmit. Később Teofil fogta a kalácsot, megvágta, s az első szeletet belőle odavitte az asszonynak.

- Téged illet az első - mondotta meghatottan szinte -, és az Isten adjon hozzá erőt, egészséget, és tartson meg sokáig mindannyiunk számára...

- Teofil... - suttogta az asszony zavartan, és ő is meghatódott egy kicsit. Aztán átvette a kalácsot. Később a pálinkás üveget is elővették, de abból már nem ivott az asszony. Hát ittak a férfiak, öten. Jól érezték magukat, és sokáig könyököltek még az asztalnál. Bumbu Nikodém mesélt mindenfélét, régi időkből, amiket a nagyapjától hallott volt gyerekkorában, asszonyokról, akik varázslatokat csináltak, meglátták a tehén hasában a borjút, és jövődőt mondtak. Majd lidércekről és prikulicsokról, akik elveszik a tehének tejét, és meddővé igézik a juhokat. Későn tértek aludni azon az estén. Az asszony már álmosan üldögélt jó ideje az ágy szélén, mikor Teofil elsőnek megmozdult.

- Na - mondotta, és megropogtatta a csontjait -, én ma megjártam a magamét. Rámfér az alvás is.

Nikodém is ásított és fölállt. A pap is megmozdult. Lassú léptekkel odament az asszonyhoz, és megállt előtte.

- Szent asszony, imádkozz érettünk - mondotta halkán. Az asszony fölijedt a szóra.

- Mit csináljak? - kérdezte, és nagyra nyíltak a szemei.

- Imádkozz érettünk, bűnös lelkekért.

- Menjen már - mondotta bosszúsan -, nem tudok én olyasmit. Bár egyszer tanított rá valaki...

Elgondolkozva nézett maga elé, arca szelíd lett és bánatos, aztán legyintett.

- Rég volt. Menjetek aludni, kiég a mécsből az olaj. Másnap nem lelte Teofil a helyét. Jöttment, csinált ezt, csinált azt, de szúrta a bőré a kíváncsiság. Délután aztán nem bírt már vele. Magára kapta a ködmönt, hóna alá csapta a hosszú nyelvű baltát, s elindult. Lement a Fiád völgyébe, s vissza ahhoz a házhoz, ahol az asszony feküdt az ágyban. Az udvaron senki sem volt. Bement a házba. Mikor a szobába belépett, az asszony csodálkozva nézett rá az ágyból. Nem volt más senki bent.

- Adjon Isten! - mondotta Teofil, s azzal megállt az ajtóban, és nézni kezdte a szobát.

Az asszony fogadta a köszönést, aztán csak nézett.

- Keres valamit? Valami itt maradt?

- Nincs valami bőr itt a szobában? Valami szőrös állatbőr? - kérdezte, mert nem látott semmi olyasmit a padlón.

Többször is el kellett ismételnie a kérdést, amíg az asszony ott az ágyban megértette, hogy miről van szó.

- Bőr? - mondotta -, szőrös bőr? Várjon csak, ott a szekrény megett van egy kikészített borjúbőr, csizmának való. De az nem szőrös. Aztán, persze! Itt az ágy alatt kell legyen!

- Micsoda?

- Valami borznak a bőre! A sógorom fiai fogták, s elhozták ajándékba, talán három hete van.

Belöktem oda az ágy alá. Mit akar vele?

Teofil az ágyhoz ment, lehasalt és kihúzta alóla a borzbőrt.

- Ettől van a betegség - mondotta.

- Mi? - csodálkozott értetlenül az asszony.

- A betegség.

Teofil az ajtóhoz vitte a bőrt, és kidobta a pitvarba. Az asszony ott az ágyban csak bámult.

- Ő mondta? - kérdezte halkán.

- Ő. Hát az öregasszony hol van?

- Túl. De nemsokára visszajön.

- Akkor megyek, hogy otthon leljem. Isten megáldja! És most már felkelhet az ágyból, nincsen semmi baja.

- Biztos?

- Biztos. Ő mondta. A bőrt pedig elviszem, ne is legyen a házban.

Kiment. A pitvar földjéről fölszedte a bőrt, és begyúrta a tarisznyájába. Aztán megindult át a másik házba.

Útközben találta az öregasszonyt. Csak az orra látszott ki a nagy kendőből.

- Jöjjön vissza! - mondotta -, áthozzuk a tehenet.

- Mit csinál? - ijedt meg az öregasszony.

- Áthozzuk a tehenet ide a lányához. Rossz neki a pajta, ahol van.

Az öregasszony meghegyesedett.

- Ha eddig nem volt rossz, mért lenne rossz most egyszerre?

- Én nem tudom, de így van. Jöjjön csak!

S ment elöl, olyan elszántan, mint aki véghez viszi a jót mindenáron. Az öregasszony szepegve botorkált mögötte. Egyenesen a pajtába ment, eloldotta a tehenet a jászoltól, s a kötél végét az öregasszony kezébe nyomta.

- Itt van ni, fogja s vigye! Aztán jöjjön ám vissza, mert valamit még föl kell derítsünk. Csákány van-e? Meg ásó?

Az öregasszony megmutatta a szerszámokat, aztán elvezette a beteg tehenet. Az állat nehezen mozgott, mintha görcs lett volna a lábaiban. Teofil meg nekifogott, felszedte a hídlást, és elkezdte túrni alatta a nyirkos földet. Először csákánnyal, azután ásóval. A harmadik ásónyom után víz buggyant elő a földből. Ekkor érkezett vissza nagy lihegve az öregasszony.

- Ember, te ember! Hallgass csudát, te! A lányom kint áll az udvaron, eteti a tyúkokat, és nincsen semmi baja! Jézusmáriaisten, te ember!

- Ne beszéljen annyit, hanem jöjjön ide! - rendelkezett Teofil büszkén. - Mi van itt bent?

Az öregasszony belenézett az ásott lyukba.

- Víz.

- Na lássa! Ezt is megmondta! Hogy forrás van a tehén alatt, attól beteg. Hát itt a forrás!

Azzal belökte az ásót a pajta sarkába, fejébe nyomta a kalapot, és ment.

- Ember, ember! - lelkendezett a vénasszony -, állj már meg na, hova futsz, az Isten szerelmére? Mondd meg, hogy mit adjunk? Ne menj üresen!

- Az már a maguk dolga - felelte Teofil foghegyről, és sántikált vissza szaporán a Fekete-völgybe.

Gyorsan terjedt a hír. Másnap már egy fiatalasszony érkezett föl a házhoz, karján alig pár hetes gyerekekkel.

- Csak sír és sír - panaszolta -, sír egyvégtiből, és megy a hasa, hogy az rettenetes...

- De hiszen nem vagyok én doktor! - ijedt meg az asszony.

- A doktorok nem tudnak semmit, a doktorok csak az urakat gyógyítják. Ki tudna segíteni más, ha nem te...

Nézte a gyereket és a fiatalasszonyt, és csóválta a fejét. A gyerek sírt a nagykendőben, az asszony szemeiben szomorúság volt.

- Mért nem élsz az uraddal? - kérdezte hirtelen. A fiatalasszony elvörösödött.
- Nem megyek vissza hozzá - mondta -, ameddig el nem jön ő maga az anyám házához, és meg nem követ engem. Nem, nem, addig nem megyek vissza.
- A gyerekéért sem?
- Hogy tehette meg azt velem! Az egész havas minket beszélt. Hogy ameddig én betegen fekszem a gyerekekkel, addig ő cigányasszonyokkal korcsmázik. Nem, nem. Ameddig ő nem jön, hogy megkövessen, én egy lépést sem teszek! Ott szakadjon reá a ház!
- Addig nem lesz egészséges a gyermek, amíg haza nem megy az uradhoz.
Ijedten néztek rá a dacos, szomorú szemek.
- Igazán mondd ezt?
- Igazán mondom. A férfiember - tette hozzá mosolyogva - olyan amilyen. Nem szabad ezeket a dolgokat úgy venni. Eridj vissza hozzá! Megteszed? Egészséges lesz a gyermek, s minden szép lesz megint. Meglátod.

A fiatalasszony könnyes szemekkel ment el, és vitte kendőbe bonyálva a beteg gyereket. A gyerek sírt. És három napra rá följött az ura egy átalvetővel, dadogott annyit, hogy ő a gyermek apja, akit az anyja elhozott ide, és letett az asztalra egy kis de-berke túró, néhány tojást és egy kopasztott tyúkot.

És aztán jöttek az emberek sorra. Ki ezzel, ki azzal. Az egész Fiád-völgy bánata megindult lassan fölfele a Fekete-völgyön, jött és jött, lassan, de megállás nélkül, és hozta a maga ezerágú, ezerszövevényű panaszát, és a házat megtöltötte liszttel, tojással, túróval, majorsággal.

Közben eltelt a karácsony is. Furcsa karácsony volt. Ott ültek az asztalnál, a gerendáról lecsüngött egy görbe dróton a mécses a fejük fölé, és álmosan köpködte a világosságot. Hallgatva ettek a kalácsból, ittak a mézes borból, és mindegyikük külön-külön elmélyült a maga emlékei közé, szőtte és fonta magában az emlékezés szálait régi karácsonyok felé. Aztán Bumbu Nikodém belekezdett egy hosszú történetbe, amelyik még a nagyapjáról szólt, és egy régi karácsonyról, amikor ő mint gyerek kántált a többi közt, és a nagyapja meggyújtott huszonegy gyertyát, és imádkozott, és valaki felolvasott egy nagy könyvből, és ez a valaki mezítláb járt a hóban is, és sűrű csuhát viselt, és csak egy botja volt, meg egy kötél a derekán, és úgy nevezték, hogy „a szent”, és ezt meg azt csinálta...

Hosszadalmas történet volt, és senki sem figyelt rá, de Nikodém azért csak mondta és mondta, és a mécses kanóca sercegett közben, és az emberek ott az asztal körül lehajtották a fejüket.

Az asszony külön ült, hátul a tűzhelynél, és a lángokba nézett, és kint zúgott a szél, és verte a havat, és a nagy, lompos, sárga kutya ott feküdt a lábainál, és aludt. Ült ott, és arra gondolt: most két éve csak. Feljöttek Ferencéktől a gyerekek, és énekeltek az ajtó előtt. És ott volt Iván bácsi és Birtalan bácsi és Vén-ség, és együtt énekeltek a gyerekekkel. És ajándékokat hoztak, és a világ olyan szép volt, és meleg azon az estén, hogy azt lehetett hinni: örökre olyan marad.

Emlékezett arra is, hogy mit főzött azon az estén. És hogy amikor kiment vízért, milyen illata volt a levegőnek. És a Ko-márnyik fái ott álltak... Vajon most is éppen úgy állanak ottan? A ház? A forrás? Minden?

A gondolat feltépett valahol egy sebet az emlékek között, amelyikhez eddig még nem nyúlt hozzá senki. Vérzeni kezdett, nagy, fekete csöppek hulltak a csendben, és valahol valami fájt.

Kint zúgott a szél, és Nikodém beszélt az asztalnál, beszélt és beszélt, és nem figyelte senki a szavait; és ez volt a karácsony.

9.

A TAVASZ korábban jött, mint rendszeren. Dán Xavér érezte meg elsőnek, a pap. Az eresz jégcsapjai csöpögtek a napon, és a kásás hó tetején hóbolhák nyüzsögtek. Egy délben azt mondta:

- Menni kellene.

Teofil, aki a közelben faragott egy villanyelet, rábámult a papra.

- Hová?

- Nem tudom. Valahova.

És másnap reggel elment. Nem szólt senkinek semmit, bundáját összekötözte, vállára lökött egy átalvetőt, fogta a puskáját és a botját, és elment. Estére nem tért vissza. Másnapra sem. Harmadik nap sem.

Azon a harmadik napon beborult az ég, langyos déli szél támadt, és esni kezdett az eső. Ezer és ezer csermely szántotta fel a havat, és a patakok dübörögtek a rengeteg sok víztől. Két egész napon át esett. Aztán megfordult a szél, csípni kezdett estefelé, és az ég kitisztult. Éjszaka jégkéreg fagyott a földre. De reggel följött a nap, és kezdte lefejtetni a jeget. Szellő se járt. Csak a patakok zúgtak a csöndben. És hallani lehetett, ahogy a tisztás füvei felszabadultak a jég alól, és kiegyenesedtek.

Később három asszony jött letről, mindegyik tudni akart valamit, és átalvetőikből tyúk került elő, meg liszt, meg tojás. Niko-dém még meg is neveltette őket, és amikor elmentek, ezt mondta:

- Na, ha még egyszer legényember lehetnék, ilyen látóasszonyt vennék el feleségül. Az ám! Aztán csak hevernék egész nap a hasamon, mert a falu eltartana mindkettőnket!

Így mókázott. Délután aztán valami álomosság nehezedett a levegőre. Valami olyan langyos fáradtság. A kutya kihevert a tornácra, és elnyúlt a napon. Nikodém a lépcsőn ült, de már nem tréfált többé. Este aztán, mikor bement a házba, azt mondta:

- Igaza volt a papnak. Csinálni kell valamit.

És másnap reggel elment ő is. Már csak hárman maradtak: Bandilla, öreg Anton és Teofil. És az asszony. Néhány nap múlva azt mondta Anton:

- Már biztosan dűrög a nagykakas odafönt.

Azzal fogta a puskáját, és elment. És nem tért vissza sem aznap, sem másnap. Később sem.

- Hiába - mondotta Bandilla egy este -, a vérükben van. Az enyémben is benne van, érzem. De én itt maradok.

Sóhajtott, de ott maradt. És ott maradt Teofil is. Gondozták az állatokat, ácsoltak ezt-azt a ház körül, mindig akadt valami tennivaló. Közben egészen kitavaszkodott. A hó elment az észkasokról is, megnyúltak a fűszálak, és kinyíltak az első virágok meg az első lepkék.

Az asszony is érezte a furcsa nyugtalanságot, amelyik elvitte a három embert. Benne volt a levegőben. Menni kellett tőle, céltalanul csak menni. Keresni valamit, aminek nincsen neve, ami nincsen is, amiről nem is lehet tudni, hogy micsoda.

Nagyokat járt az erdőn. Ismerkedett az új hegyekkel, az új vizekkel, a fákkal, az ösvényekkel. Egy napon - délelőtt volt, langyos, jó illatú - egy szürke tornyot látott előtűnni a fák közül, ahogy a hegyeket járta. Kezében egy csokor virág volt, és éppen azon tűnődött, hogy vissza kellene térni már, amikor meglátta a tornyot. És eszébe jutott, hogy látta már egyszer. Akkor ott álltak túl a Fiádon, és Teofil azt mondotta rá, hogy templom. És hogy egyedül áll az erdőben ez a templom. És emlékezett arra is, hogy amikor meglátta, tudta már, hogy elmegy egyszer oda.

Hát elindult a templom felé. Előbb le kellett ereszkedni egy keskeny patakba, s túl fölmászni az üveren. Lentebb, a patak mentén néhány ház állott, zsindejük átfénylett az erdőn. Aztán ahogy fölfele ment, eltűntek a házak, és csak az erdő volt megint.

Fölerét a gerincre, de a templomot nem látta sehol. Csak egy ösvény volt ott, elég széles és kitaposott ösvény. Megindult rajta, csak úgy találomra. És egyszerre csak kinyílt az erdő, kis, kerek tisztás fénylett a fák között, és a tisztás közepén ott állt a templom.

Szürkén állt ott, és öregén. Kicsit nehézkesen, ahogy durva fatörzsekből összerótták volt valamikor. De a tavaszi nap mintha minden fényét odaszórta volna arra a tisztásra. Szinte izzott a fű, és a virágok lángoltak között. Néhány sír is állt ott a fák alatt. Egyszerű fakereszt. És a sírokról egy őz legelte a zsenge füvet.

Néhány pillanattal szinte földbe gyökerezve állt ott, kezében a virágokkal, és nézte a magányos templomot. És olyan volt, mintha hosszú-hosszú utat tett volna meg azért, hogy ide eljőjön. Mintha hónapok óta és évek óta mind jött volna, hegyeken és erdőkön át, időn és történéseken keresztül, hogy oda megérkezzék.

Olyan volt, mintha először látott volna templomot. Mintha nem is lett volna más templom a földön, csak ez az egy. Szürke, nehézkes, egyedül álló. Egyedül az erdők között, és egyedül a földön, de tornya karcsú és hegyes, és Isten jelét viseli rajta, és ez a jel fölfele mutat.

Valahogy olyan volt, mintha az Isten maga lakott volna abban a házban, és ő azért kellett annyit jőjön hegyeken és esztendőken át, hogy végül is eljusson erre a tisztásra, amelyiken az Isten lakik.

Az őz lassan tovalegelt a fák közé. Semmi se mozdult. Valahol egy rigó szólt, de halkabban, mint máskor. És az asszony kezében a virágcsokorral lassan megindult a tisztáson át a templom felé.

Mezítláb volt. Lépteit alatt puhán neszezett a fű. Minden irányból ösvények jöttek, és valamennyi ösvény összeszaladt a templom előtt. Valahogy olyan volt ez, mint ahogy a vadak csapása összefut a jó forrásoknál. Csakhogy itt nem a földből buzogott elő a forrás, valahogy a levegőben volt, a csöndben, melyik a templomot körülvette. De ott volt a forrás, érezni lehetett az illatát.

Megállt a templom kopott küszöbe előtt. Az ajtó nyitva volt. Benézett. Puha homály volt bent, s ezt a homályt színes fénycsíkok szótták tele, ahogy a festett ablakokon besütött a nap. Néhány kép, mély színű, elmosódó vonalak. Szelíd arcok. Furcsa, nehéz illat. Padok.

Lassan bement. Olyan óvatosan lépett, hogy nesz sem támadt a járása nyomán. Maga előtt tartotta a virágokat, mint aki ajándékot hoz, s úgy kér bebocsátást.

Valahol egy szű percegett a fában. Képek, újra képek. Súlyos, sötét zászlók egy sarokba támasztva. Vajon ezek is elvesztették a háborút, mint a szakállas kis öreg, Rotter Ábrahám?

Megint képek. Egy padlódeszka halkán megcsikordult. Aztán egyszerre csak ott állt egy ember, kék palástban, a feje körül valami fényes köd gomolygott, és egyenesen reá nézett. Egyenesen a szemébe.

Kép volt? Vagy élő ember? A szeme élt. Érezte a nézését. Soha még ennyire nem érezte valakinek a nézését, mint ezét az emberét.

Kék szemei voltak, erős kék szemei. Ő is beléjük nézett, de érezte, hogy azok a szemek erősebbek, mint az övéi, és hogy ő nem egyéb, mint egy csepp forrásvíz, azok előtt a szemek előtt. Mélyen, mélyen beléje néztek a kék szemek, és mondtak is valamit, de nem tudta megérteni, hogy mit. Csak annyit érzett, hogy szenvedésről beszéltek és jóságról és arról, hogy nem lehet egyebet csinálni, csak szeretni.

Sokáig állt ott. Aztán lassan letette a virágokat a kék szemű ember lábai elé.

Abban a pillanatban valami mozdult. Kettészakadt a csönd. Láb dobogott. Emberi hang verődött a falaknak. Izmai menekülésre rándultak, de valaki már ott állt az ajtóban. Feketén. Szemeik összetalálkoztak. De azok a szemek nem voltak kékek.

- Dicsértessék a Jézus Krisztus! - mondotta egy mély, zengő hang, és a fekete ember levett kalappal belépett a templomba.

Mögötte emberek jöttek, topogva, nehézkesen. Kalapjukat rendre levették, úgy jöttek be. Keresztet vetettek, aztán beültek a padokba. Asszonyok is jöttek, görnyedt tartással, fejkendősen.

Egy ember feldübörgött az ajtó melletti lépcsőn, föl a toronyba, és nemsokára megcsendült fönt egy tiszta hangú harang. És az emberek lassan jöttek. Kettesével, hármásával, keresztet vetettek, és leültek valahova. Volt közöttük olyan, akit ismert. Ez is járt fönt, az is, ez az ura miatt, az a gyermek miatt, amaz a felesége dolgában. Csupa baj, gond és szomorúság, csupa sötétség. És csak most jönnek ide? Miért nem jöttek el hamarabb a kék szemű emberhez? Miért őhöz, a szegény, egyszerű asszonyhoz, mikor itt van valaki, aki százszorta nagyobb, és százszorta hatalmasabb, és aki igazán mindent tud, és mindent meggyógyíthat?

Fölrezzent. A mély, zengő hang ott szólalt meg a füle mellett.

- Te hoztad ezeket a virágokat?

A fekete ember volt. Ott állt mellette, egészen közel. Nézte, és a szája mosolygott, de a szeme nem.

- Te hoztad ezeket a virágokat?

- Igen.

- Hol laksz? Még nem láttalak eddig.

- A Fekete-völgyben.

- Úgy? A Fekete-völgyben? Akkor, azt hiszem, te vagy az, akiről már hallottam ezt-azt. Na nézd csak, nézd! És eljöttél, és virágot hoztál?

A simára borotvált barna arc mosolygott, de a szemek nem mosolyogtak. Az arc fiatal volt, telt és ránctalan. De a szemekben ott volt az öregség, a töprengés és a gyanakvó szigor. Az asszony megborzongott a szemektől, és önkéntelenül lépett egyet hátra.

- Eredj, ülj be a padba! Oda túl, az asszonyok közé.

Valaki helyet csinált neki maga mellett. Leült. Érezte az emberek nézését, de nem volt rossz nézés. Néhányan összesúgtak. Hallotta a szavakat is: a látóasszony, a látóasszony...

A fekete ember magára vett valami ruhákat, aztán meggyújtott négy hosszú viaszgyertyát. Egy ember valahol fönt énekelni kezdett. Nem lehetett látni, csak a hangja recsegett alá a magasból.

Goromba hangja volt.

- Veri a feleségét - gondolta az asszony, és maga is elcsodálkozott ezen a gondolaton.

Az emberek letérdeltek, csak ő maradt ülve. Valaki rosszállólag nézett oda oldalról. Elvörösödött, és összehúzódott a padban, hogy kisebb legyen. A fekete ember ott elől beszélni kezdett valamilyen idegen nyelven, és mindenféle mozdulatokat végzett.

- Nézz engem, s tedd azt, amit én - súgta oda később az asszony, aki helyet csinált neki maga mellett.

Fekete fejkendő, idősebb asszony volt. Ruhája kissé kopott már, de tiszta és rendes. Szegényebb sorú asszony lehetett. Kerek, barna arcát már kikezdték a ráncok, de a szeme még fiatal volt. Barna, egészséges, okos. Jóindulatú szeme volt. Mintha ellentéte lett volna az előbbinek. Azoknak az öreg szemeknek, melyek a fiatal arcban laktak. Újra megborzongott, ha rájuk gondolt. Valami volt bennük, de nem tudott rájönni, hogy micsoda. Szerette volna őket még egyszer látni. Félt tőlük, valami ismeretlen félelemmel, de mégis kívánta, hogy beléjük nézhessen. Minél többet gondolt rájuk, annál félelmetesebbeknek érezte őket, és annál inkább vágyott rá, hogy beléjük nézzen.

A fekete ember most megfordult ott elől, szembefordult az emberekkel. Most már érteni lehetett a szavait. Mély, zengő hangja megtöltötte a kis fatemplomot, szinte feszítette szét a falakat.

Nehezen tudta követni a beszédét. Az összefüggéseket nem találta meg, a dolgok értelme néha elveszett valami ködbe, és nem lehetett kihámozni onnan. A bűnről beszélt, mely kígyó alakjában követi mindenüvé az embert. Az asszony már ezen is elcsodálkozott, mert nem tudta megérteni, hogy mi köze lehet egy egyszerű állatnak az emberek bűneihez. Aztán beszélt a különböző bűnökről, és ilyeneket mondott: paráznaság, babona.

Aztán még egyszer énekelt ott fent valaki, és vége volt. Az emberek tódultak kifelé. Sodródott közöttük. Az ajtónál egy kis bádogdobozkát tartott egy görbe arcú öregember, és mindenki dobott beléje valami pénzt. Nála nem volt pénz. Elvörösödve állt meg. Az öregember ránézett.

- Nincs nálam pénz, de mondja meg, hogy hol lakik, és elviszem...

Az öreg csak a fejével intett, hogy adjon helyet a többinek. Lehajtott fejjel, ijedten kotródott ki az ajtón. Kint sütött a nap. Minden más volt. A fű fénylett, és a virágok mosolyogtak.

Az emberek kis csoportokba verődtek. Mások megindultak az ösvényeken haza. Valaki azt mondta:

- Jó széna lesz az idén...

Valaki odaszólt a szomszédjának:

- Nézd, a látóasszony. Aki Girgucéknak megmondta...

- Te, holnap levontatjuk a fát a Dószból! - kiáltott valaki hangosan egy távozó után.

Zavarta a sokféle beszéd. Egyedül akart lenni, érezte, hogy gondolkoznia kell sok mindenben. Lassan az erdő felé indult. Nem ösvényen, csak úgy a fűvön át.

Hirtelen megtorpant. Érezte, hogy vissza kell fordulnia, hátra kell néznie. Valami parancsolta. Lassan fordította hátra a fejét. Szeme összetalálkozott a fekete ember szemével. Ott állt a templom ajtajában, és őt nézte. Szúrtak a szemei. Aztán fölemelte a kezét, és intett.

- Gyere vissza! Gyere csak!

Lábai engedelmességek, de a szíve félelemmel vert.

- Járj az ösvényen, asszony - szólt hangosan a pap, hogy a közelben lévő emberek is hallják -, ne taposd le az egyház fűvét! Aztán halkán, parancsolóan mormolta:

- Holnap délután légy itt. Érted? Beszédem van veled. Valami volt a szemében, de nem lehetett kiolvasni, hogy mi.

Valami borzongató volt bennük. Valami, amitől félni kellett.

- Igen - felelte halkan, és lehajtotta a fejét. És tudta, hogy eljön.

Aztán csak ment az egyik ösvényen, ameddig el nem érte az erdőt. Ott belépett gyorsan a fák alá. Nem nézett vissza, pedig érezte, hogy valaki áll a templom előtt, és várja, hogy visszanézzon.

Nem emlékezett később, hogy miképpen került haza, de egyszer csak ott állt a tornác előtt. A nagy, sárga kutya ott hevert a helyén, fölemelte a fejét, és ásított. Megfordult és visszanézett az erdőre. A nap sütött, a levegő csendes volt, az ég kék és tiszta. De valami mégis más volt. Valami titok lapult valahol a fák közt. Az ég kékjében, a levegőben, nem lehetett tudni, hogy hol, de ott volt. A csöndben egy harkály kopogott, gyorsan, idegesen. És ez a hang is úgy szökdösött át a fák tetején, mint aki fél, siet, és nem tudja, hova.

Másnap délután ott volt a templom tisztásán. Maga sem tudta, miért ment el. De el kellett mennie, nem tehetett másként. A nap még magasan járt, a fűszálak csillogtak, és a virágok halkán bólogtak a szellőben, amelyik a Cibles felől jött, és virágzó fenyők selymes porát hozta, meg az illatot, amit a szerelmes fák leheltek.

A szélső fák alatt megállt. A tisztás üres volt. Szürkén állt a kis fatemplom, és magányosan. Ajtaja nyitva volt, mint mindig, de érezni lehetett, hogy odabent csak a hűvös félhomály van, és az a nehéz, fáradt illatú egyedüllét, amelyik ünneplőbe öltözött emberekre és hervadt virágokra emlékezik.

Egy ideig állt ott, és nézte a templomot s a tisztást. Már nem érzett semmi nyugtalanságot. Inkább valami langyos szomorúság lebegett körülötte, valami néma belenyugvás a változhatatlanba, abba, ami jön, amit még csak érezni lehet, de ami már elkészült régen az idők mélyén, és közeledik; megállítani nem lehet.

A langyos fenyőárnyékban rendre elbágyadt. Végighevert a puha fűvön, szemeit behunyta, és hallgatta a fákat, ahogy halkan és szerelmesen sóhajtgattak. Valahol egy bogár zümmögött, és álmosító zsályaillata volt a fűnek, és ez az illat emlékeztetett valamiképpen a Komárnyikra kaszálás után.

Aztán egyszerre csak nesz támadt. Valaki jött a tisztáson át, s nyomában halkan suhogtak a fűszálak. Tudta, ki jön, és nem nyitotta ki a szemét. A léptek megálltak. Néhány pillanatra csönd volt.

- Alszol? - kérdezte egy mély, zengő férfihang.

- Nem - felelte az asszony, és kinyitotta a szemeit. Ránézett a fekete emberre. Nem mosolygott, nem is félt, csak nézte az arcot, amelyik mosolygott. A szemeket, amelyek halálosan komolyak voltak, és halálos komolyságukban ott ült a titok, ami elől nem volt kitérés.

- Akkor gyere!

Azzal megindult be az erdőbe a győztesek öntelt, biztos lépteivel. Az asszony fölemelkedett a földről, halkan sóhajtott, lesimította a ruháját, és ment engedelmesen utána.

Később, ahogy ott ültek a bozótban egymás mellett, a férfi egyszerre csak elkezdte.

- Te. Én tulajdonképpen le kellene csukassalak téged a csendőrökkel.

Az asszony elgondolkozva nézett maga elé. Talán nem is hallotta meg egyenként a szavakat, csak az értelmüket érezte meg. Bólintott.

- Ellenségek vagyunk - mondotta halkan. A férfi fölkacagott.

- Hogy érted ezt?

- Ellenségek vagyunk. Te meg én.

- Amért ezt mondtam az előbb?

A férfi nevetett. Az asszony fölemelte a fejét, és belenézett a szemébe. Azok a szemek nem nevettek, csak a száj nevetett, az arc. A szemek nem. A szemek komorak voltak.

- Nem. Első perctől tudtam ezt. Ahogy megláttalak. A szemeid...

- Figyelj ide! - magyarázta a férfi komolyan -, amit te itt az emberekkel üzöl, az kuruzslás. Vén cigányasszonyok csinálnak ilyesmit gyökerekkel meg mindenféle babonákkal. Tiltja a törvény.

Az asszony szemei csodálkozóra nyíltak.

- Miféle törvény?

- Az ország törvénye. Csodák nincsenek, tehát aki ilyesmivel hitegeti a hiszékeny embereket, az megcsalja őket. Ezért tehát üldözi a törvény a magadfajta kuruzslókat. Én nem jelentelek fel, de vigyázz!

- Szóval ez - mondotta az asszony halkan maga elé, mint aki valamit megtudott, ami titok volt eddig.

- De úgy hallom egyébként, hogy ügyes vagy - mondotta a férfi, és újra kacagott -, az eltűnt legénynek a dolgát megértem. Véletlenül megtudtad Stenkáéktól a dolgot. Jó. Hogy az öregasszonynak miképpen halt meg az ura? Azt csak az Isten tudhatja, ha tudja. Mindenesetre jól tetted, hogy összebékítetted a sógorával. Okos asszony vagy, azt látom. De ami azt a betegséget illeti a borzbőrrel, ezt már nem értem. Miért kellett így csinálni?

- Ne beszéljünk erről!

- De, beszéljünk erről! Nézd, én iskolákat végeztem, de sohasem hallottam, hogy egy borzbőrtől valaki betegséget kapjon. Orvost is kérdeztem, azok nevettek rajta. Ezt magyarázd meg nekem!

Valami volt a hangjában, amitől az asszony fölkapta a fejét, és szembefordult vele.

- Mit mondjak még?

Harcra hívón csengett most már a hangja. A férfi felnyerített tőle, és a szemei sötétlen megvillantak.

- Hogy miért lesz beteg az, akinek borzbőr van az ágya alatt?

- Én nem tudom, hogy miért lesz beteg, és nem is mondtam soha, hogy beteg lesz. Én csak azt tudom, hogy ez az asszony attól volt beteg. Hogy miért, az nem az én dolgom.

- Hát kinek a dolga?

A hang éles volt már, és kötekedő. Az asszony szája megrándult.

- Azt te jobban kellene tudjad, mint én.

- Mi? Miért te?

- Mert ott már az Isten kezdődik.

A fekete ember nem nevetet többé. Kemény volt az arca és a szája kegyetlen.

- Az Istennek hagyj békét! Nem tudod, hogy mi az, hát hallgass!

- Nem tudom, hogy mi az? - nevetett föl az asszony. - Hát van olyan, aki nem tudja, hogy mi az? Látja a kék eget, a fákat, a virágokat, és nem tudja, hogy mi az? Érzy bőrén a napsugarat és a szellőt és az esőt, érzy orrában a tavaszt és fülében a patakokat, látja az estét és látja a reggelt, az éjszaka csillagait és mindent, és nem tudja, hogy mi az Isten?! Hahahahaha! Hát van olyan is?

- Mit nevezsz ezen? - mordult föl a férfi gorombán. - Hallgass! Egy rossz hírű kuruzsló, egy parázna személy ne beszéljen nekem Istenről.

Az asszony fülében megakadt az ismeretlen szó. Másodszor találkozott vele, s mind a kétszer ennek az embernek a szájából jött.

- Parázna? Mi az? Már mondtad egyszer, akkor sem tudtam.

- Parázna az olyan fehérnép, aki mindenkivel szerelmeskedik. Most már tudod?

- Aki veled szerelmeskedik?

- Nem velem, hanem mindenkivel.

- Szóval veled is. Vagy veled nem? Aki veled, azt nem nevezik ezzel a szóval?

- Ostoba vagy - mordult föl a férfi, és fölállt a földről. Leverte fekete ruhájáról a rátapadt fenyőtűket.

Az asszony nevetett. Felkapott egy száraz fenyőtobozt, és megdobta vele. Az orrát találta el éppen. A férfi bosszúsan kapott a fenyőtoboz után, de nem érte el.

- Megverlek, te. Vigyázz, mert megverlek!

- A kuruzslót vagy a paráznát? - nevetett az asszony.

A férfi morgott valamit, és feléje kapott. De egy ügyes mozdulattal kicsúszott a keze alól, s már talpon is volt, és surranva, mint a gyík, szaladt lefele a sűrűségen. A férfi csörtetve robogott utána.

- Állj meg csak, állj meg...!

Halk kacagással szaladt az asszony lefele az erdőn. Néha bevárta az üldözőjét, hogy az utolsó pillanatban újra kicsússzon a kezei közül. Játszott vele. Csalogatta. Le a patakon, föl a meredeken. Újra le. Újra föl. A férfi már nehezen, hörögve lihegett, semeit valami furcsa, vad köd lepte el, keze ökölben volt, fogai néha megcsikordultak a dühtől.

Egyszerre csak ott voltak a sziklagerincen, amelyik a Ciblesről szalad alá, s amit Ördöghegynek neveznek arrafelé. Kőről kőre szökdelte az asszony, a férfi meg rohant utána. Megbotlott, elesett, felkelt, újra rohant. Arcát fölhorzsolta egy fa, térdét megütötte egy sziklába. De csak rohant az asszony után, tébolyodottan.

A gerinc hirtelen megszakadt. Ott állt az asszony a keskeny szikláéi peremén. Alatta szédítő mélységben fenyők fekete csúcsa látszott, s túl a szakadékon, jó öt lépésnyi távolságra, egy csenevész nyírfa hajolt a mélység fölé, félig kitépetten, félig görcsösen kapaszkodva meg a szemközti szikla repedéseibe.

- Most megvagy! - hörögte a férfi, és kinyújtotta kezét az asszony után.

Az felnevetett, aztán átugrott egyetlen szökéssel a mélység fölé, és kezei elkapták az előrehajló nyírfa szélső ágait. A nyírfa megreccsent, elpattant néhány gyökérszála, és a súly alatt nyögve a mélység fölé hajolt.

- Ó, hogy pusztulnál el, pusztulnál el! - hörögte a férfi vad dühében odaát a másik sziklán, és a fogai megcsikordultak. Aztán csak nézte kidülledt, vérekes szemekkel az asszonyt, ahogy ott hintázott a vékony nyírfaágon a halál fölé.

Az gúnyosan fölnevetett.

- Gyere hát! Ugorj te is! Hadd lássuk, megtart-e téged is az Isten? Mert engem megtart, látod-e?

- Dögölj meg!

- Ha azt akarja, hogy meghaljak, úgyis leszakad a fa. Ha nem akarja, nem szakad le!

Azzal hintázni kezdett a nyírfaágon. Néhány gyökér elpattant megint. Moha és kötörmelék omlott alá. De a fa tartotta a súlyt.

- Ide gyere, fekete ember, ha hiszel Istenben!

A férfi néhány pillanatig meredten állt a sziklapárkányon, és bámulta a mélység fölé hintázó asszonyt. Aztán megtántorodott, mint akit szédülés fogott el. Két kezét a szeme elé kapta, megfordult, és görnyedt vállakkal visszafelé botorkált a gerincen. Az asszony nevetése úgy csilingelt utána, mint egy kis gúnyos harang. Hintázott és nevetett. Boldog volt, mert érezte, hogy győzött.

Két napra rá egy rókaarcú öregasszony döcögött föl a Fekete-völgybe. Sunyin állított be a házhoz, s a látóasszonnyal akart beszélni, de csak négy szemközt, így mondta Teofilnak, aki éppen akkor jött le a plájról az állatokkal delelni.

Az asszony kijött. Félrehúzódtak a ház szögletébe. A rókapofájú vénség odahajolt hozzá, s úgy súgta fogatlan szájával:

- A tisztelendő atyuska azt üzeni neked, hogy várj reá a templomnál ma este, nem bánod meg - tette hozzá -, jól fizet, én tudom...

Az asszony szó nélkül megfordult, és bement a házba.

Másnap újra ott volt az öregasszony.

- A tisztelendő atyuska haragszik reád nagyon, és azt üzeni, hogy ma este ott légy, mert ha nem...

- Arra van az ösvény lefele, néni - felelte az asszony -, és siessen, mert most tojt meg a tyúkja, és a szomszéd gyerekek ellophatják a tojást.

Vasárnap aztán kiprédikálta a pap a kis fatemplomban a látóasszonyt. Habzott a szája a szent haragtól, és hangjától megremegtek az ócska festett ablakok. Szidta a babonákat és a parázna bűnöket, s a szemfényvesztő kuruzslásokat és istentelen ördögösségeket, amiket a Fekete-völgybeli asszony művel, és a pokol kínjaival fenyegetett mindenkit, aki hozzá megyén tanácsért. Azt is mondta, hogy a régi jó keresztény világban máglyán égették meg az ilyent, de még most is itt vannak a csendőrök, és ha nem érnek véget ezek a bűnös üzelmek, akkor vásra verve fogja börtönbe vitetni a vajákos asszonyt és mindazokat vele együtt, akik Isten egyháza helyett őhozzá fordulnak tanácsért.

Körülbelül ezeket mondta a pap. Mindezt Teofilról tudta meg, amikor kedden lent járt a lóval Telesen és a Fiád völgyén fölfele jövet emberekkel találkozott, akiket ismert már. Ijedten mondták el neki a pap beszédét az emberek, s csupa jóakarattal, hogy vigyázzanak jobban odafönt a Fekete-völgyben.

Teofilban izzadt a harag. Nagy lépésekkel sántikált fölfele az ösvényen, a ló alig bírta jönni mögötte. Az asszony a száradni való ruhát teregette a napra. Amikor meghallotta a dolgot, ennyit mondott csak:

- Ellenségem, első perctől tudtam. Mindenkinek van egy nagy ellensége ezen a világon, Teofil. Sokan nem találkoznak vele össze soha. Én összetalálkoztam.

- Rágyújtom a házat - dörögte a sánta -, agyonverem! Az asszony szomorúan mosolygott.

- Hagyd el, Teofil! Ezzel az eggyel mindenki maga kell megküzdjön, ha összetalálkozik veled. Talán én is belepusztulok, talán ő is. Attól függ, melyikünk erősebb. Az első verekedésnél én voltam erősebb.

- Verekedtetek? - ijedt meg Teofil.

- Nem úgy - nevetett az asszony -, nem úgy, ahogy te gondolod. Ez más verekedés volt. Nehezebb. De te ezt úgysem érted.

A papi beszédnek volt hatása mégis. Azon a héten senki se jött a Fekete-völgybe tanácsot kérni. Az emberek féltek. Nem az Istentől, mert tudták, hogy annak semmi dolga ezzel. Hanem a pap szájától féltek. Meg a csendőröktől.

Azon a héten az asszony szigorúan számon tartotta a napokat. Minden nap megkérdezte, milyen nap van ma? Ez meg ez, ugye? Vasárnap reggel aztán felöltözött tiszta ruhába. Haját kibontotta, kifésülte. Nem tett kendőt a fejére, csak egy fehér margarétából font koszorút. Aztán pénzt kért.

- Hová mégy? - kérdezte Bandilla csodálkozva.

- Templomba megyek.

Bandilla nem szólt többet. Lehajtotta a fejét, sóhajtott, és bement a házba. Két ezüstpénzt hozott ki.

- Egyiket tedd le értem - mondotta csöndesen, mintha szégyenkezne valamiért.

- Kísérjelek el? - kérdezte Teofil, és a szeme furcsán villogott.

- Nem, Teofil, egyedül megyek.

- De ha valami érne...

Az asszony ránézett, és megrázta a fejét.

- Mondtam, Teofil. Ezt egyedül kell végigverekedni. Csak egyedül lehet.

- Nagyon szép vagy - mondotta a sánta szomorúan. Ahogy ment az erdőn át, még összeszedett egy csokor virágot. Már nyíltak a harangvirágok is, azok a nagy kékek. Egy forrásos helyen lángvirágot is talált. Égőpiros fürtjeivel teletűzdelte kibontott, hosszú haját. Fülledt délelőtt volt. Mozdulatlan volt a levegő és nehéz, fojtott. Szinte hálám lehetett a fákat, ahogy lihegtek alatta. Valahol messze, a mármárosi gerincek mögött mintha morajlott volna valami. De lehet, hogy csak távoli patakok fojtott dübörgése volt, ahogy átszívódott a csöndön.

Még az erdőben volt, mikor a harang megszólalt. Furcsán, izgatottan vergődött a hang az erdők között, mintha egy madár, egy tiszta tollú, világoskék madár vergődött volna szárnyával valahol a fekete fák között. Szeretett volna fölrepülni a magasba, de a szárnyai nehezek voltak, valami bénította őket.

Mire a tisztásra kiért, már nem volt ember a templom körül. Bentről hallatszott a recsegő hangú ember éneke, aztán csönd lett. Lassan ment a magas fűvön át a templom ajtajáig. Az ajtón belül ott állt a szigorú arcú öregember, kezében a múltkori pléhdobozzal, de nem nézett hátra. Senki sem nézett hátra. Az emberek és az asszonyok jámborán meghajtott fejjel ültek a padokban, és a pap ott elől cifra ruhájában hátát mutogatta csak. A négy szál égő gyertya között végezte a maga dolgát, és mély, daloló hangon idegen szavakat mondogatott. Fölötte ott magasodott a kék palástos ember képe, feje körül a fényes köddel, és szelíd arcából a kék szemek egyenesen az ajtóra néztek, mintha azt mondták volna: Reád vártam, asszony.

Amikor az ajtóban megállt az emberek háta mögött, kissé vert a szíve. De aztán belenézett azokba az erős, nyugodt, kék szemekbe, és egyszerre megérezte, hogy nincsen egyedül. Valaki volt még ott a közelben. Valaki, aki mindenkinél erősebb. S ez biztonságérzéssel töltötte el.

Állt az ajtóban, és várt. A templomban hűvös félhomály volt, és a padok fölé görnyedő fejekre különös fénycsíkokat vetettek a színes ablakok. Valahol messze vihar morajlott a hegyek mögött. A fűvek fölött szellő suhant át, hallani lehetett a hangját. És hallani lehetett a fákat, ahogy felsóhajtottak tőle.

A pap ott elől szembefordult a néppel. Arca komor volt és szigorú, két tenyere még imádkozó mozdulattal összetapadt, szája szóra nyílt, s akkor a szeme az alázatosan görnyedő hívek feje fölött meglátta az asszonyt. Úgy meredt az ajtóra, mintha kísértetet látott volna. Az asszony pedig állt fölemelt fejjel, és mosolygott.

Hosszú csend volt. Néhányan az emberek közül követték a pap döbrent tekintetét, és hátrafordultak. Az öregember is hátranézett, aki ott állt a bádogdobozzal az ajtón belül, és tetőtől talpig végigmustrálta az asszonyt.

Minden szem őt nézte. És a pap még mindig hallgatott.

Ekkor lassan megindult be a padsorok közé, végig a padsorok között, szembe a fekete emberrel. Lassú, puha mozdulatokkal ment, csak a ruhája suhogott halkán. Hosszú, kibontott aranszőke haja lágyan hullámozott utána, és homlokán a virágkoszorú szinte világított. Kezében vitte a virágcsokrot, nem nézett se jobbra, se balra, csak egyenesen előre, a fekete ember feje fölé, azokba a biztató, erős kék szemekbe.

Mögötte összehajoltak a fejek. Suttogás támadt. „Szép, mint az angyalok” - motyogta egy öregasszony hallhatóan.

A pap imádkozó kezei hirtelen szétváltak. Két tenyerét tiltakozó mozdulattal emelte maga elé. Szája megrándult, arca elfeketedett az indulattól.

- Állj meg, bűnös asszony! - dörögte olyan hangon, hogy az ócska ablaktáblák megremegtek tőle. - Távozz e megszentelt hajlékból, sátánnak leánya!

Döbrent csend maradt a szavak után. Az emberekre ráfagyott az elképedés. Az asszony meg se rezgett, ment tovább. Már ott volt az első soroknál, alig néhány lépésnyire a paptól, és ekkor tiszta, csengő hangja végigmuzsikált az emberek feje fölött.

- Hiába hívtál szerelmeskedni, fekete ember, nem tehozzád jöttem. Ahhoz jöttem, akié ez a ház. S aki úgy kerget el téged maga mellől, mint rossz szolgát szokás, ha megérik rá az idő.

A szavak végigcsengtek a templom csöndjén, s mintha csak egy hatalmas orgona kísérete volna őket: feldübörgött odakint a közeledő vihar. Az emberekben megremegett a lélek. Érezték, hogy valami félelmetes nagy dolog történik körülöttük. A pap a homlokához kapott, szemei kidülledtek, szája széle elfehéredett.

Az asszony pedig ment lassan tovább, elhaladt a pap mellett, mintha ott se lett volna, s a virágcsokrot letette a kék szemű ember képe alá. Egy pillanatig ott állt alatta mozdulatlanul, és fölnézett reá.

- Emberek! - ordította a pap. - Eltűritek ezt a gyalázatot?! Üssétek agyon a boszorkányt, kövezzétek meg, perzseljétek meg máglyatűzőn, mint keresztény őseitek tették!

Senki se mozdult. Az emberek megkövülve ültek a padokban. Az ablakok homályba borultak, szinte sötét lett a templom falai között. És hallani lehetett a szelet, ahogy megzúgatta a fákat odakint. Egy öregasszony felnyögött valahol a hátsó padokban.

- Jaj nekünk, jaj...

Az asszony megfordult ott a kép alatt, szembefordult az emberekkel.

- Nahát - mondotta -, üssétek agyon, és kövezzétek meg!

Szemét végighordozta az embereken. Senki se mozdult. Ekkor dühtől eltorzult arccal előreugrott a pap, és fölemelte az öklét.

- Hát majd én ütök agyon akkor! - ordította.

Az asszony mozdulatlanul állt.

És abban a pillanatban rettenetesen nagyot dördült az ég. A templom falai megremegtek, egyik ablak csörömpölve beszakadt, és a villámszagú szél végigszáguldott az emberek feje fölött. A pap ökle megállt a levegőben. Arca hamuszürke lett, szeme ijedten keresett egy láthatatlan ellenfelet. Fojtó sötétség borult a templomra. Villám hasított vakító fénnel át a sötéten, és vele egy időben mintha sziklák hasadtak volna ketté a templom alatt, fűlsiketítőén csattant, mintha megrázkódott volna a levegő, a falak, a padsorok, a megrendült mennyezetről por hullott alá az emberek fejére, és a nagy, súlyos tölgyfakereszt ott az oltár mellett megmozdult, és tompa robajjal ledőlt, és maga alá sújtotta a papot.

Az emberek felszöktek a padokból. Réműlt kiáltások szakadtak föl. A zápor zúgva verte a templom födelét, bevágott a törött ablakon, és a sötétség szünet nélkül morajlott körös-körül.

Csak az asszony állt mozdulatlanul, és mosolygott. Aztán lassú léptekkel, úgy éppen, ahogy jött, megindult az ajtó felé. Az emberek réműlten nyitottak neki utat. Sokan hangosan imádkoztak, és vetették a keresztet reszkető kézzel. Senki sem mert a paphoz menni, hogy kihúzza a kereszt alól.

Az asszony lassan végigment a megbolydult padsorok között. Az ajtónál tömeg verődött össze. Elfehéredett szájjal nézték az emberek az időt. Födetlen fejüket megborzolta a szél. A zápor úgy zuhogott, hogy a tisztás közepéig sem lehetett látni benne.

Az öregember, aki a bádogdobozt tartotta, sápadtan támaszkodott az ajtónak, és mormogva imádkozott. Az asszony odaért. Az emberek félve kotródtak előle, és vacogó szemekkel nézték.

- Tartsd a dobozt! - szólt rá az öregemberre.

Aztán hallani lehetett a két ezüstpénzt, ahogy egymásután koppantak a doboz fenekén. Az öregember bólintott a fejével, és motyogott valamit. Az asszony kilépett az ajtón. Hosszú, kibontott haját meglengette a szél. Néhány piros lángvirág kihullt belőle, és messzire elröpült az emberek közé.

A küszöbön megállt, és fölnézett a fekete fellegekre. És abban a pillanatban, mintha csak a nézésétől váltak volna ketté a felhők, meghasadt a sötétség a templom fölött, és egy éles, vakító fénysáv hullt alá az égből, éppen a küszöb elé.

Az emberek, akik ezt látták onnan bentől, keresztet vetettek, valahányszor eszükbe jutott, életük végéig, és esküdtek reá, hogy a zápor kettévált a templom küszöbe előtt, és az asszony úgy ment, napsütésben a tisztáson át, míg tőle jobbra és balra szakadt az eső. Így ment el a

templomból abban az ítéletidőben, aranyösvényen, kibontott, csillogó hajjal, virágkoszorúval a fején, és mosolyogva, és fölötte szivárvány ragyogott. És ahogy az erdőt elérte, összezárult mögötte a zápor ólomfüggönye, eltűnt a napfény és a szivárvány, és dühöngött tovább a vihar még hosszú-hosszú órákon át.

Így mondták el az emberek, és keresztet vetettek hozzá, ahogy illik, amikor szent dolgokról van szó.

Az egész környék megindult föl a Fekete-völgybe, a szent asszonyhoz. Akinek csak valami baja volt, gondja vagy nyomorúsága, az mind a szent asszonyt akarta látni. Mind tőle várta a gyógyulást, a segítséget, a csodát. Nem csak a Fiádról, Telesről, Romuliról, sőt még túl a hegyekről is jöttek emberek, akik mind valamit hallottak, s a maguk szemével akarták meglátni az asz-szonyt, aki előtt kettényílt a zápor, és aki megmondja a múltat és a jövőndőt.

És az asszony valóban megmondta mindenkinek a múltat, aki csak tudni akarta. Sokszor olyasmiket is mondott, hogy az emberek elvörösödtek tőle, és körülnéztek gyorsan, hogy hallotta-e más? Zavartan topogtak, és alig várták, hogy odébb mehessenek. Sokaknak megmondta a jövőndőt is. De nem mindenkinek. Volt, akinek ezt mondta: ne keress olyasmit, amit Isten elrejtett a szemed elől. Az ember mindent megtud idejében, és senki sem hal meg korábban egy perccel, avagy későbben egy perccel, mint ahogy az ideje szól. Eredj haza, végezd a dolgodat, s igyekezz tiszta lenni és becsületes, mert azoknak könnyebb a halál.

És az ilyen ember után hosszasan nézett, amikor elment, és szomorú volt a szeme, mert látta az ember mögött menni a bajt és a szerencsétlenséget, és nem lehetett tenni ellene semmit. De akinek azt mondta: eredj haza, mert ez vagy az lesz holnap, vagy akinek azt mondta: menj el ide vagy oda, s ezt meg ezt találod, azzal valóban az történt mindig, és valóban azt találta, amit az asszony megmondott. És szivárgott tovább a hír a hegyeken és a völgyeken, hogy a Fekete-völgybeli szent asszony beelát az emberek életébe, és megmondja a jövőndőt. És jöttek az emberek fölfele a Fekete-völgyön, és hozták átalvetőben a tyúkot, hízott rucát, túró, szalonnát, lisztet.

A fiádi pópáról azt beszélték, hogy még azon a vasárnapon, amikor az az eset történt, szekeret fogadott, és elment valahova. A fejét bekötötte fekete kendővel, mert sebet ütött rajta a ledőlt kereszt, úgy ment el, s azóta se tudnak róla. S volt, aki megesküdött rá, hogy amikor a papot kiszedték a kereszt alól, tisztán látta a fekete ruha alól kilógni a lábát, s az a láb nem olyan volt, mint más emberé, hanem kecskekörmökben végződött. Mert az nem is pap volt, hanem maga az eleven ördög, s azért szakadt reá az Úr keresztje. De voltak józanabbak is, akik megcsóválták a fejüket az ilyen beszédre, s azt mondták, hogy az a kereszt ócska volt már, és elkorhadt a talpa, s azért döntötte le a szél.

Sok mindent beszéltek az emberek, és senki sem tudhatta, hol van az igazság. De annyi bizonyos volt, hogy a pópát azóta se látta visszatérni senki, s három vasárnap egymás után üresen maradt a templom.

Teofil csak úgy ragyogott a jókedvtől ezen a három héten.

- Mégiscsak te győztél! Hajaj! - mondogatta. - A híres nagy ellenséget elvitte az ördög! Kár volt úgy megijedned tőle.

- Még nem győztem, Teofil - felelte ilyenkor csendesen az asszony, és megrázta a fejét -, még nincsen vége, én tudom.

És valóban nem volt vége. A negyedik hét elején csendőrök jöttek föl a Fekete-völgyön.

Délfele volt. Néhány ember és asszony üldögélt a tornác alatt a gyepen, és várták, hogy az asszony végezzen odabent a főzéssel, és kijöjjen hozzájuk. Átalvetőik ott heverték mellettük. A nap melegen tűzött, a tisztás túlsó végében Teofil kaszált. Éppen végzett a renddel, s készült vissza a házhoz, amikor lent az ösvényen megjelentek a csendőrök.

Ketten voltak. Egy fiatalabb meg egy öregebb. Föltűzött szuronyaikon minden lépésnél megcsillant a napfény. Idegesen, veszedelmesen csillant. Az emberek megmerevedtek ott a tornác alatt, és az asszonyok összebújtak. Valaki beugrott az ajtón.

- Csendőrök jönnek!

Csak az asszony volt bent egyedül a házban. Kinézett az ajtón, aztán odaintett egy asszonyt.

- A pajta mögött találsz egy ösvényt. Eridj föl rajta a plájra. Ott leled apámat a juhokkal. Szólj neki, hogy maradjon ott.

Az asszony elsurrant. Teofil néhány pillanatig bambán állt ott túl a lekaszált fű szélén, s nézte a csendőröket, ahogy jöttek fölfele. Aztán lassan végigment a renden, mintha csak keresne valamit, s eltűnt az erdőben.

A csendőrök jöttek. Csillantak a szuronyok, lengett csákójukon a kakastoll. Az emberek szóltanul ültek a tornác előtt, az asszonyok nyugtalanul összesúgtak. A nagy, sárga kutya fölkelte a tornác padlójáról, és rekedt, vén hangon ugatni kezdett. Valaki halkán odaszólt neki.

- Ne ugass, te bolond! Ezek rettenetes nagy urak...

De a kutya ugatott tovább. Habzott a szája, úgy ugatott. Sohasem látott még csillogó szuronyt, kakastollas csákót, egyenruhát. Hát persze, hogy ugatott.

A csendőrök fölértek. Merevre rántották a puskájuk szíját, ahogy megálltak a tornác alatt.

- Mi dolgotok itt? - mordult az idősebbik, egy nagy, fekete bajuszos, marcona csendőr az emberekre.

Azok összenéztek, aztán az egyik megszólalt.

- Erre jártunk, aztán pihenünk. Ennyit csak szabad? Ezalatt a másik, egy pödört bajuszú fiatal legény az asszonyok átalvetőit vette szemügyre.

- Mi van azokban? Mi?

- Hát ennivaló, mi hogy legyen.

Egy csípős nyelvű menyecske megjegyezte:

- Tán azt hiszi, hogy mindegyikben egy gyerek van eldugva, amit titokban csináltunk, hogy ne tudja a törvény?

Néhányan nevettek. Pajzánkodó megjegyzések röpködtek, és mindenki fűzött hozzá valamit. A fiatal csendőr elvörösödött, az öregebbik rántott egyet a puskaszíjon.

- Melyik az az asszony?

Az emberek jelentősen összenéztek.

- Miféle asszonyt tetszik kérdezni - érdeklődött ártatlanul egy idősebb, rokkant hátú férfi -, mert fehérnép, az van itten elég.

- Aki itt lakik ebben a házban. A kuruzsló asszony!

Most már mind a rokkant örege néztek, hogy feleljen ő, ha egyszer elkezdte. Az megcsavarta a nyakát, és hátranézett a házra.

- Itt lakik egy asszony ebben a házban, bizonyára lakik - mondotta lassan -, de hogy kuruzslóasszony-e, azt mi nem tudhatjuk. Bizonyára bent lesz, úgy gondolom, ha egyszer itt lakik a házban...

A csendőrök lába ott dobogott a lépcsőn, amikor az asszony megjelent az ajtóban. Először rászólt a kutyára, aki még mindig ott ugatott a tornácra. Aztán a csendőrökhöz fordult.

- Kit keresnek?

- A kuruzslóasszonyt - felelte a nagy bajuszú, és fellépett a tornácra. Tetőtől talpig végigmérte az asszonyt.

- Ki az? - csodálkozott rá az asszony a csendőrre.

- A kuruzslóasszony az, aki itt lakik a házban - felelte marconán -, ne tedd magad, hogy nem tudsz róla, te! Biztosan nála voltál te is valami orvosságért gyerek ellen. Mi?

Az asszony szája alig észrevehetően megrándult.

- Itt én lakom ebben a házban. A csendőr felkapta a fejét.

- Netene! Te vagy az hát? Azt hittem, valami vén banyát lelek itt, s né! Hm...

A fiatalabbik megpödörte a bajuszkáját.

- Korán kezdi, szentem!

Az asszony mereven állt az ajtóban.

- Mi akarnak tőlem?

- Azt is megtudod - dörmögte az idősebbik, aztán hátrafordult az emberekhez. Rájuk ordított.

- Mit bámultok itt?! Pihentetek eleget, most hordjátok el magatokat innen! S nehogy egyet is meglássak ennél a háznál pihenni! Értitek?! Gyerünk ott hátul, mozogjatok, Istene ne legyen a fejeteknek!

Az emberek kellenlenül mozdultak meg a parancsszóra. Fáradtan keltek fel a földről, fejükre tették a kalapjukat, kezükbe vették a botot, vállukra emelték az átalvetőt. Arcuk mozdulatlan volt, csak itt-ott villant meg egy-egy szempárban valami lefojtott indulat.

- Adjon Isten minden jót! - köszöntek oda az asszonyok szelíd részvétellel, de nem a csendőröknek szólt ez a köszöntés, hanem a ház asszonyának, az ők szent asszonyuknak, akihez jöttek, s akiért titokban remegett a szívük.

A férfiak csak szemükre húzták a kalapot, és nem is köszöntek. Nehogy magukra vehessék a csendőrök valamiképpen. És mentek. Lassan, egymás nyomába lépve, az erdő felé.

Az asszony még mindig az ajtóban állt.

- Úgy, hát te vagy az a híres - fordult újra feléje a nagy bajuszú, és végigmustrálta, mint valami állatot -, úgy, hm, na. Ki van még a házban?

- Senki.
- Senki?
- Senki.
- Ezt megnézzük.

A két szuronyos puska lesuppan a vállról a karra, és a csendőrök beléptek a házba. Fejüket lehajtották, hogy a szemöldökfa le ne üsse a csákót. Az asszony utat engedett nekik. Kint maradt a tornácon. Fölnézett az égre. Kék volt és meleg. Kis, szelíd, fehér felhőcskék hajókáztak rajta. Az emberek elérték az erdőszélt, csoportba verődve megálltak és visszanéztek.

- Hé! Gyere be!
- Bement. A csendőrök ott álltak a szoba közepén, és kutató szemmel vizsgáloztak.
- Kivel laksz együtt?
- Apámmal.
- Hol van?
- Átment Mármárosba juhokat eladni.
- Úgy. Hm. Mikor ment el? '
- Ma reggel.
- Hm. Hol az apád puskája?
- Micsoda?
- Ne tedd magad, ne tedd magad! Hol a puska?
- Miféle puska?

A fiatal csendőr odamutatott az ablakdeszkára.

- Amivel azt az őzet lőttétek, ni, aminek ott az agancsa! Az asszony nevetni kezdett.
- Az őzet? Azt a farkasok fogták fent a Ciblesen, s egy pakurár adta el az agancsot apámnak.

Késnyelet akar faragni belőle.

A csendőr kezébe vette az agancsot, forgatta.

- Mikor nyúztátok?
- Egy hete hozta a pakurár.
- Hol a pakurár, és mi a neve?
- A Ciblesen fönt, és Juonnak hívják.
- A bőrrel mit csináltatok?
- Azt kérdezze meg a farkasoktól!

A csendőr bosszúsan lökte vissza az agancsot. Az öregebbik közben széket húzott az asztalhoz, és leült. Puskáját a falnak támasztotta, és táskájából papirosokat vett elő.

- Te addig nézz körül - szólt oda a társának, aztán az asszonyhoz fordult.
- Hogy hívnak?
- Nuca.
- Szóval Anna.
- Nem Anna, hanem Nuca. Így mondták mindig.
- Ne beszélj annyit! Mi a másik neved?
- Másik? Nincs másik.
- Hát hogy írod magad?
- Nem írom sehogyan sem.

A fiatal csendőr nevetni kezdett.

- Jaj de buta, édes Istenem...

Az idősebbik megcsóválta a fejét.

- Hát apádat hogy hívják?
- Tóderik.
- Miféle Tóderik?
- Tóderik.
- Istenit a fejednek, hát hogyan szólítják az ismerősei, mi?
- Tóderik.
- Na, egyen meg a fene - sóhajtott a csendőr, és írni kezdett -, szóval Anna a Tóderiké...

Hány éves vagy?

- Talán húsz.
- Mi az, hogy talán húsz? Melyik évben születted?

- Hát azt én honnan tudjam?
- Hát nézd meg a keresztleveledben, vagy valahol!
- Nincs hol megnézzem.
- Hát valami írásod csak van?
- Nekem aztán nincsen. Minek az?

A fiatal csendőr nevetett megint, az öregebbik csóválta a fejét.

- Hát azt mondd meg legalább, hogy hol születted?
- A hegyekben.
- De miféle hegyekben? S hol?
- Déda mellett, mondjuk.
- Mi az, hogy mondjuk?! Ott, vagy nem ott?!
- Nem mindegy az, hogy hol születtem, ha egyszer itt vagyok?

A fiatalabbik éppen a fekhelyeket tapogatta végig. Halkan kuncogott. Az asszony szeme odavillant hozzá. Rátapadt a csendőrré élesen. Mintha szikrák pattantak volna keresztül a szobán. A csendőr háttal volt, kissé előrehajolva a fekhely fölé, és keze a széna közt kutatott. Hirtelen mintha valami szédülés fogta volna el. Megzavarodott. Kezeit kihúzta a szénából, és végigsimított a homlokán. Akadozva mondta.

- Itt nincs semmi.
- Nézd meg kint! A padláson. Mindenütt.

A fiatal csendőr főlegyenesedett, de a szemei zavartak voltak. Az ajtó felé indult. Közben megállt hirtelen, és az asszonyra nézett. Az asszony szemei parancsoló erővel mélyedtek a szemeibe. Valami rettenetes álmoság fogta el hirtelen. Megdörzsölte az arcát, és kitámolygott az ajtón.

- Szóval Tóderik Anna a neved - szólt a másik, és fölneézett a papírjaiból -, és Dédán születted. Húszéves vagy, azt mondd.

Az asszony fáradt mozdulattal ült le a fekhely szélére. Megdörzsölte a szemeit.

- Én nem mondtam, hogy húszéves vagyok, csak azt mondtam, hogy úgy húsz körül lehetek.

- Egyen meg a fene - morogta a csendőr -, mit okoskods? Húsz vagy és kész! Beírtam már, s ha egyszer azt írtam ide, akkor annyi vagy. Na. Hát aztán micsoda mesterséget folytatasz te itt? Mi?

- Főzöm az ételt, fejem a tehenet, hordom a vizet és a fát.

- Jó, jó. De az emberekkel, akik hozzád járnak? Varázsszereket adsz nekik?

Csodagyökereket s ilyesmit?

- Semmit nem adok nekik.
- Hát?
- Megmondom, amit tudni akarnak.
- Micsodát?

- Amit tudni akarnak. Amit megkérdeznek szóval is, meg amit nem kérdeznek meg szóval, csak ott van a szemükben a kérdés, és én látom.

- Szóval jövedölsz nekik! Hazudsz összevissza, ami az eszedbe jut! Mi? S a sok ostoba jól megfizet ezért? Mennyit zsarolsz ki belőlük egy hazugságért?

Az asszony szeme újra villogni kezdett.

- Én nem hazudok - mondotta halkán, de keményen ejtve a szavakat -, én csak azt mondom, ami van, s abból is csak annyit, amennyit az embereknek megtudni jó. És még senkitől sem kértem pénzt az igazságért. Se pénzt, se mást. Amit az emberek hoznak, azt jószívvel hozzák, és én megbántanám őket, ha nem fogadnám el...

- Szóval beismered, hogy megfizetik a kuruzslásodat! - csapott le rá élesen a csendőr -, ezt mindjárt jegyzőkönyvbe is vesszük! Hóhó, babám, hát helyben vagyunk végre!

Az asszony hátradőlt, és megtámasztotta vállait a falban. Szemei élesen furódtak a csendőr napbarnított arcába, szája körül megjelent egy gúnyos, fölényes mosoly. Néhány pillanatig így ült mozdulatlanul, amíg a csendőr írt. Aztán halkán beszélni kezdett.

- Maga tudja, hogy nem árthat nekem azzal, amiket arra a papírra leír. Mért akarja hát, hogy megijedjek tőle? Maga azt gondolja: megijesztem ezt a buta asszonyt, és akkor azt csinálhatok vele, amit akarok. Egyedül vagyok vele a házban, az asszony fiatal és szép, legalább nem jöttem föl ingyen Telesről idáig. Ezt gondolja maga. És mégis mindenféle butaságot kérdez tőlem. Miért nem mondja meg őszintén s becsületesen, hogy mit akar? Magát az a ruha, amit visel, megszoktatta, hogy ne legyen őszinte...

A csendőr már az első szavak után felkapta a fejét. Arca sötétre vörösödött lassan, aztán öklével az asztalra csapott.

- Az istenfáját a boszorkányának! Fogd be a szádat! Azt akarod, hogy kipofozzam a méregfogadat?!

- Mit kiabál? - kérdezte szelíden az asszony. - Azt akarja, hogy ne vegyem észre, mennyire megzavarodott attól, amit mondtam?

- Elég! - üvöltötte a csendőr. - Ne szemtelenkedj velem, mert megjáród!

De az asszony mondta tovább.

- Maga csodálkozik, hogy így belelátok a gondolataiba, de még mindig nem hiszi el, hogy nem tud előlem elrejtőzni a hangja mögé. Hát mondjam meg azt is, hogy ott, abban a jobboldali felső zsebében mennyi pénz van? És mondjam meg azt is, melyik szemére vak az a zsidó ember, aki azt a pénzt adta magának útközben, amíg idejött? És mondjam meg azt is, hogy miért adta? És mondjam meg, hogy az anyja, aki egy nagy, lapos faluban lakik egy kis házban, amelyik előtt három akácfa áll, mitől lett beteg? Attól, hogy maga lecsukatta a tulajdon édes öccsét, mert nem tudja megbocsátani neki, hogy elvette feleségül azt a leányt, pedig az a leány nem visz szerencsét abba a házba, amelyikbe belép. Holtöltekor született, és aki holdtöltével születik, azzal különös dolgok történnek, és nem jár vele szerencse. Az öccsénél is, látja, mikor az a bizonyos ház a falujokban kigyúlt éjszaka... Nem az öccse gyújtotta föl, azt maga éppen olyan jól tudja, mint én. De...

A csendőr előrehajolva ült a széken, bővölten, kidülledt szemekkel. Arca szürke lett, és sovánnyá dermedten húzódott be a nagy bajusz mögé. A bajusza reszketett.

- Hallgass! - nyögte rekedten. - Hallgass! Boszorkány vagy, igazán...

Az asszony halkán felcacagott.

- Maga most arra gondol, hogy én beáruulhatnám ezeket a titkokat azoknak, akik magának parancsolnak. Látja, én annyi ilyen dolgot tudok meg az emberek szeméből, akik hozzám jönnek. Mert ezek mind-mind betegségek, amelyek ráfeküsznek az emberekre, és sok-sok másféle betegséget és nyomorúságot okoznak. Orvosság kell ezekre a betegségekre, és én megmondom az embereknek az orvosságot, és ők megteszik, vagy nem teszik meg... Magának is megmondom: nem gyógyul meg addig, ameddig le nem vetkőzi ezt a ruhát, és haza nem megy abba a házba, amelyik előtt a három akácfa áll. És abban a házban egy szomorú öregasszony fekszik nagyon betegen. Nem él már sokáig, és sietni kell, hogy megmondhassa neki: édesanyám, megbántam mindent. Sietnie kell, mert csak annak az öregasszonynak mondhatja ezt el, másnak senkinek ezen a földön, és ez az öregasszony már nem él sokáig. Siessen, mert ha elkésik, soha nem szabadulhat meg attól, ami most belülről rágja. Beteg lesz, gonosz lesz, és meghal, mint a gonoszok. Sajnálom magát, mert nehéz ez, de higgye el, csak így...

A csendőr megdörzsölte a szemeit, aztán sóhajtott és felállt. Ránézett az asszonyra. Szemei mélyen ültek, és könnyes, nagy szomorúság volt bennük.

- Bocsáss meg - dörögte halkán a bajusza mögött -, bocsáss meg, asszony...

Kezébe vette a puskáját, fejébe nyomta a csákót, aztán lehajtott fejjel, lassan kitámolygott a házból. Az asszony ott maradt az ágy szélén, és utána nézett. És ott maradt az asztalon egy darab papíros és egy megkezdett írás.

Kint az erdőszélen, a fák alatt meghúzódott emberek csak ennyit láttak: a két csendőr bement a házba. Egy idő múlva bement utánuk az asszony is. Aztán nemsokára kijött az egyik csendőr, a fiatalabbik, lassan megkerülte a házat, de olyan volt a mozgása, mint az álmos embernek. Aztán leült a gyepre, elnyújtózott, és nem mozdult többet. Hosszú idő múlva kijött a másik csendőr is. De ez is olyan lassan és fáradtan, mint akit nagyon megviselt az út. Körülnézett, aztán odament a társához. Szólt valamit. Majd lehajolt, megrázta és fölébresztette. Aztán lementek együtt az ösvényen, vissza Fiád felé.

Ennyit láttak az emberek, onnan az erdőből. Megvárták, amíg elnyelte a csendőrszuronyok csillogását lent a völgy, aztán visszamentek a házhoz. Egy idősebb ember fölővakodott a tornácra, és benézett a nyitott ajtón. Az asszony ott ült az ágy szélén, és elgondolkozva nézett maga elé.

- Adjon Isten! - köszönt bátortalanul az ember. Az asszony megrezzent és fölnézett.

- Nagyon meggyötörték ezek a pogányok? - kérdezte részvétellel az ember.

Az asszony sóhajtott, és lassan fölállt.

- Annyi csúnya dolog van ezen a világon, bácsika - mondotta fáradt szomorúsággal a hangjában -, annyi csúnya nyomorúság, hogy szinte nem is érdemes...

Az ember levette a kalapját, és megértően, csüggedten bólogatott.

Azon az estén Bandilla és Teofil kivitték a puskákat az erdőbe, és elrejtették őket egy odvas bükkfába. Aztán összeszedték a vadbőröket, amelyek fönt száradtak a padláson, és azokat is elrejtették valahova. Késő volt már, mikor mindennel elkészültek. Éppen készültek lefeküdni, amikor a kutya ugatni kezdett kint az ajtó előtt.

Bandilla egy ugrással a szoba közepén volt, és elfújta a mécsest. Aztán halkan kinyitották az ajtót. Kint sötét volt, csak éppen a csillagok szíaltak valami gyöngye fényt. Az erdő sötét vonala látszott, más semmi. A kutya lefele ugatott az ösvény irányába.

Bandilla és Teofil halkan végigsurrantak a tornácon, és eltűntek a pajta mögött. Az asszony odalépett a kutyaához, kezét a fejére tette. A kutya elhallgatott. A csöndben nem hallatszott más, csak a víz csorgása lent a forrásnál. Az asszony figyelve hajolt előre. És akkor meglátott valamit feketét mozogni az ösvényen fölfele.

A kutya ugatni kezdett megint. A sötét alak ott lent megállt. Néhány pillanatig mozdulatlanul állt, aztán egyszerre csak megszólalt egy hang.

- Hé! Emberek a házban! Jöjjen ki valaki! Hé-hó! Az asszony elhallgattatta a kutyát.

- Ki van ott?

- A pópa hazatért ma - mondotta ott lent az idegen ember -, összehívta a véneket, és azt akarja, hogy kövessen meg téged a falu, mert az ördöggel cimborálsz, és bajt hozol a vidékre! Csak azért jöttem föl, hogy megmondjam. Senki közülünk nem akar rosszat neked, de a pópa megesküdt a vének előtt, hogy elpusztít. Vigyázz! Jó éjszakát!

- Jó éjszakát! - felelte halkan az asszony -, és köszönöm, hogy följöttél...

Az idegen ember már ment lefele, és néhány pillanat alatt elveszett az éjszakában. Bandilla följött a tornácra, mögötte Teofil. Szó nélkül mentek vissza a házba. Meggyújtották a mécsest, aztán hosszasan ültek ott az asztalra könyökölve, és hallgattak sötéten. Az asszony tett-vett, elrendezte az edényt, az ágyat.

- Ez összefügg. A pap meg a csendőrök - mondotta morogva Teofil.

Bandilla ránézett a sántára, néhány másodpercig nézte, aztán megszólalt halkan, fojtottan.

- A papnak meg kell halnia, Teofil. De úgy...

Az asszony letette a kezében levő ruhát, és erélyes mozdulattal feléjük fordult.

- Az én dolgom, nem a tietek. Nem szabad, hogy...

- Várj, várj - emelte föl Bandilla az ujját komoran -, nemcsak a te dolgod, nem. Rólunk senki se tudja, hogy kik vagyunk. De ha a csendőrök elkezdenek ide járni... Nem, nemcsak a te dolgod ez.

- De nem ám, a keserűségit annak a papnak! - mordult föl Teofil. - Ki kell csavarni a nyakát, be egy szikla mögé, s kész!

Az asszony odalépett hozzájuk, és az arca halálos komoly volt.

- Szerencsétlenség van a levegőben, érzem. És éppen ezért nektek nem szabad semmit sem csinálni, értitek? Mert attól csak nagyobb lesz a baj, ami jön. Ez a kettőnk dolga. Az ördögé meg az enyém. Mert az az ember az ördög maga, tudjátok-e azt? Az én ördögöm. Az enyém, egyedül. Mindenkinek van egy ördöge ezen a világon, s jaj annak, aki összetalálkozik vele. Én összetalálkoztam az enyémmel, s most végig kell csináljam vele a dolgot. De nem szabad, hogy ti beavatkozzatok ebbe a dologba. Mert szerencsétlenség van a levegőben, és ez a szerencsétlenség csak nagyobb lesz attól, ha más is belekeveredik, ígérjétek meg, hogy nem csináltok semmit!

A két férfi összenézett. Szemeik összevillantak sötéten. Aztán megszólalt Bandilla.

- Késő van. Aludni megyünk.

A két férfi felállt, vették a bundájukat s kimentek.

- Jó éjszakát!

- Jó éjszakát! - felelte csüggedten az asszony, és érezte, hogy valami elindult valahol, és nem lehet megállítani többé.

Eltelt két nap, és nem történt semmi. Bandilla fönt járt az állatokkal valahol a plájon. Teofil kaszált, és forgatta a szénát. Néhány ember is jött a maga bajával, de mind távolabbról valók voltak. Mármarosból meg a radnai hegyekből. A Fiád völgyéből nem jött senki.

A harmadik nap reggelén Teofil megnyergelte az egyik lovat, és elindult vele be Telesre málélisztért, mint rendesen. Későn jött haza, már sötétedett. Egyenesen a pajtához ment a lóval, elrendezett mindent, csak azután jött be.

Már amikor az ajtón belépett, tudta az asszony, hogy valami történt. Az ember arca sötét volt, és még jobban sántított, mint máskor. Haja csapzottan lógott a homlokába, és alvadt vér sötétedett rajta.

Bandilla az asztalnál ült, és evett. Teofil odasántikált az asztalhoz, megállt előtte, és két öklével rátámaszkodott.

- Kezdődik.

Csak ennyit mondott. Bandilla ránézett, és szájában megállt a falat. Szeme felvillant veszedelmes fénnel.

- Igen?

- Igen. Visszafele jövet, a Fiád torkánál, ahol a korcsma van, néhány ember kiállt elé az útra. Részegek voltak. „Te vagy az, aki ott laksz a Fekete-völgyben azzal az asszonnyal?” „Én.” „Hívott valaki benneteket ide?” Az ember részeg volt. Tovább akartam menni, de elálltak az utamat hárman is. „Holnap délig hordjátok el magatokat onnan - mondta az ember -, mert ha nem, rátok gyújtjuk a házat, s benneteket nyársra húzunk, mint a sülni való csirkét!” „Ezt pedig kóstolónak, hogy elhidd, amit mondunk” - bögött rám egy másik, és oldalba ütött az öklével. Kinyitottam a hasát a késemmel annak, aki megütött. Aztán rám jöttek többen is botokkal. Nálam csak a kés volt. Kettő ott feküdt a földön, amikor eljöttem. A többi elszaladt a paphoz meg Telesre a csendőrök után. Hát ez történt.

Az asszony sápadtan állt a tűzhely mellett, és mereven, mintha kővé vált volna, vagy jéggé.

- Ül le, s egyél most - mondotta Bandilla.

Teofil leült. Aztán sokáig csak az evés zaja hallatszott, ahogy a fogak őrlték az ételt. Más semmi. Majd Bandilla megtörülte a kését, visszadugta a tüsszőjébe és fölállt.

- Most gyere!

És megindultak mind a ketten az ajtó felé.

Az asszony nem szólt utánuk, nem is kérdezett semmit. Tudta, hogy már mindegy. A szerencsétlenség megérkezett, itt van a ház előtt, és nem lehet elállani az útját.

Később eloltotta a mécsest, és lefeküdt. De nem jött álom a szemére. Egész éjszaka mozdulatlanul feküdt a hátán, és búcsúzott. Búcsúzott a háztól, mely hosszú hónapokon keresztül békés és jó otthont adott. A tisztástól ott kint, és az erdőtől, a fáktól, a virágoktól és mindentől, ami szép volt, jó és kedves. Aztán sorra elbúcsúzott az emberektől, akikkel itt együtt élt. Bandillától elsősorban, aki az apja. Teofiltól, aki úgy tud nézni azokkal a hűséges kutyaszemeivel. Öreg Antontól, a bolond paptól és a vidám, kövér Nikodémtól, és arra gondolt: milyen szomorúak lesznek ezek, ha visszatérnek egyszer, és üresen lelik a házat, vagy csak üszkös gerendákat találnak azon a helyen, ahol valamikor a ház állott. Elbúcsúzott a nagy, sárga kutyától, az emberektől, akik a maguk sok nyomorúságát elhozták naponta, és elbúcsúzott magától az élettől is.

Hosszú búcsúzkodás volt. Egyszerre derengeni kezdett kint a szürkület, és valahol az erdő szélén megszólalt az első rigó.

A nap még nem volt sehol, és fehér köd tapadt a tisztásra, amikor a kutya hirtelen ugatni kezdett. Emberi hangok hallatszottak. Felszökött az ágyról, és az ablakhoz szaladt. A szíve hangosan vert. Lent a tisztás alsó csücskén emberek tódultak ki az erdőből. Sokan voltak. Zavaros kiáltás hallatszott. Valaki jött előttük fekete ruhában. Nem láthatta tisztán a távolság és a köd miatt, mégis tudta, hogy ki az.

Gyorsan magára kapta a ruháit, és kiment. Megállt az ajtóban. Mélyen beszívta a hűvös hajnali levegőt. Szellő jött fentről a hegyekről, és érett szamóca illatát hozta. És ott álltak az erdők némán és nyugalmasan, rigó fütyölt valahol, s a tisztás fölött átröpült suhogó szárnyakkal egy csapat vadgalamb.

Valami különös, nagy nyugalom áradt szét benne. Mintha valami megérkezett volna, amire eddig várt. Megérkezett, itt van. Jönnie kellett. Itt van, és nem lehet kitérni előle. Hát itt van. Jó. Szembe kell nézni vele.

Az emberek ott lent meglátták az asszonyt az ajtóban, és ordítózni kezdtek. Talán húszan lehettek, és botot meg vasvillát ráztak a kezükben. És előttük jött a Fekete Ember.

Ordítózva jöttek fölfele, az asszony meg állt az ajtóban, és nézett le rájuk. A Fekete Embert nézte, az ellenséget. És érezte, ahogy lassan meggyűl benne az erő, az a belülről jövő erő, amelyik bele tudja parancsolni az akaratot az emberekbe, és már nem félt. Mosolygott.

A kutya lent állt a tornác alatt, és ugatott szakadatlanul. Az emberek elérték a tisztás közepét. És ekkor oldalt, az erdőben eldőrdült egy lövés.

A tömeg megtorpant. Az ordítózás elült. Csönd volt. Csak a kutya ugatott. Aztán az erdőszélről, ahonnan a lövés jött, kiáltás harsant végig a tisztáson.

- Emberek! Vissza!

A fejek a hang után fordultak. Az erdő szélén egy ember állt a ködben, puskájára támaszkodott.

- Az első lövés a levegőbe ment! A második már találni fog! Menjetez haza!

Visszhangot vert a kiáltás, utána csönd lett. Szél lebbentette meg a ködöt, és az embert ott az erdőszélén látni lehetett tisztán. Egyenesen állt, mint egy tilalomfa.

A tömeg lassan megmozdult. Valaki elindult lefele, a többi ment a nyomán. A Fekete Ember ott állt egyedül, és a ház felé nézett. Aztán fölemelte az öklét, és megfenyegette az asszonyt.

- Találkozunk még!

Lövés vágta el a kiáltást. Lentebbről jött, nem onnan, ahol az ember állt a ködben. Az most is ott állt mozdulatlanul, puskájára támaszkodva. A lövés az erdőből jött.

A feketébe öltözött ember ott a tisztás közepén lekapta a fejét, aztán gyors léptekkel megindult az emberek után. Elnyelte őket alatt az erdő.

Bandilla átjött a házhoz. Arca szürke volt, de kemény és elszánt. Az asszony még mindig az ajtóban állt.

- Szedd össze a holmit, én megnyergelem a lovakat addig. Siess!

Ekkor ért oda Teofil.

- Magasan céloztam - csikorgatta a fogát -, a köd az oka.

- Te az állatokat tereled - rendelkezett Bandilla -, siessetek!

Az asszony szó nélkül befordult a házba. Összeszedte a holmit, pokrócba kötötte. Mire elkészült, már jött Teofil, és hordta ki. A lovak készen állottak a pajta előtt. Felkötöttek mindent a fanyergekre, Teofil kiterelte a tehenet meg a juhokat, és indultak föl a hegynek.

Az asszony visszanezett a házra. A kutya ott állt a tornác sarkában, és nézett.

- Kutya! Gyere!

A kutya nem mozdult.

- Kutya!

A juhok haladtak már az erdő felé. Mögöttük bandukolt a tehén, a tehén mögött Teofil. Teofil mögött a két ló s hátul Bandilla. Az asszony meg a kutyával vesződött. Nem akart mozdulni a háztól.

Azok éppen feleúton voltak a ház és az erdő között, amikor oldalt az erdőből kiáltás harsant.

- Állj! Megállni!

Teofil ráordított a juhokra, és riasztani kezdte őket, hogy szaladjanak, Bandilla lekapta válláról a puskát. Ekkor lövés dördült az erdőből. Utána még egy. A hátsó ló összeesett. A juhok futni kezdtek. Teofil megállt, fölkapta a puskáját, és vaktába belelőtt az erdőbe. Bandilla az elesett ló mögé ugrott, és lehasalt a földre. Lövések dördültek innen is, onnan is. Teofil megtántorodott, és lassan leült a földre. A magára maradt ló megiramodott, és visszaszaladt a házhoz. Nyergéről lecsúsztak a felkötözött batyuk. Egymás után dördültek a lövések, de már nem lehetett tudni, hogy melyik honnan jött. Aztán csönd lett.

Az asszony ott állt még mindig a háznál a kutya mellett, és úgy érezte, mintha minden megfagyott volna körülötte. A levegő, a csönd, a világ. Aztán az erdőből kiugrott egy csendőr, és futni kezdett a döglött ló felé. Puskáját a kezében tartotta. Megismerte. A fiatal volt, a pödrött bajuszú. A döglött lónál megállt egy pillanatig, nézett valamit lehajolva. Aztán fölegyenesedett, és belefújt egy sípba. Az erdőből kilépett a másik csendőr. Kiáltás támadt lent is, emberek tódultak elő az erdőből.

Mire az asszony odaért, a két csendőr ott állt már Bandilla mellett. Hasán feküdt, puskája keresztülvetve az elesett lovon, arca a fűben. Homlokából feketén folyt a vér.

- Ki ez az ember? - mordult rá szigorúan a csendőr.

- Az apám - felelte halkán az asszony, és lehajolt a halotthoz -, Bandilla volt a neve.

A fiatalabbik csendőr meglepetten füttyentett.

- A bandavezér?

- Az apám - felelte halkán az asszony, és megsimogatta a halott ember borzolt, ősz haját. Tenyere véres lett. A csendőr lehajtotta a fejét, és elfordult. Leoldott a lóról egy pokrócot, és ráterítette a halottra.

Odébb Teofil feküdt a földön, és halkán nyögött. A csendőrök odamentek hozzá. Lehajoltak, nézték.

- Haslövés - mondotta az idősebbik, és legyintett.

Az asszony gyöngéden ráhajtotta a pokróc szélét a Bandilla fejére, aztán odament Teofilhoz.

- Jaj - nyögte az ember, és ijedt szemekkel nézett föl reá -, jaj...

Az asszony leguggolt melléje.

- Fáj, Teofil?

Ölébe vette a fejét, és kezével végigsimított a sovány, szakállas arcon.

- Már nem - nyögte a sánta -, már nem fáj, de borzasztó dolog meghalni...

Az asszony belenézett az ember meggyötört szemeibe.

- Nem olyan borzasztó az, Teofil. Az ember elalszik lassan, és nem ébred föl többet. Csak pihen és pihen. Pihenni jó...

A sebesült felnyögött. Szemei lázasan remegtek.

- De az élet! Soha többet nem látni erdőt, és soha többet nem hallani madarat! Pedig olyan szép az élet, Nuca...

Az asszony keze megpihent a forró homlokon.

- Itt maradsz te, Teofil, ezután is. Csak nem láthatnak többé az emberek. Nincs több bajod az emberekkel, Teofil. Te hinted le éjszaka a harmatot a fűre, és te rázod le a fák leveleit ősszel. És amikor az első virág kinyílik az erdőn, ott állsz majd mellette, és megfested a szirmait, amilyenre akarod. Együtt szállasz a pillangókkal, és ujjaid megérintik a fenyőtűk hegyét, és azok csillogni fognak tőle a napban, és te hordod majd, mint a szellő, a jó illatot üverből üverbe, és meglesed a tündéreket, amikor f erednek...

Az asszony beszélt, és a csendőrök levették a fejükről a csákót, és ott álltak mellette. Az ember nehezen hörgött, szája meg-rándult néha, mintha mondani akart volna valamit, aztán a hörgés csöndesedett, a szemek elvesztették fényüket, az élet láthatatlan párája elszállt valahova a kék végtelenbe.

Akkor jött föl a nap, és vörös fényét rávetette a mozdulatlan arcra. A csendőrök megmozdultak. A fiatalabbik pokrócot hozott. Az öregebbik megérintette az asszony vállát.

- Gyere!

Az asszony lassan letette öléből a mozdulatlan fejet a földre, és fölállt. Aztán már nem volt ott egyéb, csak egy pokróc, s alatta valami néma, holt dolog, ami még néhány perccel azelőtt Teofil volt.

- Gyere! - mondotta a csendőr, és megindult a ház felé. Akkor értek föl az emberek. Botokkal hadonásztak, ordítottak. Pálinka festette vörösre az arcokat.

- Ott a dög! Agyon kell verni! Fára akasszuk! Lábánál fogva! Megkövezzük! Előbb le kell húzni a bőrét, különben nem pusztul el a boszorkány!

Az asszony mereven lépkedett a csendőr mögött. Fogait összeszorította. Egy kő repült feléje. Nem kapta el a fejét. A kő súrolta a homlokát, és sebet horzsolt rajta.

A csendőr elvörösödve kapta le válláról a puskát, és nekiszegezte az embereknek.

- Állj! Mi ez itt?! Takarodjék mindenki haza! Egy-kettő, indulj! Hátra arc!

A tömegbe belefagyott a szó. Döbbszent tanácsalansággal álltak az emberek a csendőrpuska előtt, és hátranéztek. Ekkor ért oda a pap. Kilépett az emberek közül.

- Ehhez az asszonyhoz jussa van az egyháznak és a népnek! Ördöggel cimboráló, templomgyalázó, kuruzsló boszorkány! Máglyán kell megégetni, hogy eltávozzék rólunk az ördög bűbája, ezt kívánja a nép!

- Menjen a fenébe a nép! - üvöltötte képéből kikelve a csendőr -, mert Istenemre mondom, ma még vagy kettőt lefektetek a fűre! Maga pedig nem restelli magát tanult ember létire babonás mesékkel föllazítani ezt a sok buta parasztot?! Kotródjatok innen, sok szemétrevaló bitang!

Az emberek behúzott nyakkal oldalogtak el. Csak a fekete ember állt még ott, és gyűlölködő, vad szemekkel nézte az asszonyt.

- Hát mégis ide jutottál végre, híres!

A csendőr vállára lökte a puskát, aztán dörmögve odaszólt a paphoz.

- Amit mondtam, magának is szó! Civil embernek semmi köze ahhoz, hogy itt mi történt. Menjen haza, és törődjék a maga dolgával!

A pap gúnyosan fölkacagott.

- Megtisztítottam a vidéket a sátán tövisétől! Az a fontos! Azzal megfordult, s elindult lefele az emberek után.

A csendőr morgott valamit, aztán lement a házhoz. Az asszony szótlánul haladt mögötte. Ott megálltak.

- Hát, ha valamit össze akarsz még szedni, ruhát vagy egyéb holmit...

Megrázta a fejét.

- Nem kell semmi.

- El akarsz talán rendezni valamit a házban...

- Nincs már több közöm a házhoz. Eltelt.

A csendőr szomorú szemei végigsiklottak az asszony arcán. Sóhajtott.

- Nem akarok rosszat neked, asszony, elég bajod van úgyis. De be kell kísérjelek. Nagy utad lesz, talán valami ennivalót hoznod kellene mégis.

- Nem kell.

Újra sóhajtott a csendőr. Megigazította fején a csákót.

- Ahogy gondolod. Mehetünk akkor?

- Mehetünk.

Elindultak. Néhány lépés után az asszony hirtelen megállt. A csendőr is megállt.

- Eszedbe jutott mégis valami?

- Kérdezni szeretnék valamit.

- Mondjad!

- Hova temetik őket?

- Hát, ejszen majd ide valahova. Nem hiszem, hogy a templom mellé megengednék...

- Kérnék valamit - mondta, és a hangja izgatott lett -, temessék őket oda ni, az erdő szélire, oda, ahol az a nagy bükkfa áll! Jó? Megteheti ezt?

- Megtenni megtehetem, ha ez a kívánságod.

- Oda a bükkfa mellé. Igen?

- Oda temetjük őket - mondotta dörmögve a csendőr..

- Köszönöm.

Még megfordult és visszanézett. Ott állt a ház, nyitott ajtóval, mögötte a pajta, és a pajta mögött látszott az elesett ló, és mellette két leterített pokróc a földön. Mellettük ült a másik csendőr, és nézte az erdőt. A tornác alatt ott állt a kutya.

- Kutya! Gyere, kutya!

De a kutya nem mozdult, csak állt.

- Mehetünk - mondotta hirtelen.

És mentek lefelé. Nem nézett vissza többet. A tisztás fűvén csillogott a harmat, úgy csillogott éppen, mint máskor. És úgy álltak a fák is a napban, mint máskor, az erdők, a hegyek. Rigó fütyölt, és pillangó szállt a rét virágai fölött. Mint máskor.

Sokáig mentek szótlanul. Lent az erdőben egyszerre csak azt mondta a csendőr.

- Gondolkoztam azon, amiket mondottál, asszony. Év végén kilépek a szolgálatból, és hazamegyek édesanyámhoz.

Az asszony ránézett a csendőr szomorú arcára, és megcsóválta a fejét.

- Csak késő ne legyen!

- Menjek hamarabb?

- Menj hamarabb!

- Úgy is lehet. Ha félév letelik...

Aztán csak mentek. A csendőr elbújt gondjaival a bajusza mögött, szeme az ösvényt nézte. Az asszony a fáktól búcsúzott. Aztán a pataktól, a völgytől. Lent a Fiádon még látta a papot és az embereket csomóba gyűlve. Néztek utána, és hangosan szitkozódtak. Itt-ott állt valaki egy-egy pallónál, fa mögött, ház sarkában, és nézett némán, és mozdulatlanul. Volt, akit megismert. Ez is járt fönt, az is, ennek a gyermekét gyógyította meg, azt összebékítette az urával...

De senki se mozdult. Nem emelte senki a kezét búcsúzásra, nem jött egy szó sehonnan. Csak néma arcok és néma szemek. És néma erdők kereken.

Néhányan az emberek közül, akik azon a napon látták lefele menni az asszonyt a csendőrrel, megesküdtek később, hogy amint ment, a virágok mind meghajoltak előtte. És a lába nyomán is virágok nőttek ki a földből, különösen szép, fehér virágok, amelyeneket soha addig nem lehetett azon a vidéken látni. És esküdöztek, hogy amennyi rigó volt, mind egyszerre énekelt akkor az erdőn, és az őzek kétoldalt követték a fák között, és a feje fölött egy csodálatosan szép fehér galamb röpült. Mert szent asszony volt, mondták az emberek később, akik emlékeztek erre, és keresztet vetettek, amikor ezt mondták.

Annyi bizonyos, hogy néhány héttel azután, hogy az asszonyt elvitték a csendőrök, ijesztő és csodálatos dolgok történtek a Fiád völgyén. Egy éjszaka kigyúlt a pap háza. Senki se volt otthon, csak a pap egyedül, amikor a ház kigyúlt, és őt sem látta többé senki azután. De sokan, akik odaszaladtak, és a tüzet látták, állították, hogy látták az ördögöt a lángok között égő testtel vicsorogni, és hallották kínordításait is a gerendák ropogása között. És állították, hogy látták az arcát az ördögnek, és hogy az nem volt más, mint maga a pap.

Annyi bizonyos, hogy a fiádi pap örökre eltűnt azon az éjszakán. És aztán sorra gyulladtak föl a többi házak is. Itt egy és ott egy, minden éjszaka fölgyűlt valahol egy ház, anélkül, hogy fölgyújtotta volna valaki. Összesen tizennyolc ház égett így le a Fiád völgyén rövid három hét alatt, és mind a tizennyolc ház olyan ember háza, aki azon a napon fönt volt a pappal a Fekete-völgyben. Akinek része volt abban, ami ott fent történt, és aki ott volt, mikor másnap tüzet vetettek a Fekete-völgybeli házra.

És még történt valami egészen érthetetlen és különös dolog. Abból a két sírból, ott a tisztás szélén, a bükkfa alatt, kinőtt két kereszt. Egy asszony vette észre ősszel, aki bükkfagomba után járt. Senki se tett keresztet azokra a sírokra, és mégis kereszt volt rajtuk. De nem rendes kereszt, hanem olyan, melyiket mozdítani sem lehetett, mert gyökere van a földben. Később néhány asszony fölment oda, hogy megnézzék a keresztet. Ott voltak valóban. Száraz levél zörgött rajtuk, kis ágacskák voltak, látszott, hogy gyökérről nőttek. Tavasszal ki is zöldültek. És minden évben kizöldültek újra, ágakat növesztettek, lombosodtak. Addig, amíg egyszer egy nagy vihar le nem törte a bükkfát, ami fölöttük volt, és a bükkfa éppen a sírokra esett, ott is korhadt el később. De még ezzel se lett vége, mert a korhadt bükkfa roncsai közül sok év után újra csak kinőttek a fák, és ha nem is voltak éppen kereszt alakúak, de azért látni lehetett rajtuk a kereszt nyomát.

Aztán beszéltek még egy sárga kutyáról, amelyik heteken és hónapokon keresztül ott lakott a leégett ház romjai között, és éjszaka lehetett hallani az üvöltését. Egyszer a templom körül is látták. Virágot vitt a szájában, befutott vele a templomba, és amikor kijött, nem volt a szájában virág. Később ott találták meg a virágokat a Krisztus-kép alatt, ahova a szent asszony hordta volt mindig a maga csokrait.

Valakinek a húséges lelke lehetett az a kutya, suttozták másnak az emberek, aki visszavárta a szentet.

Azután eltűnt a kutya. És a ház nyomát ott fent a Fekete-völgyben lassan fűvel nőtte be az idő. Mint ahogy fűvel nő be az idő mindent, amit az emberek elfelejtenek.

10.

SURRANT az idő lefele a Maroson, surrant, mint a víz. Történések kövei hiába próbálták megállítani az útját, kisiklott közülük, simán és megfoghatatlanul, s emlékké mohásodtak mögötte a kövek.

Egy asszony haladt a Maros partján fölfele, Nagyfalu és Vécs között. Nem az úton ment, mert megtanulta, hogy minden utat emberek építettek, és így csak az Isten tudhatja egyedül, hova visznek az utak. A folyó partján ment a végre-végre megtalált nyomon. Isten nyomán, mely biztos, hogy a hegyekbe vezet.

Kék párában már látszottak is messzi a hegyek a vécsi vár tornyai mögött. Az Istenszéke és a többiek. Már illata is volt a levegőnek. Szél lengett át a völgyön az idecsi erdők felől, s a Nyergeshegy bomló bükkösének tavaszi szagait hozta. A folyóparton halványzöldek voltak a fűzfák, és az araszos rozsvetésekéből itt-ott kilátszott egy-egy nyúl szürke füle. Surrant a víz a kavicsos mederben, ezer darabra törte a reggeli nap fényét, és ez a surranó zaj, ez a porrá törött csillogó fény otthoni volt már és ismerős.

Ment, ment az asszony. Kezében görbe botocska, hátán maroknyi batyu. Ruhája kopott volt és színtelen, mint a szegény asszonyoké, fején fekete kendő. Háta hajlott a fáradságtól, arca keskeny, sápadt és szomorú, és a szája két szögletében két mély, keserű vonás.

Mezítláb haladt a harmatos gyepen, léptei alig ütöttek neszt. A törökbúzaföldek végében egy ember állt tűnődve, és nézegette a kelni indult vetést. Idősebb gazda volt, csizma a lábán, bot a kezében. Mikor az asszony elhaladt mellette, odafordult.

- Adjon Isten, menyecske! Hova, hova?
- Haza a hegyekbe - felelte az asszony, és megállt.
- Szépen kél a törökbúza - mondotta a gazda -, csak baj ne érje később.
- Minden vetést megérlel egyszer az Isten.

A gazda ránézett az asszonyra, figyelmesen nézte.

- Hova való vagy? S honnan jössz?
- A hegyekből vagyok, és a börtönből jövök - felelte az asszony, és a hangjában dac volt.
- A börtönből jössz? - ütődött meg a gazda. - Úgy, úgy, csináltál valamit, amit nem kellett volna...

- Igazad van, ember. Csináltam valamit, amit nem kellett volna. De ezen nem lehet segíteni. Itt a jel a homlokomon, látod?

Hátrátolta homlokán a fekete kendőt. A szép, magas, domború homlokon két mély ránc futott alá a szemek közé.

- Látod a jelt?
- Sok minden történt veled, azt látom - mondotta a gazda, és sóhajtott. Az asszony szeméit nézte. Nagyok voltak és zöldeskékek, sötét árnyékoktól övezettek. Sohasem látott még olyan különös szemeket.

- Van urad? Gyereked?

Az asszony furcsán felnevetett.

- Uram is van, a földben és az égben és a szívemben. Gyerekem is van, palotában. Mit akarsz még? Nem irigyelsz, ember?

Volt valami azokban a szemekben, amitől a gazda megborzongott. Valami csillogás, valami szokatlan játéka a színeknek. Valami zavaros árnyék a csillogás mélyén. És különös volt a nevetése is, ahogy hátravetette a fejét.

- Félsz tőlem? Félhetsz is, ember, mert boszorkány vagyok! Levágták a hajamat a börtönben, hogy ne tudjam elvarázsolni az embereket velem, egész kopaszra levágták, de már kezd újra megnőni. Ide nézz!

Letépte fejéről a kendőt. Dús, aranyszőke fürtök omlottak elő alóla, alig két araszosak, és ahogy megrázta a fejét, mintha borzolt aranykígyók szikráztak volna a napfényben.

- Látod, ember, ezt tették velem. És sok minden egyebet, amire gondolni se jó. És én most megyek vissza a hegyekbe, hogy ne is lássak többet csak fát és állatot. Ne nézz rám ilyen ijedten! Nem bántok én senkit! Sohasem bántottam senkit! Csak megmondtam az embereknek azt, ami a szemükben volt. Nem én rontottam el az életüket, ők rontották el maguk. Én csak megmondtam nekik, hogy mi az, amivel elrontották. Mondjam meg neked is, ember? Nézz csak reám! Házasodni akar a fiad, ugye? Nem veszi el a leányt, akire gondolsz. Azt a feketét nem veszi el, nem. Hiába akarod te is, meg ő is. A leány mást akar. A te fiad egy másikat vesz

el feleségül, de annak te nem örvendesz majd. Miért is nem örvendesz annak? Nem azért, mert ott lakik a faluvégen, és cigányasszony az anyja; nem azért, mert szegény és semmije sincs; nem, nem azért. Miért is hát? Állj meg! Hiszen az a te leányod! Az ott a faluvégen, ott a kunyhóban, akinek cigányasszony az anyja! Hiszen az a te leányod, ember, és azt veszi el a fiad feleségül?! Hahahaha! Jaj, ember, ember! Ember, ember! Hova szaladsz, ember?!

A kacagás hirtelen elhalt a száján. Rémület ült az arcára, ahogy a haragosan tovalépő gazda után nézett.

- Ember! Hát az igazat sem szabad megmondani?

A gazda egy mérges mozdulattal szemére húzta a kalapot, de nem nézett vissza, nem is szólt semmit. Csak ment a törökbúzafölde mezsgyéjén a falu felé. Az asszony ott állt még egy darabig, és utánabámult. Szemei elködösödtek. Feje lassan lehajlott. Aztán sóhajtott, hátrarázta a haját, és felkötötte megint a fekete kendőt. Fölvette a batyut és a görcsös botot, és ment ő is. Tovább, szembe a vízzel, amelyik ott futott surrogva, csillogva és játékosan a halványzöld füzek között. Csak a válla volt még egy vonallal hajlottabb, mint azelőtt, s a lépése lassúbb és fáradtabb. A folyó kanyarodott. Ott állt szemben a vécsi vár, piros cserépfödele vidáman világított. Mögötte még lombtalanul sötétedtek az óriási tölgyek, s a leányvári erdő lába lelógott a dombról a vízig. Túl, az erdő alatt négyesfogatú hintő verte föl az út könnyű porát. A ficáncoló lovakon a napfény néha meg-megcsillantotta a szerszám csatjait. Aztán elnyelte azt is az út. És csak a mozdulatlan, széles völgy maradt, a vetések hosszú pászmái és a folyó. És messze, kék párák között, a hegyek.

Ment, ment az asszony. Délre elérte a magyarét hidat, és a vasúti töltésen megpihent. Kibontotta a batyut. Volt még benne egy darabka kenyér, azt megette. Aztán csak ült. A disznajói kastélykert fái fölött varjak keringtek. Fekete varjak. Károgásuk elhallatszott a hídig, az asszonyig. És arra gondolt: ő is hallja most ezt a károgást, ha odahaza van. És arra gondolt: ennyi és ennyi év telt el azóta, ennyi és ennyi év. És mit jelenthet egy úri gyereknek az, hogy ő az anyja? Ennyi év után?

Ült, ült. Valahol sípolt egy vonat, aztán látni lehetett egy hosszú, fekete kígyót, amint előkúszott a völgyhajlatból, és jött, csúszott lefele. Már hallani lehetett a zakatolását is, látni lehetett a mozdony fekete füstjét, és azokat a borzas, fehér párákat, amiket az oldalán kipöfög. Fűlsiketítő, hosszú sípolás, valaki kihajol a mozdonyból, egy fekete ember, és int a kezével. Mit akar? Sohasem lesz már nyugta a fekete emberektől, soha? Csikorgás. A mozdony rágurult a hídra, és megállt.

Emberek ugrottak le róla, hárman is. Furcsa ruhát viseltek. Kiabáltak. Mit akarnak ezek?

Futva jöttek át a hídon mind a hárman. Hadonásztak.

- Hé! Kelsz föl onnan! Fene egye meg a dolgodat! Az asszony csodálkozva állt föl. Összekötözte a batyut, kezébe vette a botot.

- Mit akarnak?

- Mit? - ordított az egyik. - Öt forint büntetést fizetsz, azért megállítottad a vonatot! Gyerünk, lelkem, azzal az öt forinttal! Majd megtanuljátok ti a rendet! Ott van a falu másik végiben az állomás, nem itt! Ha utazni akarsz, menj oda!

- Akar a fene utazni magukkal!

- Hát mit akarsz?

- Semmit.

Lelépett a sínekről, és indult a töltés oldalán le a vízhez.

- Hé! - ordította az egyenruhás. - Nem úgy van az! Az öt forint bírságot tessék csak megfizetni! Hohó!

Az asszony megállt a töltés oldalában, és visszanézett.

- Én adnék magának pénzt szívesen, jó ember, de nincsen. Nincsen nekem semmim, csak ez a rongy itt meg ez a bot. De mondok magának valamit. Nézzen csak jobban reám! Óvakodjék a víztől, érti? A víztől óvakodjék. Magának a víz a halála...

A másik két ember ott fent a töltésen nevetni kezdett.

- Hallod? Csak bort igyál mindig.

- Gyere már! - szólt a másik. - Nem látod, hogy bolond? Az egyenruhás mérgesen legyintett.

- Eridj hát a fenébe, de máskor ne aludj a síneken, érted-e, mert elverlek, hogy olyat nem láttál...

A vonat ablakain nevető emberfejek hajoltak ki. A vasutasok káromkodva mentek vissza a kocsikhoz. A mozdony sípolt, és lassan, pöfögve megindult. Az asszony még mindig ott állt a töltés oldalában, és nézte a fekete vasszörnyeteget, ahogy átmászott fölöttes a hídon, és húzta

maga után a rengeteg sok ablakos házat, és minden ablakból emberek néztek ki, és nevettek. Volt, aki odakiáltott valami goromba élcet, és az egyik ablakból kihajolt egy vidám arcú gyerek, és ledobott egy tojást. A tojás ott puffant szét előtte a földön, és telefröcskölte a ruháját.

Fölnézett a lassan tovagördülő ablak után, szégyen vonaglott meg benne, és fölemelt öklével megfenyegette a nevető arcot.

- Törnéd ki a nyakadat! Ó, hogy törnéd ki a nyakadat!

A vonat eldübörgött, és ő ott maradt a töltés alatt, keserűen és megalázottan, mint évek sora óta már annyiszor. Nézte a vizet a híd alatt, és arra gondolt, hogy azon a vonaton ma valaki meghal. Talán az egyenruhás, aki kiabált rá, talán más, de valaki meghal ma azon a vonaton. És ez a valami keserű, vad elégtétellel töltötte meg.

Aztán ment tovább.

Estére Déda alatt volt. Már az úton haladt, ismerte a járást. A falu házai aludni készültek, trágya és füstszagú köd borult rájuk. Hűvös levegő jött alá a hegyekből. Kevés ember járt, valahol egy pajtában marha bögött. Ment, ment az utcán. A szürkületben nem láthatta a szembejövők arcát, őt se nézte meg senki, az emberek mentek a maguk dolgai után.

A korcsma ott volt, ahol régen. Ablakain sárga fény hullt ki az útra. Csak éppen az épület formája volt más, szebb volt, magosabb, kőből való. De mégis, olyan volt minden valahogy, mintha nem is telt volna el sok idő azóta. Mintha még mindig Szórfülű árulná bent a pálinkát és a lisztet, és ő jönne most az Urszuból, kicsi tiszta leányka, és venni akarna ezt vagy amazt...

Valahogy minden olyan volt. A levegő, azok a nehéz, füst és trágyaszagú tavaszi párák a falu fölött. A hangok és a szagok, a szürkület színe, és az út és a Bisztra hídja ott feljebb a ködben, és a víz zúgása és a lágy gyantaszag, amelyik valahonnan fentről jött a széllel az Urszu felől.

Csilingelt az ajtó, amikor belépett. Minden olyan volt, mint akkor. Oldalt a hosszú asztal... Két ember ült mellette, előttük sok pálinkás pohár. Hátral a rácsos söntés. Libegő mécses a gerendán...

- Mi kell, ifiasszony?

Idegen volt a hang, ami a söntés mögül kiszólt. Riadtan nézett oda. Egy horgas orrú, nagy, csontos ember könyökölt a pultra...

- Málélisztért jöttem az Urszuból, hozok halat, ha kell...

- Miféle málélisztért?

- Szórfülű tudja...

- Kicsoda tudja?

Az asszony úgy nézett körül, mint aki álmodik. Az emberek ott az asztalnál felfigyeltek.

- Miről beszélsz, asszony? Nem értelek.

- Nem értesz? Én sem értelek téged. Majd Szórfülűvel megértjük egymást. Ő már tudja...

Jó ember szegény...

A korcsmásos megcsóválta a fejét, és a két emberre nézett. Egyik közülök felállt, és odalépett az asszony mellé.

- Szórfülűt gondolod, jó asszony? Az örményt?

- Azt, azt... Ő tudja, hogy én ki vagyok...

- Ő már semmit sem tud, asszony. Ő már meghalt. Mióta nem voltál itt, hány éve annak?

Az asszony ránézett az emberre, a szeme sötét.

- Ne mondd azt, hogy semmit sem tud, ember. A holtak többet tudnak, mint az élők. A holtak mindent tudnak. Figyelj!

Hallod a szút a fában? Szórfülű tudja már, hogy itt vagyok, és keresem a nyomát, amelyik kifelé vezet a tűzből...

Az ember hátranézett a társára, keze fáradtan és nehézkesen legyintett.

- Messziről jössz, asszony? Nem láttalak erre.

- Hogy messziről jövök-e? Hohó, ki tudja azt, hogy honnan jön az ember, és hova megyen!

Az Urszuból lefolytak a cseppek, a Maros elvitte őket, nem tudom, hová. És én most jövök a Maroson visszafelé, mindig visszafelé. Talán majd újra visszatérhetek az Urszuba, és újra lesz ott ház, és én újra kisleány leszek, és Szórfülű kijön az égett gerendák alól, és megtölti lisztet az átalvetőmet... De lehet, hogy nem is így lesz. Mit tudja az ember...

Lehajtotta a fejét, megfordult és indult kifelé. Az emberek összenéztek.

- Állj meg, asszony! Van mit egyél!

Az asszony visszafordult. Nézte nagy fényes szemével a két embert, és úgy mondta, mint aki titkot beszél.

- Tudjátok, fent az Urszuban, a ház polcán hagytam puliszkát. Az még ott kell legyen. És ott vannak a juhaim is, azok maholnap fejősek lesznek, igaz-e? És a pataokban annyi a hal...

- Gyere! - szólalt meg rekedten a korcsmáros -, itt van egy kenyér. S van szalonna is. Gyere!

- Ugye, hogy hagyott itt Szórfülű mégis valamit! Azt mondta, ugye, hogy tedd félre a kisleánynak, aki az Urszuból lejár? Azt mondta, ugye? Az én vagyok, az a kisleány...

- Gyere! - mondta halkán a korcsmáros -, fogjad...

Az asszony odament a pulthoz, belenézett az idegen ember csontos arcába. Nézte, aztán lehajtotta a fejét.

- Vedd el, na! Itt van.

A lehajtott fej megmozdult.

- Köszönöm, korcsmáros. Jó ember vagy te is, akárcsak Szórfülű volt, szegény. De ne hidd, hogy bolond vagyok én, amiért így beszélek. Csak azért beszélek így, mert jó néha azt hinni, hogy... De te ezt úgysem érted, korcsmáros. Adjon az Isten békességet neked!

Lehajtott fejjel ment az ajtó felé.

- Állj meg! - szólt utána a korcsmáros. - A kenyeret s a szalonnát itt hagytad!

Megállt, visszanézett és megrázta a fejét.

- Nem, ember. Az a kenyér és az a szalonna nem az enyém. Azt egy kis fiúcska felejtette itt, akit az apja küldött valahonnan vásárolni, és te félretetted neki. Ha én elviszem, a kis fiúcskát megveri az apja...

- Bizonyisten, így van, ahogy mondd! - hökkent meg a korcsmáros -, a fűrészről volt itt egy gyerek, s az feledte itt, és én félretettem neki. De honnan tudod te ezt?

- Tudok én sok mindent még rólad, korcsmáros, mert belenéztem a szemedbe, és ott láttam, de nem mondom el, mert megtanultam, hogy nem jó az, ha az emberek tudják... Hát legyen veled az Isten.

Már az ajtónál volt, amikor a korcsmáros újra megtalálta a hangját.

- Te, asszony! De a kenyeret elviheted azért! Adok másikat a gyerekeknek!

Az asszony megállt az ajtóban.

- Ha adsz a gyerekeknek másikat - mondotta elgondolkodva -, akkor lehet, akkor megköszönöm neked, korcsmáros, és egyszer majd hozok érette valamit.

- Gyere csak, vidd el! S nem kell hozz semmit érette, jószívvel adom. De azt mondd meg, mit láttál még a szememben?

Az asszony visszafordult, és megállt a csontos arcú ember előtt.

- Mit látok? Két asszonyt látok a szemedben, korcsmáros, és egy halott gyermeket. Aztán látok benne egy hosszú utat, amelyiknek a vége belefut a vízbe, és ahol kibúvik belőle, ott a nappalok sötétek, és az éjszakák világosak, zöld a tél, és fehér a nyár... De a két asszony közül egyik sem lesz veled, és olyan egyedül leszel az út végén, mint én vagyok mostan...

- Istenem - mondotta az ember, és kezét végighúzta az arcán -, Amerika! De honnan tudhatod te ezeket?

- Ne kérdezz többet! - szólt sietve az asszony, azzal hóna alá vette a kenyeret. - Isten fizesse meg!

A korcsmáros döbbenet bámult utána, és a két ember ott az asztalnál meghajtotta a fejét, és halkán morogta:

- Áldjon meg az Isten, asszony!

A virradat ott lelte a Piperik fölött a hegyoldalban. Ezüstös dér lepte a sarjadzó füvet, valahonnan az Ulmu felől kiáltás hallatszott át, nyújtott emberi kiáltás. Aztán döngeni kezdtek később a fejszék, s néha egy-egy fa roppanva ledőlt.

- Irtják az erdőt - gondolta, és fázni kezdett.

Őz böffent alább a fák között. Állt a legelő szélén, és arra gondolt: itt legeltek a juhok, amiket Juon vett, és mégis Kornél küldött. Itt ült az öregasszony, vak szemével a napba bámult, és ott jöttem én. És itt feküdt a kutya. Mikor is volt? Tegnap? Vagy valamikor sok-sok év előtt?

Lassan kivilágosodott. A köd alászállt a völgybe, és följött a nap. Várt. Hátha egyszer csak kibukkannak ott lent a fák közül a juhok, velük lesz a fehér kutya és a vak öregasszony, és úgy történik megint minden, mint akkor...

De nem jöttek a juhok.

Egy keveset várt még, amíg a nap elhagyta a hegyek gerincét, aztán megindult lefele a házhoz. Minden ismerős volt, olyan, mint régen. De itt-ott egy-egy fát kivágtak. A juhok csapását belepte a fű, régen járhattak arra juhok.

A ház előtt egy fiatalasszony állt. Kíváncsian nézett rá, amikor oda jött.

- Adjon Isten jót!

- Adjon Isten!

- Az öregasszony bent van?

A fiatalasszony szeme megrebbent.

- Miféle öregasszony?

- Hát aki itt lakik, a vak.

A szemekben meglepetés és gyanakvás csillant.

- Őt keresi? Talán rokona?

- Nem. Csak valamikor sokat voltam itt nála...

- Meghalt - mondotta a másik megkönnyebbülten -, három éve már annak.

- Úgy...

Mintha a ház valahogy más lett volna egyszerre. Nem is az a ház volt többé. Idegen ház volt.

- És most ki lakik a házban?

- Az uram meg én - felelte a fiatalasszony, és szinte dacosan vetette föl a fejét -, üresen állott a ház, így hát...

- S nem volt vele senki... amikor meghalt?

- De. Egy öregember volt itt. Azt mondják, nem az ura volt, valami idegen öregember. Sok évig éltek itt együtt.

- S vele mi lett?

- Néhány hónapra rá meghalt ő is. Azt mondják, akik erre jártak, hogy egész nap csak ült kint a ház előtt, és várt valakit. Egy öreg, fehér kutya volt vele, más senki. Ha szóltak hozzá, nem mondott egyebet, csak mindig azt: elvesztettem a háborút, úgy látszik, igazán elvesztettem a háborút. Nem volt teljes eszű, azt mondják.

- És várt valakit?

- Várt valakit. Valakit, aki elment, és az mondta, hogy visszajön. S akinek ő megígérte, hogy itt marad, amíg visszajön. Nem halhatok meg addig, mondta, amíg vissza nem jön, mert akkor elvesztem ezt a háborút is. Így mondta. Nem volt teljes eszű. Aztán meghalt. Előbb az öregasszony, aztán a kutya, és a kutya után néhány nappal az öregember. Három éve már.

- És nem maradt senki?

- Volt két fia az öregasszonynak, azt mondják. Egyik csordás volt a falunál, és elpusztult valahol a havasokban, sok éve annak. A másik fia városra ment. Sokáig nem hallottak semmit róla. Aztán egyszer csak megjött. Rongyosan és részegen. Az öregasszonynak voltak valami juhok, azokat elvitte, azt mondják, pénze is volt, azt is elvitte, még talán meg is verte az öregasszonyt is, meg az öregembert is. A juhok egy részét már itt elitta a korcsmában, aztán elment. Azóta nem látták erre. Abban az évben halt meg az öregasszony.

A ház szemei szomorúan révedtek bele a napfényes világba. Új pad állt előtte, még fehér volt a fája. „Majd valamikor ezen is ül talán egy öregasszony és egy öregember, és vár valakit - gondolta az asszony -, de az a valaki már nem én leszek...”

- Mennyi idő kell vajon egy ilyen padnak, hogy szürke legyen és kopott, és ülhessenek rajta öreg emberek?

- Tessék?

- Semmi...

Legyintett, és lenézett a fák közé, amerről a patak zúgása hallatszott nagyon halkan. Valahol kolomp szólt.

- Juhok?

- Igen - felelte sietve a fiatalasszony, és szeme aggodalmasan fürkészte a különös idegent -, van néhány juhunk is. Ott lent legeltetjük őket.

- Régen ott fent legeltettünk, ez itt lent szénának maradt.

- Most fent csináljuk a szénát.

- Úgy...

Valami volt a levegőben, valami szinte ellenségesen idegen. Érezte, hogy nem lehet tovább állni ott a ház előtt, az idegen emberek háza előtt.

- Hát segítsen meg az Isten!

- Isten segítsen!

Röviden jött a felelet, közömbösen. Ment lefelé, amerről a patakot lehetett hallani. Az alsó tisztáson meglátta a juhokat. Egy ember lentebb fehér törzsű, fiatal nyárfából karókat faragott. Kutya is volt vele, de még az sem volt fehér, hanem feketetarka.

Elkerülte a tisztást és az embert, úgy ment lefele a fák között. Hóvirág nyílt az avar között, kék jácint és kakasmandikó. Egy barkafűzen vadméhek döngtek.

Aztán leült a patak mellé, és nézte a vizet. Később megette a dédai korcsmáros kenyerét, és nézte tovább a vizet. Néhány szénégető jött arra, köszöntötték, de nem felelt. Úgy dél tájban fölállt a patak mellől, s megindult a Pisojon föl, a Funtinelen sem állt meg. Az Andrenyásza meredek sűrűjénél aláereszkedett a Marosra. Atgázolt a vízen. Túl töltést talált az erdő alatt, vasúti síneket. Néhány pillanatig döbbenve állt, és nézte a két hosszú acélkígyót, ahogy odasimultak az erdő borzongó testéhez. Aztán elindult fölfele a Korbujon.

Éjszaka volt már, mire a Komárnyikba fölért.

Fentről érkezett, a plájról, és ahogy a fenyvesből kilépett, ott terült el alatta a tisztás mozdulatlanul a csillagfényben. És lent a ház.

Meg kellett álljon, mert a szíve egészen furcsán kezdett verni. Valahogy olyan volt, mintha csak fönt járt volna az erdőn, s most hazatérne. Mintha semmi sem történt volna közben. Ami történt, az csak álom volt. Éppen megfejte a tehenet, elrendezte a juhokat, s fölszaladt valamiért. És most már ideje visszatérni, mert különben kialszik a tűz, és a gyereke ki takarózhat...

A tavaszi este nyirkos levegőjében érezni lehetett a füstszagot is, amit a ház kilehelt magából. Nem volt mozgás sehol. Semmi sem volt, csak a csillagporos éjszaka és a tisztás a fekete erdők között, és lent a néma ház. De valami volt mégis, valami álomszerű és különös. Nem volt halott a tisztás és a ház. Élt. Mint az alvó, aki nem tud a világról, de egyenletesen lélegzik, és erről tudni lehet, hogy él. Élt ott lent a ház, mint az alvó, úgy.

Különös volt. Ment lefele a tisztáson, és arra gondolt: felszítom a tüzet, vacsorát főzök, aztán lefekszem. Lefekszem, betakarózom, a tűz ég csendesen, és megvilágítja a gerendákat, és majd akkor elgondolkozom mindazokon, amik most bennem vannak, elrendezem őket, és meglátom majd, hogy mi hogyan is van...

Lassan ment lefele. A fű harmatos volt. Igyekezett nagyon lassan menni, hogy tovább tartson ez az érzés, hogy csak itt járt fent, és most hazatér, és megrakja a tüzet, és vacsorát főz, és a tűz lángja megvilágítja majd a gerendákat, és minden ott van a helyén...

Nagyon lassan ment, mégis leért. Ott állt a ház előtt. A szürke homályban látta a padot, a küszöböt. Hallotta a forrást, és ez a hang olyan volt, mintha valahonnan messziről, messziről visszatért volna valaki, aki meghalt.

Lába a küszöbön volt. Keze megérintette az ajtót. A keze reszketett. Olyan volt, mintha álomban járt volna ott, mintha csak a lelke állt volna a régi küszöbön, s a teste valahol messze feküdne mozdulatlanul egy idegen világban.

Mozdult az ajtó, engedett. Füstszagú, meleg levegő csapott az arcába. Égett a tűz, és sárga csíkokat vetett a sötétbe. A padon valaki ült. Egy remegő fénycsík belevilágított egy szakállas arcba. A fej megmozdult.

- Hö?!

Álom volt, álom. Állt az ajtóban. Mögötte csillagos, hűvös éjszaka. A tisztás. A forrás ismerős hangja. Állt az ajtóban.

Az ember ott a padon megmozdult. Kinyitotta a tűzhely ajtaját. Sárga fénykéve hullt a szobára, és megvilágította az asztalt, a széket, a ládát és az ágyat. És minden úgy volt, mint régen. Minden.

- Hö. Hát megjöttél? Hát jó, hogy itt vagy, na.

És ez a hang valahonnan messziről, messziről, a múltból.

- Jó estét, Dumitru bácsi!

- Hö. Hát adjon Isten, na! Gyere már be!

Olyan volt, mint az álom. Mint amikor az ember álmodik, és visszatér álmában régi helyekre, beszél régi emberekkel, régi házakban, és minden olyan, mint volt, és mégis...

Betette maga mögött az ajtót. Testét átfogta a ház melege. Jó puha ölelés volt ez, régi, otthonos, meleg. A szakállas ember roszét vetett a tűzre.

- Ettél? Hö?

- Nem ettem.

- Hö. Hát mit állsz akkor? Ott a polcon megtalálsz mindent. Van fa, van víz, van máléliszt, van minden. Mit állsz? Mécses nincs. Kifogyott az olaj. De van tűz.

És minden ott volt a helyén. A régi veder a vízzel. A régi korsó. A máléliszt. A régi edények. Minden. Mintha...

Olyan volt, mint az álom. Régi mozdulatok emléke éledt újra. Odament a tűzhöz. Odanyúlt, ahol a fazék állott. Ott volt. A vederért nyúlt. Ott volt. Vízet töltött a fazékba, feltette a tűzhelyre. Főlnyúlt a polcon a máléliszt után. Ott volt... Mintha ő maga tette volna még oda ezeket a dolgokat, mindent a maga helyére, mielőtt... Olyan volt, mint az álom.

Forrott a víz. Főtt a puliszka. Ült a kemence sarkán, mint régen, Dumitru ült a padon, mint régen. Főtt a puliszka. Jó szaga megtöltötte a házat, mint régen.

- Jöjjön, Dumitru bácsi! Kész a puliszka.

- Egyél csak! Én már ettem.

Aztán ott ült újra a kemence sarkán, és a tűz roskadni kezdett, és már csak éppen annyi fényt vetett, hogy valami meleg, rőt szürkület lepte el a szobát, és az ember hajlott körvonala ott a padon még éppen látszott. És akkor az ember ott a padon beszélni kezdett:

- Így, így. Tudtam, hogy visszatérsz egyszer. Mindenki visszatér egyszer oda, ahonnan elindult. Megőriztem a házat neked. A juhok szaporodtak, mindig csak szaporodtak. Sokat eladtam közben, hogy vénülni kezdtek, mert így kell azt, tudod. A pénzt ott találod a ládában. A tehént kicseréltem, aztán újra kicseréltem... Várj, utoljára most két éve. Majd meglátod. Van két tinó meg egy borjú. A többit eladtam, a pénzt megtalálod a ládában. A kutya...

- Csobán! - kapta föl az asszony a fejét -, hol van Csobán?

- A kutya, az meghalt. Még az őszön. Már nem tudott járni. Öreg volt. Ott ástam el a bükkfák alatt.

- Hát mégsem álom - gondolta az asszony -, mégsem tegnap mentem el innen. Nem. Nem álom.

- A ház rendben van, a pajta is, a juhok is, minden. Majd meglátod holnap...

- És maguk, Dumitru bácsi?

Halk volt a kérdés és fáradt. Nem álom, most már biztos, hogy nem álom, ez volt benne.

-Hö? Hát látod... Majd meglátsz mindent. Sok minden más, sok, sok minden... Iván elment, Birtalan...

- Hova ment Iván bácsi?

- Mit tudom én? Elment. Egy tavaszon, ahogy szokott. Csak elment, és nem jött többet vissza.

- És Birtalan bácsi?

- Őt leütötte a medve fent a Belcsujban, amit Iván sebzett volt. Régi dolog ez...

- S a többiek? Dumitru bácsi, a többiek?

- Ferencék elköltöztek innen, valahol Toplica körül vannak, úgy hírlík. Vénség meghalt. Úgy leltük egy napon a Dószul Fulgerujon a ház előtt. A padon ült, és meredt volt, mint a kő. Gyerko még él odalent, s a fia is, és én. Más senki. Üres a Szalárd, asszony. Üres.

Nem, nem volt álom. Álom nem ilyen szomorú. Álomban nem folyik az ember könnye végig az arcán.

Nem kérdezett többet. Hallgattak. A tűz kialudt, nem hintett több fényt. Sötétség volt. Később Dumitru beszélni kezdett:

- Úgy van, asszony, úgy. Ahogy mondom. Üres a Szalárd. Amióta nem jár föl senki, csak élünk itt, mint a medvék. Aztán Birtalan elment, ő volt az első. Aztán elmentek Ferencék. Aztán elment Iván. Aztán elment Vénség is. És most már csak én, de senki, tudod, senki. A púpos vagy a fia felhozzák a komenciót minden hónapban, de más senki, senki, soha. Az úr, mióta a vasutat megindították, nem járt erre többet. Akkor láttam utoljára. Mikor a vonat jött, az első. Ott ült a Szalárd torkában, a töltés közepén, a két sín között. Azon a háromlábú széken, amelyiken szokott. Ült, és nézett maga elé. Rettenetes volt az arca. Mi ott álltunk alatta, az ösvényen, Gyerko, Iván, Birtalan és én. És a lyukból, amit a sziklába fúrtak, jött ki az ördög masinája, a nagy, füstös, fekete masina, és az úr ott ült a sínek között. A masina sípolt. Aztán újra sípolt. Aztán megállt. Valami emberek másztak ki belőle, olyan félig urak, félig nem, és odajöttek az úrhoz. „Nagyságos úr kérem...” - meg így. Az úr rájuk sem nézett, csak ült. „Nagyságos úr kérem, tessék félreállni, hogy mehessünk.” De az úr rajok sem nézett. Beszéltek neki, de talán nem is hallotta. Más urak is jöttek. Csendőrök is jöttek. De az úr csak ült. Azt mondta a uraknak: hajtsatok keresztül rajtam. Azt mondta a csendőröknek: tegyetek kezet reám. Nem mertek hozzányúlni a csendőrök. Nem mertek ráhajtani a masinával az urak. Egy teljes napon és egy teljes éjszakán keresztül ült ott az úr mozdulatlanul a sínek között, és állt a masina a sziklalyuk szájában. Akkor valami urak jöttek a báró hintóján, valami nagy urak, és odamentek hozzá. Szóltak valamit neki, nem érthettem,

mert messzebb állottam onnan. Az úr csak megrázta a fejét. Beszéltek hozzá sokáig. És akkor egyszerre csak felszökött az úr a kicsi székről, kapta a puskáját, és rálőtt a fekete masinára: bumm, bumm. Nagyt szólt a lövés. Az urak pedig rávetették magukat, és birkózni kezdtek vele. Kicsavarták kezéből a puskát, és eldobták, hogy ne érhesse el. Mi ugrottunk volna Ivánnal, hogy segítsünk neki, de körülöttünk ott állt már vagy egy tucat csendőr, és ránk szögezték a puskáikat, így csak néztük. Jaj, te asszony, jaj! Véres volt az úr szeme, és rettenetes az arca. A haja már szürke volt egészen, és úgy állt szerteszéjjel a fején, és a bajusza is szürke volt, és vicsorgott a szája, hogy az embernek végigfutott a hátán a hideg. Elkapott egyet az urak közül, és a Marosig lehajította. És ahova az ökle ütött, ott összeesett egy ember. Te, én láttam egyszer sebzett kan medvét dúlni kutyák között. Hát olyan volt ez is. Jaj, asszony, jaj!

- Aztán rámentek szegényre sokan. Leverték, megköztették, föltették a báró hintójába, s vitték. Egy álló esztendeig tartották valami kórházban, s azt mondták: elment az esze. Aztán, úgy mondják, otthon ül most mindig. De öreg ember már, s nem beszél napokig egy szót sem. Így mondják. Én nem tudom, mert nem láttam azóta. S nem is látom már, ejszen, soha többet. Hát ez van itt, asszony...

Sötét volt már a házban egészen, a tűz kialudt. Egy szú rágott valahol a gerendában, s ez a kis percegő hang olyan volt a csöndben, mintha egy láthatatlan óra mérné az időt, ami eltelt.

- S lent a szálláson nem lakik most senki? - kérdezte később az asszony.

- Senki.

- Ferencék házában sem?

- Ott sem.

- A Dószul Fulgerujon?

- Ott sem.

Olyan volt, mint egy temetés. Az asszony arra gondolt: Birtalan, és látta a halarcú öregembert, ahogy kiszáradt karján feltúrta az inget valamikor ott lent a Bisztra partján, és belenyúlt a vízbe. Aztán arra gondolt: Iván, és látta a nagy magas embert jönni az ösvényen fölfele, és mögötte a kis Dudás meg a nagy Dudás. Aztán arra gondolt: Vétség, és hallotta kongani a fát, fönt a gerincen, és a választ, ahogy jött a völgyeken át a Dószul Fulgerujról. És arra gondolt: vége. Az embereket elnyelte az idő, és nyomukat belepji a moha. Vége. Könnyei végigfolytak az arcán, hangtalanul, perzselve, sósán. Hát így - gondolta -, hát így - Valamit még szeretett volna kérdezni, de nem mozdult rá a szája. Valakiről, egy gyerekről, aki valamikor régen ebben a házban... De nem volt bátorsága a kérdéshez. Hallgattak. Sötét volt. A láthatatlan óra mérte, mérte az időt fönt a gerendában. Tek, tek, tek, tek, tek...

- Dumitru bácsi...

- Hö?

- Lehet-e az, hogy valaki egyszer mégiscsak feljő még ide? Valaki, aki fiatal, és aki már volt itt, csak nem tud róla talán, hogy egyszer, egyszer mégiscsak feljő? Lehet arra várni?

- Várni, azt lehet. Várni...

Aztán a bozontos öregember sóhajtott a sötétben, és megmozdult.

- Hát akkor most megyek és lefekszem. Kint aludtam a pajtában mindig, megszoktam, tudod. Mert ez itt a te ágyad, s ott bent... hát majd várunk, tudod. Várni azt mindig lehet...

Fáradt lépések csoszogtak, aztán kinyílt az ajtó, s becsukódott megint.

Az asszony egyedül maradt. Ült még egy ideig a kemence sarkában, azon a régi-régi megszokott helyen, s már úgy ült ott a sötétben, mint aki valamire vár. Aztán átment az ágyhoz, s végighevert rajta. Ujjai megismerték a párnát, a régi csergét, és ez valahogy szép volt és jó. Várni, egy régi napfény emlékei között egy új napfényre. Valakire, aki elment és visszajön. Valamire, ami eltelt, de talán még egyszer visszajön. Talán. Várni jó...

Reggel a nap rásütött a küszöbre, és amikor kitárta az ajtót, úgy omlott be a házba a fény, hogy hunyorognia kellett. A tisztás zsöngé fűvén csillogott a harmat, és fölhallatszott a forrás csilingelőse, és valahogy olyan volt minden, mint hajdan. Dumitru ott állt a pajta ajtajában, kezében villa. Most látszott csak a napsütésben, hogy milyen nagyon öreg lett. Ősz volt a szakálla és a haja. Válla hajlott, arca ráncos és sovány. De bocskorai még mindig farkasbőrből voltak, és vedlett farkasbőr mellény fityegett rajta, és a farkasbőr tarisznya ott csüngött a szénából készült fekhelye fölött egy szegen, s mellette az ócska puska.

- Hát nézd - mondotta -, ez a tehén. Ezek a tinók. Itt a borjú. Emitt a juhok. Hatvan fejős lesz, többet nem győzők egyedül, azért csak ennyi. Azt a berbécsket most két hete vettem. Jó állat. Hö?

Az asszony megfejte a tehenet, s bementek utána enni a házba. Később Dumitru kiterelte a juhokat a fűre, az asszony meg rendbe tette a házat. Kisepert, fölsúrolt, mint aki hazajött, s kedves vendéget vár. Aztán odament a ládához, és fölnyitotta a födelét. Ott voltak szépen egymásra rakva a ruhák, úgy, ahogy ő maga betette oda valamikor. A piros szoknya, ünneplő tulipános ködmönke, csizma, minden. A piros tarisznya s a piros tarisznya mellett a kicsi furulya.

- Még nem fújt bele senki - gondolta az asszony -, még vissza kell jöjjön valaki, hogy belefújjon...

Gondosan visszatett mindent a helyére. A láda sarkában a ruhák alatt ott volt a pénz, amit Dumitru rendre bedugdosott oda. Mikor a láda födelét behajtotta, valahol lent az erdőben nyírt egy ló.

Kiszaladt a ház sarkába. Egy ember jött fölfele az ösvényen a szürke bükkfák között, s mögötte a kis hegyiló, zsákkal a hátán. Mintha csak Iván jött volna, vagy Birtalan...

De nem Iván volt. Nem is Birtalan. Egy idegen ember jött a ló előtt. Fialat még, pelyhedző bajuszú. Dumitru otthagya a juhokat, és lejött ő is a házhoz. Egyszerre ért oda az emberrel.

- Adjon Isten, Dumitru bácsi!

- Adjon Isten, Estevány!

Leemelték a lóról a zsákot, s bevitték a házba. A lovat kicsapták legelni. Estevány néha lopva odasandított az asszonyra, de nem kérdezett semmit. Az asszony tejet tett elébe, s puliszkát. Amíg a legény evett, Dumitru odaült a padra.

- Na. Hásztán van valami?

- Biza van - felelte tele szájjal a legény -, nyakát szegte az úrfi.

- Micsoda? - hökkent föl Dumitru a padon.

- András hozta Dédáról a hírt. Tegnapelőtt délbe fölült az úrfi Disznajón a vonatra, hogy átmenjen Vécsre a báróékhoz. Idecsnél, azt mondják, kiállt a vonatajtóba, s a vonat hirtelen megállott, mert valami váltó nem volt rendben. Az úrfi kiesett az ajtón, s ott éppen magos volt a töltés. Már nem is élt, azt mondják, mikor odaszaladtak hozzá. Nyakát szegte.

Olyan volt, mintha megfagyott volna a házban a levegő. Mintha megdermedt volna a ház. Mintha a nap kialudt volna az égen hirtelen. Csönd volt. Csak a legény csámcsogása hallatszott, más semmi. Aztán reszelős, vén hangon megszólalt Dumitru.

- És most? Most mi lesz, Estevány? A havassal... A legény vállat vont.

- Majd a rokonok. Nem a mi dolgunk, Dumitru bácsi.

Az asszony a kemencének támaszkodva állt. Nekitámaszkodott és állt sápadtan, kimeredt szemekkel, és a legényt nézte, aki az asztalnál ült, és evett. A legényt nézte, de a vonatot látta, ahogy lassan átment a hídon, a töltés fölött, ahogyan egy gyermek nevetve kihajolt belőle, és egy tojást dobott, ahogy a tojás szétfröcskölt a földön... Fölemeltem az öklömet - gondolta -, és azt mondtam, és azt mondtam...

Borzalom ült a szemében, ahogy a legényt nézte, és egyre csak a vonatot látta, ahogy lassan tovagördül fönt a töltésen, s az a nevető fej egyre kisebb lett, és ő ott állt, és azt mondta, azt a rettenetes szót... Jaj, Uramisten!

Messziről, rettenetesen messziről hallotta még a legény hangját, ahogy valami fűrésről beszélt, amit Ilvára hoztak, és hogy irtják már az erdőt, és munkások költöznek az Ilva torkába, és mérnökök és minden... Egyes szavak megütötték a fülét, de nem jutottak beljebb. Bent dübörgőit és zakatolt a vonat, vért fröcsköltek a kerekek, és a kerekek zakatolásában mintha egy cigányasszony hangját lehetett volna hallani: megölöd a gyermekedet, megölöd a gyermekedet...

A legény befejezte az evést, és fölállt az asztaltól.

- Isten fizesse meg! - mondta, aztán hátranézett az asszonyhoz. Senki sem mondta, hogy egészségére. Az asszony szürke arccal állt a kemence mellett, és kimeredt szemmel nézett valamit a levegőben. Rettenetesekek voltak a szemei, a legénynek végigfutott a hideg a hátán.

- Hát adjon Isten minden jót!

Dumitru sem felelt, csak ült a padon, és nézte az asszonyt. A legény megreszelte a torkát, aztán zavartan kitopogott az ajtón. Hallani lehetett, ahogy fölnyergelte odakint a lovat, s ahogy elindult vele lefele. Még hallatszott a távolodó nesz, egyre halkabban, aztán vége volt annak is. Csak a csönd maradt, a dermedt csönd és a ház, a dermedt ház, és benne a két ronccsá vert, érzéketlen, dermedt ember.

- Mi lesz most, Dumitru bácsi?

- Nem tudom.

Még a szű is megállt a gerendában. Véget ért az idő. Valami véglegesen befejeződött. Olyan volt, mintha szikla zuhant volna az utolsó ösvényre is, amelyiken még visszatérhetne valami. Olyan volt, mintha az ösvények - mind-mind, ahány ösvény csak ezen a világon volt - hirtelen beleomlottak volna egy mélységesen fekete szakadékba, és abban a szakadékban már semmi sincs, sem emlék, sem reménység, sem várakozás. Semmi.

Az asszony állt a tűzhelynél. Farkas Dumitru ült a padon, és nézték egymást. De nem látták már egymást. Semmit sem láttak már, csak a fekete sziklamélységet a lábuk alatt, amelyikben mindennek vége van.

Aztán az asszony lassan odatámolygott az ajtóhoz, és kinézett a napsütésbe. De idegen volt már a tisztás, és idegen az erdő, és idegen a napfény. Idegen juhok legelték a fűvet, és idegen ház ajtaja volt az ajtó, amelyikben állt.

- Dumitru bácsi! Egyszer itt volt Vénség, ott ült, ahol maga, és azt mondta: nem otthonnak épült ez a ház, csak szállásnak. Csak szállásnak, így mondta. Igaza volt. És a szállásokon lejár az ember ideje, Dumitru bácsi.

Az öregember nem szólt. Csak ült, és nézett maga elé a padlóra. A padló hasadásait nézte, és arra az időre gondolt, amikor azt a padlót kifűrészelték a ledöntött fenyőkből. Később megmozdult, felállt, és kidöcögött a házból. Ott ment el az asszony mellett, szinte érintette, de nem nézett rá. Csak ment hátra a pajta felé. Amikor visszajött, kezében hozta az ócska farkasbőr tarisznyát. Megállt vele az asszony előtt.

- Ismered ezt? - kérdezte, és előkotort a tarisznya fenekéről egy piszkos rongycafatot, amelyiknek a színe valamikor piros volt, és odatartotta az asszony elé.

- Ismered ezt?

Aztán előkotort egy kis kopott báránybőr sipkát, és arra is megkérdezte:

- Ismered ezt?

Az asszony állt mozdulatlanul, és nézett. Talán a Dumitru kezében levő holmikra nézett, talán azok mellé a földre, talán a föld mellé a levegőbe, talán a levegő mellé valahova. És Dumitru mondta:

- Látod. Valamikor azt hittem, de nem igaz. Az ember él tovább. Valamikor azt hittem, de az sem igaz. Az Isten azért megvan valahol, és nem köti az orrunkra a maga dolgait. Valamikor azt hittem, hogy minden farkast megölök, ami csak a világon van. Nem lehet minden farkast megölni. Ahányat megöltem, mindnek megmutattam: ezért a sapkáért kellett meghalnod, s ezért a darabka rongyért itt. De nem érdekelte őket. Aki már meghótt, azt nem érdeklik az ilyen dolgok. S aki még él, azt sem. Minden megöregszik a világon, asszony. Az ilyen rongydarab is, az ilyen kicsi sapka is. A farkasbőrök is, a farkasok is. Az emberek is. A házak. Az emlékek. Minden. Régóta nem járok már többé a farkasok után, asszony. Nincsen értelme, azért.

- Itt vannak, látod, a juhok. Valamikor turmás gazda voltam, együtt éltem a juhaimmal. Aztán jöttek a farkasok. Aztán sokszor idő eltelt, és én jártam a farkasok nyoma után, tarisznyámban ezzel a rongydarabbal s ezzel a kicsi sapkával, de nem használt semmi. Most újra itt vagyok a juhokkal. A te juhaid, s nem az enyimek. De nem mindegy az? Lehet valakié a juh vagy az erdő vagy a levegő vagy az eső, ami az égből esik? Az ember él, a juhok élnek, s az ember ügyeli a juhokat. Közben látja az erdőt kizöldülni, és látja, amikor elhullatja a levelét, és lát napsütést és esőt és havazást, nappalt és éjszakát. Aztán egyszer eltelik, és ennyi az egész. Ennyi az egész.

- És jó lenne, ha te most vennéd a kicsi furulyát, és én venném ezt a kicsi sapkát, és kimennénk oda föl a tisztás végibe, ahol a juhok legelnek...

Az asszony megrázkódott, és ránézett az öregemberre. Mint aki mély álomból ébred, úgy nézett reá.

- Nem értem, miről beszélsz - mondotta, a hangja éles volt, és idegen.

- Hogy az idő eltelik így is ezután, ha együtt őrizzük a juhokat.

Az asszony megrázta a fejét. A szeme furcsa volt, nagy, mély és zavaros.

- Nem értem, miről beszélsz, jó ember. Nekem nincsenek juhaim, nekem nincsen kicsi furulyám. Én a hegyi boszorkány vagyok, megölök mindenkit, aki a közelemben kerül. Nem félsz, hogy téged is megöllek?

Dumitru sóhajtott, visszatette a kicsi sapkát s a piros rongydarabot a tarisznyába, s visszacsoszogott vele a pajtába. Fölakasztotta a szögére, kicsit még elmatatott körülötte, esetten, mint a fáradt vénemberek szoktak, aztán visszament a házhoz.

Az ajtó üres volt, nem állt benne senki.

Benézett. Üres volt a ház is.

Egy darabig állt ott az ajtóban, tanácstalanul, majd sóhajtott, és leült a padra ott a ház előtt. Ült, ült. A nap emelkedett, emelkedett. Fölszáradt a füvekről a harmat, a juhok maguktól lejöttek inni a vízhez, s visszamentek legelni megint. Ült, ült. De nem mozdult semmi, nem jött senki sehonnán.

Estefele beterelte a juhokat a karámba, aztán bement a házba, tüzet tett, megfőzte a puliszkát, evett. Az ajtó nyitva volt, beáradt rajta a tavaszi este hűvös illata, valahol az üverekben vadborostyán virágzott.

Aztán sötét lett, és még mindig nem jött senki.

Akkor fogta az öregember a baltát, lecsoszogott vele az erdőbe, és a csillagok fénye mellett tapogatni kezdte a fákat. Éjfél után, mikor a hold följött, még mindig csattogott a baltája bent a fák között. És hajnalban ott állt a ház előtt, egyenesen és szikáran az ég felé meredve egy nagy, magos bükkfakereszt. Meztelenné faragott fehér fáján még csillogott az élet nedve. Állt, és két csonka karjával az erdőre mutatott, és csúcsával föl az égre. Az öregember pedig ott ült alatta, görnyedten és nagyon magányosan, és a virradat fátylai között messzire elnézett az árván maradt erdők összefonódó gerincei fölé.

Beszélték, hogy mikor a község juhait azon a nyáron a Funtinelre fölhajtották, a juhászok kalibája előtt egy asszony ült a földön. Különös asszony volt. Ruhája szakadozott, feje födetlen, és a haja kócosán csüngött a vállaira. És a haja sárga volt, mint a láng, és a szemei zöldek és nagyok, és úgy nézett velük, hogy az embereken, akik odamentek a kalibához, végigborsózdott a hideg.

Az idegen asszony végignézett az embereken, mintha keresett volna valakit közöttük.

- Hol van az öreg? - kérdezte, és a hangja is olyan különös volt, rekedt és tompa, mintha barlangból szólana.

- Miféle öreg? - kérdezték az emberek.

- Az a fehér hajú, aki a juhokkal volt itt régen. Valakinek eszébe jutott, hogy kiről beszélhet az asszony.

- Öreg Árszintyára gondolsz? Meghalt az már, sok éve annak! Az asszony néhány pillanatig meredten nézett a beszélőre, aztán lehajtotta a fejét, és bólogatni kezdett.

- Meghalt, meghalt. Persze, hogy meghalt. Mindenki meghal. Ti is meghaltok mind, egytől egyig.

Valamelyik fiatal pakurár fölkapagott hátul.

- Várj még vele, anyám! Előbb élni akarunk, asszonyt ölelni, vagy mi!

A hangra fölkapta az asszony a fejét. Hátrarázta a haját, és a szemei vadul villogtak.

- Élni? - sziszegte. - Élni akarsz, fiú? Asszonyt akarsz ölelni? Mind meghaltok! Ha én mondom, nekem elhiheted! Mert én tudom! Én vagyok a hegyi boszorkány, a hegyi boszorkány, aki a halált hordozom az emberek között! Nevetsz? Nem múlik el a hold, s elnémulsz örökre!

- Bolond szegény - mondotta valaki, és az emberek nevettek mind.

Az asszony fölugrott a földről, és ujjával sorra mutogatott mindegyikükre.

- Nevettek? A te hátad mögött is ott áll a halál, te szerencsétlen ember! Betegség szívja ki csontjaidból az erőt, s két esztendő múlva földet hánynak reád a fiaid. Téged fa üt le az erdőn! Te kígyómarástól pusztulsz el, görcs és kín között! Mit akartok még? Melyikteknek mondjam még meg a szeméből a halált? Neked, te vigyorgó fickó?! Késsel a hasadban fekszel egy korcsma padlóján, s reád taposnak idegen lábak! Mind meghaltok, mind!

Később sokat emlegették lent a faluban ezt a történetet. Mert szóról szóra úgy lett minden, ahogy azt az asszony mondta. A pakurágyerek még azon a héten meghalt. Csak megdagadt a keze, aztán a karja, és meghalt. Vérmérgezés - mondotta a hivatalos orvos. A másik meghalt tüdőbajban, két esztendőre rá. A harmadikat leütötte egy rosszul döntött fa. A negyediket később megmarta egy kígyó fent a Pietroszon, és mire leszaladt vele a völgybe, vége volt. Jóval azután megkéselték az ötödiket valahol Beszterce fölött, egy vásárkor. Tíz év telt, s már egy sem élt azokból, akik ott lelték az asszonyt azon a Szent György-napon, a funtineli kaliba előtt.

Beszélték azt is, hogy utána az asszony lement a forráshoz, levetkőzött meztelentre, és megfürdött a vízben. Akik látták, megesküdtek rá, hogy soha még az életben olyan szép testű fehérréppel nem találkoztak. Pedig ha az arcát nézte, azt hitte volna az ember, hogy öreg és göthös. Ketten voltak, akik feredni látták. Egyik az a fiatal pakurár, aki még azon a héten meghalt. Másik egy idősebb ember, aki a lovakkal jött volt. Ezt még abban az évben halva találták egy reggel az ágyán. Pedig semmi baja nem volt azelőtt.

- Feredni látta ez a boszorkányt fönt a Funtinelen - súgtak össze néhányan a temetésén.

Azon a nyáron nem látta többé senki. Sem a funtineli pakurárok, sem az Andrenyásza gombaszedői. A kóbori pláj málnászói sem látták. De Minya bá, aki a rideg gulyát legeltette fönt a Brád laposán, tudott valami titokzatos asszonyról, aki a Butkáról lejárt, és énekelt a holdvilágnál. Beszélte ez a Minya bá olykor valami szent emberről is, akinek Nikodém volt a neve, s fönt lakott valahol a Butkán egy barlangban. De vékonyán mérte Minya bá a szót, és nehéz volt megtudni tőle valamit. Annyit még mondott egyszer, hogy néha följár oda valami bozontos vénember, aki fél lábára sánta, és enivalót hord föl a Butkára. És ez igaz lehetett, mert az ilvai fadöntők valóban láttak olykor egy sánta öregembert fölfele dőcögni a patak mentén, átalvetővel a vállán, és egyesek szerint ez az öregember nem lett volna más, mint Farkas-Dumitru, a Komárnyikból.

Nyár derekán Bakost, a Déálu Brád-i plájászt egy zivatar bekergette a Butka sziklái közé, és amikor másnapra hazakerült onnan, egészen különös dolgokat beszélt. Azt mondta, hogy egy csodálatos barlang van ott valahol, amelyiket a kígyókirály őriz. Gyémántkoronával a fején. És hogy ebben a barlangban egy tündér lakik, akinek aranyhaja van, és a két szeme helyén két igazi csillag. Jobbján egy medve jár, balján egy farkas, és amerre elhaladnak, ott meghajolnak előttük a fák. Amikor följön a hold, akkor a tündér leveti magáról a selyemruhát, és feredni megyén. A kígyókirály belefúj gyémántsípjába, és erre odasereglenek a környékről az összes kígyók, és őrzik az üvert, hogy amíg a tündér feredik, senki a közeibe ne mehessen.

Ilyeneket mesélt Bakos, amikor hazatért a Butkáról. És még azt is mondta, hogy ő azért látta feredni a tündért, mert felmászott egy fára, ahova a kígyók nem mászhattak utána. És hogy soha olyan szépet ebben az életben nem látott még. De ez a Bakos különben is híres hazug ember volt. Meg is halt szegény feje még azon a télen a hazugságaival együtt. Köhögni kezdett, aztán addig rázta a hideg, amíg meghalt.

Azonban mese jobbra, mese balra: annyi szent igaz, hogy éjszakánként fönt a Butkán, amikor szépen fényelt a hold, valaki énekelt. Ezt nemcsak Minya bá mondta, de hallották mások is. Szénégetők, akik a Brád oldalában tanyáztak, meg falubeli gazdák, akik fölmentek megnézni a legelő jószágot, és ott maradtak éjszakára a Minya bá födele alatt. Ezek mind hallották, és megesküdtek reá, hogy fönt a Butkán egy asszony énekelt. De olyan gyönyörű szépen, ahogy földi halandó asszony nem is tud énekelni.

Nyár utolján el is indult két legény, egyik a szénégetőktől, másik az ilvai fadöntőktől való, hogy megkeressék azt az éneklő asszonyt. Délután vágtak neki a Butkának, s csak másnap délre kerültek lógó orral vissza. Azt mesélték, hogy egész éjszaka a hang után futottak, egyik szikláról le, a másikra föl. Ha ide mentek, ott hallatszott. Ha oda mentek, itt hallatszott. Még ki is kacagta őket olykor a hang. Annyit estek azokon a bitang sziklákon, hogy Isten csodája csak, hogy nem törött kezük, lábuk. Mikor aztán a hold lement, az ének is abbamaradt. A legények ott dideregtek egy sziklagerincen virradatig. Mikor aztán látni lehetett, újra keresni kezdték. Találtak is állítólag egy barlangot, de nem tündér volt benne, hanem egy vén, szakállas remete, az a bizonyos Nikodém nevezetű, akiről Minya bá is tudott. Éppen imádkozott a barlang előtt, amikor rátaláltak, és akárhogy szóltak hozzá, nem felelt, csak imádkozott. Verte a mellét, és panaszkodott az Úristennek, hogy ő micsoda hitvány, bűnös ember. Csak amikor be akartak menni a barlangjába, akkor hagyta abba az imádkozást. Fölkelt a térdeplésből, kezébe vett egy nagy, bunkós, kutyaölő husángot, és olyan csúnyát mondott egyszeribe a legényeknek, hogy ki se nézték volna belőle a sok imádkozás után. Hát így kullogtak vissza, szégyenszemre. Még nyomát se látták semmiféle fehérnépnek. Pedig esküsznek, hogy semmiképpen sem énekelhetett az a csúnya, vén remete, mert a hang nőszemélyé volt, mégpedig ugyancsak szép és fiatal kellett legyen a hangja után. Az emberek sokat kacagtak a pórul járt legényeken, és csúfolták is őket a remete miatt. De volt olyan is az öregebbek között, aki megcsóválta a fejét, keresztet vetett, és azt mondta, hogy sok minden van ezen a világon, amiről nem tudni biztosat, a Butkán mindig is voltak lidércek meg gonosz lelkek, akik az ember fiát gonosz utakra csalták. S hogy ezen nincsen mit kacagni, mert aki lidérc után szalad, azt egykettőre elviheti az ördög.

Ami a Butka lidérceit illeti, azokról Minya bá is ejtett olykor egy-két szót, s mások is láttak már sötét éjszakákon apró kis tüzet fönt a Butka szikláin, s aki jobban odanézett, láthatta azt is, hogy ez a tűz mozog. Ezzel a Nikodém nevezetű szent emberrel pedig, akit a két legény a barlangjában talált, a következő történt:

Egy este későn megzörgették a ratosnyai korcsma ablakát. Viktor már ágyban volt, s ezért várt egy kicsit, hátha odébb megy a késői látogató. De az nem ment el, hanem tovább zörgetett. Erre aztán Viktor fölkelt az ágyból, s ingben-gatyában, ahogy volt, az ajtóhoz ment,

és kinyitotta. Csúnya, esős éjszaka volt kint, ősz eleje már. Az ajtóban egy bozontos szakállú, kopasz fejű öregember állt.

Csak rongyok fityegtek a testén, nem ruha.

- Mi kell? - kérdezte Viktor, a korcsmáros.

- Födél a fejem fölé, pálinka a hasamba - felelte a szakállas idegen, azzal félretolta Viktort az ajtóból, és belépett az ivóba.

- Gyújts mécses, korcsmáros! - rendelkezett.

Viktor veszekedni kezdett a rongyos vénemberrel, hogy éjszaka van, s ilyenkor minden becsületes ember alszik, de az előkotort a rongyai közül egy tízforintos bankót, s odadugta a korcsmáros orra alá.

- Ne - mondotta -, ne jártasd annyit a szájad! Fogjad! Viktor elvette a pénzt, és meggyújtotta az ivó lámpását. Fél szemmel folyton az embert nézte, mert gyanús volt neki a tízforintos bankó egy ilyen rongyosnál. A beszédre Anisia is kijött a szobából, a Viktor felesége, és ő is megnézte az idegent. Az pedig leült az asztalhoz, és rendelkezett.

- Ide hallgass, korcsmáros. Rakj ide elé az asztalra négy liter pálinkát. Érted-e? Aztán te elmehetsz aludni. A pénzt is megtarthatod mind. Mert én tizenkilenc házat gyújtottam föl, érted-e? Leimádkoztam mind a tizenkilencet, becsülettel. Utána megöleltem a világ legszebb asszonyát, és most meghalok. Na. Mit bámulsz? Ide a négy üveg pálinkával, s eridj a pokolba!

- Ez bolond - súgta oda Anisia az urának.

Viktor vállat vont, odavitte a négy üveg pálinkát az ember elé, aztán otthagya, hogy igyék. Az ajtót gondosan bezárta maga mögött, s visszafeküdt az ágyba. S reggel, amikor fölkel s bement az ivóba, ott találta az embert fekvé a padon. Azt hitte, hogy alszik. Lármázni kezdett, csapkodni, minden; nem ébredt föl. Odament hozzá, hogy fölkelte, s akkor látta, hogy halott. Azt sem tudták, kicsoda lehet, mert senki sem ismerte a faluban. De azon a délelőttön éppen lent járt a szénégetőktől a legény, málélisztért küldték le, s az ráismert. A barlangbeli remete volt a Butkáról. Odahívták Minya bát is, mert lejött akkorra a rideg gulya a havasból, s ő is azt mondta: „Nikodém ez, a szent ember. Megfordult nálam egyszer-másszor.” Így aztán eltemették, ahogy szent embert illik, a templomkertbe.

11.

HANEM a sárga hajú boszorkányt, aki az emberek halálát megmondta, azon a nyáron nem látták többet a Funtinelen. Beszéli azonban, hogy később, őszi vége felé, mikor az a budapesti úriember fölment volt medvére Ferivel, az ilvai plájással, a Funtinelen füstöt láttak fölszállani a kalibából. Így mesélte el Feri a dolgot: fölértek a Funtinelre, és a kalibából füst szállt fölfele. Odamentek a kalibához, mert ott akartak megéjszakázni. Este volt már. Az ilvai üveket cserkészték végig, és úgy számították, hogy megéjszakáznak a Funtinelen, és másnap megkeresik a sztrugi medvét. A budapesti uraság ment elől, Feri mögötte. A káliba közepén égett a tűz, s valaki guggolt előtte, háttal a bejáratnak. Mikor beléptek, hirtelen feléjük fordult. A tűz megvilágította az arcát, és a szemei úgy villogtak, mint a vadmacskáké. Asszony volt. Borzas, sárga haja vállán alul ért. Szép volt az arca, de olyan vad volt a tekintete, hogy önkéntelenül megtorpantak mind a ketten, Feri is, az úriember is.

- Gyere csak, idegen, gyere! - mondotta az asszony, és olyan volt a hangja, hogy az embernek végigszaladt tőle a hideg a hátán -, gyere csak, hiszen vártalak már régen. Gyere na! Az ördög masináján jöttél, ugye? Az ördög is visz el, látom a szemedben. Gyere na! Tán nem félsz?

Így beszélt a sárga hajú asszony, és nevetett hozzá. A budapesti úr pedig bement, és leült az asszony mellé. Feri kicsomagolta az ennivalót, megsütötte, amit sütni kellett, előszedte a bort, mindent. Az úriember közben tréfálgozott az asszonnyal. Még meg is lapogatta nagy jókedvében.

Étellet kínálta. Borral.

Evés után egyszerre csak azt mondta az úriember:

- Feri, baj van. Kifogyott a szivar. Jó lenne, ha lemennél Ilvára az erdész úrhoz, s fölhoznád a szivarokat. Meghálhatnál otthon, s reggel följöhetnél megint.

Ferinek kapóra jött a dolog, mert beteg volt otthon a tehén, amikor eljöttek, s már gyötörte nagyon a gond miatta, így hát nem sokat gondolkozott, hanem fogta a puskáját, s ment. Az úriember ott maradt az asszonnyal a kalibában.

Mikor reggel a plájász visszaérkezett a Funtinelre, a kalibát üresen találta. Ott volt a hátizsák, a takarók, minden. Ahogy később utánanézték, semmi sem hiányzott. De az úr nem volt sehol. Feri leült, és várni kezdett. Várt délig. De nem jött vissza a budapesti vendég, és a sárga hajú asszony sem mutatkozott. Ekkor kiment hallgatózni a Sztrug gerincére, de sem lövés, sem kiáltás nem hallatszott sehol. Visszament a kalibához, és várt estig. Nem jött senki. Tüzet gyújtott, és virrasztóit mellette hajnalig. Akkor lement Ilvára, és jelentette az erdésznek a dolgot. Az erdész kiment a kutájával és néhány emberrel, és a kutya odavezette őket a nyomon a Sztrug szikláinak közé, arra a helyre éppen, ahol sok évvel azelőtt azt a pakurárt lelték meg halva. Ott feküdt a budapesti vendég. A feje bezúzva. Másnap kijöttek a csendőrök is, nézték a helyet, a halottat, mindent. Aztán azt mondták: baleset.

De téli estéken voltak, akik összesúgtak és azt mondták: nem volt baleset. A boszorkány volt.

12.

AKADTAK még itt-ott, akik látták. Következő évben egy andrenyászi tanyás gazda találkozott vele ugyancsak fönt a Funtinelen. Tavaszon történt. A gazda fölment a kóbori oldalba, sze-kérrúdnak való nyírfát keresni. Késő este jött haza nyírfa, nélkül. Sápadt volt, mint a fal, amikor belépett a házba. A család éppen vacsoránál tartott, amikor közjük toppant. Azt hitték, valami medve kergette meg odafönt. A gazda először nem akart mondani semmit. Aztán később bevallotta a feleségének, hogy találkozott fönt a Funtinelen a sárga hajú boszorkánnyal. Az reá nézett, és azt mondta: „Te valamikor régen elloptál egy szegény kislánytól hat fehér bárányt. A büntetés már nem késik soká. Előbb megdöglenek a juhaid, aztán meghalsz te magad. Még ebben az évben.”

A gazda emlékezett rá, hogy valamikor régen, gyermekkorában valóban hozott egyszer az apja hat szép fehér bárányt valahonnan, és azt mondta, hogy valami árva leányka bárányai ezek, és tartani fogja őket zöldfűig. És az is igaz, hogy amikor a leányka eljött a bárányokért, ő más bárányokat adott oda neki. Kisebbecket. Ez igaz. De hát lopás ez? És különben is: honnan tudhatja ezt az az asszony, ott fönt a hegyen?

A tanyásné igyekezett megnyugtatni az urát, hogy ez csak olyan beszéd, meg minden. Persze, hogy nem lopás. És különben is: ki hallgat arra, amit egy futóbolond beszél? A gazda meg is nyugodott rendre. De aztán egyszerre csak pusztulni kezdtek a juhok. Először egy. Másnap kettő. Harmadik nap négy. A szomszédok azt mondták: mételyesek a juhaid, Gyurica. De mondhattak, amit akartak. A gazda készülni kezdett a halálra.

Hetenként háromszor is lejárt a pópához, miséket fizetett, gyertyákat szenteltetett. Mikor az utolsó juha megdöglött, lefeküdt ő maga is az ágyba. És két hét alatt meghalt.

Az emberek összesúgtak, és keresztet vetettek, ha szó került a sárga hajú boszorkányról, aki fent él valahol a Funtinelen, és pusztítja a férfiakat.

Voltak még néha, akik látták. Feredni, holtöltekor a funtineli forrásban. Egyszer egy pakurár, másszor egy szénéégető, fadöntő legény az Ilvából, babonás plájász. Akadtak minden évben emberek, akik látták. És megesküdték rá, hogy aranykígyók csüngtek haj helyett a fejről, és rásziszegtek az emberre. Vagy megesküdték rá, hogy meztelenül lovagolt egy fekete kutyán, hogy bagoly ült a vállán, vagy denevérek röpködtek a feje körül. És aki látta, még abban az esztendőben meghalt. Ki így, ki úgy.

Senki sem tudott biztosat róla, az emberek meséltek, a mese nőtt, mindenki hozzáadott még valamit ahhoz, amit hallott, és roskadó tüzek mellett összehajtó pásztoremberek szőtték a mese titokzatos szálait a funtineli boszorkányról, hosszú-hosszú éveken át. Téli esteiken, mikor odakint a boszorkányok szele verte a havat a házak ablakaihoz, suttogó szavú vénasszonyok a kuckó mögé bújva csodálatos és félelmetes titkokat tudtak róla.

Aztán eljött az idő, hogy kíváncsi emberek keresni kezdték a boszorkányt, de nem akadtak rá sehol. Ha mégis azzal jött valaki, hogy látta, az már zavaros dolog volt, és tanú nélkül való. Voltak olyanok is, akiknek eszükbe jutott, hogy meg kellene kérdezni végre valakit, aki talán többet tudna erről. És Minya bára gondoltak, meg Farkas-Dumitrura. De Minya bá már régen a temetőben feküdt akkor, és Farkas-Dumitruról annyit tudott csak mondani a vén púpos Gyerkó ott a Szalárdban, hogy fölment volt egyszer a Dószul Fulgerujra megnézni a Vénség sírját odafönt, és nem jött többet vissza. Alighanem ott pusztult maga is.

De mindezek az idők eltelték már régen. Ma már senkit sem érdekel, hogy élt-e valaha boszorkány a Funtinelen, vagy nem, s hogy ennek vagy annak a korhadó fakeresztnek, itt vagy amott, mi a története. Ma vonatok dübörgése tölti meg a Maros völgyét, s fűrésztelepek szirénája sivít bele az erdők csöndjébe, s ha valaki siető útján egyik irtástól a másikig menve áthalad egy-egy olyan eldugott tisztáson, s régi faházak dőlt romjait látja, nem ér rá gondolkodni azon, hogy ki is élhetett valamikor abban a házban. Régi életek sok furcsa titkát belepte már a moha, mint ahogy belepte az ösvényeket is régen, melyeken hajdan emberek jártak ismeretlen célok után, s melyek ma már nem vezetnek sehova. Legyen ez a könyv tisztességadás, ácsolt fakereszt az emberi vadonban, múltó emléke hajdani időknék.

Vége